A MAI ANGLIA

ÍRTA

ESCOTT T. H. S.

A MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVKIADÓ VÁLLALATA

ÚJ FOLYAM, LXVIII. KÖTET
1905—1907. CYCLUS

A MAI ANGLIA

ÍRTA
ESCOTT T. H. S.

II.

AZ 1906-DIK ÉVI ILLETMÉNY NEGYEDIK KÖTETE.

A MAI ANGLIA

*

ÍRTA

ESCOTT T. H. S.

FORDÍTOTTA

GYÖRGY ENDRE

MÁSODIK KÖTET.

BUDAPEST,
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
1906.

A FORDÍTÁST HUSZÁR IMRE NÉZTE ÁT.

Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája Budapest.

TARTALOM-JEGYZÉK.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

A szövetkezés.

Lapszám

A szövetkezeti elv két példája: Victoria Street Londonban és Toad Lane Rochdaleban. — Általános összehasonlítás a különböző szövetkezeti raktárak eljárása közt. — Mely érzelmekhez fordult eredetileg a szövetkezeti eszme Anglia munkásosztályai közt? — A lelkesedés természete, melyet teremtett. — Az 1852-iki első szövetkezeti kongresszuson hangoztatott elvek. — A szövetkezeti általános társaság. — Szövetkezés a közép- és felső osztályok közt. — A köztisztviselők fogyasztási szövetkezete, eredete, szervezete és fejlődése. — Más szövetkezeti társulatok és fejlődésük. — A polgári tisztviselők szövetkezeti társulata. — A hadsereg és tengerészet szövetkezeti társulata. — A szövetkezet hatása a munkapiaczra. — A szövetkezés általános, társadalmi és erkölcsi előnyei. — A szövetkezés. — A mozgalom hatása a nevelésre. — Mennyiben alkalmazható a szövetkezés úgy a termelésre, mint a fogyasztásra. — Az assingtoni kisérlet kivételes sikere. — A szövetkezés haladásának és állapotának általános képe 1

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

A bűnügy Angliában.

A bűn értelmezése. — A nehézség, a bűnök mennyiségére nézve pontos adatokat szerezni. — A számok alkalmasak félrevezetni; de mégis sok történt a XIX. században. — A reform irányzata. — Börtönök, rendőrség,

Lapszám

javítóintézetek. — A bűn hadseregének szervezete. — A bűnösök osztályai. — Veleszületett bűnök. — A modern tolvajok művészete. — Rendes bűnösök. — A bűn megakadályozásáról szóló törvény. — Alkalmi gonosztevők. — Óriási bűnösök. — Rendőri szervezet; hiányai. — Újabb reformok. — A titkos rendőrség gépezete. — Az új rendszer Londonban. — A bűnösök kezelése az elfogatás után. — Bebörtönzés. — A helyi börtönök és az új szervezet leírása. — Fegyházbüntetés. — A fegyházak leírása. — Kiszabadult foglyok. — A nehézségek, melyekkel találkoznak. — A foglyokat segélyző társulatok által nyujtott támogatás és az eredmények, melyeket ezek valószinűleg elérnek 31

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

Utazás és szállók.

Az angol vasuti rendszer általános képe. — A zárjelző rendszer. — A vasuti vonalak kiterjedése és költségei. — Gyorsaság és kényelem. — Pullman-kocsik. — Egy utazás Londonból észak felé. — A vasuti biztosok. — Vasuti vendéglők. — Utazás kocsin. — A kocsiutazás különböző módjai. — Postakocsik. — Kerékpározás. — Angol szállók. — A kis szállók eltűnése. — A szállók tipikus látogatói. — Szállók, a melyek a régi idők maradványai. — Kétségbevonható kényelmük 63

TIZENHATODIK FEJEZET.

A közoktatásügy Angliában.

Mult és jelen. — Az 1870-iki és 1876-iki közoktatási törvény. — Mit tettek ezek és hogyan fogadta az angol nép. — Az Angliában azelőtt létezett közoktatási gépezet. — A közoktatási szükségletek fokozatos felébredése. — Az iskolaszéki rendszer működésének leírása. — Láto-

Lapszám

gatás egy nemzeti elemi iskolában. — A tanítás általános jelleme. — A felügyelő látogatása. — Az átmenet az elemi iskolából a középiskolába. — Alapítványi iskolák. — Hogyan érintette ezeket az új törvényhozás. — Az új rendszer társadalmi és erkölcsi eredményei. — Nyilvános iskolák, régiek és újak. — A versenyvizsgák hatása az iskolákra. — A nyilvános iskolák és a közszolgálat. — Iskolák és egyetemek. — A bevégzett és még függőben levő egyetemi reformok. — Az egyetemek által végzett nemzeti munka. — A tanítói pálya. — Rosz középiskolák és javasolt orvosszerek. — Szükség van-e több felügyelőre? — A szülők kötelességei. — A mi nyilvános iskolarendszerünk. — Az angol iskolás fiú. — Általános javulás a typusban. — Női nevelés. — Általános átnézet és a jövő kérdései 89

TIZENHETEDIK FEJEZET.

A társadalmi forradalom.

Az angol jellem fokozatosan veszti szigeti jellegét. — Miért? — Hogyan mutatkozik az angolok hozzáférhetősége a külföldi befolyások iránt? — Az Anglia és Franczia-ország közötti érintkezés szoros és gyakori voltának eredményei, különösen a hogy azok az angol családi életben nyilvánulnak. — A lakosztály (Flat-)rendszer. — Elfrancziásodott angol háztartások. — Azon eredmények és veszélyek némelyike, a melyek várhatók e nemzeti előítéletek alól való felszabadulástól. – A modern cynismus. — A modern világpolgárság — Az eszmékben és a családi életben való változások. — A régi vidéki úr és az új. — A társaság szemben az otthonnal. — A szülők és gyermekek. — A férjek és feleségek. — Házasság és függetlenség. — A hajlék. — A nemek közt való szabad és egyenlő érintkezés; menynyire elősegítik és támogatják azt a modern élet szokásai. — Egy divatos angol nő napja. — A férfiak viselkedésében a nők iránt beállott változás. — A változás a vidéki életben 143

TIZENNYOLCZADIK FEJEZET.

Az angol társadalom szervezete.

Lapszám

Három elem az angol társadalomban. — Összeolvadás a születési és vagyoni aristokratia közt. — E tünemény eredményei. — Aristokraták az üzletben. — A demokrata ösztön kielégítése és az aristokrata elv fentartása. — A dolgok állapota kedvez a plutokratiának. — A nemesség hiánya Angliában. — E hiány következményei szembeállítva az ellenkező állapot következményeivel Ausztriában stb. — Az angol rangfokozat és azon elvek, a melyek szerint felállíttatott. — Fokozatok az angol társadalomban. — Új társadalmi korszak keletkezik Angliában az 1832-iki reform bill óta. — A dandység hanyatlása. — Lényegesen szolid és komoly jellege azon alaknak, a melyen az angol társadalom alapul. — Menynyire érinti ez a tény az angol nézeteket a különböző foglalkozásokat és hivatásokat illetőleg. — A kereskedők, tőzsérek, ügyvédek, írók, művészek, orvosok társadalmi állapota. — A szakemberek állami elismerésének és jutalmazásának fontossága 164

TIZENKILENCZEDIK FEJEZET.

A társadalom és a politika.

A politikára gyakorolt társadalmi befolyások fokozatos csökkenése. — Az aristokrata elv még mindig hatalmas. — Az angol államférfiúság rendszere lényegesen aristokratikus. — Az államférfiúi tulajdonságok a családokban kedveznek ennek az irányzatnak. — A vidéki falusi ház helye a mi politikai rendszerünkben. — A clubok: általános képük és politikai jelentőségük. — Különös kiválóságai a conservativ club-rendszernek. — Ennek magyarázatai. — A conservativ párt társadalmi szervezete. — Politikai szalonok: hanyatlások és a hanyatlások okai. — Lady Palmerston szalonja. — A szalon kilátásai 206

HUSZADIK FEJEZET.

A korona és a tömeg.

Lapszám

A közönség hajlandósága belenyugodni a létező kormányformába. — A brit alkotmány befolyása a nemzeti jellemre. — A tömegek magaviselete az uralkodó és a ministerek iránt. — Az uralkodó és a tényleges államférfiak nyilvános fogadtatása. — Mindazáltal új befolyások működnek a tömegek közt. — A közvélemény szervezése a nagy választói kerületekben. — A választók gyülekezetei. — Fokozatos haladás a demokratia felé. — A demokratia lesz végre a főelem az angol politikai rendszerben. — A hatások, a melyeket ennek a mi államférfiainkra és politikánkra gyakorolnia kell. — „Uralkodó és szolga.“ — A birodalmi közigazgatás theoriája. — E theoria veszélyei és a mód, a melyen e veszélynek elejét lehet venni. — A mai idők demokrata irányára gyakorolt hátráltató befolyások. — Az aristokrata elv általános elterjedése. — Ezt igazolja a képviselőház. A lordok házának viszonya a tömegekhez. — Az uralkodó. — A korona befolyása a politikára és az uralkodó viszonya az alattvalóhoz 224

HUSZONEGYEDIK FEJEZET.

A hivatalos Anglia.

Az állam nagy hivatalai. — Kívülről nézve. — Belső kezelésük. — Egy hivatalos okmány története. — A gyarmatügyi hivatal. — Az indiai hivatal. — A külügyminiszterium. — A kereskedelmi-tanács. — A kincstár. — A titkos tanács hivatala. — A kabinet ügyköre a titkos tanácsban. — Kölcsönös viszonyok a kormány tagjai közt. — A kabinet eljárása. — Egy államminister életének általános képe. — A kormány tagjaihoz intézett nem hivatalos levelezés. 251

HUSZONKETTEDIK FEJEZET.

A képviselőház.

Lapszám

A parliamentbe vágyás divata. — Lényegesen csökkentve az irodalom, ujságírás stb. ellenhatása által. — Egy parliamenti mandatum értéke. — A munka, a mely vele jár. — A vele járó kellemetlenségek. — Az általános viszony a képviselők és választók között. — Kis és nagy választókerületek. — A képviselőház, mint törvénygyár. — Egy nagy vita előestéjén. — Jellemző jelenetek a folyosókon és csarnokokban. — Jelenetek a Házban. — Kérvények benyujtása. — Hogyan jelentik be az indítványokat. — Szavaznak a napokra. — Általános leírása a Háznak. — Általános képe a tagoknak. — Feleletek a kérdésekre. — Kezdődik a tárgyalás. — Előzetes és személyi ügyek. — A vita. — A szónok. — Az ebédidő. — Az ellenségeskedések megújulása. — A Whip. — A szavazás. — Az uralkodó izgalom. — A törvényhozás prózája. — Egy törvényjavaslat útja a benyujtásától a királyi szentesítésig. — A tisztelt képviselő urak a bizottságban. — A speaker (elnök): teendői és állása. — A Ház némely szabályai és gyakorlata. — Indítványok. — A képviselőház hivatalnokai. — Választott bizottságok. — A szónoklat a képviselőházban. — Hanyatlóban van-e? — A képviselőház kitünő oldalai. — A Ház ízlése és árnyalatai 276

HUSZONHARMADIK FEJEZET.

A Lordok háza.

Miért tárgyaljuk a Lordok házát a képviselőház után? — Miért emelkedtek érdek és fontosság tekintetében a főrendek tárgyalásai az utóbbi időkben? — Azon kérdések természete, a melyekben a lordok háza, összeállításánál fogva, különösen képes fölvilágositani a közönséget. — Általános viszonyok a két Ház közt. — A Lordok

Lapszám

törvényhozó működése. — A fiatal peerek nehézségei. — A Lordok háza működésben. — A Házon belül. — Különbségek a Lordok háza és a képviselőház közt. — A Whipek. — A kérdések. — A vita folyama. — Általános ügymenet. — A lehetséges reformok kérdései. — A parliament jövője 315

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET.

A törvényszékek.

A rendőr. — A rendőri törvényszékek. — Perbefogás. — Negyedévi ülések. — Nagy esküdtszék. — Vád alá helyezési tárgyalás. — Koronai törvényszéki ügyek. — Főtörvényszék. — Writ. — A Sheriff törvényszéke. — Ügyvédkedés. — Törvény és méltányosság. — „Chambert Judges“. — Kihallgatások. — Pertárgyalás. — Eloszló törvényszék. — Felebbezési törvényszék. — Legfőbb törvényszék. — A lordok háza. — A megyei törvényszékek. — Ítéleti végrehajtások. — Felebbezés a megyei törvényszékektől. — Vallásos törvényszékek. — A titkos tanács birósági bizottsága 336

TIZENHARMADIK FEJEZET.

A szövetkezés.

A SZÖVETKEZETI ELV KÉT PÉLDÁJA: VICTORIA STREET LONDONBAN ÉS TOAD LANE ROCHDALEBAN. — ÁLTALÁNOS ÖSSZEHASONLÍTÁSA KÜLÖNBÖZŐ SZÖVETKEZETI RAKTÁRAK ELJÁRÁSA KÖZT. — MELY ÉRZELMEKHEZ FORDULT EREDETILEG A SZÖVETKEZETI ESZME ANGLIA MUNKÁSOSZTÁLYAI KÖZT? — A LELKESEDÉS TERMÉSZETE, MELYET TEREMTETT. — AZ 1852-IKI ELSŐ SZÖVETKEZETI KONGRESSZUSON HANGOZTATOTT ELVEK. — A SZÖVETKEZETI ÁLTALÁNOS TÁRSASÁG. — SZÖVETKEZÉS A KÖZÉP- ÉS FELSŐ OSZTÁLYOK KÖZT. — A KÖZTISZTVISELŐK FOGYASZTÁSI SZÖVETKEZETE, EREDETE, SZERVEZETE ÉS FEJLŐDÉSE. — MÁS SZÖVETKEZETI TÁRSULATOK ÉS FEJLŐDÉSÜK. — A POLGÁRI TISZTVISELŐK SZÖVETKEZETI TÁRSULATA. — A HADSEREG ÉS TENGERÉSZET SZÖVETKEZETI TÁRSULATA. — A SZÖVETKEZET HATÁSA A MUNKAPIACZRA. — A SZÖVETKEZÉS ÁLTALÁNOS, TÁRSADALMI ÉS ERKÖLCSI ELŐNYEI. — A SZÖVETKEZÉS. — A MOZGALOM HATÁSA A NEVELÉSRE. — MENNYIBEN ALKALMÁZHATÓ A SZÖVETKEZÉS ÚGY A TERMELÉSRE, MINT A FOGYASZTÁSRA. — AZ ASSINGTONI KISÉRLET KIVÉTELES SIKERE. — A SZÖVETKEZÉS HALADÁSÁNAK ÉS ÁLLAPOTÁNAK ÁLTALÁNOS KÉPE.

A két jelenet, a melynek most leszünk szemtanui, határozott összekötő kapocscsal van egymáshoz lánczolva. A társadalmi és helyi viszonyok mindegyiknél teljesen különbözők lehetnek, de a megvilágított elv ugyanaz. Látszatra alig képzelhető nagyobb ellentét, mint amely a westminsteri Victoria Street és a rochdalei Toad Lane közt létezik. És ezen két utczának azon különös épületeit, a melyekbe belépünk, nem is oly egyének látogatják, a kiknek külseje vagy életviszonyaik közt nagy hasonlatosság volna megállapítható. Mindkettő vezetőit azonban egy közös indok vezérli, és felfedezték, hogy az elérni kivánt

czél legkönnyebben körülbelül azonos módon érhető el. A módszer a szövetkezés módszere, és ámbár az eljárás a fővárosban és a gyárvárosokban különböző, a mennyiben az utóbbiakban több társadalmi előnyt és egyúttal több erkölcsi lelkesedést képvisel, mint az előbbiben: a vállalat különböző külalakja mégis eltűri az összehasonlítást. Körülbelül délután három óra van, és sétaközben a Victoria-állomástól a parliament felé, egy hosszú, szűk utczán, melynek nagy házaiban bérlakások vagy ügyvédi irodák, vagy gyarmati és parliamenti ügynökök hivatalos helyiségei vannak, az utcza közepe felé a jobb oldalon észreveszünk két vagy három sor kocsit és bérkocsit, a melyek egy szép épületcsoport előtt állnak. Mindenféle jármű, a mely Londonban vehető vagy bérelhető, képviselve van itt — a födetlen kocsitól vagy zárt hintótól, mely elé telivér lovak vannak fogva, a hónapszámra bérelt vagy óraszámra kikölcsönzött kocsikig, úgy szintén négy- és kétkerekű bérkocsik. Inasok, szolgák és lovászok állnak az ajtóknál, a melyeken hölgyek és urak járnak ki s be, némelyek éppen akkor érkeztek, mások már befejezték a bevásárlásaikat, és az árúkat szolgák viszik le a vásárlók kocsijaihoz.

Az intézet nemcsak bazár, de mulatóhely is, társalgási és szórakozási épp úgy, mint üzleti helyiség. Mikor őszbecsavarodott katonákat látunk egy asztalnál, a mint nagy tusakodás után leírják szándékolt vásárlásaik jegyzékét. Közvetlenül mellettük egy fiatal háziasszony áll, a ki még ujoncz a háztartásban, a férje éppen most kapta meg előléptetését, az asszonyka pedig törekszik kevés pénzért minél többet vásárolni. Körülöttük a különböző árúosztályokban, jól öltözött

vevők csoportjai sürögnek, a kik mindennemű czikket vásárolnak, a melyet háztartásukban vagy elfogadó szobájukban használhatnak. Vannak olyanok is sokan, a kiknek, úgy látszik, eszébe se jut valamit vásárolni, vagy a kik, ha elvégezték is a dolgot, a melyért jöttek, itt időznek, semmi egyéb látható czéllal, mint hogy találkozzanak barátaikkal és megbeszélhessék a napi újdonságokat vagy botrányokat. Éppen ugyanez történik az emeleten is, és így tovább, a harmadik és negyedik emeletig. Az árúk minden egyes emeleten különbözők. Mindegyiken egy vegyes vásárlócsoport szorong és ugyanazon felületes csevegés, ugyanazon kölcsönös üdvözlés hallható és ugyanazon megsürgetése a számla elkészítésének. Van a helyiségben külön terem is azon vásárlók kényelmére, a kik reggelizni akarnak; vagy, ha délután van, a hogy feltételeztük, egy kis öt órai teát akarnak élvezni. A helyiség tényleg nem csekély részét teljesíti egy klub feladatának, a mely hölgyek és férfiak számára van berendezve; kielégíti a mulatság és üzlet egyesítésének természetes szenvedélyét, és megszerzi az árúház látogatóinak azt a kényelmet, hogy ugyanazon időben találkozhatnak barátaikkal, bavásárolhatják árúikat — legyen az akár egy talmi óra vagy egy palaczk eczetes-ugorka — olcsóbb áron és jobb minőségben, mint a hogy másutt kaphatnák.

Pillantsunk most be Rochdaleba, a Toad Lanere. Az idő hét óra szombat délután. Egész rajai vannak itt a gyármunkásoknak feleségeikkel és gyermekeikkel, egyik boltból a másikba mennek, mert Toad Laneban nem úgy van, mint a Victoria Streeten, hogy sok bolt egybe volna csoportosítva. Azonban valamennyi

ugyanegy társulat tulajdona és a rochdalei úttörők épp úgy mindenféle üzletet folytatnak a maguk módja szerint, mint a minő a hadseregi és tengerészeti szövetkezettek, vagy a köztisztviselők szövetkezete Londonban. A rochdalei boltok előtt nem állnak kocsisorok, sem hajporos vagy hajportalan inasok, mint strázsák az ajtóban, nincsenek hordárok, a kik a kocsikat szólítják elő, vagy elegáns inasgyerekek, a kik a csomagokat a kocsikhoz viszik. Ámbár itt is, mint a Victoria Streeten, sok általános társalgás folyik a vásárlók közt, kevés az ácsorgás és könnyen lehet látni, hogy a hely uralkodó szelleme az üzleti szellem. Az egyik boltban néhány segéd szirupot csapol le, czukrot csomagol és újra megtölti az üres ládákat; kint a kövezeten legalább tizenkét ember várja, míg sorra kerül; és hasonló látvány észlelhető koronkint az egész utczán végig. Közvetlenül szemben a fűszeres bolttal van a posztóraktár, a hol egy tuczat különböző korú asszony válogat a czikkek közül; a második szomszéd boltja még sokkal nagyobb, itt nagy darab húsokat vagdalnak szét és adnak el, míg ugyanazon ház egy másik osztályában lisztet, burgonyát és vajat mérnek ki. Közel ehhez szabók és csizmadiák szolgálják ki a vevőiket. A mészáros boltja mellett közvetlenül van egy őrtanya és mindjárt mellette a kölcsön-könyvtár, a melynek hivatalnokai erősen dolgoznak: a könyvek kicserélésével, átvételével és átadásával. Jellemző tünemény a helyre és jelentős körülmény az intézet valódi értékére nézve a gyermekek nagy száma. A munkásosztályok ritkán, vagy sohasem küldik gyermekeiket a boltokba fontos természetű megbízásokkal, azon egyszerű okból, mert

attól félnek, hogy az eladók visszaélnek a tudatlanságukkal és ártatlanságukkal. Ezen árúházakban mindnyájan megbíznak és tudják, hogy a személyek közt nem tesznek különbséget.

Sok különbségi pont van ezen kívül is, a mi a vezetőik személyiségeit illeti, a londoni és a rochdalei szövetkezeti intézetek közt. Még magukat a londoni szövetkezeti árúházakat sem vezetik ugyanazon elv szerint egyformán. Ámbár a hadi és tengerészeti árúházak bevallottan ugyanazon természetű üzletet folytatják, mint a Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezete, mégis az előbbi inkább követi a a rendes üzleti rendszert, mint az utóbbi. A valóságban mindenki tagja lehet a Victoria Streeti intézménynek. Jelenleg a Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezetében az új tagul ajánlkozó, ha nem köztisztviselő, nem részesülhet minden kiváltságban, sőt nem is lesz könnyű a tagságot elnyernie, hacsak egy részvényes nem ajánlja. Vannak más, úgynevezett szövetkezeti árúházak Londonban, a melyeknek kezelésében egyáltalában semmi sincs, a mi e czímre jogosítaná őket. Ezek egyszerűen oly magánemberek vagy társaságok vállalatai, a kik azt hiszik, hogy a szövetkezet elnevezés bűverővel bír és a kik úgy használják azt, mint az olcsósággal egyértelmű szót. A felől nem lehet kétség, hogy a szövetkezet gyakran volt az olcsóság oka más árúházakban is, a melyeknek pedig éppen nincs valódi szövetkezeti jellegük. A hatás, melyet ezen árúházak felállítása gyakorolt az üzletemberekre, nagyban érezhető volt, és hasznára vált minden osztályú vásárlónak. Megteremtették a versenynek egészen új elemét és kényszerítették az üzletembereket, hogy a készpénzen vásárlók számára jelentékenyen leszállítsák az árakat.

Míg a rochdalei boltokban minden vevő egyúttal részvényes is, a londoni árúházaknak számos olyan tagja van, a ki nincs érdekelve a vállalatban. Megvették belépti jegyüket egy barátjuk ajánlatára, a ki talán részvényes és az egyedüli valódi hátrány, a melyet tűrniök kell, az, hogy nincs igényük a nyereségben való részesülésre, sem az általuk vásárolt árúk ingyenes elszállítására a lakásaikba. Egy további és igen fontos különbség a londoni szövetkezeti társulatok és oly szövetkezeti társulat közt, mint a rochdalei — abban áll, hogy az utóbbiban nincs meg azon szükségszerű antagonizmus, mely az előbbi esetben az árúház és a közönséges üzletember közt létezik. Londonban az árúház czélja: olcsóbban eladni a kereskedőnél; a vidéken, Rochdaleban és másutt nem ez a czél, hanem az, hogy eladjanak a szomszédságban divatozó árakon; az előny, a melyet az árúház nyujt, első sorban az, hogy a legjobb árúkat adja, a melyeket az értük követelt áron meg lehet vásárolni; másodsorban pedig az erős ösztönzés a takarékosságra. Például a rochdalei árúházak nemcsak jól ellátott, jól vezetett árúházak csoportja, hanem egyúttal tényleg és közvetve takarékpénztárak is. Minden tag részvényes levén, egyenlő mértékben osztozik a haszonban, és az egyedüli többlet, a mely az esztendő végén elosztandó a részvényesek közt — az, a melyre minden tag aránylagos igénynyel bír. Ebből az következik, hogy nagyobb az ösztön és indok a gazdaságos kezelésre Rochedaleban vagy Halifaxban, mint Londonban. Bármelyiknél minden garas, a melyet fizetésekre és bérekre költenek, a megvásárolt árúra fordított kiadás növekvését képviseli. Így van ez kétségkívül Londonban is, de a hol nem osztozik mindenki, az

üzleti költségen túl fenmaradt haszonban, ott erről a a tényről aligha alkotnak az emberek maguknak tiszta és helyes fogalmat.

A legjobb mód megállapítani a különbséget a szövetkezés között, a mint ez az angol társadalom felsőbb és alsóbb osztályai közt fennáll, talán az lesz, ha azt mondjuk, hogy az előbbiekben az csak a czélszerűség és takarékosság elvét jelenti és nem többet; az utóbbiakban pedig tényezője és egyúttal jelképe is egy igen lényeges haladásnak a munkásosztályok általános helyzetében. A hadseregbeli vagy tengerészeti tiszt, a polgári tisztviselő, a földbirtokos, a magasrangú hivatalnok, egy egész csomó úr, a ki a londoni évad alatt meglehetősen egyformán osztja fel az idejét a hivatala, klubja és az üzlet, a divat vagy a szórakozás egyéb helyei közt, oda megy az árúházba, mert azt hiszi vagy legalább azt mondja, hogy ott vásárlásait nem kellemetlen módon, és a legolcsóbb piaczon végezheti. Az elv, a melyet így elismernek, tisztán a személyes kényelem elve; nincsen több erkölcsi buzgalom az egész dologban, mint a mennyi egy alsóházi pártvezér számítgatásaiban létezhetik a képviselőházban, mialatt a pártok közt a vita folyik. A Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezetéről el lehet mondani, hogy ott a gazdasági elv van emelkedőben; a Victoria Streeten levő hadi és tengerészeti árúházak azonban erős góczpontjai a társadalmi vonzó erőknek. Mindkét esetben, nem lehet tagadni, hogy a boltokat sok olyan ember, különösen hölgyek, látogatják, a kik szeretik ennek a légkörnek izgalmait és a bevásárlásokkal való foglalatosságot ilyen rendkívül izgató körülmények közt. Vannak aztán olyanok is, a kik nem találnak kedvtelést a zaj és sürgésforgás azon fokozott mérvében a mely ezen árúházakban

uralkodik, a hol az egyéniségük nem forog közvetlenül azon veszélyben, hogy elvész a vásárlók zavargó tömegében. De ezek mégis sok esetben elmennek az árúházba azon egyszerű okból, mert tudják, hogy ha készpénzért és személyesen vásárolják az árúikat, nem kell, mint sok más boltban, kamatot fizetniök a hitelre vásárlók ki nem egyenlített számlái után, és hogy be nem számítják nekik azt, a mit karácsonyi vagy évnegyedi ajándék czímén a kereskedő szokott fizetni a nagy magánháztartások szolgáinak. De még a korona erősen dolgozó polgári tisztviselői közt sem lehet hasonlót találni azon páratlan lelkesedéshez, a mely a munkásosztályok közt a szövetkezeti mozgalom lelke. Tagadhatatlan tény az, hogy a tér, a melyen a szövetkezés mozog, mindkét esetben, épp annyira különbözik egymástól, mint a rendes vásárlóik társadalmi helyzete. A tiszta, józan és becsületes életet átalánosan és nyiltan megkülönböztetés jelének tartják a munkásosztályok köreiben. Ha valaki felebb emelkedik a társadalmi lépcsőzeten, a szokásos feltevés az, hogy ott az már nem megkülönböztetés. Így van a szövetkezéssel, takarékossággal és a felelős kezelési képességgel. A jómódúnál ezek vagy egyáltalában nem kivételes erények, vagy ha azok, az udvariasság követeli e tény ignorálását. A munkásnál a leereszkedő pártfogóik — a kik gyakran lehetnének tanítványaik is — úgy tekintik, mint külön jogczímet a csodálkozó elismerésre.

Szükségtelen itt még egyebet is jeleznünk, mint azon szövetkezeti mozgalom főelveit vagy stádiumait, melynek megvan a saját története és irodalma.[1]

[1] A szövetkezés története. Két kötetben, George Jacob

Mikor az angol szövetkezés befolyását vizsgáljuk, szükséges megemlékezni arról, hogy olyasmiből eredt, a mi nagyon hasonló volt a fanatismushoz és hogy első apostolai oly eszményt állítottak követőik elé, a mely fantastikusabb volt, hogysem megvalósítható lett volna. Ezek a történeti szövetkezések azonban megadták a mozgalomnak az erkölcsi lendület azon fokát, a mely nélkül aligha ment volna oly gyorsan előre, mint a hogy tette. Ha a szövetkezés Angliában nem ismert volna más indokot, mint a gazdaságit, hogyha az egyedüli felszólítás, melyet a követőihez intézett, csupán a kereslet és kínálat érzelgősség nélküli megfontolása alapján állt volna, sohasem tett volna olyan hatást a munkásosztályokra. Az angoloknál fanatikus vagy túlzott lelkesültség rejlik minden nagy népies ügy mélyében; a fanatismus elmulik, de bizonyos valódi erély mindig fenmarad. Sokkal előbb, mintsem a rochdalei úttörők megnyitották árúházukat a Toad-Lane-en 1844-ben, 20 font st. értékű árúkkal, Owen kisérlete megtörtént és ezt a kisérletet általában bukásnak minősítették. De hogyha az eredményt visszatekintőleg mérlegeljük, semmiféle tekintetben sem lehet azt sikertelennek mondani, mert valóban ez szülte azt a lelkesedést, a mely nélkül a szövetkezés sohasem terjedt volna el. Ez okozta, hogy azon nézetek, melyeket Owen hirdetett és törekedett átvinni a gyakorlatba, utólag mégis megtermették gyümölcseiket.

Mint ahogy az emberi természetben az önzés és a rokonszenv két egymást kölcsönösen kiegyenlítő elv, épp úgy működött a szövetkezés a polgári társadalomban általában, mint ellensúlyozó s ellenényező, mely a Trade

Holyoake; egy igen becses munka, a melynek én sokat köszönök ezen fejezetben.

Unionismust mérsékelte. A verseny, a mint már harmincz évvel ezelőtt megmondta a „Leader“ czímű ujság, a hogy Angliában fejlődik, kell, hogy utoljára tönkretegye úgy a családi életet, mint az ipari boldogulást. Ez az aggodalom, valamint az a világos tantétel, hogy a munkásosztályoknak nagy hasznára lesz, ha szükségleteiket a legolcsóbb piaczon szerzik be, bírt reá nehány urat és az angol egyház nehány papját, hogy erélyesen támogassa a mozgalmat. Ezek követelték a támogatását azon az alapon, hogy e mozgalam nem képvisel kevesebbet, mint a keresztyénység gyakorlati alkalmazását a kereskedelem és ipar terén.A Központi Szövetkezeti Társulat, — az Ipari és Biztosító Társulat előmozditására alakult egylet — legelső gyűléseinek hivatalos jelentéseiben oly értelemben szövegezett határozatokat lehet találni, a melyeknek őszintesége felül áll a gyanun és a melyek eléggé bizonyítják az erkölcsi czél magasztosságát. Így azon értékezleteken, a melyeket a társulat állapota tárgyában Londonban 1852. júliusban a Greet Castle Streetben tartottak, egyhangúlag elhatározták a küldöttek, „hogy az értekezlet felkéri az összes szövetkezeti intézeteket, hogy az összes árúikat annak adják el, a minek valóban lenni tudják és tartózkodjanak oly árúk eladásától, a melyekről tudják, hogy meg vannak hamisítva, még akkor is, ha a vevőik azokat kérnék.“ A következő évben formailag is kimondották a társaság vezérelveiül: — „Hogy az emberi társadalom sok tagból álló testület, nem pedig egymás ellen küzdlő atomok gyűjteléke. Hogy az igazi munkásoknak munkatársaknak és nem vételytársaknak kell lenniök. Hogy az igazság, és nem az önzés elveinek kell kormányozni az árúcsereforgalmat“.

De prózaibb és gyakorlatibb pontok sem kerülték el a kellő mérvű figyelmet és tárgyaltatást. Ezek közt legfőbb volt a szövetkezeteknél alkalmazott igazgatók és munkások fizetése. A határozat, hogy „az elv, mely szerint a tiszta haszonból jutalékot adnak mindazoknak, a kiknek részük volt a munkában, kiválóképen igazságos“, és hogy ha ezt nem teszik meg, a szövetkezeti társulatok főjellemvonása esik el. Ezen alkalommal történt, hogy az értekezlet utáni ünnepélyen az elnök, a néhai Frederick Denison Maurice, megjegyezte, hogy „az emberi természet, a keresztyénség és a szövetkezés egyaránt azt tanítja, hogy az emberek tetteit erkölcsi törvényeknek kell irányitani és a míg ez nincs elismerve, az ember küzdelme az ember, a munkaadóé a munkás ellen, sohasem fog megszűnni. Mihelyt el lesz fogadva és meg lesz tartva az a törvény, hogy az embereknek segiteni kell egymást és egymásért kell élni, mert csak úgy élhetnek önmagukért, a társadalmat oly hatalom fogja összetartani, a mely hatalmasabb az önzésnél; az ipari társulatok az erkölcsi nevelésnek eszközei lesznek bevezetvén ezen elveket a gyakorlati élet ügyeibe“. Tizenkét évvel később a szövetkezés gépezetét kiegészitette a Szövetkezeti Általános Társulat, a melyhez a helyi boltok csatlakozása terveztetett, ezen utóbbiak itt vásárolták be nagyban az árúkat, a melyeket részletekben eladnak a vevőiknek. A vállalat 999 font st. tőkével indult meg és az első félévben 39 font st. vesztesége volt, de a következő félévben már 306 font nyereség mutatkozott. Az utolsó év végén a tőkéje 186,692 fontra és a nyeresége 47,885 fontra rúgott. Tagja volt 659 társulat, a melyek mintegy 500,000 egyes tagot képviseltek és évi eladásai

4.546,891 fontot értek el. Az Általános Társulat valóban kereskedelmi gerincze lett a mozgalomnak és döntő bizonyíték arra, hogy a munkásosztályok képesek nagy vállalatok vezetésére. 1883-ban Nagy-Britanniában nem kevesebb, mint 1241 egy vagy másnemű szövetkezeti társulat létezett 667,463 taggal. Részvénytőkéjük 7.585,996, kölcsöntőkéjük 1.416,829, és tartaléktőkéjük 308,506 font st. volt. Az üzleti év végén a készletben levő árúk értéke 3.194,881 font, a földjeik és épületeiké 3.692,474 font és egyéb beruházásaiké 2.334,629 font értéket képviselt. Tizenkét hónap alatt árúczikkek eladásából bevettek 27.865,054 fontot, a nyereségük volt 2.305,887 font, és kifizettek osztalékul 2.167,585 fontot.

Azon időben, mikor az Általános Társulat megalakult, egy más irányú szövetkezeti mozgalom is indult meg, és ez volt az a kisérlet, a melyet már említettünk és a mely szervezni ugyanígy akarta á fogyasztást a felsőbb- és középosztályok részére is. A Köz-Tisztviselők Fogyasztási Társulata, a mely az első volt az ezen czélból alakultak közt, 1866-ban kezdette meg működését. Eredete egyszerű és nagy mértékben egy szerencsés véletlen eredménye volt. A kismennyiségekben vásárolt tea túlmagas ára arra bírta a postahivatal egy alkalmazottját, hogy vásároljon egy ládával a nagyban való áron. Ezt egy pinczében tartotta a hivatalszobája alatt és a tartalmát szétosztogatta, kivánat szerint, nehány személyes barátjának a hivatalban. A minőség és az ár összehasonlítása nemcsak azt eredményezte, hogy sokkal nagyobb kereslet mutatkozott az árúért, mint a milyent kielégíteni lehetett volna ilyen primitiv módon, de mindenekfelett világosan kimutatta azon előnyöket is, melyeket biztosítani

lehetne e rendszer kiterjesztése által. Ennek folytán a hivatalnokok közül nehányan összeálltak megalakítani a Postahivatali Fogyasztási Társulatot, a melynek tagjai csakis postahivatalnokok lehettek. A dolog oly jól ment, hogy igen hamar elhatározták szétárasztani annak előnyeit az egész közszolgálatra és 1866. februárján a Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezete czímen részvénytársaság alakittatott az Ipari és Biztosító társulatokról szóló 1862-iki törvény értelmében. A tőke 2250 fontban állapittatott meg és 4500 drb 10 shillinges részvényekre volt felosztva és daczára a módositási inditványok ismételt tárgyalásának, mindig ugyanez maradt. A társulat kezdettől fogva állandóan virágzott. Az eladások, a melyek az első évben, 1866-ban, csak 21,322 fontra rúgtak, 83,405-re növekedtek a következő évben, 1877-ben túlhaladták az 1.000,000-t, és 1883-ban elérrték az 1.600,000 font st. összeget. És az a tény sem gátolta meg észrevehetőleg ezen gyors emelkedést, hogy a második évben a vállalat két igazgatója kilépett és sikeresen megindított egy másik hasonló árúházat. E nagy forgalom mellett a nyers haszon (tudniillik a különbség a termelőnek fizetett és a tagoktól beszedett ár közt) átlag $8^1/_2$ százalék. E haszonból $6^1/_2$—7 százalék az üzleti költségekre fordittatik, $1^1/_2$—2 százalék a részvényesek nyeresége. Az üzleti kiadások, az 1883-iki forgalom mellett, nem irányoztattak elő 150,000 fontnál kevesebbre; de ha tudjuk, hogy ezen évben a hivatalnokoknak fizetésére kiadott összeg csak kevéssel volt csekélyebb 85,000 fontnál, némi fogalmunk lehet a szervezet nagyságáról és a kezelés berendezéséről. Idevonatkozólag az is megemlitendő, hogy természetesen, nemcsak minden bevásárlás készpénzért

történik és hogy kivétel nélkül mindig magától a termelőtől vásárolnak. Ez a rendszer, ha lépést tart azzal, hogy a nyereség százalékát az előbb emlitett szinvonalon tartsa, bizonyos anomaliákra vezet. Némely árúczikk termelője, a melyeket az egész világon ismernek, bármily árleszállitást engedélyez is a társulatnak, tekintettel az üzlett összeköttetésnek nagy kiterjedésére, mégis kiköti, hogy az árúi nem adhatók el tovább olcsóbban, bizonyos piaczi áraknál. Ennélfogva az ilyen árúkon nagyon sokat nyernek és következőleg más czikkek árai szállittatnak le úgy, hogy a nyereség százalékát az egész üzletágban egyenlővé tegyék. Másfelől vannak oly ismeretes árúk, a melyek nem adathatnak el alacsonyabb árakon, mint a kiskereskedők árulják, a kik az által, hogy az ily árúkat uyereség nélkül adják el, azt akarják elhitetni a vevőkkel, hogy az áraik általában egy szinvonalon vannak a szövetkezeti árúházakéival. Példáúl a szövetkezet nem fogadta el azt a rendes szokást, hogy a czukrot a termelési áron vagy azon alól adja el, ennélfogva az árjegyzéke e czikket illetőleg aránylag magas. De minden élelmiczikkre nézve annak, a ki az árúházakban vásárol, megvan az a nagy előnye, hogy az árúház a valódiságért jót áll. Különös jellege ezen intézményeknek az, hogy okleveles vegyészük, kit állandóan alkalmaznak e czélra, mindent megvizsgál.

Azon összegben, melyet évi forgalomnak neveztünk, nincsenek befoglalva a társasággal összeköttetésben álló üzletemberek bevásárlásai. Ezek a kereskedők a tagokkal egyenesen közlekednek és a bevásárlásoknál 10-től 25 százaléknyi levonást engedélyeznek nekik. Úgy számitják, hogy ez forgalmi összeg

mintegy 3 és 4 millió font közt váltakozik évenkint, minthogy körülbelül 400 ily fiókczég létezik és némelyik közülök több mint 60,000 font értékű ilyen árút ad el évenkint. A kereskedők hajlandósága e kiváltságot kihasználni, nem csökken; de azon számosak közül, a kik fel akarnának vétetni a társulat tagjaiul, ez csak azoknak sikerül, a kik kiállják a vagyoni állapotuk legszigorúbb vizsgálatát és rendesen több mint fele a jelentkezőknek visszautasíttatik. Megjegyzendő, hogy a legelső westendi czégek közül többen nem mutattak hajlandóságot azonosítani magukat e mozgalommal.

Az igazgatóság tizenöt tagból áll, a kik egyenként és évenkint 200 guinee jutalomdíjat kapnak. Ezek mind a polgári szolgálatban vannak alkalmazva és tevékeny részt vesznek az árúház igazgatásában, rendesen megjelennek minden délután, a mikor különböző ügyek elintézésére bizottságokká alakulnak. A titkárt, a ki mint általános igazgató is működik, illeti a főfelügyelet és közvetlen alatta állanak és neki felelősek az osztályigazgatók, — kivétel nélkül nagyon illetékes emberek, — 300-tól 600 fontig terjedő évi fizetéssel. Világos, hogy a szövetkezet eredeti tőkéje teljesen elégtelen ily kiterjedésű üzlet folytatására, a mely főleg készpénzfizetésen alapszik. A szükséges pénzt a nyereségek felhalmozásával szerezték be. A tartalékalap 1874. végén közel 100,000 font ily felszaporodást mutatott; és egy későbbi, az úgynevezett biztosítéki számla 1878 végén további 100,000 fontot. Ez a két összeg, a részvénytőkével együtt, 202,250 fontot tesz, a melynek mintegy fele be van fektetve épületekbe, a másik pedig üzleti tőke czímen áll rendelkezésre. Sokáig nehézségeket okozott az a

kérdés, hogy ezen egész felhalmozott nyereségen vagy csak egy részén osztozzanak-e meg a részvényesek. A felhalmozott pénzt azért tették félre, mint láttuk, mert kitünő jogászok egybehangzó véleménye szerint, nem lehet felosztani. A dolog most úgy áll, hogy teljesen befizetett újabb részvényeket állítottak ki a felhalmozott összegek erejéig és ezeket oda adták a részvényeseknek, ennélfogva 1884. június 30-án az egész részvénytőke meghaladta a 345,000 font sterlinget. Az eredeti 10 shillinges részvények átruházhatók arra minősített emberekre épp úgy, mint minden más rendes részvény, és ennélfogva magas értékük van, a mely még jelentékenyen fokozódott, mióta kitalálták a felgyűlt haszonnal való rendelkezés kérdésének ezt a megoldását.

Természetesen a társaságnak sok követője volt azon az ösvényen, a melyet felfedezett. Ezek közül még a legsikeresebbek műveletei sem gátolták legkevésbbé sem az eredeti társulat sikerét, a melynek 1884. június 30-án 37,000 tagja volt, a kikből 32,000 évenkint 2 vagy 5 sh.-et fizet, a többi pedig részvényes, vagy részvényesek jogutóda. A Köztisztviselők Szövetkezete, mint emlitettük, eredetileg a fogyasztási társulat néhány igazgatójának kilépése folytán keletkezett. Helyiségei a Haymarketen vannak és szervezete és általános jellege azonos azon társulatéival, a melyből kiágazott. Fennállása első évében a forgalom 15,000 és 1883-ban már 532,000 font st. volt. A tagok száma ma mintegy 12,000, ezek közül 721 részvényes 11,000 részint életfogytiglani, részint éves tag és itt meg kell jegyeznünk, hogy bármelyik osztályhoz tartozó tagok csak szigorúan minősített egyének lehetnek. Az eredeti tőke éppen úgy, mint a másik társulatnál, rend-

kívül csekély, mindössze névleg 5000 font st. volt, a miből csak 2000 fontot fizettek be. Az üzleti tőkéjét szintén ugyanazon a módon szerezte be a felhalmozott nyereségből. 1883. deczember 31-én a félretett összeg már 119,500 font volt, és csaknem fele épületekbe volt beruházva. Azt a tervet, a melyet az eredeti társulat szem előtt tart, már részben megvalósitotta a fiatalabb testvér. A tartalékalap jutalékrészvények alakjában kiosztatott a részvényesek közt, de meg kell jegyeznünk, hogy eddigelé az osztalék kiutalványozása ezen új részvényekre még csak tárgyalás alatt van. Az átlagos tiszta haszon egyenlő a fogyasztási szövetkezetével; az üzleti kiadások talán valamivel magasabbak, de nem többel, mint a mennyit a korlátoltabb üzlet személyzetének költségei okozhatnak.

A Hadi és Tengerészeti Szövetkezeti Társulat fejlődése aránylag nem kevésbbé gyors. Fennállásának első évében az árúeladásból 130,280 font st.-et, az 1884. januárján végződött tizenkettedik évben pedig 2.386.193 fontot vett be; ekkor a társulat több mint 15,000 részvényesből, csaknem 5000 élethossziglani és 17,500 évi aláíróból állott. E társulat a részvényeseknek csak 5 százalék osztalékot fizetett és a többletet az árak folytonos leszállítására, valamint a telep és az üzlet kibővítésére fordítja. Ha meg kell fontolnunk ezen és a hasonló intézmények hatásait nem csupán tagjaikra, de az összeségre is általában, két dolog világos: első sorban a megtakarított pénz nem vész el a forgalom számára, hanem más, habár talán néha kevésbbé produktiv kiadások csatornáiba vezettetik; másodsorban ugyanazon kereslet van a munkáért a szövetkezési rendszer mellett, mint volna azon

esetben, ha a kereskedők egyedárúsága sohasem töretett volna meg. Sok fényűzési czikket, a mely hozzáférhetetlen a meghatározott jövedelemmel bíró emberekre nézve mindaddig, míg hiteli árakat kell fizetnie a szükségleti árúczikkekért, most már megvásárolhat és ezenfelül van megtakarítható zsebpénze — mulatságokra és szórakozásokra — hangversenyre, színházra, bérkocsira, és kertészre is. A mi a szövetkezeti árúházak és a nemzeti munka közti viszonyt illeti: az előbbiekben elegendő foglalkozást találhat az utóbbi. Vannak ott oly főnökök és osztályvezetők, a kik ha ezen árúházak nem léteznek, kétségkívül mint önálló üzletemberek telepedtek volna le, — tényleg sokan közülök azok is voltak korábban. Továbbá e társulatok bizonyos mérvben nemcsak az árúk szétosztásában működnek közre, de a termelésében is. A Köztisztviselők Fogyasztási Társulata már régen maga készítteti saját gyógyszerárúit, vegyiszereit és nehány más czikkét. A Hadi és Tengerészeti Szövetkezeti Társulat sokkal tovább ment; vannak már nagy műhelyei utazó málhák és táskák és más bőrárúk, bádogárúk, utánzott japáni árúk és egyéb különféle munkák készítésére. lly módon összesen közel kétezer munkás talál foglalkozást. „A társulat — úgymond a titkár, — kénytelen volt ezen módhoz fordulni, mert rendkívül nehéz, sőt a legtöbb esetben csaknem lehetetlen volt a gazságokat és a hiányokat eltitkoló rendszer következtében valóban egészséges és jó czikkeket kapni, a melyeket bizalommal ajánlhasson tagjainak. Az eredmény teljesen lépést tartott a legvérmesebb várakozással. Az árak leszállíttattak, a tagok meg vannak elégedve és a munkások, a kik közül sokan a legjobbak közül valók a saját iparukban, szintén elégedettek. Ennek

igazolásául elbeszélhetjük, hogy egyik igazgató egy munkástól azt kérdezte beszélgetés közben, hogyan van megelégedve a helyzetével? „Igen jól“, volt a válasz. „Miért?“ „Azért, uram, mert rendes munkám van. Mielőtt idejöttem, táskákat csináltam, a melyeket eladtam egy ügynöknek. Ez sokat akart rajta nyerni és tovább adta egy boltosnak és az én árúm értéke több mint megkétszereződött, míg odaért a rendes vásárlókhoz. Aztán gyakran volt két vagy három üres napom is, mert nem tudtam eladni a kész árút. De most, minthogy az árúházak olyan csekély nyereséggel beérik, azt hiszem, hogy száz táskát is eladnak, holott ezelőtt talán csak tizet adtak el; nekem pedig van rendes munkám s nincs elfecsérlett időm“. „De hát hogyan tetszik az a szabály, hogy nem szabad sört bevinni a műhelybe?“ „Hát, uram, bizony nem szerettem én azt eleinte; de most már hozzászoktam, és sok pénzt takarított meg az nekem“.[1]

Van azonban még egy más oldala is ennek a különös kérdésnek. Míg egyfelől a szövetkezeti gyártás biztosítja az egyforma kitünőség végtelen előnyét a minőségben, másfelől a nagyobb gyárosok rendelkezésére álló eszközök, a tapasztalatuk és személyes érdekük képesíti oly árúk előállítására, a melyekkel nem igen lehet versenyezni.

Függetlenül azon nagy gazdasági előnytől, a melyet a szövetkezet a munkásosztályoknak nyujtott, egyúttal igen becses erkölcsi, értelmi és politikai előnyöket is biztosított. Megtanította a munkásokat, hogy

[1] Lásd a „Szövetkezeti árúházak“ czimű czikket, válaszul a boltosoknak J. H. Lautontól a Nineteenth Centuryben 1879. február.

együtt működjenek, hogy különbözhetnek egymástól a részletekben a nélkül, hogy széttérnének a vezérelvben, hogy lehetnek nézetkülönbségek elválás nélkül, és hogy többféle véleménykülönbségek daczára állandóan egymással működjenek egy közös czél elérésére. Az árúházak részvényeseinek időszaki gyűléseiben gyakran viharos viták folynak, de a vitatkozások sokkal ritkábban végződnek különválással, mint azon igazság gyakorlati elismerésével, hogy a türelem valódi életszükség. Továbbá, minthogy az önképzés és önreform minden igyekezetének emelő hatása van, a szövetkezés, mint ilynemű vállalkozás, emelőleg hatott a munkásosztályok nézetére és beléjük ojtotta az egészséges becsvágyat. „Tagjaink javult helyzete — írja egyike a szövetkezeti mozgalom fővezéreinek — meglátszik öltözetükön magukviseletén és szabad beszédükön. Alig lehetne elhinni, mily változást okozott bennük az, hogy összeköttetésben állnak egy szövetkezeti társulattal.“ „Az egész légkör becsületes — mondja Holyoake. — Azok, a kik szolgálnak, nem rohannak, nem ravaszkodnak, sem nem hizelegnek; a kötekedés sem áll érdekükben, csak egy kötelességet kell teljesiteniök, azt, hogy jó mértéket, jó súlyt és valódi árút adjanak“. A mértékletességi egyletek tagjai az árúházban kiszámithatatlan értékű szövetségest ismernek fel a józanság erényének tanitására. „Férjek, a kik sohasem tudták, mit jelent az, adósság nélkül lenni, és feleségek, a kiknek sohasem volt azelőtt egy megtakarított garasuk a zsebükben, most tele erszénynyel mennek a vásárra, és azzal a hittel, hogy saját maguktól függ javítani a helyzetükön“. „Sok férjes asszony — folytatja Holyoake — azért lesz tag, mert férjeik nem akarnak ezzel bibelődni és mások önvédelemből jár-

nak az árúházba, nehogy a férjeik italra költsék el a pénzüket. Sok egyedül álló nőnek van felhalmozott tulajdona az árúházban, a mely igazolványa lesz hitvesi értékének; és fiatal emberek, a kik okos élettársat óhajtanak, úgy vélik, hogy az árúház könyveibe való betekintés a legjobb mód, a választásuk irányítására. Szóval egy részvény egy szövetkezeti boltban alkalmas arra, hogy a tulajdonosának valamely meghatározott életczél, vagy szándék öntudatát adja. A társulat mindegyik tagja valami tőkepénzesféle; a részvénynek van megállapított értéke, de ezenfelül vannak évnegyedenként fizetett osztalékok is a bevásárlások után.

A szövetkezeti mozgalom arra is megtanította Anglia munkásosztályait, hogy mit tehet a kölcsönös bizalom. Ezen árúházak üzletei a legszorosabb készpénzrendszer elvei szerint kezeltetnek. Ha társulatok hitelt engedélyeztek, gyakran tönkre mentek, és alig túlozható az a baj, a melyet az ilyen bukás okozott az egész mozgalomnak. A bizalom, a melyet ma a munkásosztály az árúházaiba helyez, meglepő és gyakran megható példákban nyilatkozott. Holyoake elbeszéli egy boltos történetét, a ki elment egy aszszonyhoz, a ki tagja az Equitable Pioneer társulatnak, és intette őt, hogy vegye vissza azonnal a 40 font st.-jét a társulattól, mert az okvetlenül meg fog bukni. „Nos, ha megbukik, a magáéval fog megbukni, mert ezt is az ottani nyereségemből raktam félre; mindent, a mim van, úgyis az árúház adta nekem“.

A nevelési érték, a melylyel ezek az árúházak bírnak, nemcsak erkölcsiek és társadalmiak, de értelmiek és irodalmiak is. Míg egyrészt egyesítették a munkásosztályokat hasznos igyekezetben a saját tőké-

letesítésükre, másrészt megteremtették a polgárjog egy új érzelmét, és felhasználtattak eszközül arra is, hogy tagjaikat magasabb fokú oktatásban részesítsék. Az olvasótermeken és kölcsönkönyvtárakon kívül — a milyeneket az Equitable Pioneereknél láttunk Toad Laneben — itt franczia nyelvtani tudományos és művészeti tanfolyamok is léteznek. Azonban csak kevés esetben végeznek e szövetkezeti társulatok határozottan nevelési munkát és — tekintettel a számos független nevelési tényezőkre, mint az egyetemi testületek, felolvasó társaságok, intézetek és a hölgyek ismeretterjesztő szövetkezetei, a milyenek Leedsben, Birminghamben és más városokban léteznek és a melyek, mint a nevük mutatja, a munkásosztályok asszonyait tanítják a házi gazdálkodás és egészségügy elemeire, és kérdéses, vajjon keresztülvihető-e ezen újabb felelősség általános elvállalása.

A mi a szövetkezés jövőjét illeti Angliában, erről két határozottan eltérő vélemény létezik. Egy oldalról nem tartják valószinűnek, hogy valamely különös új szolgálatot tehessen; hogy azáltal, ha ellátta a munkáslakosságot, valamint annak társadalmi fellebbvalóit egy rendkívül hatályos gépezettel, az élet szükségleteinek és fényűzéseinek gazdaságos szétosztására, már megtett mindent, a mit tőle várni lehet; és hogy ha ehhez hozzáadjuk sikereit az egyszerűség és takarékosság erényeinek felkeltésében, teljesen kimerítettük lehető jó következményeinek sorozatát. Más oldalról, tapasztalt, lelkes hívei, mint Thomas Hughes és mások, a kik a szövetkezést különös tanulmányuk tárgyává tették, meg vannak győződve, hogy a mozgalom, ha nem is gyermekkorában, de bizonynyal még ifjúkorában van, és hogy a hasznosságnak még ki nem fejlődött

nagy alkalmai állnak előtte. A főkérdés az, vajjon a dolgok természete szerint lehetséges-e, hogy a szövetkezés elve a termelésre valamelyes hasonló eredménynyel legyen alkalmazható, mint a melyek a fogyasztás tekintetében elérettek. A kisérlet tényleg gyakran megtörtént, de aligha elegendő sikerrel valamivel jelentékenyebb számú esetben arra, hogy igazolná azt az állítást, hogy a szövetkezési elv hivatva van megoldani a munka problemáját szemben a tőkével. A kölcsönös bizalmatlanság, a mely oly gyakori jellemvonása a munkásosztályoknak, és a mely komoly akadályokat is gördített a szövetkezeti árúházak sikeres kezelése útjába a korábbi időkben, nem volt még legyőzhető a szövetkezeti termelés terén. „Jó napi bér a jó napi munkáért“ az ő jelszavuk és a munkás inkább szeret dolgozni olyan munkaadónak, a kit felelősnek tart a fizetéseért, és a kiről tudja, hogy a napi munka elvégzése után meg is fogja azt kapni, mint szövetkezni egy vállalatra a társaival azzal a kilátással, hogy iparkodásuk sikere a többé vagy kevésbbé távol jövőben tetemes jutalmat fog nekik biztosítani. Így történt, hogy a mikor a szövetkezeti gyárak megindultak, a melyeknél minden egyes munkás a nyereségben való egyenlő részesedésre volt feljogosítva, a dolog rendesen azzal végződött, hogy részvénytársaságokká alakultak át, a melyekben csak egy igen korlátolt szám lett tulajdonos.

A szövetkezeti elv a legszerencsésebb eredményekkel a földmívelésre is alkalmaztatott és ez irányban való jelentékeny kiterjedése, most biztosan várható. Tizennégy évvel a rochdalei úttörők vállalatának kezdete előtt, egy suffolki földbirtokos Gurden, Assingtonból, kiválasztott hatvan acre közepes minőségű földet, felszerelte

épületekkel és kiadta egy részvényes társaságnak, a melynek — minden tagja a mezei munkásosztályhoz tartozott és fejenkint 3 fontot fektettek mint tőkét a vállalatba, míg Gurden maga 400 fontot adott kölcsön kamat nélkül. 1867-ben a részvényesek száma tizenötről huszonegyre, a bérelt föld 60-ról 130 acrere és minden egyes részvény értéke 50 fontra emelkedett. Ezenfelül a társaság visszafizette Gurdennek az adott kölcsönt és a gazdaságban levő marhaállomány, úgymint hat ló, négy tehén, 110 juh, harmincz-negyven sertés valamint az összes felszerelések is, a szövetkezők kizárólagos tulajdonai voltak. Az évi bérletösszog 200 font volt és a bérlet tizennégy évre szólt. Az üzletet egy négytagú és bizottság kezelte és kezeli, a melynek némelyik tagja még olvasni és írni sem tud. A gyakorlati vezetés az ispán kezében van, a ki maga is szövetkező, és a kinek a rendes munkabéren felül hetenkint egy shilling többletet fizetnek.

Gurden 1854-ben az első kisérlete sikerén felbátorodva, egy második szövetkezeti gazdaságot szervezett a birtokán. Az új társaság hetven acre földdel és harminczhat taggal indult meg, mindegyik tag $3^1/_2$ fontot írt alá tőke gyanánt, a mihez a földesúr, mint az előbbi esetben kamat nélküli kölcsön gyanánt 400 fontot adott. Mikor a manchesteri püspök meglátogatta őket nehány év előtt, a társaságnak már nem volt adóssága, 212 acreen gazdálkodottt, 325 font sterling bért fizetett és volt olyan felszerelése, a melyet 1200 fontra becsültek, míg az eredeti $3^1/_2$ fontos részvényeket könnyen el lehetett adni 30 fontért.[1]

[1] A Ralahineben, Clare megyében 1830-ban létesitett és megbukott szövetkezeti gazdagságnak egész története és némi ada-

A legutóbbi évben egy hasonló természetű, de nagyobb mérvű más vállalkozás, indult meg minden kilátással a sikerre Radbourneban, Warwickshireben, Mr. King birtokán és az ő vezetése mellett, a ki egyik tanítványa Hughesnek és Dyke-Aklandnak.[2] 1883 őszén egy társulat alakult, a melynek igazgató-bizottsága David Johnsonból és két választott tagból áll, a kiket évenkint választattak a társulathoz tartozó munkások közül. Szent-Mihálynapkor vették át az urasági majort 350 acreval Radbourneban 356 font st. évi bérösszegért, tehát egy-egy acreért körülbelül egy fontot fizettek félévi részletekben. Kibéreltek földesuroktól 3304 font értékű marhaállományt és felszerelést, készpénzben pedig kölcsönöztek tőle 200 fontot és mindkét összeg után 6 százalékos kamatot fizettek. A társulat Johnson igazgatása alatt tizenkét férfiből, két fiatal emberből és két fiúból áll, a kik közül az első két és fél shilling, a második egy shilling 8 penny és a harmadik tiz penny bért kap naponkint. Évi kiadásuk, beleértve a kamatot a kibérelt felszerelés és a kölcsönzött tőke után, mintegy 3300, vagy kerekszámban acrenként 10 font st. Mindezt kifizették és a legutóbbi év végén szétosztottak maguk közt hetven fontnyi tiszta hasznot, és arra számitanak, hogy a jelen év végén a rendelkezésükre álló osztalék nem lesz kevesebb 200 fontnál. A gazdaságban 146 acre

tok egy szövetkezeti gazdaságról, mely Blennerhassetben, Cumberlandban, mely 1862-ben indult meg, Parr „Cooperative Agriculture"-jében. London, 1870. találhatók.

[2] „Cooperative Farming" David Johnsontól. London, 1884. Kivonata egy értekezésnek, a melyet Johnson olvasott fel a tizenhatodik szövetkezeti kongresszuson, 1884. jún. 16-án Derbyben.

szántóföl búzaval, zabbal, téli és tavaszi babbal, lóherével, svéd répával és karórépával van bevetve és 200 acre rét és legelőföld; nyár elején volt rajta ötvenhat anyajuh, nyolczvanhat bárány és negyvenhárom más juh, huszonhét fejős tehén, tizenhárom üsző, kilencz ökör, négy hízó tehén, két fiatal bika és harmincz rugott borjú, harminczhárom sertés és nagy mennyiségű baromfi. Volt még kilencz igás lovuk, egy kanczájuk és csikójuk, és egy hátas lovuk. Majdnem mindent, a mit a tagok és családjaik elfogyasztottak, ők maguk termeltek, a sonkától és szalonnától, a melyet ők páczolnak és füstölnek, a zablisztig, a melyet vizzel keverve, jobban szeretnek a sörnél, nyári és téli italul, míg munkában vannak. „Nem gondolom — mondá Johnson, a mult év júniusban, Derbyben a szövetkezeti kongresszuson tartott beszédében, — hogy bárki is elképzelhetné azt az értelmi és társadalmi haladást, a mely társaimon és munkásaimon látható. Azt hiszem, hogy szövetkezés a gazdálkodásban jó és egészséges egyesség és oly szabályzatok alapján, mint a mieink, több jót tehet a föld helyes megművelésére, mint bármely parlamenti törvény. Egy jó rendszerű szövetkezeti gazdálkodás mellett a föld sokkal többet teremne, mint most és nagy előny háramlanék belőle általában az országra és különösen a mezei lakosságra, a mely erkölcsileg, társadalmilag, értelmileg és pénzügyileg nyerne általa. Azt hiszem, a rendszer egyenlően jó a földesúrra és a tőkepénzesre nézve“. Annyi legalább is biztos, hogy a radbournei gazdaság, a melyen egy jómódú és boldog lakosság most a teljes virágzás felé látszik haladni, korántsem volt kedvező viszonyok közt. Hat és fél angol mértföldnyi távolságra

van a legközelebbi vasuti állomástól és tizenkét mértföldnyire a legközelebbi mezővárostól. Ezenfelül szerfelett elhanyagolt állapotban volt, mielőtt a társulat kibérelte.[1] „A szántott és szántható föld — úgymond Johnson — tele tövissel és gazzal, oly rosz volt, a milyen csak lehetett. A sövények elvadultak és az árkok és patakok tele voltak iszappal, úgy hogy a levezető csatornák bedugultak. Új alagcsövezésre volt szükség, a hol pedig lehetséges volt, a régi alagcsöveket felszedtük, kitisztítottuk és ismét leraktuk. Az egész kaszáló tele volt sással, tövissel és vadfűvel. A legelőkön számtalan volt a hangyaboly. A szántó, legelő és rétföld teljesen kimerült és vadvizes volt. Az épületek, kerítések és udvarok teljesen elhanyagolt állapotban voltak, általában nem hiszem, hogy rosszabb karban lehetne bármely gazdaság. Az emberek azt mondták, hogy nem lesz érdemes újra művelés alá fogni. Igen elszigetelt helyen is volt, távol esvén minden falutól és társaim legnagyobb részének mintegy két és fél mértföldet kellett gyalogolniok este és reggel. Igen erős agyagfölddel, — az igen szivós és megkeményedett kék liasz-agyaggal, — kellett küzdenünk, éppen azzal a fajtával, a melyről a mezőgazdasági írók évek hosszú sora óta teljes egyértelműséggel azt hirdetik, hogy nem érdemes művelni“. Hogy ezt a gazdaságot művelhetővé tegyék és megtisztitsák, és szántás alá elkészitsék a földet nemcsak jól, de egyúttal jövedelmező módon is, az természetesen, nem volt könnyű feladat. Azt hisszük, hogy

[1] Johnson azt mondta, hogy ő és a munkások többsége egy évet és közel tíz hónapot töltött munkában azon a gazdaságon, mielőtt, mint társulat bérbe vették volna.

nehéz lett volna, olyan bérlőt találni, a ki kibérelte volna acrenkint öt shillingért, még sokkal kevésbbé valamivel több, mint egy fontért. És mégis ily bérösszeg mellett is véghezvitte mindezt egy csomó ember, a kik még az imént is nem voltak sem jobbak, sem rosszabbak, mint a warwickshirei munkások közönséges fajtája, de helyes vezetés alatt és azzal az öntudattal dolgoztak, hogy megfeszitett buzgalmuk és törekvésük gyümölcseiben egyformán fognak osztozni. Azóta, úgy tudjuk, egy más és valamivel nagyobb gazdaságot bérelt ki Johnson a Balliol collegiumtól és itt, kevés mértföld távolságban, ugyanazon megyében észszerűen remélhető, hogy a radbournei eredmények ismétlődni fognak, kedvezőbb feltételek mellett és hasonló sikerrel. Az utolsó szövetkezeti kongresszuson elhatároztatott, szövetkezeti gazdaságok létesítése Lancashireben és Skócziában a warwickshirei minta szerint és alig lehet kétkedni, hogy kellő időben létre fognak jönni ilyennek az ország többi részeiben is. Johnson véleménye az, hogy ne legyenek kisebbek mintegy négyszáz acre terjedelműeknél és ennélfogva a meghonosításuk nem fog eltérést jelenteni azon inkább nagy, mint kis bérletek rendszerétől, a mely most nálunk divatos. Az elfogadott művelési módszer nem lesz kevésbbé tudományos és a bérleti összeg épp oly magas lesz, mint jelenleg; a nagy különbség csupán a talaj művelésére fordított munkamennyiségében és minőségében léteznék. Egyáltalában nem túlzás azt mondani, hogy új jövő látszik nyilni a szövetkezésnek a bérleti gazdálkodásban és hogy ez a felvilágosult példa, a melyet Gurden oly sok év előtt adott, nem sokára utánzókra fog találni és végül nagy és váratlan változásokat idézhet földmivelési szervezetünkben.

De ha azt tartjuk is, hogy az assingtoni és radbournei kisérletek a dolog természete szerint, kivételesek és hogy a szövetkezeti termelés valamely nagy arányban lehetetlen, minden ily vállalkozás követelheti a feltétlenül jóakaró irányzat elismerését és szükségképen az a czélja, hogy elősegitse a javulást a tőke és munka közti viszonyban. Azon munkások, a kik ily vállalatokban részt vesznek, hozzá szoknak az ipari kérdéseket a munkaadó szempontjából is nézni, lassankint észreveszik, hogy sok oly nehézség van az üzletben és iparban, a melyről eddig fogalmuk sem volt és hogy oly kérdés, mint a darabszám szerint való munka, túlidő, munkaórák stb. kétoldalú kérdések. Így a szövetkezés, mint már láttuk, a termelési irányzatában nem kevésbbé, mint a fogyasztásiban, az unionismus ellensúlyozó elvének tekinthető.

Egészben véve helyes, ha inkább azon munka alapján itéljük meg a szövetkezést, a melyet már elvégzett, mint a melyet vérmes barátai szerint el fog végezni. Elég azt tudni, hogy szervezte és magasabb szinvonalra emelte a tömegek életét, rendkivül javitotta társadalmi helyzetüket, beléjük ojtotta egy új erkölcsiség érzetét és oly hajlamokat keltett, a melyek szép gyümölcsöket igérnek a munka és a tőke jövő viszonyaira nézve. Továbbá a szövetkezés a létért való küzdelmet könnyebbé, magát a létet boldogabbá és jobbá tette egy félmillió angolra nézve huszonöt év alatt. Egy 10.000,000 fontot túlhaladó tőkéből áll a munkásosztályok vagyona a szövetkezeti társulatokban. E társulatok nemcsak a legjobb minőségű árúkat adják el észszerű árakon, de sok esetben, a mint láttuk, kölcsönkönyvtárakat, nagy bank- és kereskedő-társu-

latokat, felolvasásokat és kongresszusokat, és némely esetekben termelő vállalatokat is szerveztek. Nem szabad továbbá felednünk, hogy 1852 óta — mikor az ipari és biztosító társulatokról szóló első törvény létrejött, — mindezen kifejlődés teljesen természetesen és önerejéből a nyilt piaczon történt, egyéb ipari szervezetek teljes és élénk versenye mellett. Ha azok, a kik ilyen tényezőben hisznek, a mely már annyi sokat tett, azt gondolják, hogy még az eddig véghezvitteknél is sokkal többet kell tennie, a csalódás legalább is megbocsátható, és ha ezeket fanatikusoknak nevezik, nem szabad felednünk azt sem, hogy ily fanatikusoknál kezdődött meg a szövetkezés legelső működése is.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

A bűnügy Angliában.

A BŰN ÉRTELMEZÉSE. — A NEHÉZSÉG A BŰNÖK MENNYISÉGÉRE NÉZVE PONTOS ADATOKAT SZEREZNI. — A SZÁMOK ALKALMASAK FÉLREVEZETNI; DE MÉGIS SOK TÖRTÉNT A XIX. SZÁZADBAN. — A REFORM IRÁNYZATA. — BÖRTÖNÖK, RENDŐRSÉG, JAVÍTÓINTÉZETEK. — A BŰN HADSEREGÉNEK SZERVEZETE. — A BŰNÖSÖK OSZTÁLYAI. — VELESZÜLETETT BŰNÖK. — A MODERN TOLVAJOK MŰVÉSZETE. — RENDES BŰNÖSÖK. — A BŰN MEGAKADÁLYOZÁSÁRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNY. — ALKALMI GONOSZTEVŐK. — ÓRIÁSI BŰNÖSÖK. — RENDŐRI SZERVEZET; HIÁNYAI. — ÚJABB REFORMOK. — A TITKOS RENDŐRSÉG GÉPEZETE. — AZ ÚJ RENDSZER LONDONBAN. — A BŰNÖSÖK KEZELÉSE AZ ELFOGATÁS UTÁN. — BEBÖRTÖNZÉS. — A HELYI BÖRTÖNÖK ÉS AZ ÚJ SZERVEZET LEÍRÁSA. — FEGYHÁZBŰNTETÉS. — A FEGYHÁZAK LEÍRÁSA. — KISZABADULT FOGLYOK. — A NEHÉZSÉGEK, MELYEKKEL TALÁLKOZNAK. — A FOGLYOKAT SEGÉLYEZŐ TÁRSULATOK ÁLTAL NYUJTOTT TÁMOGATÁS ÉS AZ EREDMÉNYEK, MELYEKET EZEK VALÓSZINŰLEG ELÉRNEK.

A bűnt a politikai testben gyakran hasonlitották össze valamely csodálatos betegséggel az emberi testben, a melynek oka és tünetei teljesen zavarba ejtik az orvosi tudományt és csak arra valók, hogy az orvosok közt előidézzék a közmondásos véleménykülönbséget. Az mindenesetre bizonyos, hogy a társadalmi tudományok kutatói, a statisztikusok és emberbarátok szerfelett hajlandók különbözni véleményeikben a bűn természete, eredete és kezelése tárgyában. Sokan azt tartják, hogy az épp úgy örökölhető, mint a köszvény vagy a tüdővész; hogy a rosszakaratra való hajlam átszáll nemzedékről-nemzedékre, és hogy ha hatályosan meg akarnók állítani a haladását, el kellene szigetelni a bűnös osztályokat és korlátozni a

szaporodás lehetőségét a legalacsonyabb fokra. Mások azt remélik, hogy az örökölt hajlam hatását lehet ellensúlyozni azáltal, ha a kezdő gonosztevőket távoltartjuk a rossz környezet ragályától és egészséges és jótékony körülmények közé helyezzük őket, mielőtt ideje és alkalma volna e ragálynak tevőleges működésben nyilvánulni. Ismét mások — és ezek népes és befolyásos csoportot képeznek, — nem esnek kétségbe a javítás felett akkor sem, ha a bűnös már felnőtt és megátalkodott a bűn útján. Hitüket a büntető fegyelem erkölcsi hatásába vetik, és a büntetés és börtönkezelés megfelelő rendszerét teljesen biztos eszköznek tartják a bűn és a bűnre való hajlandóság csökkentésére, ha nem is éppen kiirtására. Még magára a büntető statisztikánk czéljára és jelentőségére nézve is ellentétes vélemények léteznek sok helyen. Némelyek, és különösen azok, a kiknek hivatalos észjárásuk van, a parliamenti jelentések imponáló számadatait eléggé meggyőzőknek tartják. A gondosan összegyűjtött és összeállitott statisztika végtelen hasábjai teljes megelégedésükre megállapitják, hogy a lakosság szaporodása állandóan és gyorsan felülmulja a bűnös hajlamok kifejlődését köztünk, és hogy minden következő év azt tanusitja, a mit általánosan ismert frázis a bűn örvendetes csökkenésének nevez. Másfelől azonban igen sokan makacsul tagadják, hogy így áll a dolog. Elismerik, hogy a számok nem hazudhatnak, de azt állitják, hogy igen gyakran tévútra vezetnek. Nem elegendő, szerintük, azt kimutatni, hogy a vád alá helyezések és elitélések csökkenőben vannak, azt is ki kell mutatni, hogy minden bűn fel van fedezve és hogy minden bűnös a birája elé kerül. Nem tény-e az, hogy igen sok bűnös tel-

jesen büntetlenül menekül ki? Hogy még azon bűnök is, a melyeket elkövettek, sokáig maradnak felfedezetlenül elkövettetésük után? Nem teljesen igaz-e az is, hogy becsületes emberek gyakran szelíden eltűrik a bántalmat és megzsaroltatást inkább, hogysem nagy összegeket fizessenek a bűnösök nyomozására, a melynek költségeit voltaképen az államnak kellene viselni.

A hol a nézetek és vélemények oly különbözők és ellentétesek, úgylátszik az első pillantásra, hogy nehéz bármely határozott következtetésre jutni az általános kérdés felett. De hogyha meg tudunk szabadulni a puszta részletek szövevényétől, és a pártszellemtől szabadon, higgadt és összefoglaló szemlét tartunk a tárgy felett, el fogunk jutni bizonyos általános tényekhez, a melyek nagy mértékben meg fogják könnyíteni a feladatot. A bűn tényleges állapota és azon rendszabályok, a melyek reá vonatkoznak, talán még nem teljesen kielégítők, de nem lehet tagadni, hogy a bűnügyi törvényhozás általában nagy mértékben megjavult a mult század kezdete óta. Lehet, hogy a bűn megakadályozása, az elkövetésére csábító kisértések elhárítása és a vele való elbánás az első stádiumban még nem érték el a tudományos fokot; hogy a felfedezés gépezete még mindig tökéletlen és bizonytalan; hogy a megtorlás elmélete és gyakorlata, a megtorló vagy elijesztő büntetések, a melyek a törvény méltóságát fentartani hivatvák, daczára a megértésükre fordított fáradságnak, még mindig logikátlanok és nem teljesek. Ám legyen; mégis bizonyos, hogy mindezen dolgokban óriás haladásokat tettünk a legújabb években. Büntető törvénykönyvünk elvesztette régi vad és könyörtelen jellegét. Nem oly régen volt, hogy egy kanál

ellopásáért felakasztottak egy embert s hogy minden törvényszéki ülésszak után a bitófák megteltek a legcsekélyebb kihágások elkövetőivel. Csak kevésbbé barbár volt a másodfokú büntetés, a melyet azokra szabtak ki, a kik kikerülték a halálos büntetést. Ugyanazon kiirtási elv volt ennek is az alapja. A deportácziót törvénybe iktatták, mint eszközt a közönség megszabadítására a bűnösöktől, lehetőleg hosszú időre, talán örökre. Sohasem találtak fel helytelenebb és czéltalanabb rendszabályát a büntető megtorlásnak. Szerfelett egyenlőtlen volt az eredményeiben. Némelyek súlyosan szenvedtek általa, míg mások hamar milliomosokká lettek. A büntetés továbbá akármilyen volt, a hazától oly nagy távolságra hajtatott végre az, hogy nem szolgálhatott elrettentő például azoknak, a kik otthon maradtak. Jelenleg, a közlekedési eszközök javultával, a számkivetés büntetése megszünt hatályos lenni, míg végül a gyarmatok emelkedésével az anyagi jólét és gazdagság tekintetében az a furcsa látvány következett be, hogy becsületes munkások saját jószántukból vándoroltak ki oly helyekre, a hova gonosztevőket deportáltak a bűneik miatt. Az ilynemű anomaliák most már teljesen eltűntek. A deportáczió helyére a fegyházbüntetés lépett, és azt, hogy a bebörtönzés és a börtönigazgatás egész rendszere a működésében biztos és meglehetősen hatályos: az elért eredmények eléggé tanúsitják. Épp ilyen jelentékenyek voltak a változások és reformok a rendőrségi szervezetben. A létező gondosan kidolgozott gépezet, a mely felöleli az ország valamennyi zugát, Angliában és Walesben magában mintegy harminczezer embert foglalkoztat, és évenkint egy pár millióba kerül, alig ötven éves. Azok, a kik nem nagyon hálásan, de

mégis elfogadják a mindenütt jelenlevő rendőrt ma, mint létező intézményt, hasonlítsák össze őt és azt a rendszert, a melyet képvisel, a régi kor éjjeli őreivel vagy a Bow Street titkos rendőreivel. Többé nem szükséges kiabálni és lármát ütni a végből, hogy a nagy bűnösöket törvény elé állítsák; a katonák nem szerepelnek mint tolvajfogók, sőt nem is gyakran veszik őket igénybe a polgári hatóság segítségére. A bűn megakadályozása továbbá lehet oly kérdés, a mely megoldatlan fog maradni még sok századig, de a legutóbbi években rendkívül dicséretes kisérletek történtek már a megoldására. Mind jobban kezdik általánosan belátni, hogy a bűnnel kezdetleges állapotában kell foglalatoskodni. Megrögzött gonosztevők megjavítása csaknem lehetetlennek bizonyult, de a gyermekeik gondozás által megmenthetők a megmételyező befolyásoktól és a helyes ösvényre vezethetők. Ezen irányban már sok történt a javitó-intézetek és iparos-iskolák útján, a melyeknek száma mindennap növekszik. Ezek által talán lehetséges lesz elzárni a forrást, a mely folyvást táplálja és életben tartja a bűnösök nagy hadseregét köztünk, a gonosztevőknek ezt a nagy csapatját, a mely még mindig a társadalmon csügg; kevés sikert ér el, sok viszontagságot szenved, de épp oly sajnos, mint kitartó életerőt tanusít.

Ez a hadsereg különösen van összeállítva és igen különböző módon újonczozzák. Sok osztályai vannak a bűnösöknek; némelyek született bűnösök; némelyek bűnösökké lesznek; mások a bűnre kényszerittetnek. A nyomorult ficzkó, akár törvényes, akár törvénytelen gyermek, a ki a Whitechapel, Seven Dials vagy Drury Lune környékén látja meg először a világos-

ságot, a tolvaj- és más gonosz hajlamokat az anyja tejével szívja be. Megtanulja úgy tekinteni a jómódú osztályokat, mint az ő természetes zsákmányát. Megtanulja tisztelni a szerencsés rablót, mint valamely dicsőséges lényt; megvetni a rendőrt — a „copper"-t, a hogy ő nevezi a maga műnyelvén — mint az ő természetes ellenségét. Nevelése, kivévén azon veszedelmes foglalkozást, a mely örökségül szállt reá, teljesen el van hanyagolva. Felnő a nem annyira hibás, mint inkább nem létező fogalmakkal arról, a mi jogos vagy jogtalan. Mihelyest képes az ujjait mozgatni vagy önállóan cselekedni, mindjárt beáll valami modern Fagin [1] iskolájába, vagy társul szegődik egy Artful Dodgerhez [2] és gyorsan végigmegy az egész tanfolyamon, annak a végén pedig arra az útra lép, a melyen aztán élete végeig marad. Hamar megismerkedik bizonytalan hivatásának minden csinja-binjával. Egy darab ideig büntetlen lehet, teljesen ismeretlen maradhat a rendőrség előtt és így alkalma lévén folyvást gyakorolni a mesterségét, eltölthet egy évet, talán többet is aránylagos jólétben, és noha nem dolgozik, mégis bőségesen megkeresi becstelen úton szerzett kenyerét. Ebben a korszakban összeadja magát a szeretőjével és létesít egy házasságforma közösséget, a melynek eredménye az, hogy megörökíti a faját gyermekeiben, a kik, hacsak közbe nem lép valamely különös gondviselés, az ő nyomdokait fogják követni. Előbb vagy utóbb, a mint hangzatosan szokta magát kifejezni, bajba kerül. Balsorsa hozhatja magával, hogy megismerkedik a börtön belsejével már legzsengébb évei-

[1] Ismert alak Dickens „Oliver Twist"-jében.
[2] Ugyanott.

ben is; másfelől hosszú ideig kikerülheti a kézrekerülést, de előbb vagy utóbb biztosan a törvény körmei közé jut s ha egyszer a börtönbe jutott, börtönmadár marad rendesen élete fogytáig.

Visszatartani az ilyen szerencsétleneket, mint ezek, a lefelé haladó útjok korábbi stádiumában, — ez számos missziók, menedékhelyek és más javító-intézmények dicséretreméltó czélja, a melyek csendesen, kevés feltünéssel, de folytonosan működnek közöttünk. Hogy milyen siker jutalmazza becsülendő törekvéseiket, azt nem igen lehet pontosan meghatározni. Annyi legalább is bizonyos, hogy az iskolahajók és az iparosiskolák az általános lakosságnak évenkint sok ezer olyan fiút és leányt adnak vissza, a kik a legrosszabb fajú csavargókból átváltoztak tisztességes emberekké, leszoktak rabló-hajlamaikról és hajlandók dolgozni becsületesen a mindennapi kenyerükért. Ezek a számok azonban csak egy csekély részét jelentik a bűnösök azon nagy tömegének, a melyből erőszakkal megszabadittattak. A nagyobb rész ott marad javíttatlanul, gyors lépésben halad a rosszról a rosszabbra. A zsebmetsző és a házi tolvaj, a kik a gonosztevők közlegénységét képezik, gyorsan magasabb rangba küzdik fel magukat, ha kellő ügyességet tanusítanak. Különösen kifejlett éleselméjük, leleményességük és ügyes ujjaik, a melyek oly jellemző tulajdonságai e veszélyes osztályoknak, jó szolgálatot tesznek nekik, a mikor nagyobb műveletekbe bocsátkoznak, nagyobb díjakra pályáznak és hosszabb tartamú szabadságvesztést koczkáztatnak minden egyes esetben. Az a türelmes és aprólékos gond, a melyet a szokványos betörő a terveire fordit, méltó egy nagy hadvezérhez, a mikor egy fontos hadjáratot készít elő vagy visel.

A zsákmányához kerülő-utakon közeledik; értesüléseket szerez be minden használható forrásból, ravaszul aláássa a becsületességet, vagy merészen biztosítja a maga számára azon ház szolgáinak a közreműködését, a melyet prédául kiszemelt. Nem kisérli meg leszakítani az almát, mielőtt megérett volna és ezen idő alatt minden intézkedését gondosan megérleli. Kiválasztja a legbiztosabb módot és arra határozza el magát. Hogyha a vállalkozás olyan, a melyet kézzelfogható okoknál fogva nem óhajt személyesen végrehajtani, egy czimbora szolgálatát is biztosítja, a ki épp oly ügyes betörő, mint ő és a kit nem nagyon jól ismernek a környéken. A könnyű jármű — egy kis kocsi, gyorsan ügető ponnyval — készen áll, hogy a zsákmányt gyorsan elvigye a tett szinhelyéről egy távolabbi helyre, a hol még gyenge a szimat vagy a gyanú még nem ébredt fel. Főkép pedig egy alkalmas „sövényt", vagyis orgazdát értesít a tervezett betörésről; ennek az olvasztó tégelye készen áll, hogy a rabolt ezüstneműeket „fehér levessé" olvaszsza; csak az utasítását várják, hogy elillanjanak az ékszerekkel, a melyeket nem adhatnak el közelebb, mint Bécsben vagy Amsterdamban. Így a lopás első eszméjétől kezdve, mindazon előkészületeken keresztül, melyek a végrehajtását megelőzték, azon ügyességig, a melylyel véghezvitték és végül az ügynökök ravasz furfangjáig, a kiknek feladatuk volt minden nyomot megsemmisíteni és minden bűnjelet elenyésztetni, az egész ügylet mesteri és művészi módon vitetett keresztül. A modern tolvajok tervezéseinek nyilvánvaló tökéletessége idézte elő az ismételt nagymérvű eredményeket, a melyek megmagyarázzák, hogyan lehetséges az, hogy bizonyos időszakokban

egy egész nagy vidéket pusztítanak ki ezek az emberi kányák; hogyan lehet kastélyt kastély után, falusi lakot falusi lak után kifosztani büntetlenül és úgyszólván a helyi rendőrség szemeláttára; hogyan lehetséges Londonban teljes napvilágnál és népes utczákban, vállalkozó tolvajoknak betörni magánlakházakba és azokat kirabolni a tulajdonosaik orra előtt. Ez magyaráz meg más titkos és még fel nem fedezett bűnöket is; ez magyarázza meg, hogyan lehetett egy grófné ékszeres ládáját ellopni egy nagy londoni pályaudvarban a szolgák és hivatalnokok szemeláttára; hogyan lehetett egy világhírű festményt elemelni a West End kellő közepén és jó felügyelet és erős őrizet alatt levő képtárból.

De nemcsak mint nagyszabású tolvajok, mint vezérek, vagy csupán egyes egyéniségek egy széleskörű szövetkezetben és mások megbízott ügynökei, érik el mostanság sikereiket a legnagyobb gonosztevők. Vannak más módok is kitünőségre jutni az ő alávaló mesterségükben. Ámbár a rendőrség folytonosan nyomozza és zaklatja és mégis van akárhány ügyes gazember, a ki maga nyugodtan ül és sikerül neki igen jövedelmező üzletet folytatni kevésbbé tapasztalt tolvajok tényleges gonosztettei segélyével. Ezek azok, a kik a zsebmetszőt és tolvajt macskakörmök gyanánt alkalmazzák, kihúzni a gesztenyét a tűzből. A lopott holmik orgazdája, bármik legyenek is azok — zsebkendők, tejes bögrék, hamis váltók vagy elsikkasztott bankjegyek — többet tesznek a bűn elősegítésére, mint azok, a kik azt tényleg elkövetik. De ámbár végtelenül sokkal bűnösebbek, gyakran teljesen büntetlenül maradnak. A törvény hosszú idő multával utolérheti őket, de csak miután alkal-

muk volt jelentékeny vagyont összeharácsolni. Hogy milyen messze terjedők és ravaszul elhelyezettek azok a hálók, a melyeket a bűn e fajának szakértői készítenek, látható valahányszor gonosztetteik felfedeztetnek és lelepleztetnek. Akkor látszik aztán, milyen mesteri elme szőtte a hálót és készítette az óriási méretű terveket. Egy igen emlékezetes esetben, a mely egy időben nagyon lekötötte a közönség figyelmét — a Long Firm ügyben, — úgy találták, hogy a szövetkezet tagjai mindenféle férfiak és nők az ország minden részéből; hogy nagy pénzügyi ügyességgel és nem mindennapi üzleti tehetséggal bíró gazemberek rendkívüli nagyságú műveletet hajtottak végre és hogy ez az üzlet sok évig virágzott felfedezetlenül és akadálytalanul. Ugyanazon széleskörű felfogást, a részletek aprólékos ismeretével és tudásával párosulva láthattuk, azon tengerentúli hamisítóknál, a kik néhány évvel ezelőtt követtek el az angol bank kárára csalást, a mely, ha fel nem fedezik, százezer fontnyi veszteséget okozott volna.

De nem mindenkinek adatik meg a siker, ámbár a sikerrel működő gonosztevőkről is sok szembeszökő példa volna felsorolható. Ezek a vezérek és a tábornokok; hátra vannak a közemberek, a bűn hadseregének közkatonái, a kik eredetileg nem bírtak tehetséggel az emelkedésre, vagy a kik balszerencse vagy rossz vezetés következtében még tovább és mélyebben sülyedtek és a kiknek bűnei prózaibb és közönségesebb természetűek. Tolvajlásaik és általában gonosztetteik, ha a saját rovásukra dolgoznak, mindig csak másodfokúak; ha magasabb czélokra törnek, akkor csak mások eszközei vagy szerszámai és ily esetekben a szerencse is alig hozza meg nekik az ered-

mény tizedrészét, míg ellenben a bukás egész terhét gyakran nekik kell viselniök. S mégis, bármilyen legyen is az ő fokozatuk vagy rangjuk a bűn hadseregében, mindezek a szokványos gonosztevők osztályához tartoznak. Ez pedig egy ijesztően számos osztály. Mintegy 40,000 tolvaj és betörő van állandóan szabadlábon. Azon 23,000 emberből, a kiket évenkint letartóztattak büntetendő cselekmények gyanúja miatt és a kikből 14,000 vagy 15,000-et el is ítélnek, a felerész ezen osztályba tartozik, — mint szintén az évenkint sommásan elítélt félmillió emberből is több ezer. Főleg a csavargók e fajával vannak mindig tele fogházaink és börtöneink; ezek azok, a kik szünetlen gondoskodás tárgyai a rendőrség részéről, akár gazdagságban élnek a külvárosokban, akár az East End tolvajoduiban gyűlnek össze. Valamennyien többé vagy kevesbbé ismeretesek a rendőrség előtt és ha szükség van reájuk, rendesen azonnal előállíthatók. Miattuk és az azonosságuk megállapításának megkönnyítése végett vezetik oly nagy gonddal és pontossággal napról-napra a szokványos bűnösök lajstromait a belügyi hivatalban. Ezek ellen hozattak szigorú törvények az utóbbi években. „A bűn megakadályozásáról szóló törvény“ név alatt ismeretes törvény főleg a szokványos bűn ellen van irányozva; nemcsak azt állítja fel elvül, hogy a kihágások ismétlése azokat, a kik elkövetik, szokványos bűnösöknek minősíti és a szokványos bűnösök büntetését szabja ki rájuk, de egyúttal arról is gondoskodik, hogy felügyelet alatt tartassanak és ellenőriztessenek, mint esetleges rablók. Ha mind ekkoráig ezen rendszabályok egyike sem csökkentette észrevehetőleg a gonosztevők számát, nem szabad feledünk, hogy még aránylag kevés

idő mult el az életbeléptetésük óta és hogy még nagyon is korán volna döntő eredményeket várni.

Ámbár a gonosztevők fenn elsorolt osztályai az összes szám jelentékeny részét képezik, mégis létezik még egy másik és népes csoportja a gonosztevőknek, a kiknél a mocsok nem öröklött, sem nem szokványos, hanem a kik különösen a mostani kor különleges bűneit képviselik. Ide tartoznak az alkalmi, a csaknem szándéktalan gonosztevők és azok, a kik kezdettől fogva gyenge erkölcsi érzékkel birván, fokonkint lettek a kisértés áldozataivá és roszakból roszabbakká. A társadalmi versenyzés botor szelleme, a mely az alacsonyabb középosztályokat is áthatja és a mely a szükségtelen hivalkodásban és bűnös tékozlásban mutatkozik, sok nyomor és bűn okozója volt. A csekély fizetésű hivatalnokot vagy a küzködő kereskedőt rákényszerítik a felesége és a leányai, a kik feljebb akarják hordani a fejüket mint a szomszédaik és vagyonukon túl költekeznek. Ha rosz napok következnek, a zavarok közt vergődő és kielégíthetetlen vágyaktól zaklatott ember szerencsétlenségre nagyon is könnyen bukik a becstelenségbe. Tehet talán egy kétségbeesett kisérletet üzérkedéssel visszaszerezni vagyonát. Ha talál oly tőzsdeügynököt, a ki bízik benne, szerencsét próbálhat szerény módon a tőzsdén. Még valószinűbb, hogy eljár a lóversenyekre és ott remél sok pénzt nyerhetni. Miután ezen veszélyes kisérletek valószinűleg csakhamar még mélyebben merítik őt a sárba, az átmenet a sikkasztásra, csalásra, csalárd üzletekre és a bizalommal való visszaélésre akár munkaadóival, akár rokonaival és barátaival szemben, csaknem kikerülhetetlenné lesz és ő innentul bukott ember. A hullám összecsap felette és ő bele-

fúl az örvénybe, ezer közül csak egygyel történik meg, hogy valaha ismét szárazföldre jut.

Az ilynemű gonosztevők csaknem épp annyira sajnálandók, mint kárhoztatandók. Ily érzelemmel nem viseltethetünk olyanok iránt, a milyeneket nagyon is gyakran találunk mai napság a társadalom alsóbb rétegeiben. A legdurvább és legkegyetlenebb bűnök, szerencsétlenségre, nagyon uralkodnak bizonyos osztályok közt; a szénbányász, a kézi munkás, a mesterember, a kinek jövedelmét a munkabérek új emelkedése hirtelen és nem várt módon fokozta, mire fordítsa ezt a jövedelemszaporodást, ha nem ivási vágya kielégítésére? Az ily emberek közt elterjedt részegeskedés, a mely elharapózik a felettök levő osztályokba és rétegekbe is, végre nemzeti bajjá fokozódott. A folyton szaporodó erőszakossági bűnöket legnagyobbrészt elaljasodott és eldurvult emberek követik el részegségükben. Az elázott iszákos ember visszatér házába, mely üres és barátságtalan, mert mindazon, a mi benne volt, túladott, hogy mesterséges szomját kielégítse. Heves összeszólalkozások, czivakodások és kölcsönös szemrehányások következnek a sokat szenvedett feleséggel, a ki nyomorúságában szintén ezen lealacsonyító módon keresett vigasztalást. Utóljára is az erősebb nem ingerülten és feldühösítve, megmutatja gyávák módjára a felsőbbségét ütésekkel, melyeket a kezénél levő első fegyverrel — késsel, szeges csizmával vagy puszta öklével ejtett és másnap az ujságokban egy hir olvasható, a melynek czíme: brutális feleséggyilkos. Néha gyermekek is szerepelnek a tusakodásban. Néha a verekedés korcsmai czivakodásból fejlődött ki és az áldozat egy részeg czimbora, talán egy ártatlan néző, a ki

megkisérlette a békeközvetítő szerepét és magára vonta mindkét verekedő fél gyilkos dühét. Azon nyomorultak, a kiket az ital így átváltoztatott vadállatokká, nem szokványos bűnösök. Inkább a véletlen gonosztevők osztályához tartoznak, azok közé, a kikre a bűn úgy szakadt, mivel nem birtak bűnös szokásaiknak ellentállni.

De a bűnösök rajza nem volna teljes a modern Angliában, ha hiányoznék belőle azoknak arczképe, a kikről mondani lehet, hogy tökélyre vitték a bűnt. A művelt gonosztevő, a ki épp oly tapasztalt, a milyen merész; épp oly bizalmat gerjesztő, mint a milyen ravasz, a ki esetleg jó családból származik és nagy tiszteletben áll és mindezek daczára évek hosszú során a legnagyobb mértékben rendszeresen csalt, — lényegesen ezen utóbbi idők terméke és újabb nevezetes példája a nagyzás hajlamának, a mely a mi korunk egyik jellemző vonása. A bűn ezen óriásainak nevei nagyon ismeretesek mindenki előtt. A Redpathok és Robsonok nehány évvel ezelőtt csak mintaképei voltak azon embereknek, a kik még rajtuk is túltesznek a szemérmetlen romlottságban. A kereskedelmi vállalkozás mostani roppant kiterjedettsége, a modern pénzügyi műveletek nagysága e rosz szellemek előtt oly alkalmakat nyitottak meg, a milyenekkel elődeik aligha birtak. Gonosz terveiket oly nagy ügyességgel dolgozzák ki, hogy rendesen a jólét hosszú élvezetét biztosítják maguknak. De mikor a nagy „rotty“ bekövetkezik, mindenki meg van lepetve. Pedig a tények, a melyek nyilvánosságra jutnak, csaknem mindig ugyanazok. A körülmények rendszerint azonosak voltak: nagy gazdagság fitogtatása, a melynek forrásai ismeretlenek; ugyanaz a nagy gondatlanság az ellen-

őrzésben, ugyanaz a vak bizalom az igazgatók és munkaadók részéről, mely elfogadta a hamis számokat és a tökéletlenül végzett számvizsgálatot.

Van egy erős családi hasonlóság ezen nagy kereskedelmi gonosztevők életpályájában és egy tekinthető valamennyinek typusául. Az első színhely egy üzleti helyiség vagy egy bank a melyben egy kezdő hivatalnok vagy alárendelt alkalmazott, oly kétségtelen üzleti képességet tanusít, hogy csakhamar feltűnik. Előléptetése gyorsan bekövetkezik; de az valószinűleg nagyon is lassú az ő heves és kapzsi szellemének és leleményes képzelme kezd sikeresebb módokat tervezni, hogy csalással elérje mindazt, a mit csak hosszú évek türelmes munkája hozhatna meg tisztességgel. Lehet, hogy az útját egyengeti az a bizalom, a melyet fellebbvalói éreznek iránta, vagy az, hogy az egyszerű elővigyázatot is elhanyagolják; lehet, hogy számtalan nehézséggel kell küzdenie és hogy a kilátása a sikerre akadályozva van; de ha az igazi typus megvan benne, minden ily nehézségek felett diadalmaskodni fog. Van esze elég arra, hogy megcsinálja az útját magának. Talán rendszeresen fogja hamisítani a számokat, talán szabadon hamisít, talán gyárt és forgalomba bocsát hamis értékpapirokat; de egy vagy más úton gyorsan emelkedik, vagyonban és közbecsülésben. Mihelyt egyszer üres hajója megindult a hitel nagy tengerén, a műveletei mindinkább kiterjednek, széles körben ismertté lesz és még több halat kerít hálójába. Most aztán el kezdi élvezni az életet is. Az ország zsírján hízik és dorbézol. Van háza a városban és nyaralója a vidéken, yachtja, vadászterülete, és vadászkastélya. Istállói tele vannak kocsikkal és drága vadászlovakkal. Vágyik a modern

Maecenas czímére, bőkezű pártfogója a művészeteknek, nagyra becsülik a kereskedők és a festők. Nem ritkán felölti a jótékonyság köpenyét is, mint a gyanú legjobb ellenszerét. Bőkezűen támogat minden jótékonysági gyűjtést, maga is vagy egyházi gondnok, vagy presbiter, gyakran látható az Exeter Hallban egyházi gyülekezetekben és a Revivalisták és Mormonok köreiben úgy beszélnek róla, mint valami fényes világosságról. Meglepetés a felett, hogy egy ilyen kitünő ember is meg tudott botlani a legelső azon érzelmek közül, a melyeket bűnösségének hirtelen való kiderítése előidéz. Eleinte valószinűleg sajnálat és részvét támad iránta, míg további leleplezésekből kitűnik, hogy mily messzehatók voltak a gonosztettei és hány ártatlan embert juttatott koldusbotra és végromlásra a bukása. Akkor aztán kitör méltatlankodásunk mindazok ellen, a kik megengedték, hogy oly soká büntetlen maradjon.

Azt, hogy a siker mily mértékét érte el rendőri szervezetünk a megalkotása óta, nem lehet igen pontosan megállapítani. Sok ember tagadja, hogy sokat használt volna; néhányan tiltakoznak a modern irány ellen, hogy egyáltalában a rendőrségre támaszkodunk, mert az szerintük az egyéni függetlenség és önsegély szellemét fogja csökkenteni. Ez a szellem gyakran a rendőrség ellen való csaknem ellenséges érzelemmé élesedik ki. Minden kedvezőtlen körülményt a hitele csökkentése czéljából emlegetnek. Tagjait gyakran vádolják a hatalmukkal való visszaéléssel és azzal, hogy szemet hunynak, a mikor hasznát látják annak, hogy czélszerű vakságot szinleljenek. Még gyakrabban kigúnyoltatik a rendőrség, ha nem sikerül neki kinyomozni és törvény elé állítani valamely undok

és izgatottságot keltő bűn elkövetőit. Az a felfedezés, melyet pár év előtt tettek, hogy nehány addig megbizhatónak tartott detektiv összejátszott a társadalom ellenségeivel, súlyos gyanút támasztott az egész rendőrség becsületessége iránt. Mindennek daczára teljesen méltánytalan volna elfeledni, hogy mit tett eddig és mit tesz most is a rendőrség. Létezésük bástya a bűn ellen és folytonos fenyegetés a gonosztevők ellen. Az a tény, hogy súlyos törvénysértések most is néha felfedezetlenül maradnak, azt bizonyíthatja, hogy a rendőrségi gépezet nem teljes; de azon bűnökkel, a melyeket nem képesek felfedezni, szembeállíthatók azok, a melyeknek elkövetését az ő akár tényleges, akár passiv beavatkozásuk megakadályozta. A rendőr a maga állomásán olyan, mint az őrszem, a ki az alvó város jóléte és biztonsága felett őrködik; ő mindig résen áll, és rögtön jelt ad a veszély közeledtére.

Mindazonáltal nem lehet tagadni, hogy a mi detektivrendőrségünk kisebb sikereket mutathat fel, mint a szárazföldi szomszédainké. Ez részben egy szabad nép ellenszenvének tulajdonítandó minden ellen, a mi a kémkedéshez hasonlít, — ez az érzelem azt követeli, hogy az, a mi a polgár szabadságának bármely megszorítására feljogosít, valamivel több legyen a puszta gyanusitásnál. Ezek a korlátolások természetesen megszorítják a rendőrség működését, gátolják cselekvésében és azt gyakran eredménytelenné teszik. De maga a rendszer, a mostani állapotában, nem igen mondható hibásnak. Minden nagy városban létezik egy gondosan kidolgozott gépezet, a mely az óramű pontosságával működik.

Londonban például a Scotland Yard a detektiv-

rendszer központja és itt összpontosulnak azon nagy hálózat fonalai, a melyek az egész fővárost és annak elágazásait magukba foglalják. Ezen a föhadiszálláson vétetnek át mindennap korán reggel az összes külső állomások jelentései az éjszaka elkövetett bűnökről. A felelős hivatalnok kötelessége azokat haladék nélkül megvizsgálni. Ha a lajstromban valamely rendkívüli nagyságú és fontosságú bűn fordul elő, arról teljes értesítést sürgönyöznek a detektivek főnökének. Ha az még ágyban fekszik, a távíró-csengetyű a keze ügyében van és ő maga olvashatja a gépről az újdonságot, a mint azt leadják és azonnal megsürgönyözheti a szükséges utasításokat. Az összes jelentéseket rögtön kinyomtatják és a rendőri küldönczök kis könnyű kocsijaikon egy óra lefolyása alatt kihordják az egész főváros minden rendőrállomására. Ezen értesítések, a mint nevezik, teljes részleteket tartalmaznak az elkövetett bűnökről, elkövetőik teljes személyleirásával és az egész okmány fennhangon felolvastatik a kékruhájú rendőrök előtt, mielőtt állomáshelyeikre mennek. Ugyanezen eljárást ismétlik naponkint négyszer; új jelentések alapján új értesítések adatnak ki és így a sok négyszögmértföldnyi területen levő összes rendőrök teljesen tudják, milyen bűntény történt. Ha az eset komolyabb, közvetlenül a reggeli jelentések beérkezte után távirat küldetik egyidejűleg a külső állomásokon levő valamennyi fődetektiv-tisztnek, a kik viszont közvetlen alárendeltjeiket utasítják, hogy résen legyenek. Ilyen esetben azonban a főnöknek magának is gyorsan közbe kell lépni, akár személyesen, akár távirat útján. A parancsa alatt álló szakemberek — mindegyik detektiv-hivatalnoknak megvan a maga specialitása — behivatnak a Scotland Yardba az eset

megbeszélésre. Az osztály főnöke fogadja őket, meghallgatja tanácsaikat, megbeszéli a dolgot minden részletében és elhatározza az eljárás menetét. Esetleg az ügy vezetését egyes hivatalnokra bízzák, esetleg többekre is. Lehetséges, hogy az egész gépezetet mozgásba teszik és egy általános hajsza és lárma támad a főváros határai közt és azokon túl is, a kikötővárosok és a nagyobb vidéki városok rendőrségeivel való gyors közlekedés következtében. A nap folyamán valószinűleg érkeznek be újabb hírek, a melyeket rögtön közölnek a vérebekkel, a kik már az egész nagy területet megmotozták. A szimat következésképen erősebb lesz egyik irányban vagy a másikban; egyik vizsla megkapta és a csaholását, a melyet a távíró tovább ad, megérti az egész falka; nem sokára, ha minden jól megy, az előcsahosok a szimatról a nyomra jutnak és az üldözött vad még az éj beállta előtt be van kerítve és meg van fogva.

Ugyanez az eljárás, ha a vidéken történt valamely nagy bűntény. Tegyük fel, hogy egy püspöki palotába törtek be, és nagy csomó ezüstneműt és értékes holmit raboltak el. A megyei rendőrség táviratilag érintkezésbe teszi magát a fővárosi rendőrséggel és közli vele az elrabolt holmik jegyzékét és a tolvaj személyleirását is, a kit láttak, mikor elhagyta a házat. Talán lerohant a lépcsőn vagy kibukott az ablakból és úgy vélik, hogy megsértette magát. „Nézzenek egy alacsony vagy magas ember után — a körülmények szerint — a kinek törött lába, vagy törött karja van“. A Scotland Yard a következő utasítást adja ki: „Szemmel tartandók a zálogházak és a lopott értéktárgyak ismeretes orgazdái.“ „Rövid értesítés következik“, mondja a legközelebbi távirat. Egy

vagy két óra mulva a nyomatott értesítés a már fennebb leírt módon körözve van. Az összes kórházakat és gyógyintézeteket átkutatják és tudakolnak új betegekről, törött vagy sérült tagokkal. A londoni detektivek főnökének hosszú távirati szóváltása van az illető vidéki rendőrfőnökkel. „Adhat-e több részletet? Hogyan követték el a bűntettet? Miféle eszközöket használtak? Hogyan tudtak belopózni? stb.“ Az ezen kérdésekre adott feleletek megannyi támpontok a gyakorolt fővárosi detektivre nézve. Egyik vagy másik régi hivatalnok, a kit behívnak tanácskozásra, rögtön mondja: „Ez a Blustering Bobra vall“, vagy „Meg mernék esküdni, hogy ez a Tinman Jemmy keze munkája“, vagy „A feketeképű Poacher keze van benne, mernék fogadni“. Egy óra alatt az a detektiv, a ki ezzel a becses külön ismerettel bír, elindul régi barátját nyomozni. Blustering Bob vagy Tinman Jemmy kerestetik. Ez áll az értesítésekben, ezt sürgönyzik jobbra és balra, a kedvencz korcsmákat átkutatják és mielőtt a nap elmulna, a tolvaj fel van fedezve, a püspök pecsétgyűrűje a mellényzsebében volt és a karját felkötve hordta.

Természetesen ezen kutatások nem mindig sikeresek. De az legalább is biztos, hogy a rendszer nagy mértékben megjavult, azon ismeretes per óta, a melyben Kurr és Benson megfordították a koronatanú vallomását és a közfigyelem ráirányult a detektiv rendőrség elégtelen voltára.[1] Az új szervezet életbet léptetése előtt a detektiv-osztály a Scotland Yardban

[1] Ámbár úgy látszik, hogy kivánatosnak tartották eltörölni a bűnügyi vizsgálat igazgatójának hivatalát Howard Vincent leköszönése után, mégis az a rendszer, melyet ő képviselt, tényleg ugyanaz maradt, a mely az ő hivataloskodása alatt volt.

be volt zárva éjféltől reggeli tízig. A törvény argus szeme be volt csukva, az egész gépezet megakadt és csak egy vagy két órával délelőtt kezdett újból dolgozni. Az a gonosztevő tehát, a ki a dolgát az éji órákban végezte el, mindig biztos volt a felől, hogy nehány órai előnye van, jól tudván, hogy semmi nyomozási kisérlet se történik a rendes órákon kívül. Ez most egészen másképen van. Egy magasabb hivatalnok szolgálatban van egész éjjel a központi hivatalban. Teljesen belátása szerint intézkedhetik; több nyelvet tud és közlekedhetik, ha szükséges, Európa valamennyi fővárosával; fel van hatalmazva felkölteni a főnökét akármely pillanatban; elvárják tőle, hogy rögtön küldjön ki rendőröket az üldözésre, hogy elrendelje a nagy vasuti állomásokon az elutazók különös szemmel tartását; sürgönyözzön azonnal Liverpoolba, Doverbe, Folkestoneba, Southamptonba és más fő kimeneteli pontokra külországokba. A detektiv-szervezet különböző szálai is erősebben kézben tartatnak. Minden rendőr köteles bevezetni naplójába az eljárásának részletes leírását óráról-órára. Ha abban az időben el van foglalva valamely különös ügygyel, és ez a leggyakoribb eset, le kell írni az egész működését, járás-kelését és a nyomozás érdekében tett lépéseit. Ezen naplókat és jegyzeteket a kerületi felügyelők és ellenőrök szigorúan átvizsgálják hétről-hétre és ezenfelül minden hónapban maga a főnök is megkapja átnézés végett. Igen gondos rendszabályok léteznek az alárendeltek megóvására a csábításoktól. Magánszemélyek, kiknek kérelmére bűnügyi vizsgálatok indíttatnak, most nincsenek feljogosítva jutalmakat adni az egyes hivatalnokoknak. Minden pénzt be kell szolgáltatni az osztály főnöké-

nek, és tőle függ oly arányokban és oly hivatalnokok közt osztani ki ezen összegeket, a mint legigazságosabbnak gondolja. Például a felajánlott jutalom nagy lehet oly esetben, ha a kárvallott gazdag; más esetben, a melyben az igazság czéljai szintén szóban forognak, talán semmi jutalom se várható. A most érvényben levő rendszer egy általános alapot létesitett, a melyet kellő gonddal az osztály felelős főnöke kezel, és igy be van az ajtó zárva azon sok becstelenség és zaklatás előtt, a mely lehetséges volt, míg az alárendelt közeg egyenesen tárgyalt magánszemélyekkel.

Miután röviden jeleztük volna a módot, a mely szerint a bűnös üldöztetik és kézre kerittetik, kövessük most már a gonosztevőt az elfogatása idejétől kezdve a viszontagságok különböző fokain át, a melyeket a törvény mér reá, nemcsak a saját gonosztette büntetéseül, de mások elrettentéseül is. Az elfogatás eskűvel erősitett jelentés alapján kiadott parancsra történik és a tettes az elfogatása után, ha szükséges, biztonság okáért egy rendőri zárkában őriztetik, de innen lehetőleg hamar átszállíttatik ő felsége egyik vagy másik fogházába. Ezután egy vagy több magistrate elé állítják a rendőri biróságnál vagy a békebiróságnál, a hol meghallgatják a bizonyitékot és ítélkeznek az ügyben. Ha a jogkörükbe esik, sommás úton elintézik, ha az eset komolyabb és példásabb büntetést látszik követelni, a vádlottat a rendes törvényszék vagy esküdtek elé utasítják. De, ha csak fel nem mentik, csaknem minden esetben, hosszabb vagy rövidebb tartamú bezáratásra lesz ítélve és egyik vagy másik börtönbe jut. Ha az ítélet két éven alól egy heti vagy egy pár napi időre szól, a

büntetést abban a fogházban tölti ki, a mely 1878-ig városi vagy megyei börtön név alatt elszórtan létezett az ország különböző részeiben; ha a bűntett szigorúbb elbánást igényel, a büntetés kényszermunkára szól. valamelyik fegyházban, a melynek legrövidebb tartama öt év, és a leghosszabb életfogytiglani. Az utóbb említett börtönök mindig a kormány kezeiben voltak, de az előbbieket a legutóbbi évekig a helyi hatóság ellenőrizte és fenntartási költségük főleg a helyi adókra nehezült. De az 1877-iki börtöntörvény életbeléptetése óta mindezen börtönök az állam egyenes felügyelete alá helyeztettek; teljesen az állami kincstár által tartatnak fenn és az igazgatásuk — kivéve ott, a hol a fegyenczek védelme vagy büntetése forog szóban, teljesen a börtönbiztosok testületére van bízva, a kik felügyelőik- és segédeikkel együtt a belügyi hivatal egy osztályát képezik és a belügyi államtitkár közvetlen rendelkezése alatt állnak.

Ámbár ez a törvény nem minden ellenzés nélkül fogadtatott el, mégis oly egészséges elveken alapult, hogy még ellenesei is csak érzelmi okokból találtak benne kifogásolni valót. Azon rendszabályok, a melyeket helyettesíteniök kellett, nagyon hiányosak voltak. A különböző börtönöket különbözőleg igazgatták. Egyik megyében a szabályzatok túlzottan szigorúak voltak, a másikban a nevetségig enyhék. Amott a a rab fél idejét a taposó malomban töltötte, itt még lépcsőn se kellett le vagy felmennie. Teljesen különböző volt az életrend is; az egyik börtönben kétszer annyi munkára szorithatták, mint a másikban. Továbbá a börtönök elhelyezése is pusztán a véletlen játéka volt; tekintet nélkül a népesedési mozgalomra, ott maradtak, a hová elhelyeztettek sok évvel ezelőtt.

Egyik kerületben nagyon is sok volt a börtön, a másikban nagyon is kevés. Itt a börtönhatóságoknak bérelni kellett távol fekvő börtönhelyiségeket és viselni kellett a költségeket, a melyeket a foglyaik odaszállítása okozott; amott meg a börtön rendesen félig üres volt. De akár tele, akár üres volt, ugyanazon hivatalnoki kart kellett fenntartani, mert a foglyok száma mindig bizonytalan volt. Ennélfogva némely kisebb börtönben a hivatalnokok számaránya a foglyokéhoz olyan volt, mint öt az egyhez. Mindenekfelett a fenntartási költség méltánytalanul nehezedett teljesen a föld- és házbirtokra, míg a más forrásokból eredő jövedelem nem járult hozzá egy fillérrel sem, ámbár egyenlő módon élvezte azon védelmet, a melyet a börtön hivatva van nyujtani. Továbbá a gyors közlekedés ezen idejében valószinűleg az egyik kerületnek kellett fizetni a másikhoz tartozó gonosztevők letartóztatásáért. Volt ennélfogva nagyon is alapos ok arra, hogy a börtönök költségét inkább az országos kincstárra, mint a megyei pénztárakra hárítsák.

Ezen anomaliák orvoslását és egy egységes rendszer megállapítását tartották szem előtt mint főczélt, úgy a javaslat készítői, mint azok, a kikre a törvény végrehajtása bizatott. Egy fogoly élete, ő felsége vidéki börtöneinek bármelyikében, most kezdettől végig mindenütt ugyanaz. Megmosdatják és tisztát adnak reá, mikor megérkezik, az orvos megvizsgálja és igazolványt ad arról, hogy milynemű munkát képes elvégezni; a börtön lelkésze jegyzékbe veszi előéletét, nevelését és vallásos ismeretét. Azután leküldik a fogházba és bevezetik zárkájába; a szabályokat megmagyarázzák, a munkát, a melyet végeznie kell, kijelölik neki. Ezt a zárkát nem hagyja el egy hónapig, ha hosszabb időre van etlítélve, kivévén az isteni tiszeleten vagy test-

gyakorlaton, az udvaron vagy a taposó kereken eltöltött időt. Ezen hónap alatt adnak neki ágyruhát, de derékaljat nem; életrendje korlátolt és munkája — a melyet első osztályúnak neveznek — tíz óráig tart. Egy hónap lefolyta után másodosztályú munkára mehet át, megkezdheti valamely mesterség megtanulását, alkalmilag el is hagyhatja a zárkáját és másokkal dolgozhat, de teljes csendben és csupán addig, míg jól viselkedik. Három hónap mulva láthatja egyszer a barátait és írhat egyszer nekik; élelme bővebb és változatosabb lesz, szerezhet is egy pár shillinget, hogy segíthessen magán, mikor kiszabadul. De ezen egész idő alatt elvesztheti minden szerzett kiváltságát és más büntetéseket is kaphat rossz magaviselet miatt. Tölthet néhány órát sötét zárkában, kenyérre és vízre szorítható két vagy három napig és hosszabb időn is szűk élelemre, a melynek kukoriczaliszt és burgonya a főalkatrészei. Egészségére azalatt is folytonosan ügyelnek. Folyvást mérik; hogyha súlyban csökken, vagy egészségi állapota nem kielégítő, gyógykezelés alá veszik vagy a kórházba küldik. Erkölcsi jólétére hasonlókép ügyelnek; naponkint jelen kell lennie az isteni tiszteleten a kápolnában, iskolába kell járnia és a pap is meglátogatja a zárkája magányában. Ha a kibocsátásakor teljesen vagyontalan, felöltöztetik illendően, ellátják élelemmel és vasúti utalványnyal, hogy elmehessen hazájába, ha az messze van a börtöntől. Az új rendszer szerint való elbánás talán nem különbözik fővonásaiban a régi gyakorlattól, de legalább minden tekintetben egyforma. A Northumberlandban elítélt fogoly Morpeth vagy Newcastle börtöneiben ugyanazon büntetést találja meg, mint a Coldbathfieldsi rab. A munka órái és osztályzata most mindenütt

ugyanazok, mint szintén az élelmezés, a rossz magaviseletért kiszabott büntetések, a szorgalom által szerzett előnyök és pénzbeli keresmények is. Más hasznos eredmények is várhatók ezen egységesített kezelésből. Költségkimélés is történik azáltal, hogy körülbelül felét az összes börtönöknek be lehetett zárni és valamennyi foglyot a megmaradottakban összpontosítani, minthogy volt rendelkezésre sok évre elégséges számú zárka, a melyeket azonban eddigelé nem lehetett felhasználni, mert nem volt elég pénz a foglyok átszállítására az egyik fogházból a másikba. Továbbá a foglyok maguk többet kereshetnek, mert munkájuk tudományosabban van szervezve, mert könnyű összegyűjteni különös üzleti fogházakban a foglyokat, a kik mesteremberek voltak és általában mert lehet a foglyok ipari képzését fejleszteni, ezt az eredményt pedig egy erős központi hatóság csaknem bizonyosan elérheti.

Az utolsó években nem történtek valamely erősen jelzett változások a kényszermunkára szóló ítéletek végrehajtásában, de a rendszer ennek daczára kevéssé ismeretes és sokan vannak, a kik ma is beszélnek a hajóbörtönökről, és számkivetésről, mintha a büntettek megtorlásának e régi divatú módjai még mindig léteznének. Tényleg ma egy elítélt sem hagyja el az országot, — a fegyencz nevet azokra alkalmazzák, a kik halálra vagy kényszermunkára vannak ítélve. — A kényszermunkát az elítéltek a nagy fegyházakban végzik. A fegyenczet a helyi fogházból, a hol az esküdtszék ülése óta fogva volt, mihelyt lehet, elviszik Milbankba vagy Pentonvillebe. Itt teljesen ugyanazon eljárásnak van alávetve, mint a helyi fogházakban; de kilencz hónap végén, az orvos határozata szerint, elszállítják egy közmunka-börtönbe — Chatharaba, Dart-

moorba, Portsmouthba, Portlandba vagy más ilyen helyre. Megérkezése után száz meg száz társával együtt kirendelik erődítési, hullámtörő, építési, hajógyárkibővítési és más efféle munkához. Hogy milyen szilárd az így végzett munka: megítélheti mindenki, a ki látta a fentemlített állomásokon a kényszermunka eredményeit. A fegyencz-börtönökben az élet bizonyára nem kellemes. A munka kezdődik a nap keltekor és végződik, az étkezési szünetet leszámítva, napnyugtakor; az élelem minősége kitünő, de mennyiség tekintetében nem nagyon bőséges. Feltétlen engedelmesség a felsőbbség iránt, lemondás minden személyes akaratról, habozás nélküli szófogadás, folytonos rendesség és tisztaság nem a legkevésbbé terhes részei azon kényszernek, a melyet a fegyencznek el kell tűrnie. De mindezzel nem jár együtt szükségtelen szigor; a fegyelem erős, de sohasem önkényes; a fegyencz jólétéről és rossz bánásmódtól való megvédelmezéséről a felsőbb hatóságok, állandó felügyeletük és vizsgálataik által gondoskodnak. Sőt a remény sincs teljesen kizárva. A „jegyrendszer“, a mint nevezik, a mely már több mint tizennégy esztendő óta van érvényben, minden egyes embernek lehetővé teszi, hogy saját szorgalma által ítéletének bizonyos enyhítését elnyerje. Mily hatalmasan működik ez a remény arra, hogy egy embert ösztönözzön egész ügyességének és erélyének felhasználására, meglátszik az elítélt börtönökben készült jeles munkákon, a szép kőfaragásokon, az ács- és kovácsmunkákon, a fegyenczeknek alkalmazásából, mint pékek, festők, gépészek, deszkametszők, felszerelők stb. Talán még szembeszökőbb bizonyság az elvégzett munka pénzértéke, a mely évek során át meghaladta átlag az évi 260,000 font st.-et.

A mi egész börtönrendszerünk felügyelete ma a fegyházi hatóságra és a helyi fegyházbizottságra van bízva, mindkét testület a főfelügyelő elnöklete alatt áll és egy csomó felügyelő által támogattatik, a kik gyakran meglátogatják a számukra kijelölt intézeteket és jelentést tesznek az állapotukról. A börtönben levő elítéltek átlagos száma az utolsó tíz év alatt mintegy 10,000 volt évenkint, 9000 férfi és 1000 nő. Mintegy 6000—7000-en vannak öttől hét évre elítélve, többen hét évre, mint ötre; mintegy 2000—3000-en tíz, tizenöt, és húsz évre vannak elítélve, a nagy többség közülök tízre. Közbeneső időkre vagy a husz éven túl meghatározott időre szóló ítéletek nagyon ritkák. De mintegy 300 fegyencz életfogytiglani kényszermunkára van ítélve. A mi fegyházainkban a jegyrendszer főleg a rend és fegyelem fenntartása miatt van behozva és úgy találták, hogy rendesen bőven elégséges is e czélra. Az utolsó években az volt a szokás, hogy a megrögzött és visszaeső gonosztevőket elválasztották a többitől és alakítottak egy külön osztályt, a melyet „csillagosztály“-nak neveznek, oly gondosan kiválogatott fegyenczekből, a kikről előéletük alapos megvizsgálása után bebizonyult, hogy a szokványos bűnösség minden gyanújától mentesek. Ezen rendszabályok folytán a fegyelmezetlenség esélyei lényegesen csökkentek, és sokan, évenkint mintegy 500—600-an, a kik aránylag ujonczok voltak a bűnben, megszabadultak attól a veszélytől, hogy a romlottság alacsonyabb fokára csábittassanak a gonoszságban, náluk tapasztaltabb társaik rossz tanácsai által. Kerek számban a mi 10,000 fegyenczünk közül csak 200 vagy 300 nem keres semmit, vagy veszti el, miután már egyszer megszerezte azon minősítési jegyeket, a me-

lyekkel jó magaviselet esetén büntetése némi enyhítését is biztosíthatta volna. Mintegy 1600 szabadul ki évenkint vagy bocsáttatik feltételes szabadságra és helyeiket mintegy 1600 új fegyencz foglalja el, a kik vagy utóbb ítéltettek el, vagy pedig visszakerültek a „szabadságolási jegyük“ visszavonása következtében, a mint azokat még ma is nevezik. Évenkint átlag 120—130 hal meg. De a rendes, ellenkező felfogás daczára, úgy látszik, kérdésen kívül áll, hogy évenkint átlag csak egy szökik meg. Ha meggondoljuk, hogy milyen emberek rendesen a mi fegyenczeink, és milyen ravaszság és bátorság által tűnnek ki, ez a tény kötetek helyett beszél azon éberségről, a melylyel őriztetnek fogságuk tartama alatt. Ámbár az utolsó évtized alatt a fegyenczeink száma tényleg változatlan maradt, az általános lakosság száma 4 és 5 millió közt szaporodott, és az arány azon fegyenczek közt, a kik harmincz éven alól vannak, körülbelül egy harmaddal kevesebb, mint tíz év előtt volt. Kényszermunkára szóló ítéletek szintén csaknem felényivel kevesebbek most, mint egy negyedszázad előtt, és pár év óta kevesebbek voltak, mint bármikor ezelőtt.[1]

A mi helyi börtöneink népességét illeti, a róluk szóló évi jelentésekben közölt diagramma-sorozat világosan feltünteti azon különös körülményt, hogy ez a népesség szembeötlő szabályossággal emelkedett és csökkent a mult század közepe óta hat vagy nyolcz éves időszakokban. A jelző vonalak legnagyobb magasságukat az 1851., 1857., 1863., 1869. és 1877. években érték el, és aránylag alacsony színvonalra csökken-

[1] Hetedik jelentése a fegyházak igazgatóinak. London, 1884.

tek azon években, a melyek ezeket megelőzik vagy utánuk következnek. De 1877-től kezdve az iránylat csökkent, azon kivétellel, hogy 1888-ban 1882-höz képest jelentéktelen emelkedés mutatkozott. A mikor a börtönügyi-törvény életbe lépett, helyi börtöneink népessége 21,000 volt, most ellenben csak valamivel több 17,000-nél. A csökkenés úgy a foglyoknál, mint a fegyenczeknél nagyobb azok közt, a kik fiatalabbak, mint azoknál, a kik idősebbek a harmincz évnél, az arány az előbbiben 55 és az utóbbiban 45%. Azok között, a kik tizenhat évnél fiatalabbak, a csökkenés még feltünőbb, mivel a számuk alig valamivel több a felénél, a mely négy vagy öt évvel ezelőtt volt. A körülbelül 13,000—14,000 elítélt foglyok nagy többsége egy, két, három, hat, tizenkét és tizennyolcz hónapra ítéltetett el, két évre pedig csak 250; két év a legfelső határa a bebörtönzésnek nehéz munkával vagy a nélkül, mint megkülönböztetés a kényszermunkától. Bármilyen szigorú legyen is, kétségtelen, hogy a mi helyi börtöneink életrendje semmi esetre sem egészségtelen, mert ezen intézetekben a halálozási arány csak 0·8 százalék és a kezelés jelentékeny megjavulását mutatja az a körülmény, hogy több év óta észrevehető csökkenés mutatkozott börtönfegyelmi büntetésekben, különösen pedig a testi büntetésekben.[1]

Van még egy és utolsó stádiuma, melyen keresztülmegy a gonosztevő — és a mely nagyon is gyakran csak egy kis pihenő szünet, egyik ítélet lejárta és egy másik ítélet meghozatala közt, — az a stádium, a mikor újra szabaddá lesz. Ez volt az ő álmainak, és gondolatainak örökös tárgya. A mi a kikötő a hazafelé

[1] Hetedik jelentése a börtönök biztosainak. London, 1884.

jövő hajósnak, olyan a kiszabadulás napja a fogolynak, csakhogy ezerszeresen fokozva, a mohó szabadságvágy által. A lassú, keserves idő végre is elmulik. Haját és szakállát nem nyírja le többé a fogházi borbély, a ki mind a kettőt egyazon ollóval szokta vagdalni. Végre átmegy ama nagy örvény hídján, a mely oly sokáig elválasztotta őt az emberiség többi részétől, és újra elfoglalja helyét a világban, hogy küzdjön a saját rovására; hogy kétségkívül, kisértés csábítsa és talán nagyon is könnyen újból elbukjék. A világ magatartása irányában, mikor újra szabaddá lett, talán nagyon is visszautasító és kérlelhetetlen. Nemcsak hogy lefényképezték és a személyleírása kiosztatott a rendőrség közt, nemcsak hogy kénytelen eltűrni a detektivek ellenőrzését és hogy még tovább is folytonos felügyelet tárgya lesz, de a legtöbb esetben nagyon nehéznek fogja találni a becsületes keresetmódot megszerezni, bármennyire óhajtaná is. Régi, becsületes pajtásai — ha vannak olyanok, — kerülni fogják őt, a munkaadók nem szivesen fogják befogadni, nehogy a többi munkásai sértésnek vegyék. A legtöbb ajtó bezárul előtte; gyanús alakká lett, a kiben még akkor se lehet bízni, mikor szem előtt van. Csoda-e tehát, ha csakhamar újra elbukik? Hogy ez sokkal ritkábban történik most, mint azelőtt, az igen nagy mértékben a kiszabadult foglyok segélyegyleteinek tulajdonítható, különösen a londoninak, a mely most királyi pártfogás alatt áll és nagyon sok jót tesz. Ezen egylet kizárólag csak a fegyházakból kiszabadult fegyenczekkel törődik; de vannak más egyletek a vidéken, a melyek hasonló jóakarattal működnek a helyi börtönökből kiszabadult foglyok érdekében. Londonban kevéssel azelőtt, hogy egy fegyencz ki-

szabadul a börtönből, az eset az egylet elé terjesztetik és ott alaposan tárgyaltatik. Ha elfogadják — mint rendesen történik, kivéve néhány ismeretes gonosztevő esetét, a kikre minden jóindulat hiába tékozoltatnék — mikor a szabadulás napja elérkezett, a szabadon bocsátott foglyot egyszerű ruhába öltöztetik és feltünés nélkül a társaság hivatalos helyiségébe vezetik, a honnan valamely állásba jut, mint mezei munkás, vagy kézműves, a képessége szerint. Rendszerint csak a munkaadó és az egylet van beavatva a titokba; az egylet felelős a rendőrségnek és nincs szükség a szokásos felügyeletre; az egykori fegyencz nincs megbélyegezve, szabadon indulhat új útjára és csakis a saját hibája, ha ismét elbukik. Ez a jótékony bánásmód bizonyára nem a legkevésbbé hatásos azon különböző rendszabályok közt, a melyek hozzájárultak a büntettek csökkentéséhez. Lassankint a javítóintézetek és iparos-iskolák átalakíthatják a nyers anyagot, mielőtt ideje volna a legalacsonyabb fokra sülyedni; javított rendőri intézkedések mind biztosabbá tehetik a tulajdont és veszélyesebbé a bűn elkövetését; de ezek inkább csak nagyon távoli javítások. Addig is a segélyegyletek, a melyek arra törekesznek, hogy rehabilitálják a bűnösöket, a kik már kiállták a büntetésüket vagy ideiglenesen szabadlábra helyeztettek és új kiinduló pontot és új alkalmat adnak a becsületes és tisztességes életre, — valóban jótékony és kielégítő eredményeket mutathatnak fel nap nap után.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

Utazás és szállók.

AZ ANGOL VASUTI RENDSZER ÁLTALÁNOS KÉPE. — A ZÁRJELZŐ RENDSZER. — A VASUTI VONALAK KITERJEDÉSE ÉS KÖLTSÉGEI. — GYORSASÁG ÉS KÉNYELEM. — PULLMAN-KOCSIK. — EGY UTAZÁS LONDONBÓL ÉSZAK FELÉ. — A VASUTI BIZTOSOK. — VASUTI VENDÉGLŐK. — UTAZÁS KOCSIN. — A KOCSIUTÁZÁS KÜLÖNBÖZŐ MÓDJAI. — POSTAKOCSIK. — KERÉKPÁROZÁS. — ANGOL SZÁLLÓK. — A KIS SZÁLLÓK ELTŰNÉSE. — A SZÁLLÓK TIPIKUS LÁTOGATÓI. — SZÁLLÓK, A MELYEK A RÉGI IDŐK MARADVÁNYAI. — KÉTSÉGBEVONHATÓ KÉNYELMÜK.

Nagy-Britannián csaknem egész hosszában végig lehet utazni jelenleg egy pár penny híján három font sterlingért. Egy egyszerű harmadosztályú jegy ára Londontól John o' Groat'sig[1] — King's Cross állomástól Wick vagy Thurso állomásig — két font tizenkilencz shilling és négy penny. A távolság csaknem egész pontosan hatszázötven mértföld. Az utazási idő valamivel kevesebb lesz huszonöt óránál és az út maga, bármelyik kocsiosztályba száll is be az utas, aránylag csekély fáradsággal megtehető. Általában véve az angol vasutak kitünően kezeltetnek. A gyorsaság nagy; kevés túlzsúfoltság van; a társaság szolgái, bár gyakran idejükön túl dolgoznak, mégis legtöbbnyire udvariasak; és ha, daczára az ajándékokat eltiltó hirdetéseknek, a vasuti hordárok mégis várnak borravalót, a lehető legszerényebb összeggel is beérik. Nagyon sok kényelmet-

[1] Skótország legészakibb pontja.

lenséget, a melyet az angol vasuti utas tapasztal, a kellemetlen utazótársak okoznak néki. De egy emberre, a ki ehhez a kategóriához tartozik, hány olyan akad, bármelyik kocsiosztályban, a ki nemcsak kifogástalan, de kedves utitárs is? Tegyük fel, hogy sok kitünő és tiszteletreméltó, szerény igényű emberrel — hadseregbeli és tengerésztisztek, vagyonos gazdákkal és kisebb rangú papokkal együtt — az utazó harmadik osztályú kocsiba ül, akkor is csak különös véletlen lesz, ha oly társaságba kerül, a mely ellen jogosan emelhetne kifogást. Tagadhatatlanul sok lárma van a vonaton, de a lármázók rendszerint egy csoportban vannak. Kiirthatatlan ösztönüknél fogva bizonyos részen vagy részein csoportosulnak azon utczának, a melyet egy mozgó vonat képvisel. Egy neme a csőcselék városrészének van minden vonaton, a mely hosszú útra indult, de szerencsére a terület szorosan lokalizálva van. A családapának nem kell attól félnie, hogy kénytelen lesz egyfelől az első és másodosztály közt és másfelől azon koczkázat, vagyis inkább nagy valószinűség közt választani, hogy sok olyasmit legyen kénytelen tapasztalni, a mi sértő vagy tisztességtelen. A vasuti kalauzok gyors megitélői az egyéni jellemnek — sőt sokan közülök ezenfelül a humor és tréfa iránt épp oly élénken fogékonyak, mint a régi postakocsik kalauzai — és meg lehet bízni bennük, hogy megóvják a tisztességes embereket, a kik a harmadik osztályon messzire utaznak, attól, hogy komoly kellemetlenségeket kelljen tapasztalniok. Hozzá tehetjük, hogy a britt kizárólagosság, a mely elég világosan mutatkozik az első osztályú kocsiban, eltünőfélben van a második és harmadik osztályokban.

Anglia és Wales vasuti rendszere 13,000 angol

mértföldnyi hosszúságú sinhálózatból áll, a melynek kétharmada a következő hat nagy társaság kezén van: — a Nagy-Nyugati, London és Északnyugati, Északkeleti, Középvidéki, Nagy-Keleti és Nagy-Északi.[1] Az összeolvadás kérdése nagyon hamar napirendre került és a mozgalom folyton növekszik, ámbár nem érhet czélt törvényhozás nélkül. A rendszer központja London és mindegyik társaság, ha csak lehetséges, igyekszik eljutni a fővárosba. Kezdetben a vasutak megállapitott jelzés nélkül voltak üzemben és egész 1838-ig nem is létezett rendes jelzési szabályzat. Most a Semaphor-jelzés van elfogadva és használatban minden állomáson és minden csatlakozásnál. Ha a karja vízszintesen áll, a vonal el van zárva; ha negyvenöt fok alatt felfelé áll, óvatosságra inti a gépészt; mikor nyugszik, a vonat teljes erővel mehet. Éjjel a szabad vonalat fehér lámpa jelzi, az óvatosságot zöld, a veszélyt piros. A block-rendszer arra való, hogy ne legyen két vonat két jelzőhely közt — a melyek egymástól 2—8 angol mértföldnyi távolságra vannak — ugyanegy időben ugyanazon a vonalon. Ez a rendszer legnagyobb tökélyét a középangolországi vonalakon érte el és Parsloe így ismerteti: Tegyük fel, hogy A., B. és C. három block-helyet jelez, jelzési művelete következőleg történik. Mikor egy vonat közeledik A.-hoz, a váltóőr felhívja B. figyelmét és megadja a „légy készen“ jelet a harangművel és a megfelelő „vonat közelget“ tárcsajelzést. A B.-nél levő váltóőrnek, miután megállapitotta, hogy szabad a vonal, a merre a vonat

[1] Az angol vasutakról ezen rövid rajzban foglalt adatok nagyobb részét Joseph Parsloe tanulságos kis művéből vettem, melynek czíme „Our Railway System“.

fog menni, ismételnie kell a jelzést és a mikor megkapta a szükséges értesülést arról, hogy helyesen jelezte, meg kell igazitani a jelet „szabad a vonal“-ra. Mihelyt a vonat elhaladt A.-nál, az ottani őr megadja a harangjelet „vonat a vonalon“ B.-nek és a B.-nél levő jelzőnek jelentenie kell, hogy megkapta a jelzést és megfelelően igazitani a tárcsát. A váltóőrnek A.-nál már most meg kell adni a helyes „vonat a vonalon“ tárcsajelzést és mikor a B.-nél levő őr elismerte ezt a jelzést és megkapta a szükséges értesitést A.-tól, hogy az elismerése helyes, a tárcsát a „vonal elzárva“ jelzőre kell igazitani és aztán felhívni figyelmét és megadni a „légy készen“ és „vonat közeleg“ jelzéseket C.-nek. A mikor a vonat áthaladt B.-nél, az őrnek fel kell hívni A. figyelmét és megadni a kellő jelzést, hogy a vonal szabad és ezt ismét az A.-nál levő jelzőnek el kell ismerni annak rendje szerint és igy tovább.

Az egyesült királyságok vasutain 1882-ben az összes üzleti kiadás 36.170,436 font st. volt és az összes bevétel minden forrásból 69.377,124 font. E szerint a kiadás körülbelül felét tette a bevételnek. De a teherüzletet, a mely magában foglalja az ásványok szállitását is, gyakran sokkal költségesebbnek mondják a személyforgalomnál. A bérlőkön kívül — a kiknek száma 540,811 volt, — 30.777,736 első, 58.787,900 másod- és 497.124,194 harmadosztályú utas, vagyis összesen 587.230,641 ember utazott. A szállitott árúk és ásványok súlya nem kevesebb, mint 256.215,833 tonna volt. A személyforgalom 28.796,813 fontot, a teher- és ásványforgalom pedig 37.740,315 fontot jövedelmezett. Az engedélyezett tőke 877.711,005 font és a befizetett kölcsönök és elsőbbségi kötvények

útján beszerzett tőke 767.899,570 font volt. A befizetett és felvett tőke mértföldenkint 41,605 font és a bevétel szintén mértföldenkint 3633 fontra rúgott. A kocsitelepek 14,128 mozdonyból, 31,250 személykocsiból, 11,760 podgyászkocsiból, teherkocsiból és lószállító kocsiból és 419,051 kőszén-, árú- és marha-szállítókocsiból, vagyis összesen 462,061 járműből álltak. A társulat hivatalnokainak és alkalmazottainak száma három-négyszázezer közt volt. Ezerszáz-ezerkétszáz vonat egy év alatt naponkint mintegy két-háromszázezer mértföldnyi utat tett meg.

Nyolcz évvel ezelőtt kiszámították, hogy mintegy 13,000 ember minden huszonnégy óra alatt 260,000 jelzési műveletet vitt véghez és minthogy azóta mintegy kétezer mértföld vonal nyilt meg, mindkét számnak jelentékenyen fel kellett szaporodnia. A balesetekre áttérve, úgy látszik, hogy az 1883-iki hivatalos jelentések szerint, a megelőző tizenkét hónapban 7722 embert ért baleset az egyesült királyság vasutain, ezek közül 1121 meghalt és 4601 csak megsérült. A megölt utasok száma 127 a megsérülteké 1739 volt. De közülök csak 18 halt meg és 803 sérült meg a balesetek folytán, vagy a vonatok összeütközése miatt. A többi 109 utas halála és a többi 936 utas megsérülése különböző okoknak volt tulajdonítandó és pedig a hivatalos jelentés szerint, „különösen az óvatosság hiányának maguk az egyes utasok részéről".[1] A halottak közül 553 és a megsérültek közül 2576 vasuti hivatalnok vagy alkalmazott volt és 441 halott és 286 megsérült legtöbbnyire öngyilkos vagy olyan volt, kit a vonat az átjáróknál gázolt el. Ezeken kívül

[1] A Board of Trade jelentése az egyesült királyságok vasutairól. London, 1883.

42 ember halt meg és 4367 sérült meg a társulatok területén oly okokból, melyek nem voltak összefüggésben a vasuti kocsitelep mozgásával és ennélfogva ezen esetek nem is tekinthetők vasuti baleseteknek a szó szoros értelmében. Az 1882-iki kimutatás szerint azon utasok aránya, a kik saját hibájukon kívül megölettek vagy megsérültek, úgy áll, mint egy a 36.379,905-hez, illetőleg mint egy a 815,489-hez.[1] A megölt és megsérült vasuti szolgák aránya természetesen rendkívül sokkal nagyobb volt, és az arány valószinűleg nem állt kedvezőbben, mint egy a 600-hoz, illetve egy a 120-hoz. De a számokat nem lehet pontosan tudni. A legveszedelmesebb foglalkozásoknak látszanak a pályatest őreié, a hordároké, a fékezőké, a tehervonatok kalauzaié és a váltóőröké, a gépvezetők és tüzelők aránylag biztonságban vannak és a személyvonati kalauzok biztonsága, úgy látszik, tízszerte nagyobb a tehervonati kalauzokénál.[2]

A mi az utazásban a gyorsaságot, ha nem is a kényelmet illeti, oly pontot értünk már el, a melyen túl nem igen fogunk menni. Bristoltól Aberdeenig 800 mértföld a távolság, ez az út a régi kocsizó időben tíz napig tartott volna, most tizennyolcz óra alatt teszszük meg; Londontól Holyheadig 260 mértföld, hat órát és negyven perczet; Londontól Plymouthig 247 mértföld, hat órát és egynegyedet vesz igénybe.

[1] Ha a bérletjegyek tulajdonosai is ideértetnek, a kik a kiszámítások szerint évenkint 120.000,000 utat tesznek, a megöltek aránya úgy állna mint egy a 43.000,000-hoz.

[2] 1882-ben a megvizsgált vasuti balesetek száma volt 118, az 1881-iki 111 ellenében. Ezekből 13 a Nagy-Keletin, 11 a Nagy-Nyugatin, 10 a London és Északnyugatin, 7 a Középvidékin és 7 a Nagy-Északin történt.

Az átlagos gyorsaság, a melyen minden nagy vonal leggyorsabb expreszsze halad, $47^3/_4$ mértföld óránkint. Két vonalon ez a gyorsaság nagyobb. A Nagy-Északin az a vonat, a mely 10 órakor indul Londonból és 11·30-kor ér Peterboroughba, $76^1/_4$ mértföld távolságra, óránként 51 mértföld gyorsasággal halad. A Nagy-Nyugatin a „repülő hollandi“ 11·45 hagyja el Paddingtont és eléri Swindont, $77^1/_4$ mértföld távolságban egyetlen megállás nélkül, 12 perczczel egy óra után, következőleg a sebessége óránként $53^1/_4$ mértföld. Az utazás ezen a vonalon Bathig tényleg a leggyorsabb az egész világon. A távolság $106^3/_4$ mértföld, az utazási időtartam két óra tizenhárom percz, beleértve tíz percz megállást Swindonban; ennélfogva a valóságos utazási idő két óra és három percz és a gyorsaság tehát valamivel több mint ötvenkét mértföld óránként. A kényelmet és kellemességet illetőleg sok első- és másodosztályú kocsi minősége a Nagy-Nyugatin nem hagy fenn semmi kivánni valót. A Pullman kocsikat éppen tíz év előtt kezdték használni Angliában, de a kisérlet nem bizonyult be teljesen oly sikeresnek, a mint várható volt és a mint megérdemli. Ezeket a kocsikat először a Középvidéki vonalon használtak és vannak bennük társalgó-termek és hálószobák. Az előbbiekben van tizennyolcz zsölleszék, a melyek a saját tengelyeiken akár az ablak felé, akár a terem belseje felé forgathatók; az utóbbiban van tizenhat ágy a közösteremben és hat ágy két magánszobában. E kerekeken járó szobák igen szépen és művésziesen vannak diszitve és ha oldalt egy rúgót megnyomunk egy asztal ugrik elő, a melyen az utas étkezhetik. Már akár szeresse az utazó a Pullman-kocsik társaságos állapotát, akár a rendes angol

kocsik aránylagos magánosságát, bizonyára el kell ismernie azt, hogy a Pullman-féle kocsik járása sokkal nyugodtabb és kellemesebb.

Egy utazás Nagy-Britannián végig, déltől északig, a milyenre e fejezet kezdetén utaltunk, összefüggő képet fog nyujtani az utazónak vasuti kezelésünkről gyakorlati működésében és meg fogja őt ismertetni a vasuti gyorsaság különböző változó fokaival. Mikor elhagyja a főváros külvárosainak határszélét — a házak és utczák hálózatát, a mely ellepi a szomszéd megyéket is — oly sebesen rohan, mint az íjból kilőtt nyilvessző. Tovább is megtartja szédítő gyorsaságát. Csak egy állomás van London és York közt, Granthamnál, a hol a kazánokat újra megtöltik vízzel és az utasok, ha akarnak, étkezhetnek; Yorkon túl egyenesen Newcastleig ujabb megállás nélkül robog a vonat. Mihelyt a skót földre ér, óvatosan kezd haladni. Mialatt behatol Caledonia vadonainak és hegységeinek mélyébe, a menete nem is annyira körültekintő, mint habozó. Kis idő mulva megkezdődik egy sorozata a pillanatnyi megállásoknak, teljesen függetlenül állomások létezésétől vagy nem-létezésétől, míg utoljára a kalauz működésbe teszi a féket és a vonatot megállítja, látszólag csupán azért, mert azt akarja, hogy a vonatvezető adjon neki gyufát. Ezek a vasuti utazásnak kikerülhetlen kellemetlenségei Nagy-Britannia legészakibb részein és ha valaki véletlenül nem siet lázasan, még érdekessé és változatossá is teszik a kirándulást. Mindent egybevéve, csodálatosan kevés kivetni valót fogunk találni vasuti társaságaink vezetésében. Nincs más ország a világon, a melyben a vasuti utazás három nagy feltétele ily teljesen biztositva volna — a sokféle vonal, a közlekedések

összpontosítása és a vonat gyorsasága. A pontosság tekintetében sok kivánni való marad fenn, különösen a déli vonalakon. A forgalom legcsekélyebb szaporodása is elég ahhoz, hogy az angol vonat csaknem bizonyosan elkéssék. Ez valószinűleg azon gyakorlatnak tulajdonítandó, hogy a menetrend igen kevés tekintettel van megállapítva a kikerülhetlen véletlenekre, valamint a tehervonatok menetére való ügyelés szükségességére. Ezt a kellemetlenséget sok vasút túltömöttebb részén nem lehetséges máskép megszüntetni, mint azon a drága módon, hogy e czélra külön kettős vágányt raknak le.

Ezen előnyöket nem kizárólag a vasuti társaságok szabad elhatározása biztosította a közönségnek. Anglia vasuti társaságai nagy felelősségekre vannak kötelezve és oly monopoliumokat bírnak, a melyek gyakorlatilag nem vonhatók kétségbe, ennélfogva természetesen külön törvényhozás tárgyai voltak. A legutóbbi húsz év alatt a vasuti törvényeknek egy egész codexe jött létre, a mely tele van anomaliákkal és képtelenségekkel és 1878-ig több mint 4000 külön törvény hozatott a vasutakról, a mely törvényekben és ezeknek minden állomáson kifüggesztett kivonataiban olvasható, hogy mily viteldíjak szedésére van az illető társaság feljogosítva.[1] Ezek közül az első több mint száz éves, 1758-ban jött létre és egy vasutat — természetesen nem gőzerejűt engedélyezett — a kőszénszállitásra Leedsbe; míg az első személyszállitó vasút — Stocktontól Darlingtonig — csak az 1825-ben elfogadott

[1] Az ezen és más hasonló tárgyak tekintetében érvényben levő törvényekről lásd Hodge: „Law of Railways“ hatodik kiadását, R. M. Sweet 1876.).

törvény által engedélyeztetett. Ezen összes törvények közül egyetlenegy sem vonatkozik valamely egyes vasuti társaságra teljes egészében és mihelyt egy pár mértföldnyi vonal kiépült, rögtön más birói hatóság alá került. 1844-ben egy parliamenti bizottság küldetett ki Gladstone elnöklete alatt a vasúti társaságok törvényes állapotának megvizsgálására. Jelentésük egyik következményekép egy törvény fogadtatott el, a mely kimondta a vasutak megvételének jogát az állam által 21 év elmulta után bármely időben és gondoskodott arról is, hogy mindegyik vasuti társaság szállítson utasokat naponkint legalább egy vonattal minden irányban, mértföldenként egy pennyt túl nem haladó viteldíjért.[1] Tíz évvel később Cardwell törvényjavaslatát fogadták el, melynek főpontjai a következők voltak: az egymással versenyző vasúttársaságokat a közös forgalmi kezelés törvényes kötelezettsége alá vonni bizonyos határok közt a közjó érdekében és megállapítani a társaság felelősségét az árúk megromlásáért vagy elvesztéséért a szállítás alatt. Tizennégy évvel később törvénybe iktattatott, hogy a viteldíjak jegyzéke szembeötlő helyen kifüggesztessék a vasuti állomásokon; hogy minden személyvonaton a mely egynél több kocsit visz, mindegyik kocsiosztályból egy dohányzó-szakasz legyen és hogy a társaságok, ha felkéretnek, részletes adatokat adjanak a teherszállítási díjakról, hogy így a közönség képes legyen a viszonylagos szállítási és rakodási költségek közt létező különbséget megítélni.

[1] Egy 1865-ben kiküldött királyi bizottság jelentése az államosítási politika ellen nyilatkozott. Az 1844-iki törvényben foglalt tervezet kivihetetlen.

De a vasuti törvényhozás legfontosabb része az 1873-ki törvény volt, a mely egy különös törvényszéket állított fel, kivételes jogkörrel azon kizárólagos czélból, hogy ítélkezzék a vasuti esetek bizonyos osztálya ügyeiben, — nem azokban, a melyekben pénzbeli kárpótlás igényeltetik valamelyik társaságtól, de olyanokban, a melyeknek tárgya az a kérelem, hogy a társaság tegyen meg valamely dolgot a kérelmező javára vagy szűnjék meg méltánytalan előnyt nyujtani más valakinek. Az ország rendes törvényszékei alkalmatlanoknak bizonyultak arra, hogy kényszeritsék a vasutakat ilyen esetekben a közérdeket a saját érdekeik elébe tenni és ezen alkalmatlanság felismerése talált kifejezést az 1872-iki jelentésben, a mely a vasúti biztosok kinevezését javasolta. Ez a törvényszék, melynek tagjai közül az egyiknek gyakorlottsággal kellett bírnia a vasuti ügyek kezelésében — ez a tag az első kinevezésnél Price volt, a Középvidéki vasúttársaság egykori elnöke — egy másik tagnak pedig törvénytudónak kellett lennie — ezt a helyet az első alkalommal Macnamera, a kitünő jogász töltötte be, — első sorban azon jogkörrel bír, a melylyel Cardwell Lord törvénye ruházta fel a törvényszékeket, de vannak hasonló irányú másodfokú teendői is, főfeladata lévén, hogy ellenőrizze és a mennyiben közhátrányt okoz, ellensúlyozza a vasúttársaságok által bírt egyedárúság hatását. A bizottság tényleg szaktörvényszék a közsérelmek orvoslására; birói hatalma kiterjed Irlandra és Skócziára is, és tekintettel a vasuti pereskedéssel járó nagy költségekre, egyenesen kimondatott, hogy közhatósági és más testületek is indíthatnak előtte peres eljárást. Maguk a biztosok azonban nem bírnak kezdeménye-

zési joggal és egy fontos pontban: az átmenő díjszabályok rákényszerítésében — csakis vasuti vagy csatornatársaság kezdeményezésére léphetnek a biztosok működésbe.

A biztosok jogköre épp oly kiterjedt, mint páratlan. Szélesebb körű beavatkozási joggal bírnak, mint más testületek, ha a közönség élete vagy jóléte van fenyegetve. Van joguk ítélkezni úgy a különböző társaságok, mint a társaságok és a közönség közt; egyik vagy másik város joga a szükséges berendezésekhez, jobb várótermekhez, perronokhoz és fedett terekhez; valamely kereskedő panasza egy másiknak adott kedvező díjtételek vagy nagyobb könnyebbségek miatt; az egyik vasuti társaság kérelme üzleti jogért egy másiknak vonalain — ezek az olyan esetek, a melyekben a bizottság beavatkozása kéretik. Így a bizottság egyik jelentéséből látjuk, hogy egy bizonyos évben a biztosok tizennégy ítéletet hoztak. Ezek közül három esetben panasz emeltetett a vasutak által nyujtott kényelem elégtelensége miatt. Hat esetben a bizottságnak gyári czégek kérvényét kellett tárgyalni, a melyeknek panaszuk volt a vasuti társaságok ellen. Öt esetben maguk a vasutak közti vita volt a döntés tárgya. Ez mindjárt három különböző osztálya oly kérdéseknek, a melyeket végtelenül jobb elintézni a nélkül, hogy törvényszékek elé kerülnének. Ha egyszer egy törvényes kérdés merül fel, a biztosok kötelesek az esetet felülvizsgálás végett egy törvényszék elé terjeszteni, bár ők maguk vannak megbízva azon kényes kötelességgel, hogy megállapítsák, vajjon a kérdés törvényes kérdés-e, vagy sem. Nem is létezhetik jobb bizonyítéka a biztosok által adott vélemények egészséges voltának, mint az a tény, hogy a

törvényszékek csaknem minden fellebbviteli esetben megerősítették az ő döntésüket.

De a valódi kérdés nem annyira az, hogy a vasuti biztosok jogköre kibővíttessék-e, hanem az, vajjon a vasutak teljes ellenőrzése átruháztassék-e az államra vagy sem? „A mi vasutaink — írja Parsloe — egy csomó ellentétes érdekekkel bíró különböző testület kezén vannak, mindegyik mint tisztán kereskedelmi vállalat törekszik a legnagyobb osztalékot fizetni részvényeseinek. A társaságok közül sok bevallottan versenyez egymással és az eredmény a verseny igen sok hátránya, igen kevés előnyével.“ [1] Például a Középvidéki társaság egyik expressz-vonatának meg kell érkezni északról Gloucesterbe 6·48-kor este; a Nagy-Nyugoti vonata a swindoni kerület felé elindul 6·45-kor este és nincs másik vonat 12·20 előtt éjjel. Ha tehát valaki, a mint csaknem kikerülhetlen, a vonatot elszalasztja, várnia kell közel hat órát. A hogy a dolog ma áll, nincs kétség benne, hogy a közönség, — a biztosok jótékony befolyása és az igazgatók felvilágosult belátása daczára is, — a vasuti társaságok önkényének van kiszolgáltatva. Az sem vitatható el, hogy a heves és kiméletlen vasuti verseny terjed, miután egyöntetű szervezet helyett a szervezetlenség bonyolódott és zürzavaros állapotot idéz elő, mely sok erő- és pénzpazarlással is jár. Ha azt akarjuk, hogy legyen egy teljesen egyöntetű és valóban takarékos vasuti rendszerünk, annak olyannak kell lenni, a melynél központi ellenőrzés elve uralkodik. Feltéve, hogy a társaságok megegyeznek maguk közt az összeolvadás és egység rendszerére nézve, csupán az történnék,

[1] „Our Railway System“ 261. l.

hogy egyetlen óriási egyedárúság lépne több monopolium helyébe, a melynek főczélja még sem a közérdek előmozditása, hanem az volna, hogy pénzt tömjön a részvényesek zsebébe. Ha megengedjük, hogy annak az átmeneti állapotnak, a melyben vasuti rendszerünk most van, végre is az összeolvadás teljes tervezetét kell eredményeznie, annyi bizonyos, hogy ez csak az állami ellenőrzés behozatala által érhető el. A posta- és tárvirdaügy kormányi kezelésének sikerét természetesen felhozzák, mint előzetes esetet, az indítványozott nagy változás mellett. Ha a vasutak állami kezelése hasonló jól ütne be, kétségkívül óriás növekvés mutatkoznék mind az ellenőrzés óriás hatékonyságában, mind a megtakaritásban. 1865-ben Stewart, a ki húsz évig titkára volt a London és Északnyugoti társaságnak, azt állitotta tanuvallomásában a királyi bizottság előtt, hogy ha az ország egész közlekedésügyi szervezete összhangzóan működnék, a kiadások húsz százaléka egyszerre megtakaritható volna. Aztán állami ellenőrzés mellett a jelenleg szükségelt parliamenti és törvényes kiadások nagyobb része, a mely most évenkint jelentékenyen meghaladja a negyed milliót, szintén meg volna takaritható. Harmadszor az állomások száma csökkenthető volna, ha oly városokban, a melyekben ma két állomás van egymás mellett, csak egy léteznék. Vidéki falukban a vasút, posta- és távirdahivatalok egyesittetnének; az összes teendőket ugyanazon egyén végezhetné el és végül lehetséges volna jelentékenyen leszállitani a vasuti igazgatóknak mostani fizetését.

Vannak kisebb reformok, a melyeket aránylag csekély fáradsággal végre lehetne hajtani vasuti rendszerünk ily gyökeres változásainak létesitése előtt is.

Nagyon kivánatos, hogy a vasuti biztosok az eddiginél nagyobb figyelmet fordítsanak a vasuti vendéglői rendszerre. Igen kitünőek a luncheon-kosarak, a melyeket alkalmilag bárki is megvehet csekély pénzen a Középvidéki és némely déli angliai vonalon. Vannak kitünő ebédelő- és luncheon-termek Derbyben, Creweban, Leicesterben, Yorkban és más nagy vasuti központokon és igen jól lehet étkezni bármelyikben, feltéve természetesen, hogy kellő időben érkezik oda a vonat, a mikor várják az utasokat és a friss ételek állnak készen. A szerencsétlen utassal azonban, a ki elkésve vagy valamely lassú vonaton érkezik, gyakran megesik, hogy éhen marad. Ha elhagyta Londont 5·15-kor délután, a nélkül, hogy ebédelt volna, és megérkezik Yorkba tíz és tizenegy közt, — a hol azt mondják neki, hogy van húsz percze kényelmes étkezésre — valóban kellemetlen az állapota. Bemegy a fényes étterembe teljesen kiéhezve. De pinczér nem látható sehol. Azok, a kik végre megjelennek, úgy lézengenek, mintha mély álomból verték volna fel; gépiesen kérdik, hogy mit akar enni az éhes utazó és automaták módjára faragják tovább a megmaradt ürűczombokat és a csirke csontvázakat, a melyek az asztalon vannak. Az utas, ha van esze, kikerüli ezeket a kész vacsorákat és megelégszik egy sandwichchel és egy pár kemény tojással a nagy szoba egyik szegletében levő buffetnél, ha tudniillik képes odajutni a városbeli fiatal emberek csoportján át, a kiknek ez kedvencz mulatóhelyük. És mily szánalomra méltó hiánya van a változatosságnak a buffet étlapján! A buffet szakácsának leleményessége rendkívül gyönge. Itt-ott kaphatni levest — a mely voltaképen forró víz, lehúzza a szájpadlásról

a bőrt, és órákra elrontja az ízlelő képességet. — de ezzel a kivétellel aztán nincs egyéb a sonka- és hús-sandwichek, sertéspástétomok, kolbászok, régi édességek és őskori sütemények örökös egyformaságánál. Nyoma sincs azon étvágyingerlő nyalánkságoknak, a melyek Amiensben, Dijonban vagy Maconban csábítják az utast. Nincs más gyümölcs, mint savanyú narancs, nincs más ital, mint egészségrontó pálinka vagy angol sör. A merev szemű kisasszonyok csak ímmel-ámmal és mintegy kegyelemből szolgálják ki az utast, az árak túlságosak, az ételeket rendesen állva kell megenni és e közben folyton hangzik a kiáltás: „tessék beszállni észak felé“ és folyvást szólnak a villamos csengetyűk is. Semmiféle óvatos utas sem fogja mai nap kitenni magát a mostani kényelmetlenségnek és jövő gyomorrontásnak az által, hogy a vasuti buffet-et keresse fel. Inkább visz magával hazulról mindent, mire szüksége van.

De vannak Angliában az utazásnak más módjai is, mint gőzerővel. Nevezetes dolog, hogy az egylovas és kétkerekű bérkocsi csakis Angliában és gyarmataiban divatozik és így csakugyan, bizonyos fokig helyesen nevezte el azt egykor Lord Beaconsfield „London gondolájának“. New-Yorkban, a melynek utczái tényleg egyenesek, a bérkocsikat nem használják és a tramway-kocsik helyettesítik a mindennemű bérkocsikat. Talán ugyanez fog bekövetkezni valamikor Londonban is és bár a City folytonosan makacsul ellenez minden ilynemű törvényhozást, a közuti vasutak építése tárgyában a parliament elé kerülő törvényjavaslatok száma minden ülésszakban szaporodik. Addig is, ámbár egy tökéletes útburkolást még mindig nem találtak fel — az

aszfalt túlságosan síkos — a mi kerekes járműveink, ha a rúgóik rendben vannak, csaknem oly simán járnak London utczáin mai napság, mint ha síneken haladnának, és mind a fővárosban, mind a vidéki városokban az omnibuszok és bérkocsik oly kielégítők, a mint csak várható az alacsony viteldíjak mellett. A kocsi — de nem a postakocsi — még mindig létezik, mint intézmény. Északi Anglia, Skóczia, Wales és nyugati Anglia azon vidékek, a hol az emberek még legtöbbet kocsiznak. Tíz évvel ezelőtt a mintegy száz mértföldnyi utat, Thurso és Golspie közt, csak kocsival lehetett megtenni. Volt akkor egy híres kocsis ezen a vidéken, névszerint John Brown, a kinek Northumberlandiees „brr"-egése sok skót kirándulónak még mindig a fülében csenghet. A lovait valóban művészien hajtotta és mindig kitünő lovai voltak. Az utak, bár gyakran meredekek, sőt egyenesen nyaktörőek is Helmdale környékén, rendesen igen jó állapotban voltak tartva. A legközelebbi útszakasz természeti jellegéhez és nehézségeihez képest különböző növésű, származású és nevelésű lovakból álló előfogatok várták az utazót. A több mértföld hosszúságban a délangolországi országutakkal teljesen egyenlő, kitünő és úgyszólván sík útszakaszon, — négy, csaknem telivér ló volt befogva, a mely egyáltalán nem vált volna szégyenére akármelyik fogatnak a Hyde-parkban. A kocsi, valamint az eléje fogott lovak felszerelése hibátlan, — a szerszám fényes, tiszta és teljes volt a legkisebb részletig. A kalauz nem volt valami elzüllött, gézengúz, a ki a hátulsó bakon a kürtöt gyengén, siralmasan fujta volna, mint az olyan ember szokta, a ki nem ért ehhez a hangszerhez, de úgy fújta, mint egy szakember, a ki

tudományosan tanulmányozta a mesterségét. Nem volt ilyen fogat semmiféle kocsizó-társaság vagy kereskedelmi vállalkozó istállójában a négy tenger közt.

De jött a vasuti terjeszkedés kora. Nem kellett többé országúton menni át az Ord of Caithnessen, egyenesen szemben a német tenger éles szelével. Azok a járművek, a melyeket most gyorskocsiknak neveznek, csak nagyon megcsappant viszonyok közt levő gyorskocsik; vagy talán még helyesebb volna azt mondani, hogy tényleg nem is kocsik általában, hanem a külsejük szerint, inkább csak használaton kívül helyezett szekerek, a melyek talán jobb napokban vándorló czirkusz-társaságok diadalmas körmeneteiben szerepeltek. Wales némely részében a gyorskocsin való utazás egy neme még mindig divatban van. De a mikor a gyorkocsi már egyáltalán csak járművet jelent, mikor megszűnt lényeges tényező lenni a vidék rendes forgalmában, mikor, mindenekfelett elveszti azt a hivatalos méltóságát, hogy ő felsége postáját szállítsa, akkor tudjuk, hogy mit várhatunk. A belseje nem nagyon tiszta és nem nagyon kényelmes. Az utasok valamelyes módon felmásznak reá. A kocsis melletti ülés nem alkalmas többé a tekintély fokozására. A kocsis lehet esetleg postalegény, de nem valódi kocsis többé; a fogat össze van szedve kimustrált lovakból és nem büszkélkedik vele sem a kocsis, sem az utas. Általában azt fogjuk tapasztalni, hogy a gyorskocsik, a melyek, a menetrend-könyv szerint, rövid vagy aránylag mérsékelten hosszú utakat tesznek Anglia különböző részeiben, azon vasúttársaságok tulajdonai, a melyeknek még nem sikerült kiterjeszteni a vonalukat azon végső pontig, hova az utasok el akarnak jutni. Vannak

némely oly akadályok, a melyeket még a modern mérnöki tudomány sem tud legyőzni; ennélfogva a gyorskocsik létezése egyúttal bevallása annak, hogy a természet korlátokat szabott az emberi vállalkozásnak. Bidefordtól Devonban Budeig Cornwallban jó futamodás egy jól felszerelt gyorskocsinak — olyannak, a mely általában oly kielégítő példány ebből a fajtából, a milyen csak található Angliában — és csak kevés ideje annak, hogy az ezzel teljesen egyenlő értékű kocsik eléggé gyakoriak voltak északi Devonban és nyugati Sommersetben. Ezek vagy teljesen eltűntek, engedelmeskedvén az elfajulás törvényének, mely a nyilvános járművek végzetének látszik, vagy csupán úgy léteznek, mint turistakocsik a kirándulási évadban, és ott kezdődnek, a hol a gőzmozdony végződik. Azonban semmi sem botránkoztatná meg annyira azokat, a kik még mindig lelkesednek a régi Regulator és Quicksilver Mail kocsik iránt, mint azon alkalmatosságok, a melyeket a Wight-szigeten kocsiknak neveznek. Ezek akárhogy küzdhetnek azon sors ellen, a mely lassankint leszorítja őket az omnibuszok és a fuvaros szekerek kategóriájába, a külsejük elárulja őket és szomorú vallomást tesz arról, hogy a kocsinak nincs többé saját független léte; hogy az, vagy az a valami, a mi a nevét viseli és hasztalanul igyekszik folytatni hagyományát, képes még arra, hogy elvigye az utazót útjának legvégére, de már csak toldalék, nem pedig lényeges kellék egy utazó programmjában. Talán szükségtelen mondani, hogy ha kiván valaki látni egy oly gyorkocsit, a mely hűséges és nem rosz utánzása a régi korszak művészi gyorskocsijainak, nem szükséges tovább mennie, mint a Piccadillyre, a White Horse Cellarsba. Nem is lehet egy rövid

nyári szabad időt kellemesebben eltölteni, mint helyet bérelni egy ilyen kocsin Sir Henry de Bathe, Captain Candy vagy más műkedvelő kocsis ügyes vezetése mellett és élvezni egy kirándulást Dorkingba, St. Albansba, Leatherheadbe, Sevenoaksba vagy Windsorba. Kellemes társaság, tüzes lovak, melyeket tíz mértföldenkint váltanak, Anglia a teljes lomb- és virágpompájában, mindez együttvéve sok modern szellemben sajnálatot fog kelteni a miatt, hogy a régi idők utazási módja megszűnt.

A hézagok vasuti rendszerünkben igen jelentékeny fuvarosüzletet teremtettek Anglia különböző részeiben és vannak bizonyos városok és falvak, a hol a lovak kitünő minősége még mindig joggal meglepheti az utast. Minden nagy urasági ház szomszédságában biztosan találhatunk egy- vagy kétlovas kocsikat, a melyek a vasuti állomás előtt várakoznak. E járművek tulajdonosa igen jó üzletet csinál a látogatási évad alatt. A legvendégszeretőbb angol házigazdának is legtöbbnyire határozott kifogása van az ellen, hogy a saját lovait elküldje a vendégeiért; és valóban ezt alig is tehetné, mert ha nagyon vendégszerető házat visz, akkor a látogatói folyvást jönnek és mennek. Egy oly vidéki városban, a melynek közelében valamely nagy megyei főúr és több előkelő állású úr lakik, mindig van elegendő fuvarosmunka, a londoni évad kivételével; és az ily fuvarvállalkozók gyakran nagy súlyt fektetnek arra, hogy sok lovat tartsanak az év ezen szakában. Ugyanezen megjegyzés alkalmazható azon vidékeken létező szállókra, a melyeket sok kiránduló látogat. E jelenséggel párhuzamosan tapasztalhatjuk a kocsi-sport feléledését is. Ez a sport nem mindenkinek való, de másrészt van igen sok

utas, a ki az utazás kellemeiből élvezni óhajt a mennyit csak lehet, tágas hintókban és más nyitott kocsikban, a melyek bérelhetők a legkedveltebb mulatóhelyek szállóiban vagy béristállóiban. Ez ugyan nem olcsó módja a mulatságnak, de hát a szünidei kirándulás egyszer esik meg egy esztendőben. Általában véve Angliában több kényelmet és élvezetet lehet találni kocsin és vasuton, mint akármely más országában a világnak, és a mód, a hogy mi még most is egyesítjük az utazást, a mely oly régi, mint a művelődés, azzal, a mely csak a gőzerő felhasználásával kezdődött, bizonyos változatosságot és regényességet biztosít nekünk, a melyről a kiránduló nem szivesen mondana le.

A kerékpár sokkal fontosabb helyet foglal el, hogysem mellőzhetnők a különböző utazási módok áttekintésénél. Némely vidéki kerületekben kerékpáron teszi meg a postás hosszú és fárasztó útját, és az adóhivatalnok a felügyeleti körútját. Kerékpáron tesznek kirándulásokat az Egyesült Királyságok minden részében a mi virágzó középosztályunk ifjai és e kirándulások oly népszerűekké lettek, hogy sok útszéli vendéglő, a mely jó üzleteket csinált a régi kocsizó időben, és a melyet a vasutak megfosztottak a vendégeitől, az új kerékpárközlekedés befolyása alatt újra éledni kezdett. Vannak Anglia minden részében kerékpáregyesületek, a melyek időszaki gyűléseket tartanak. Kedvencz találkozási helyük London közelében a Bushey-park és ott, ha az idő szép, néha ezer kerékpáros is összegyűl. Nyáron a City kellő közepén is, ha az üzleti napi dolog elvégződött és az utczák kiürültek, gyakran élénk jeleneteket lehet látni gázfénynél. A bank és a tőzsde

árnyékában az aszfalt-átjáró telve van egy csapat kerékpárossal, a kik vasparipáikon egész sorozatát végzik az ügyes evolucziónak.

Néhány év óta az egyszerű angol vendégfogadó lassankint eltűnik. E változás nagy részben a vasutak befolyásának tulajdonítható. A mai korszak typusos angol szállója a nagy karavanszerai, a milyen a Charing Cross vagy St. Pancras vasuti állomáson van, és csaknem mindig közvetlenül mellette épült vagy éppen kiegészítő része. Az apró szállók, a melyek a korábbi korszak maradványai, alig is képesek tengetni bizonytalan életüket. Az új szállók ismertető jele a mindenütt jelenlevő német pinczérek és az étkek ugyanazonos volta. Két nagyon megszívlelendő tulajdonságuk dicséretükre válik. Első sorban egyformán jól vannak szellőztetve és tiszták; másodsorban kifogástalanok a hálószobáik, ágyaik és ágyneműik, és fürdők mindig állnak a vendégek rendelkezésére. Ámbár Angliában nincs a mit a new-yorki szervezett szállói élethez hasonlítani lehetne, mégis vannak az angol szállók rendes vendégei közt is bizonyos határozott typusok; így Londonban vannak bizonyos vendéglők, a melyeket legnagyobb részben állandó vendégek látogatnak, a kik közt a személyes ismeretség és a társadalmi szabadkőmívesség bizonyos faja létezik. A katonai elem mindezekből csak kivételesen hiányzik, különösen a legfőbb helyőrségi városokban. Azon házban, a mely a londoni kocsikirándulási mozgalom főhadiszállása, a rendes látogatók közt találhatunk mindenféle embert, a ki érdeklődik az országút és annak újra felélesztett dicsősége iránt. Egy másik hasonló fajú intézmény — tudniillik az olyan szálló, a mely bizonyos mértékben összekötő lánczszem a

kihalt korcsma és az újabb keletű klub között — nagy találkozási helye a modern amerikaiaknak és gazdag külföldieknek. Ott van továbbá az a szálló, a mely a diplomaták otthona, épp úgy, mint vannak szállók, a melyeket különösen a helyhatósági testületek tagjai látogatnak, a kik városi ügyeik miatt jönnek Londonba. A vidéki ügyvédek, különösen az északi megyékből, régibb szállóikat keresik fel a Covent Gardenen. A vidéken a művészek és a sportemberek a kisebb szállókat látogatják, míg a nagyobbaknak rendes hagyományos vendégeik azon vagyonos fiatal emberek, a kik mielőtt családi tűzhelyet alapítanának, látni akarnak valamit a világból és pedig szállókban szeretik látni; középkorú nőtlen urak, a kik nőtlenségüket utazással kárpótolják és félnek a háztartás gondjaitól; oly házaspárok a kiknek nincsenek gyermekeik, vagy ha vannak, azokat már a saját szárnyukra bocsátották; és mindenekfelett oly özvegyek, a kiknek van pénzük és a kik szeretik az utazás izgalmait. A kereskedelmi utazó természetesen feltalálható mindenféle szállóban, az igényei szerint, de legtöbbnyire azon szállókban, a hol ő uralkodik feltétlenül.

A szállóbeli élet még nem honosodott meg teljesen nálunk. Bucsút mondtunk már a régi rendszernek, de még nem szoktuk meg teljesen az újat. Csak kevés angol férfi és nő élvezi valóban azt a zajos életet, a mely az elindulások, megérkezések és társasebédek zürzavara közt uralkodik. A Table d'hôte rendszer oly arányokat öltött, a melyek aligha felelnek meg az angol természetnek. Eléggé jó dolog lehet közös asztalnál ebédelni, a melynél a néma csend meglehetősen hosszú időköze után azt kezdjük

érezni, hogy legközelebbi szomszédunk is éppen olyan ember, mint mi vagyunk, és hogy nem követtünk el az illedelem ellen megbocsáthatlan hibát, mikor elkezdtünk vele beszélgetni. De mégis elfogadható okok vannak arra, hogy megtartsuk a régi divatu és sokszor gúnyolt britt tartózkodást. A legtöbben közülünk érzik, hogy veszedelmes dolog társalgási ismeretséget kezdeni idegenekkel. Természetesen nem kell félnünk bántalmazástól vagy zsebmetszéstől, de nincs kizárva a lehetőség, hogy az új ismerős unalmas és kellemetlen lesz. Az idegen lehet egyenesen ellenfelünk, konzervativ, míg mi szabadelvűek vagyunk; fecsegő, míg mi nem szeretünk hallgatni, mindenekfelett azonban lehet tapintatlan és olyan vélemény nyilvánítását csikarhatja ki, a melyet nem szeretünk világgá bocsátani. Így az egyéni szabadságunk van megtámadva; azon veszszük észre magunkat, hogy az egész társasághoz beszélünk és halotti csend közepette megvalljuk, hogy nem szeretjük a zöld babot, vagy elmondjuk, mennyire imádjuk a gyenge sört. Ezek azok a rettegett okok, a melyek miatt sokunk nyelve le van pecsételve egy idegen társaságban, különösen egy idegen Table d'hôtenál. És ha ez igaz az ebéd idején, még ezerszerte igazabb reggel kilencz órakor. Mink angolok nem vagyunk társalgási kedvünkben reggeli idején. Az a törekvés, hogy a britt reggelit a franczia déjeuner módjához alkalmazzuk, kétes bölcseségű kisérlet. Az angol, a ki azt hallja, hogy a nap első étkezését csak fél kilencz és tizenegy óra közt fogják felszolgálni, érzi, hogy ez beavatkozás az ő jogaiba és ez bántja őt. Azonfelül ő ilyen korai időben nem is a legtársaságkedvelőbb teremtmény. Még nem menekült meg egy nemétől az erkölcsi libabőrnek.

Ezenkívül gyakran csak félig van ébren. Egyáltalában távol van attól, hogy hajlandó legyen alkalmi ismerősökkel társalgásba bocsátkozni. Hogy az igazat világosan megmondjuk, egy kissé mogorva, és nagy mértékben elfogult. Lehet, hogy kitünő étvágya van sonkára és tojásra, főtt halra és sült szalonnára, de óhajtja, hogy az embertársai ne nézzenek reá, míg azt kielégíti. Az imént érkezett levelei tartalmát kell megemésztenie, vagy pedig gondolkoznia kell a napi teendői felett.

De ha a Table d'hôte-rendszerben tapasztalunk is néhányat azon nehézségek és kényelmetlenségek közül, a melyek az átmeneti állapotokkal együtt járnak, az emberi természet tanulmányozója mégis nagy hálával tartozik e rendszernek, ezer és ezer mulattató és épületes alkalomért. Belép egy szálló társalgójába és vegyes társaságot talál, a melynek minden tagja szembetünően hasztalan törekszik színlelni, hogy teljesen jól érzi magát. Ott van egy új házaspár, a mely úgy tesz, mintha érdeklődnék a hirlapok iránt és őszinteség hiányának öntudatát nevetésével néha önkénytelenül elárulja. Ott van továbbá egy család — apa, anya, két leány és egy fiú — a kik köznapi megjegyzéseket váltanak egymással suttogva. Ott van két leány, a ki azt kérdi nagy titkosan egymástól, vajjon holnap szép idő lesz-e? Ott van a szálló régi lakója, a ki a kandalló mellett foglalt helyet és készakarva hangos, de határozottan kellemetlen hangon beszél, csak annak a bebizonyítása miatt, hogy teljesen otthon érzi magát. Végül ott van számos más úr és hölgy, a kik nem tesznek semmi különöset, de törekesznek, hogy közönyöseknek látszassanak mindaz iránt, a mi körülük történik. Az ebédhez csengetnek

és a szálló törzslakója, a ki olyan korelnökféle, legelsőnek megy az étterembe és ott ugyanazon jogon foglalja el a helyet az asztalfőn, a melynél fogva valamely európai udvarnál legrégibb idő óta működő követ foglalja el az értekezleten az elnöki széket. — Minden, a mi a kölcsönös bizalom nyilvánulásához hasonlítana, az asztalnál, merőben kivételes tünemény és az uralkodó magaviselet a barátságtalanság, a melyet mély bizalomhiány tesz teljessé. Az urakat és a hölgyeket, a kik egymás mellett ülnek, az a fájdalmas kétség gyötri, vajjon helyes vagy nem helyes dolog-e: beszélni. Még ha az elhatározás meg is történt és a „szabad kérnem a sót“ néhány megjegyzés követi a mai idő tényleges állapotáról és a holnapi nap kilátásairól, a beszélgetők nem rázták le teljesen a bizalmatlanság és feszély velük született befolyását.

TIZENHATODIK FEJEZET.

A közoktatásügy Angliában.

MULT ÉS JELEN. — AZ 1870-IKI ÉS 1876-IKI KÖZOKTATÁSI TÖRVÉNY. — MIT TETTEK EZEK ÉS HOGY FOGADTA AZ ANGOL NÉP. — AZ ANGLIÁBAN AZELŐTT LÉTEZETT KÖZOKTATÁSI GÉPEZET. — A KÖZOKTATÁSI SZÜKSÉGLETEK FOKOZATOS FELÉBREDÉSE. — AZ ISKOLASZÉKI RENDSZER MŰKÖDÉSÉNEK LEÍRÁSA. — LÁTOGATÁS EGY NEMZETI ELEMI ISKOLÁBAN. — A TANÍTÁS ÁLTALÁNOS JELLEME. — A FELÜGYELŐ LÁTOGATÁSA. — AZ ÁTMENET AZ ELEMI ISKOLÁBÓL A KÖZÉPISKOLÁBA. — ALAPÍTVÁNYI ISKOLÁK. — HOGYAN ÉRINTETTE EZEKET AZ ÚJ TÖRVÉNYHOZÁS. — AZ ÚJ RENDSZER TÁRSADALMI ÉS ERKÖLCSI EREDMÉNYEI. — NYILVÁNOS ISKOLÁK, RÉGIEK ÉS ÚJAK. — A VERSENYVIZSGÁK HATÁSA AZ ISKOLÁKRA. — A NYILVÁNOS ISKOLÁK ÉS A KÖZSZOLGÁLAT. — ISKOLÁK ÉS EGYETEMEK. — A BEVÉGZETT ÉS MÉG FÜGGŐBEN LEVŐ EGYETEMI REFORMOK. — AZ EGYETEMEK ÁLTAL VÉGZETT NEMZETI MUNKA. — A TANÍTÓI PÁLYA. — ROSZ KÖZÉPISKOLÁK ÉS JAVASOLT ORVOSSZEREK. — SZÜKSÉG VAN-E TÖBB FELÜGYELŐRE? — A SZÜLŐK KÖTELESSÉGEI. — A MI NYILVÁNOS ISKOLARENDSZERÜNK. — AZ ANGOL ISKOLÁS FIÚ. — ÁLTALÁNOS JAVULÁS A TYPUSBAN. — NŐI NEVELÉS. — ÁLTALÁNOS ÁTNÉZET ÉS A JÖVŐ KÉRDÉSEI.

A nemzeti gépezet, a mely ma létezik Angliában, arra, hogy mindenkinek lehetőséget nyujtson valamely életpályára lépni, voltaképen 1870-ben keletkezett.[1] Azelőtt is lettek alacsony származású tehetséges és

[1] A parliamenti segély a közoktatásra Angliában és Walesben nem volt sokkal több, mint hétszázezer font 1870-ben. Mintegy két és félmillió volt tíz évvel később, és ma több, három milliónál. E czímen a nemzeti kiadás nem kevesebb, mint háromszáztizennyolcz százalékkal emelkedett tizenöt év alatt. Úgy tartják, hogy most csaknem egy teljes hatoda van a lakosságnak bejegyezve a különböző iskolák névsorain, ideértve a dologházi, ipari és katonai, úgyszintén az elemi és nyilvános jellegű magániskolákat.

szorgalmas fiúkból hatalmas és kitünő, és annál nagyobb közbecsülésben álló emberek, mert önerejükből küzdötték fel magukat, de azt a fegyelmezettséget és nevelést, a mely őket ezen eredmények elérésére segítette nem az államtól kapták. Sikereik vagy saját maguk vállalkozásának és szorgalmának voltak eredményei, vagy azon magán és önkénytes segélynek, a melyet tehetségük és kitartásuk szerzett meg nekik. A rendkívüli tehetségű fiú, a ki egy paraszt gyermeke volt egy falusi iskolában, felkeltette a pap vagy a földesúr figyelmét, vagy valamely családtagjukét. A fiú sokat igérő értelmességének híre kelt és valamely emberszerető pártfogó érdeklődni kezdett iránta. Ha pap volt, akkor talán tanította a serdülő csodagyermeket hetenkint nehány óráig latin vagy görög nyelvre, történelemre vagy számtanra. E közben eljött az idő, a mikor kivánatosnak látszott, hogy a verseny ösztöne felébresztessék, vagy hogy a fiatal tudósjelöltnek alkalom adassék mélyebb és szélesebb kiképeztetésre, mint a milyent a tiszteletes úrtól nyerhetett. A jó ember felköltötte több barátja figyelmét pártfogoltja iránt, alapítványi helyet szerzett néki valamelyik nagyobb iskolánkban, vagy magára vállalta másokkal együtt a taníttatási költségei fedezését. A fiú nőtt testben és ismeretekben, gyors egymásutánban végigment az iskola különböző fokain, nyer ösztöndíjat és eljutott Oxfordba vagy Cambridgebe mint pályadíjnyertes az első évesek közt. Akkor már a szerencséje jóformán meg volt állapítva. Ettől fogva függetlenné lehetett a jóltevőitől, sőt remélhette is, hogy visszafizetheti nekik idővel azt a pénzt, a melyet ráköltöttek a multban. Elvégezheti kollégiumi pályafutását egy első osztályú bizonyítványnyal, vagy

mint ba ccalaureus, avagy beléphet az egyházba vagy az ügyvédi karba, hírnévre tehet szert, mint klasszikus munkák kiadója, talán a tudományos munkák hosszú hágcsóján felemelkedik a püspöki székbe, vagy a birói pályát választja, igazolhatja a barátai segélyét és azt a várakozását, hogy a napjait mint Lord kanczellár vagy mint biró végzi.

Másfelől ha a mi képzelt falusi ifjúnk nem tudta megszerezni valamely nemes lelkű és éles látású jóltevő figyelmét, vagy ha nem párosult a puszta ügyesség a szorgalom kifáraszthatlan erejével, akkor egész életét alkalmasint a homályban élte át és ha úgy ismerték is, mint a ki értelmesebb a társainál, talán kevésbbé jó magaviseletűnek is ismerték. Így hát tisztán a véletlen játéka volt, ha egy parasztember eszes fia valaha felemelkedett oly helyre, a melynek betöltésére képességei feljogosították és a mi igaz volt a vidéki parasztról, hasonlóul igaz a városi mesteremberről is. Városban és vidéken egyaránt léteztek iskolák mindenki számára, a ki azokat látogatni akarta vagy a kinek volt pénze és szabad ideje az iskolalátogatásra. De nem volt nemzeti és rendszeres tanterv; — semmi se létezett azon közoktatási készülékből, a melyet ma a törvényhozás nyujt és biztosít, és a mely csaknem igazolja a kérkedő közmondást, hogy a paraszt vagy munkás fia az iskolás tarisznyában hordja a püspöksüveget vagy a birói parókát. A gyermekeket régebben, a szerint, a mint a szülők akarták, vagy a mint a gyermekek a szülők akaratának engedelmeskedtek, iskolába küldték vagy idő előtt elsatnyító és fáradságos munkára kényszeríttették, vagy megengedték, hogy az utczákon játszanak és legyenek zsebmetszőkké és tolvajokká, a kik semmi mástól nem félnek, csak a rendőrtől.

Állítsuk ezzel szembe a dolgok mai állását. Az utczasarkon, valamely népes sikátorban vagy füstös udvarban féltuczat gyermek játszik, mikor egyszerre egy tisztességesen öltözött ember komoly arczczal hozzájuk lép és egy kérdést intéz hozzájuk, a mire szétszaladnak mindenfelé, de előbb egyet vagy kettőt e fésületlen és rendesen mosdatlan ficzkók közül elcsíp.[1] Vagy keskeny sikátorokon végig menvén, benéz a mindkét oldalon levő nyomorult lakások ajtaján, megáll az egyiknél, a hol két vagy három zsenge korú, mosdatlan és rosszul öltözött gyermeket lát, megkérdezi az anyjukat vagy azt az asszonyt, a ki vigyáz reájuk és a válaszaikat beírja a jegyzetkönyvébe. Ez egyike azon felügyelőknek, a kiket az iskolaszék kiküld, a melynek a kerületében lakik az iskolakerülő vagy kimaradt gyermek.

Ha a válasz az, hogy a gyermek egy iskolaszéki iskolába jár, akkor e részben minden kétség ki van zárva és az egyetlen további kérdés a távollét okára vonatkozik. Ha az intézet nincs az iskolaszék hatósága alatt, akkor az valószinűleg egy „nyilvános elemi iskola a törvény értelmében“ és ezen esetben sincs semmi több mondani való. Ha azonban magánvállalkozási iskoláról van szó, a melynek jellegére nézve van ok kételkedni, akkor vizsgálat rendeltetik el; de tényleg ritkán történik, hogy valamely iskola feltétlenül ki nem elégítőnek találtatnék. A gépezet, a mellyel e kényszerítő szabályok alkalmaztatnak, igen egyszerű. Mindenik iskolaszék alkalmaz néhány felügyelőt, a kik közül mindegyiknek bir-

[1] Némely helyeken nők is sürűn alkalmaztatnak látogatókul.

tokában van a kimutatás a kerületbeli gyermekekről, a kik iskolaköteles korúak. A felügyelő köteles meggyőződni róla, hogy mindazon fiúk és leányok, a kiknek nevei a sorozatban vannak, rendes nevelésben részesülnek-e? Minden esetről, a melyben hanyagságot tapasztal e részben, jelentést tesz azon bizottságnak, a mely elé ezen ügyek különösen tartoznak; a vizsgálat megindíttatik és a legközelebbi lépés egy (A) utasítás küldése a szülőnek, a melyben megintetik, hogy küldje fiát vagy leányát az iskolába. Ha ez nem használ, egy második (B) értesítés felhívja a szülőt, hogy jelenjen meg és adja mulasztásának okát a bizottság előtt, a melynek tagjai ekkor vesznek először tudomást a dologról. Ha végső szegénység adatik okul, az eset megvizsgáltatik és az iskolaszék elrendelheti a tandíjak egy részének kifizetését. Ha a második intés vétele után a szülő semmit se tesz, akkor megidéztetik a magistrate elé, a ki öt shillinget meg nem haladó pénzbirságot szabhat reá, beleértve a költségeket is.

Így szól a törvény és egyfelől az iskolaszéki hatóságok tapintatának, másfelől és különösebben az angol nép törvénytisztelő tulajdonságának tulajdonítandó, hogy oly kevés surlódást okoz. A kényszer elve, a mely a közoktatási törvényben bennfoglaltatik és azóta határozottan megállapíttatott az iskolaszékek és az iskolalátogatási bizottságok által, ha elméletben nem is volt új az angol nép előtt, gyakorlatban előzetes kárhoztatásra talált azoknál, a kik ily tárgyban igényelhetik azt, hogy szakértőknek tartassanak. A kényszer bizonyos fokig létezett a dologházban, az ipariskolában, az iskolahajón és a félidőrendszerben; de a kényszerelv általános alkalmazását gyakorlatiat-

lannak jelentette ki a parliament sok ismeretes és tapasztalt tagja, az egyik iskolafelügyelő pedig úgy nyilatkozott, hogy, véleménye szerint, ha a kényszer alkalmazását megkisértik, „az oly nemzeti mozgalmat fog előidézni, a mely nem kevésbbé veszélyes lesz, mint az, a mely a fejadó miatt támadt". A középvidéki megyék egyik fizetéses magistrateje azt mondta, hogy „ha a kényszer-iskolalátogatás törvénynyé lesz, ő nem fogja azt végrehajtani". És mi történt? Az 1870-iki közoktatási törvény életbelépett tizenkét hónappal a megszavaztatása után; az 1876-iki pedig 1877-ben kezdett életbe lépni. Ezen két rendszabály már elborította az országot egész hálózatával az iskolaszékeknek és iskolalátogatási bizottságoknak, a melyeket városi kerületekben a tanács és vidéki kerületekben a Board of Guardiánok neveznek ki. Az iskolalátogatásra felügyelő bizottságok felruháztattak ugyanazon joggal kényszerítő helyi szabályzatok kibocsátására, mint az iskolaszékek és bár tényleg nem veszik azt oly módon igénybe, mint az iskolaszékek, mégis sikerült nekik 1878-ban egy és háromnegyed millió embert hozni az egyenes törvényes kényszer alá, hogy iskolába küldjék gyermekeiket. 1878-ban Anglia és Wales lakosságának kétharmada egészben véve már a kötelező oktatás rendszere alatt állt.

Soha se szabad elfelednünk, hogy az 1870-iki közoktatási törvény nem volt, mint az 1867-iki reformtörvény oly törvényhozásnak második része, a melynek első gyümölcseit már ismerték; de hogy az angol népre nézve idegenszerű volt és új voltában teljesen forradalmi jelleggel bírt, hogy határozottan bántotta az angolok velükszületett és hagyományos szeretetét a személyes függetlenség iránt és a mel-

lett maga után vonta azon adók súlyos növekedését, a melyeket az angolok fizetnek. Az 1870-iki törvényhozás alkalmazta elméletben és bizonyos mértékben gyakorlatilag is, a Poroszországban érvényes állami oktatási rendszert a szabad és független Angliában. Sohasem kisérlették meg ezen országban ilyen szervezett beavatkozást a szülő és gyermek közé, sem oly rendszeres inquisitiót azon magánügyekben, a melyeket az angolok féltékenyen szoktak a maguk számára fenntartani. Ezen törvény megalkotásáig nemcsak hogy nem tett az állam semmi kisérletet arra, hogy szabályozza az angol gyermekek számára szánt oktatás mennyiségét és nemét, de az iskolák létezésének elismérését is megtagadta, kivévén, ha azok mint pénzsegélyt kérők jelentek meg előtte. Ekkor, és csak ekkor küldte ki az állam saját hivatalnokait utána nézni, vajjon azok a feltételek, a melyek mellett a segély megadatott, nem sértetnek-e meg? Nemcsak az oktatási épület alapvetése, de maga az egész épület is az önkéntes vállalkozás szervezeteiből állt. A Keresztyén Ismeretek Társulata több mint egy század óta állitott fel iskolákat; a Nemzeti Társaság előmozditotta a szegények tanitását az államegyház tanai szerint 1811 óta; a Britt és Külföldi Iskolatársaság, egy felekezetellenes testület, 1814 óta működött; a nonconformistáknak, a római katholikusoknak, a protestánsoknak, különösen a vesleyánusoknak voltak saját iskoláik, saját külön bizottságaik vezetése mellett. S ha ideszámitjuk még a városi iskolákat, az egyházközségi iskolákat, a magánvállalkozási iskolákat és a nyilvános iskolákat a magasabb és középosztályok és az Elzüllöttek Iskolaegyletének iskoláit a legalsóbb osz-

tályok számára, akkor az ország 1870 előtti közoktatási gépezete alkatrészeinek névjegyzéke teljes.

Igaz, hogy John Fosternek 1819-ben megjelent tanulmánya „a népies tudatlanság veszélyeiről“, érveivel és leleplezéseivel felébresztette az államférfiak félelmét, valamint a jóakaratát és emberszeretetét. Lord Brougham ékesszólásának és befolyásának súlyát ugyanezen irányban érvényesítette és az a bizottság, a melyet Brougham bizottsága néven ismerünk, kiküldetett. E vizsgálatról szóló jelentés a tudatlanság és romlottság felderitése által megdöbbentette és felriasztotta a nemzetet. Brougham az által, hogy az ország társadalmi romlottságát, a „közoktatási alapitványok rosz kezelését, eltékozlását és megrablását“ kimutatta és kifejtette azt is, hogy a köznevelés a legjobb biztositéka a rendnek és nyugalomnak, — végre is felköltötte a hatóságokat, a kik eddigelé ellenségesek, közönyösek vagy kétkedők voltak. Mégis tizenkét év mult el, míg a közoktatásra nézve kedvező lett az áramlat. Több államférfi ellenezte a mozgalmat. Lord Melbourne jellemzően „kétségbe vonta az átalános nevelés előnyét, mint az ismeretek terjesztőjéét, mert hisz a nép megvolt a nélkül is“. A durhami püspök „azt hitte, hogy a nevelés aligha fog magának utat törni a szegények közt“, és az exeteri püspök azt mondta, hogy ha falusi pap korában iskolát nyitott volna lelkészségében, a földesúr a szemébe nevetett volna.

A magántársaságok 1833-ban kaptak először segélyt az államtól. Egy évvel később egy bizottság küldetett ki az iskolai ügyek megvizsgálására. 1839-ben alakittatott még a Titkos Államtanács bizottsága a közoktatás tárgyában. Innentúl segélyek csak oly feltételek mellett adattak, melyeket a kormány állapitott

meg, de ámbár több politikusunk, követelni mert egy központosított nevelésügyi adminisztrácziót az egész Anglia számára, a vallási nézeteltérések és az állami beavatkozás elleni általános féltékenység reménytelenül elvágták az útját. Később csakugyan történt haladás azon végczél felé, a mely 1870-ben véglegesen eléretett; és pedig először a parliament- és közvéleménynek erős, de sikertelen nyilvánulásai által 1847-ben; másodszor a tanács bizottságának régi szabályzata által; harmadszor az 1861-iki új szabályzat által; de semmi lépés sem történt arra, hogy érvényesíttessék az elv, mely szerint az államnak jogában áll közbelépni a szülő és a gyermek közt.

Az 1870-iki közoktatási törvény által végzett munka, a melyet igen röviden megismertethetünk, azon egész közoktatási gépezetet képviseli, a mely alatt most élünk és a mely alatt valószinűleg még sok évig fogunk élni. Az egész Nagybritannián, a Tweadtől délre, szétterjed az iskolai kerületek hálózata. Ezen kerületek közül némelyek iskolaszékek és mások iskolalátogatási bizottságok hatósága alatt vannak.[1] Még az

[1] Az államtanács közoktatási bizottságának 1883-ról szóló jelentése szerint, a legutóbbi évben Anglia és Wales lakosságából 16.081,618 az iskolaszékek és 9.892,821 az iskolalátogatási bizottságok hatósága alatt álltak. Angliában 1865 iskolaszék jutott 15.101,634 lakosra és Walesben 292 iskolaszék 979,984 lakosra, vagyis összesen 2157 iskolaszék létezett. Angliában 101 város, 72 városi egészségügyi kerület és 534 unió 9.512,299 lakossal és Walesben 7 város és 45 unio 380,529 lakossal állt iskolalátogatási bizottság hatósága alatt. 1883-ban 18,540 napi iskola (externatus) vizsgáltatott meg, a melyekben 4.670,304 gyermeknek volt helye. Ezen iskolák lajstromain 4.273,304 gyermek volt bejegyezve, a kik közül 1.336,920 hét éven aluli, 2.743,383 hét—tizenhárom; 150,245 tizenhárom—tizennégy éves és 42,747 tizennégy évesnél

iskolaszéki kerületekben is sok iskola van független igazgatás alatt és mindazon kerületben, a hol nincs iskolaszék, az utóbbit a független igazgatás egy neme helyettesíti. Az iskolaszékeknek bizonyos korlátok között és az államtanács bizottsága helybenhagyásának és a királyi megerősítésnek fentartása mellett jogukban áll az iskolalátogatást kötelezővé vagy megengedetté tenni és elhatározni, hogy micsoda ment-

idősebb volt. A vizsgálat napján 3.705,388 és az egész évben átlag 3.127,214 növendék volt naponkint jelen. E növendékek közül 2.276,014 jelentkezett vizsgára, 1.483,269 ment át a kötelezett vizsgán mindhárom tárgyból — olvasás, írás és számtanból; — valamivel több mint 89 % ment át az elsőn, 82 % a másodikon és 77 %-nál több a harmadikon. A megvizsgált iskolákban 37,280 okleveles tanító, 12,390 segédtanító és 26,428 tanítójelölt volt alkalmazva. Egy év alatt az iskolai helyiségek térfogata növekedett 132,123 ülőhelylyel, az iskolás gyermekek átlagos száma 112,063-mal, a bejegyzett növendékek száma 83,692-vel és az egyenkint megvizsgáltaké 156,640-nel. Az igyekezet, mely e haladásban mutatkozik, úgymond a jelentés, megítélhető az önkénytes adakozásokból, a melyek 717,089 fontra rúgtak 267,821 adakozótól és az adókból befolyt hozzájárulási összegből, a mely egy év alatt 808,121 fontról 840,947 fontra emelkedett. A heti tandíjakból befolyt összeg felemelkedett 1.585,928 fontról 1.659,743-ra, vagyis több mint 73,000 fonttal; míg az évi állami pótlék pedig 2.393,394 fontról 2.522,541 fontra, vagyis átlag 15 sh. 10½ pennyről minden tanuló után 16 sh. 1½ pennyre. A költség a tanulókért fejenkint az iskolaszéki iskolákban 2 font 1 sh. 3½ penny, és az önkénytes iskolákban 1 font 14 sh. 10½ penny volt, az előbbinél 3 penny apadás és az utóbbinál 3½ penny növekedés mutatkozott a mult évi eredménynyel szemben. Anglia és Wales közoktatási előirányzata 1884—1885-re 3.016,167 fontra rúgott az 1883-84-iki 2.938,319 font helyett. Az összes előirányzat az egyesült királyságban a folyó (1885) évre közoktatási, tudományos és művészeti kiadásokra valamivel kevesebb volt 5 millió fontnál, míg 1870-ben nem volt több 170,000 fontnál.

ség fogadtassék el alaposul. Az iskolaszékek fel vannak jogosítva megállapítani, a közoktatási ügyosztály jóváhagyásával, hogy micsoda külön tantárgyak taníttassanak és vajjon vallásos oktatás általában adassék-e? Birminghamban erős áramlat van mindennemű vallásos tanítás ellen, az egyszerű bibliaolvasást is ideértve. A fővárosban az létezik, a mit „londoni egyezségnek" neveznek ez elvben, ugyanazonos a Britt és Külföldi Iskolatársaság elveivel, megengedi a biblia olvasását és oktatását, aztán az imákat és egyházi énekeket. Egész Angliában az összes iskolaszékek több mint 83 százaléka, jóváhagyta a biblia olvasását és egyszerű felekezetnélküli tanítását. Elméletileg az oktatás nem ingyenes, ámbár a legszegényebb gyermekek tandíjait elengedheti az iskolaszék vagy fizethetik a guardiánok a független vagy iskolaszéki iskolákban.

Az érintkezési pontok a helyi iskolaszék és a whitehallban székelő Közoktatási Ügyosztály központi hatósága közt gyakoriak és az ellenőrzés, a melyet az utóbbi az előbbi felett gyakorol, szoros és állandó. Egy iskolaszéknek sincs joga valamely új építkezést elrendelni, mielőtt az ügyosztály a javaslatot általában jóvá nem hagyta. A második lépés a hely, a harmadik pedig a létesítendő épület tervének helybenhagyása. Mikor ezen előzmények elintéztettek, az ügyosztály eleget tehet az iskolaszék abbeli kérelmének, hogy engedélyezze egy kölcsön felvételét, a Közmunkák Kölcsönügyi Biztosaitól. Végül egyik iskolaszék sem alkalmazhatja iskolalátogatási kényszerszabályzatát, míg meg nem nyerte a Közoktatási Ügyosztály helybenhagyását.

Azt is a Közoktatási Ügyosztály határozza el idő-

ről-időre, hogy milyen alapon adhatók segélyek az iskoláknak a kincstárból. Ezen segélyek jelenleg különbség nélkül adatnak minden iskolának, akár iskolaszéki, akár felekezeti, mihelyt eleget tesz bizonyos feltételeknek és a törvény értelme szerint nyilvános elemi iskola. Első sorban a vallásos oktatás nem lehet kötelező minden gyermekre, a ki az iskolát látogatja; másodszor a vallásos oktatás, ha általában helye van, a leczkeidő kezdetén vagy végén tartandó meg, és harmadszor az iskolának mindig nyitva kell állni ő felsége felügyelője előtt. Az elv, a mely szerint ezen segélyek engedélyeztetnek, a következő: évenkint négy shillinget igényelhet az iskola-igazgató minden fiúért vagy leányért, a ki jelen volt és az iskolában töltötte a meghatározott számú órákat; egy további shilling engedélyeztetik, ha az éneklés a rendes tanfolyam kiegészítő része és egy további shilling, ha a fegyelem és a szervezet kielégítőnek találtatik. A segély ezen számokat is meghaladhatja, ha ama fokok, a melyeket a gyermekek a vizsgákon elértek, eléggé magasak. Ezen fokok száma, a mely korábban hat volt és most hét, körülbelül megfelelnek a gyermekek évszámának 7-től 14-ig. Az iskolaszéki iskolákban fizetett tandíjak átlagai 1 pennytől 6-ig változnak hetenkint és az iskolaszéknek semmi esetben se szabad többet szedni 9 pennynél.

Lépjünk be már most ezen iskolaszéki iskolák egyikébe és nézzük a nevelési szervezetet működésében. Az épület csinos és tágas, egyik azon sok ezer közül a melyek az egész országban el vannak szórva. Tőszomszédságában van az iskolamester és a tanítónő lakása, mind a kettő kellő igazolványnyal biró tanító,

az előbbi évenkint 200, az utóbbi 150 font st. fizetést húz.[1] A csengetyű megszólal és a gyermekek tolulnak az osztálytermekbe. A mint belépünk az épület nagy közbenső termébe, talán látni fogunk egy vagy két különböző felekezetű papot, a kik éppen most, ebben a fél órában, a mely közvetlenül megelőzi a tanórákat, tartották meg a vallásos oktatást, azon szülők fiainak és leányainak, a kiknek hitelveit ők képviselik.[2] Ekkor megindul a padfiókok és a palatáblák zörgése és mind az a zaj, a mely együtt jár két- vagy háromszáz fiú és leány helyre telepedésével. A leányok az épület más, de összefüggő részében vannak. Mind a két nemű gyermekek tiszták és valóban meglepően jól vannak öltözve, ha meggondoljuk, hogy az apáik csaknem kivétel nélkül mesteremberek vagy kézművesek. Habár ebben a

[1] 1883-ban több mint ezerszáz igazolványos tanító húzott évenkint az iskolaszéki iskolákban 200 font fizetést és azon túl, közel kétszáz húzott 300 fontot és azon túl. Az iskolaszéki igazolványos tanítónők közül több mint hatszáz húzott 150 font évt fizetést és azon túl és több mint kétszáz 200 fontot és azon túl. Az igazolványos fő- és segédtanítók és tanítónők átlagos évi fizetése 119 font, illetőleg 72 font volt. Fizetésükön felül a 14,827 tanító közül 6138 és a 21,270 tanítónő közül 5317 egyúttal ingyen lakást is kapott. A fővárosi területen mintegy háromszáz iskolaszéki tanító átlagos fizetése több volt 250 fontnál és öt—hatszáz iskolaszéki tanítónőé meghaladta a 175 fontot. Közel négyszáz független iskolamester átlagos évi fizetése mintegy 150 font, és több mint nyolczszáz független iskolatanítónőé mintegy 87 font. Megjegyzendő, hogy az okleveles tanítók 59, a segédtanítók 68 és a tanítójelöltek 71 százaléka nő, és hogy ezen arány hosszú idő óta emelkedett és még most is emelkedik.

[2] Londonban és sok más helyen a vallásos oktatást az iskola felelős tanítója tarthatja és rendszerint tartja is.

tekintetben sokat lehet köszönni a szüleik gondosságának és figyelmének, bizonyosan lehet valamit annak a felügyeletnek istulajdonítani, a melyet a tanító gyakorol. Az a tanító, a ki tud bánni a gyermekekkel, bizonyosan nagyon hamar teremt tanítványai közt oly érzelmet, a mely kedvező az illemnek és tisztaságnak, és egyszerre meg lehet ismerni egy jól vezetett iskolát szemben a rosszul kezelttel, nemcsak a vizsgálatok eredményéből de a gyermekek általános külsejéről és modoráról is.

A leczkék megindulnak az órarendben kijelölt terv szerint, — ez a terv teljes programmja az oktatás beosztásának az osztályokban, a melyek számozva és szabályozva vannak azon fokozat szerint, a melyen a tanítás halad. A Közoktatási Ügyosztály és a kerületi felügyelő jóváhagyásával ellátott órarend szembeötlő helyen van kifüggesztve. Lehetséges, hogy mielőtt a délelőtt elmulna, a kerületi felügyelő meglátogatja az iskolát, előzetes értesítés nélkül, meg akarván győződni, hogy a megállapitott szabályzatok kellően megtartatnak-e, hogy az a mód, a mely szerint mind a fiúk, mind a leányok tanittatnak, helyes-e és hogy a fegyelem kellőleg fenntartatik-e? Talán ki fogja próbálni a gyermekek általános értelmiségét az által, hogy kérdéseket intéz hozzájuk, nem közvetlenül a tankönyvekből, de inkább olyanokat, a melyeket tantárgy szuggerál vagy talán a falon függő szines térképekre, diagrammokra és az állatok és természeti tünemények ábráira utalva, igyekezni fog meggyőződést szerezni magának arról, hogy mennyire jár együtt a szavak megtanulásával a tények megfelelő ismerete is. Ilyen kisérlet által fogja megitélhetni annak a minőségét, a mit elemi iskoláinkban szemléleti okta-

tásnak nevezünk. Itt azonban valószinűleg úgy fogja találni, hogy a gyermekek nem annyira eszméket szereztek, mint inkább szavakat tanultak meg gépiesen. A fiúk és leányok, a kik gyakran hallják a tanítójelölt stereotyp magyarázó frázisait és formuláit, képesek elég jól leírni némely állatot vagy tárgyat, de olyan módon, a mely azt mutatja, hogy ezen állatokat és tárgyakat kevésbbé tekintik a természetben élő lényekül, mint inkább puszta iskolai fogalmakul. Lehet, hogy a felügyelő maga állítja össze valamely állat, vagy madár, vagy növény, szóbeli rajzát és aztán azt veszi észre, hogy a gyermek azt valamely egészen másnemű állatra vagy tüneményre alkalmazza. Arról, hogy nincs folyékony szóbőségük, a felügyelő nem panaszkodhatik jogosan; ellenben a tapasztalata szerint gyakran teljesen hiányzik a képességük a tankönyvekből merített ismeretek alkalmazására. Sőt maguk e tankönyvek sem egyenlően kielégítők. Az olvasókönyvek tartalma gyakran ostoba vagy szertelen történetekből áll, a helyett, hogy a mint kellene, valóban érdekes és fontos események elbeszélését foglalná magában. A panasz alaphangja, melyet az iskolafelügyelők időközi jelentéseikben kiemelnek, az, hogy az egész rendszerben általában hiányos az értelem, — értelemhiány mutatkozik a növendékek részéről és értelemhiány mutatkozik a tanítási eszközök alkalmazásánál is.

Feltehető, hogy az új szabályzatnak, a mely csak nem rég lépett életbe, az lesz az eredménye, hogy meg fogja csökkenteni a nem kötelező tárgyak számát sokkal jelentékenyebb mértékben, mint a most megváltoztatott régi szabályzat mellett lehetséges volt. Mindezen tárgyakban feltünő hanyatlás mutatkozott a

vizsgáknál. És nem is látszik az, hogy ezzel valamely megállapitható javulás volt vagy lehetne összekötve a növendékek előmenetelében a kötelezett tárgyakban. Az 1883-iki jelentésében csaknem minden felügyelő panaszkodik azon mód miatt, a melylyel az olvasást, írást és a számtant, vagy ezek közül bármelyiket is tanitják a felügyeletük alatt levő iskolákban. Azt olvassuk például, hogy „az olvasás még mindig a leggyengébb oldala csaknem mindegyik iskolának“, hogy a tanitók ritkán látszanak megérteni azt, hogy „a gyermekek nem tudnak jól írni, a nélkül, hogy erre taníttatnának“ és „hogy rendesen több hanyatlás van a számtanban, mint minden más tárgyban, a minek legfőbb oka a gondtalanság“; hogy „a javulás az olvasásban inkább a mennyiség tekintetében mutatkozott, mint a minőségében“; hogy „a betűzés sokkal inkább javult, mint az írás“; és hogy „még mindig nagy tér van a javulásra, az oly számtani kérdésekre adott feleleteknél, a melyek gondolkozást igényelnek“; hogy a jelentés írója „gyakran meglepetéssel tapasztalja, mennyire lehetséges az, hogy egy egész osztály elolvasott egy könyvet a tanitó vezetése mellett és még sem tanult belőle semmit;“ hogy „nincs lényeges javulás az olvasásban, olyan maradt az, mint azelőtt volt, azaz oly tárgy, a melyet általában rosszul tanítanak az elemi iskolákban“; és hogy ámbár van javulás a számtani feladatok tiszta és pontos kidolgozásában „mégis egyszerű problemák megoldása, a mely az értelem némi kis gyakorlását igényelné, a legtöbbesetben vagy meg sem kiséreltetik, vagy félreértetik“; hogy „rendkívül elszomorító, hogy mintegy tíz százaléka a megvizsgált gyermekeknek alig tud olvasni és ez annál szomorúbb, mivel a többi kilenczven száza-

lék nagy része is alig tesz eleget a szabályzat követelményeinek"; hogy a jelentés írója a szépírással általában nincs megelégedve"; és hogy őt „inkább bántja, mintsem meglepte a számtanban észlelhető csekély haladás"; hogy „az írást nem tanítják olyan jól, mint sok évvel ezelőtt", és hogy „az ujjak használata a számításnál még mindig többször vehető észre", mint kivánatos volna; míg az olvasásban „az oly kérdésekre adott feleletek, a melyek azt mutatnák, hogy a gyermek ismeri a mondatok általános irányzatát még mindig jobbak lehetnének"; hogy a tanítványok „a szavakat elsajátítják ugyan és kevés hiba van a folyékonyság tekintetében, de hiányos a kifejezés, az értelem a szavak és mondatok megértése" és hogy „a képesség oly tárgy feldolgozására, a mely egy kis értelmi erőfeszítést igényel, nem mindennapi dolog" és az érdemdíjak odaítélésénél nagyon tekintetbe is veszik; hogy a jelentés írója „ismert gyermekeket, a kik olvasás közben a legegyszerűbb szavaknál elakadnak, mert azokat nem látták előbb"; hogy „a legközönségesebb szavakat rosszul írják, különösen a fogalmazásban"; és hogy „a gépies számtani példákat rendszerint korrekt és tiszta módon dolgozzák ki, de azok, a melyek egy kis gondolkozást igényelnek, nincsenek jól megcsinálva"; hogy „sokat beszéltek mostanában az olvasás tanításáról, ennélfogva remélhető, hogy a módszerben valamely gyökeres változás fog létrejönni"; hogy mintegy hat hónappal ezelőtt a jelentés írója „egy új olvasókönyvet adott harminczhatnyolcz kiválogatott gyermek kezébe, a kik éppen akkor mentek át a vizsgán, mint igen jó olvasók a kijelölt két könyvből" és azt tapasztalták, „hogy oly közönséges szavak felett, mint „mindegyik", „nem",

„érez“, stb. megakadtak, mert oly mondatokban jöttek elő, a melyeket nem ismertek“; hogy „az olvasásban nincs javulás, — a vizsgán egyszerűen keresztülmenők száma valamivel alacsonyabb, mint 1876-ban volt és az eredmények általános minősége sem magasabb“; „még ott is, a hol nagy folyékonyság és jelentékeny fokú jó hangsúlyozás volt tapasztalható, az olvasás értelemére vonatkozó kérdések gyakran csaknem egyiptomi sötétégű elmebeli állapotot árultak el“; a „diplomatát“ olyan embernek tartják, a ki színdarabot játszik, a zulut New-Zeeland szülöttjének, az aldermant Alderney szülöttjének és így tovább; és hogy hat vagy több évi iskoláztatás után „teljesen felfrissitő hatása van, ha az ember oly osztálylyal találkozik, a mely első látásra tud valóban értelmesen és jó kifejezéssel elolvasni“ egy közönséges czikket az ujságból, és hogy „a gyermekek úgy tanulják betűzni a szókat, a hogy azon könyvekben fordulnak elő, a melyekből a feladatokat tollba mondják nékik és itt végződik a betűző tudományuk; és míg egyfelől az iskolában képesek kibetűzni egy csomó szót, a melyet valószinűleg sohasem fognak használni, miután elhagyták az iskolát, sok közönséges használatú szó teljesen ismeretlen marad előttük“. Továbbá azt is olvassuk, hogy „a nyelvtan gyakran jól van leírva a papiron, ámbár nyoma sem látszik a rendes beszéden“, hogy a nyelvtanban „a felsőbb fokok gyakran furcsa eredményeket mutatnak“; hogy „úgy látszik, a nyelvtan valamely bűvös hatást gyakorol a tanítójelöltekre, arról itélve, hogy a legtöbb esetben azt választják leczkéjük tárgyául, a melyet ő felsége felügyelői előtt tartanak; nagyra vannak vele, hogy a beszéd különböző részeinek tudományos osztályozását követelik

és ezáltal a legnagyobb zavarba ejtik növendékeiket, a kik aztán az anyanyelvüket sem nem ismerik, sem nem tisztelik és hogy „a nyelvtanban az elemezés általában a legkevésbbé kielégítő része a munkának". A mi az éneklést illeti, azt mondják, hogy „a főhiba még mindig a kifejezés hiánya, a rossz kiejtés és tökéletlen hangadás"; hogy „az éneklést, ámbár nehány iskolában jó ízléssel és jó kedvvel megy, a legtöbben mégis csak meddő és egyáltalában nem kellemes foglalkozásnak tekintik" és hogy „az éneklés lényegében vagy minőségében csak nagyon kevéssel jobb, mint azelőtt volt; nem is fordítanak elég gondot a zeneművek megválogatására, akár a szöveg, akár a zene tekintetében; az előbbi gyakran silány vagy éppen komor. Dickens „Ivy Greenje" nem lehet soha lelkesítő iskolai ének az „Away to Schoolt"[1] pedig soha sem lehet, bármily szép is a dallama, kellemes hangzásúvá, még a huszadik századbeli iskolás fiú füleiben sem". Egyik felügyelő helyesli azt a szokást, hogy elkészítik az iskolai épület tervrajzait, mert az „ha helyesen teszik, alkalmasabb, mint bármi más, megszabadítani a gyermekeket attól a szokásos benyomástól, a melyet gyakran megerősít a tanítójelölt hanyag szójárása, ha nem is tanítja egyenesen, hogy az ' észak magasabban fekszik a délnél". Egy másik azt állítja, hogy a földrajzi tankönyvektől való függés „gyakran járatossá teszi a gyermekeket a folyók neveinek és pontos hosszának valamint a hegycsúcsok magasságának elősorolásában és képesíti arra, hogy elmondja egy csomó hegyfok és tengeri kikötő nevét, de ritkán ad nekik sok valódi

[1] „El az iskolába".

élő ismeretet a saját hazájukról vagy a világról, a melyben élnek". Egy harmadik azt mondja, hogy a női kézimunkában „az oktatás eddigelé csak komédia volt", hogy a tudományos tárgyakat nem ápolják kellőleg, hogy a kerületében „csak egy iskola volt, a melyben a physiologiát tanitották", hogy „a természettani földrajz, a mely pedig nagyon népszerű volt, teljesen kihalt" és hogy „a házi gazdaságot mint tantárgyat szintén teljesen elejtették". Egy másik megjegyzi, hogy sok iskolában folyvást adnak elő különleges tantárgyakat a nélkül, hogy azt a siker igazolná és igen gyakran káros hatással az oktatás más és fontosabb ágaira". Ismét egy másik megjegyzi, „hogy a különleges tárgyakra fordított figyelem menynyisége nem látszik megfelelni a szabályzat ösztönzésének, ily tárgyak tanitására". Végre egyik kijelenti, hogy „külön tárgyakról" ő „nem beszélhet, mert aligha próbálkozik meg velük valamelyik iskolája, a miben pedig az igazgatóknak igazuk van"; egy másik pedig utalván arra, „hogy a különleges tantárgyak sohasem adattak elő nagyobb mérvben" az ő kerületében, azt jósolja, hogy az új szabályzat alatt „még kevésbbé sürűen fognak előadatni, mint valaha".

Nem nagyon kielégitő, vagy felbátorító az, hogy ilyen a hivatalos jelentések általános hangja a nemzeti elemi nevelés azon rendszeréről, a mely az országnak négy-öt milliójába kerül évenkint helyi és országos adókban. És az, a mit már elmondtak, még korántsem foglalja magában a hiányok egész összességét. Bármily tökéletlen az oktatás, a melyet a legjobb esetben nyujt, a szülőknél általános hajlam mutatkozik arra, hogy ne használják fel a lehető legjob-

ban azt, a mit mégis nyujthat a gyermekeiknek. Mint az újabbi nemzetközi nevelésügyi kongresszuson helyesen mondta a szónokok egyike, Heller, a londoni iskolaszék tagja és a Tanítók Egyesületének titkára: „oda jutottunk, hogy azt a minimális kort és képesítési fokozatot, a mely a gyermekeket a kényszeriskoláztatás alól kiveszi, a szülők lassankint úgy tekintik, mint a maximális pontot, a meddig az oktatásnak haladnia kell". A növendékek továbbá évről-évre mind korábban hagyják el az iskolát, ennélfogva nem lehet elérni a nevelésben azon magasabb szinvonalat, a melyet a javitott módszerek és intézkedések mellett elérni lehetne. Az 1876-iki törvény szerint, az iskolalátogatás némely viszonyok közt kényszerítő a gyermekekre, míg elérik tizennegyedik évüket. De a Közoktatási Ügyosztály hozzájárulásával a helyi szabályzatok lehetővé teszik a legtöbb esetben a gyermekek felszabadulását az iskola látogatása alól, a negyedik fokozat elérése után, a mit könynyen megtehetnek tizedik vagy tizenegyedik évükben. Így aztán az iskolai lajstromokba bejegyzett 4.273,000 gyermek közül a mult évben csak 946,000 volt tizenegy éves és idősebb és csak 192,000 volt tizenhárom éves és idősebb. Egészben véve tehát eléggé világos, hogy a munkásosztályok gyermekeinek csak egy csekély százaléka kap oktatást azon korban, a mikor legvalószinűbben képes volna hasznot húzni belőle és hogy míg eredményeik a kötelező tantárgyakban rendesen szerfelett felületesek és hiányosak, ismereteik a szabadon választott vagy különleges tantárgyakban, kivévén egy elenyésző kisebbségnél nem jobbak a semminél, de néha annál is rosszabbak.

Az angol munkásosztályoknak nagy hibája az életberendezés megvetése. Prédaságuknak főoka a tudatlanságuk. Nem ismeretlenek oly esetek, hogy egy munkás felesége egy darab ürühúst, mely elég jó volt ember számára, odadobott a macskának azon egyszerű okból, mert nem tudta hogyan süsse meg.[1] Továbbá az egyedüli mód kibékíteni a szülőket a gyermekeik munkája pénzértékének elvesztéséért, abból áll, hogy az önző elvet szembe állítjuk az önzetlennel és meggyőzzük őket, ha lehetséges, hogy bár ők szegényebbekké lesznek gyermekeik iskolalátogatása által, de a gyermekeik lesznek idővel gazdagabbakká. De földmívelő vidékeken az elemi iskolákban megszerezhető ismeretekben kevés van, a mi azt az érzést keltené a szülőkben, hogy a gyermekeik valószinűleg nyerni fognak az iskolába járással. Elismerhetik az olvasás és írás szükségességét, de azt fogják vitatni, hogy sok egyebet is tanítanak, a mi felesleges. Meg lehet engedni, hogy ebben van valami. A parliamenti segély megnyerése természe-

[1] A létező szabályzat szerint a „mezőgazdaság elvei“ és a „házi gazdaság“ azon különleges tárgyak közt van, a melyekért ösztöndíjat lehet nyerni. De egy növendék sem vihető vizsgálatra egy különös tárgyból sem, a ki nem vitetett vizsgára az ötödik, hatodik vagy hetedik fokozat elemi tárgyaiból. A hol azonban a felügyelő azt jelenti, hogy különös és megfelelő gondoskodás történt a főczél gyakorlati tanítására, négy shilling segély adható minden leány után, a ki nem kevesebb, mint negyven órát töltött egy iskolai éven át a főzőosztályban és letette az elemi tárgyakból a vizsgát a negyedik vagy valamely felsőbb fokon. Londonban és némely nagy vidéki városban jó főzőosztályok állíttattak fel azóta az iskolaszék iskoláiban és igen kedvezőleg említtettek meg az iskolafelügyelők jelentéseiben 1883-ról és későbbi évekről is.

tesen egy főszempont a tanító előtt, az pedig csak úgy lehetséges, ha kiműveli a gyermekeket a Közoktatási Ügyosztály által meghatározott tárgyakban a kivánt fokig. Így a tanítás igen gyakran nem áll semmiféle egyenes összeköttetésben azon foglalkozásokkal, a melyeket a gyermekek folytatni fognak, ha elhagyták az iskolát; más szavakkal, nem arra való az, hogy nagyobb mértékben érdekelje őket a mesterségük iránt, és ennélfogva, hogy jobb munkásokká képezze őket.[1]

Azon benső összefüggésről, a mely a nevelés javított rendszere és a bűn elfojtása közt létezik, nem fog semminemű kételyeket táplálni, a ki fáradságot vesz magának gondolkodni e tárgy felett. Igaz,

[1] E tekintetben kivánatos, hogy kellő súly adassék némelyeknek azon javaslatok közül, a melyek a gyakorlati oktatás tárgyában kiküldött királyi bizottság második jelentésében foglaltatnak. Ebben vannak egybegyűjtve azon háromévi türelmes és kimerítő kutatások eredményei, a melyeket Sir Bernard Samuelson és társai, valamint segédeik folytattak nemcsak az Egyesült királyságban, de Európa és Amerika csaknem minden részében is. Jelenleg azon tárgyak, a melyekre segélyeket ad a Közoktatási Ügyosztály által a nyilvános elemi iskolákban levő növendékek számára, vagy kötelezők, vagy tetszés szerintiek, az utóbbiak pedig fel vannak osztva olyanokra, a melyekben részt vesznek az egész iskola osztályai és olyanokra, a melyekben csak egyes tanitványok vesznek részt az iskola felsőbb osztályaiban. E különböző nemei a tárgyaknak hivatalosan „elemi“, „osztályi“ és „különösleges“ tárgyaknak neveztetnek A biztosok úgy vélekednek, hogy kezdetleges rajzolás az írással együtt volna felveendő az elemi tantárgyak közé; hogy a rajztanítás és pedig alak és modell után minden osztályban folytattatnék; hogy a mintázásban jeleskedő növendékeknek segély adassék; hogy az alsóbb osztályokban a kezdetleges tantárgyak közé a földrajz is felvétessék és pedig nem két, hanem három osz-

hogy jelentékeny mennyiségű ismeret párosulhat és gyakran párosul is bűnös hajlamokkal. Továbbá igaz az is, hogy némely bűnök — például a hamisítás és némely változatai a gyilkosságnak és csalásnak, — tanultságot és gyakran magasfokú tanultságot igényelnek azoktól, a kik elkövetik. De még a nevelés elemeinek elsajátítása is mindig együtt jár az erkölcsi képzettség és fegyelem egy bizonyos fokával, a melynek rendes hatása az, hogy szeliditi az ösztönöket és pótolja azon fogyatkozásokat, a melyeknek a törvényszegések a legtöbb esetben tulajdonítandók. Nem tekinthető puszta véletlennek, hogy, mint már megjegyeztük, a gonosztevők száma, a mi a súlyosabb bűntényeket illeti, változatlan maradt és a mi

tályban; hogy az ügyesség a fa- és vasmunkához szükséges eszközök használatában segélyezendő volna mint külön tárgy és gondoskodva legyen arról, hogy ez a munka, a mennyire lehet, az iskolai órákon kívül végeztessék; és hogy a falusi iskolákban a földmívelés törvényei és tényei megfelelő bevezető szemléleti oktatás után kötelezővé tétessenek a magasabb osztályokban. Továbbá azt gondolják, hogy kellő értesítés után egy iskola se tekintessék olyannak, mely kellőleg el van látva az elemi oktatás tanszereivel, hacsak nincs jól felszerelve rajzmintákkal; hogy különös segélyek adassanak az iskoláknak természettani tárgyak, minták, rajzok és iskolai múzeumokba való egyéb tárgyak gyűjtésére; és hogy az a Skócziára vonatkozó rendelkezés, a mely kimondja, hogy tizennégy éven alóli gyermekeknek nem lehet teljes időt dolgozniok a gyárakban és műhelyekben, hacsak nem léptek át az ötödik fokozatra, kiterjesztendő volna Angliára és Walesre is. Azt is javasolják, hogy az iskolaszékek, vagy a hol ilyenek nem léteznek, a helyi hatóságok felhatalmaztassanak osztályok felállításához, vezetéséhez és fentartásához hozzájárulni a Tudományos és Művészeti Ügyosztály felügyelete alatt oly fiatal emberek vagy felnőttek számára, a kik mesterembereknek készülnek.

a könnyebb kihágásokat illeti, határozottan csökkent az utolsó tíz év alatt, míg általános népességünk három - négy millióval szaporodott. Még kevésbbé tekinthető puszta véletlennek az, hogy mind az elítéltek, mind a többi foglyok közt nagyon szembetünő csökkenés mutatkozik a harmincz évnél fiatalabbak számában, összehasonlítva a harmincz évesnél idősebbekkel, vagyis azokkal, a kiknek részük volt a nevelésügyi javitásokban, a melyek idősebb társaiknak nem álltak rendelkezésére. Daczára a kétségbe nem vonható haladásnak, a mely az ismeretek terjesztésében ezen idő alatt mutatkozott, az oktatásban részesített gonosztevők aránya a nem neveltekéhez valamivel nagyobb, mint volt 1870 előtt. Akkor mintegy 95 % volt és most mintegy 96 % a férfiak és fiúk közt, a nők és leányok közt pedig akkor mintegy 97 % volt és most mintegy 98 %, 129,000 börtönre ítélt férfi és 49,000 nő közt 1882-ben az előbbiek közül csak 5000, és az utóbbiak közül csak 1400 tudott jól olvasni és írni. Az előbbiek közül csak 140, és az utóbbiak közül csak hét volt olyan, a ki „felsőbb“ oktatásban részesült, míg a férfiak közül 40,000 és a nők közül 20,000 nem tudott sem írni, sem olvasni, és a férfiak közül 83,000, a nők közül pedig 28,000 tudott olvasni vagy olvasni és írni is, de tökéletlenül. Ebből némi biztonsággal vonható le az a következtetés, hogy a mi fogházaink és fegyházaink lakói mindinkább határozottan azonosíthatók lesznek köztünk a nevelésügyi páriák folyton csökkenő számú maradványaival és hogy azon megcsökkent arány, a mely most létezik az általános és a gonosztevő lakosság közt, igen jelentékeny részben mindenesetre annak tulajdonítható, hogy a nevelés és annak erkölcsi, valamint

értelmi következményei az utolsó tizennégy vagy tizenöt év alatt nagy mértékben szétterjedtek.[1]

Határozottan, túlsok volna azt állítani, hogy a mi közoktatási gépezetünk tökéletesen működik vagy hogy azon elvek, a melyeknek alapján a működése szervezve van, egyformán egészségesek. Úgy látszik, még azt sem állapítottuk meg teljesen, hogy mire van szükségünk és mit kellene tennünk. Akarjuk-e felállítani a szabad oktatásnak nagy rendszerét Angliában, a mely az adóknak óriási felszaporodását jelentené? 1883-ban az állam több mint 29,000 font segélyt adott az elemi iskoláknak külön tárgyak, mint a franczia, német, latin nyelv és természettudományok tanításáért. A mit fennebb már mondtunk, annak czélszerűségéről, hogy a földmívelő vidékeken a gyermekek oly oktatásban részesüljenek, a melynek valószinűleg akkor veszik majd a hasznát, mikor már beletanultak a munkájukba, bizonyosan itt is alkalmazható és ha ezek a különleges tárgyak általában véve fentartandók, legyenek legalább, a menynyire csak lehet, ipari természetűek.

Sok és hangos panasz hallatszik most a miatt, hogy a kézimunka ellen elidegenülés, sőt megvetés kezd széltiben terjedni a munkásosztályok gyermekei közt. Az a felfogás keletkezett és terjed folytonosan, hogy „tisztességesebb“ dolog hivatalnoknak lenni, mint mesterembernek, ámbár az előbbi munkája gyakran épp oly nehéz és általában rosszabbul van fizetve, mint az utóbbié. A hivatali pályára törekvők száma az elemi iskolákat látogatók közt példátlanul fel-

[1] A statisztikai társaság folyóirata XXX. köt. 137. l. és Judicial Statistics 1883. 239. l.

szaporodott és szaporodni is fog mindaddig, míg intézkedések nem történnek, a melyek meggyőzik a növekvő nemzedéket azon tényről, hogy a műhelyekben és gyárakban való alkalmazás más okoknál fogva nem kevésbbé tisztességes és nem kevésbbé kivánatos, mint a hivatalokban és üzleti irodákban való munka. Már némi haladás történt is ez irányban nagy népességű központjainkban az iskolaszékek által, a mennyiben a kézműipar előkészületi és tényleges oktatása olyan figyelemben részesül, a milyent ezelőtt sohase tanusítottak iránta.. Londonban újabban külön intézkedések tétettek a természettani elemi ismeretek tanítására, a mi az egészséges műszaki oktatásnak nélkülözhetlen előzménye. Liverpoolban és Birminghamban sok év óta igazolt képességű természettan-tanítók alkalmaztattak, a kiknek az volt a feladatuk, hogy iskoláról-iskolára menjenek és előadásokat tartsanak kisérletekkel, általános természettani tárgyakról. Minden héten tizennyolcz vagy húsz ily előadás tartatik, a melyet aztán a rendes iskolatanítók ismétlő tanítása és a növendékek időszaki megvizsgálása követ. Manchesterben esztergákkal és gyalupadokkal felszerelt műhelyeket csatoltak nehány iskolaszéki iskolához, a melyekben egyes osztályok megismerkednek a fa és vas műszaki feldolgozásánál használt szerszámokkal. Több nagyszerű gyári városokban magasabb, vagyis felsőbb elemi iskolák állíttattak fel, a melyek összeköttetésben állnak az elemi iskolákkal és azokat kiegészítik. Ezeket az előrehaladottabb és tehetségesebb növendékek látogatják, a kik az értelmükhöz és ismereteikhez alkalmazott tárgyakban sikeresebben és gazdaságosabban taníttatnak, mintha össze volnának vegyülve a fiatalabb és elmaradottabb gyerme-

kekkel. Mind Manchesterben, mind Huddersfieldben vannak ilynemű iskolák, melyekről, különösen tudományi és műszaki osztályaikról, a jelentések igen kedvezően hangzanak. De a legjobb és legteljesebb ilynemű példa Sheffieldben található fel. Az ottani központi iskolát naponkint 500 növendék látogatja, a kik kevés kivétellel valamennyien a városi elemi iskolákból kerültek ki. Csak azok bocsáttatnak ide, a kik legalább a negyedik fokozati — sőt ha életkoruk a tizenegyedik évet túlhaladta, egy magasabb fokozatú felvételi vizsgát letették. Mind a fiúk, mind a leányok az egész iskolai tanfolyam alatt oktatást nyernek a franczia nyelvből, sőt némelyek a német és latin nyelvekből is. Az összes leányok gyakorlatilag tanulják a főzést és a kézimunkákat, sőt nehányan a vegytant is. A fiúk részére a természettudományi tanfolyam gyakorlati sík- és térmértanból, gépszerkesztés- és rajzolásból, számtanból, elméleti és gyakorlati vegytanból, delejesség- és villamosságtanból áll. A művészeti tanfolyam magában foglal szabadkézi, minta-, távlati és mértani rajzot, plastikai rajzolást, agyagmintázást és fametszést. A gyakorlati munka a műhelyekben magában foglalja az egyszerű, de szabatos geometriai formák elkészítését vasból és fából, mint a koczkáét vagy hatszögű hasábét, oly faminták készítését, a melyeket az iskolákban a rajztanításoknál használhatnak és másnemű famunkát, ajtómintákat és efféléket; továbbá készülékeket, a melyek gyakorlatilag megvilágítják az emeltyű, az összetett emeltyű, a csigák, a kerék és gerendély, daru és a mérlegek elméletét, a súly különböző fekvéseivel. Az összes mintákat a tanítványok saját rajzaik után készítik, a czél az: hogy a központi

iskola, a géptan gyakorlati oktatásának rendszeres tanfolyamát helyettesitse. A fiúk életkora tíz és tizenhat év közt változik, a többség tizennégy tizenöt éves koráig folytatja az iskola látogatását.[1] Magától értetődik, hogy az itt ismertetett oktatási mód, csak azoknak való, a kiknek élethivatásuk az, hogy elsőrendű ügyes mesteremberek legyenek. Nem felelne meg a közönséges kézimunkások csekély igényeinek akkor sem, ha az időveszteség, a mely velejár, nem zárná ki belőle tényleg a munkásosztály gyermekeit azok kivételével, a kiknek a szülőik jómódúak. Hogy a műszaki oktatás milyen tanterv szerint szerveztessék az egyes elemi iskolákban: azt főleg a helyi körülményekhez képest kell megitélni, azon iparok természete szerint, a melyeket a környéken űznek, és tekintettel a növendékek körülményeire és kilátásaira. Csak egyes kivételes kerületekben lehet arra számítani, hogy a növendékek tizenöt-tizenhat éves korukig fogják az iskolát látogatni. Képtelenség volna a jövő mezei munkással és a jövő műszaki gépészszel ugyanazon gyakorlati tanfolyamot végeztetni a műhelyben. Nevetséges volna feltételezni azt is, hogy az elemi iskolákba járó gyermekek egész raja a kellő korban alkal-

[1] A Műszaki Oktatás Biztosai azt állítják, hogy a sheffieldi központi iskolában nagyon meglepték őket a kitünő rajzok, ideértve azokat is, a melyek ipari czéloknak szolgálnak és hozzáteszik, hogy „nagy mértékben kivánatos, hogy a kormány támogassa ezen gyakorlati műhelyoktatást, a mely nélkül a tanterv folytonossága alig lehetséges". Második jelentés, 767. l. A manchesteri Ducie Avenue iskolaszéki iskoláról azt mondják. hogy a Tudományi és Művészeti Osztálytól kapott segélyek a tandíjakkal együtt, bőven fedezik üzleti kiadásait. Második jelentés, 427. l.

mas volna a felvételre, vagy czélszerűenn volna bocsátható a magasabb vagy felsőbb elemi iskolákba. A „túlterheltetés“ ellen már most is csaptak lármát, a mely nem is egészen alaptalan és valószinűleg nem is marad hatás nélkül. Sok túlzás és sok feltélten képzelődés daczára, minden oldalról annyit ismertek el igaznak, hogy valódi és igen komoly veszély létezése ténynek tekinthető. Az iskolafelügyelők utolsó jelentései, valamint a parliamentben felmerült kérdések, és az azokra adott válaszok, mind azt látszottak igazolni, hogy ámbár a túlterhelés aránylag ritka és csaknem mindig a tanítók helytelen eljárásának, vagy a növendékek értelmi hiányának vagy testi gyöngeségének eredménye, mégis sokkal közönségesebb, mintsem szükséges, vagy akárcsak tűrhető is volna.[1] Valóban attól lehet félni, hogy ha az elemi oktatás teljesen hatályos rendszere egy különös műszaki oktatási tanfolyamhoz vezet, az elemi iskoláinkat látogató gyermekek túlnyomó nagy részének mind természetes képességét, mind pénzügyi erejét felül fogja mulni. De arra semmi ok sincs, hogy az oktatás egész tartama alatt miért ne tartassék folyvást szem előtt az egyes növendékek szándékolt és valószinű élethivatása, és miért ne ragadtassék meg minden kedvező alkalom arra, hogy beavattassanak az ismeretek azon ágába, a melynek legvalószinűbben legnagyobb hasznát fogják venni a jövő életpályájukon.

Mi lesz a fiúkból és leányokból, ha kilépnek az ország egyik, akár iskolaszéki, akár önkénytes elemi

[1] Az Államtanács Közoktatási Bizottságának jelentése 1883—84-ről 293., 304., 316., 336., 340., 350., 380., 388., 406. és 414. l. Lásd szintén a Társadalmi Tudományok Egyesületének tárgyalásait 1883-ban, 234. és köv. l.

iskolájából? Mindkét nembeliek túlnyomó nagy többsége elmegy megkeresni a kenyerét, a hogy tudja; a leányok házi foglalkozást keresnek, a fiúk elmennek segédekül gyárosokhoz vagy kereskedőkhöz. De a mint a leányok közül egy csekély százalék tanítójelölt lesz és később elmegy a tanítóképezdékbe, épp úgy a fiúk közt is lehet egy vagy kettő, a kit a sors arra rendelt, hogy tehetsége és szorgalma által azon állás fölé emelkedjék, a melyben született. Itt, kétségkívül, még nagy munka van hátra. Nehány elemi iskolában a magán jótékonyság, mint szintén a nagy City-társulatok bőkezűsége, — a melyek szintén sokat tesznek a gyakorlati és ipari tanítás előmozdítására — ösztöndíjakat alapítottak. Ezen pályadíjak évenként verseny útján ítéltetnek oda és módot nyujtanak a nyertes jelölteknek a magasabb tanintézetek látogatására vagy a nevelésük befejezésére és megérlelésére. Néhány városban, mint Bedfordban, egy fokozatos iskolarendszer létezik és a fiú az iskola legalsó osztályából, mely a lépcső alján van, felmehet a legfelsőbbe, mely a tetején van, és a melyből aztán elmehet az egyetemre, több nevelési és alig kevesebb társadalmi előnynyel, mint a mennyit Etonban élvezett volna 1500 font st. költség mellett.[1] A leg-

[1] A manchesteri központi iskolánál húsz ösztöndíj létezik az elemi iskolákból kikerült szegény fiúk és leányok számára. „Ezek — mint a Műszaki Oktatás Biztosai mondják — a legnagyobb szolgálatokat teljesítik, mert lehetővé teszik az első lépést azon a lépcsőn, a melyen a tehetséges fiú felmehet az elemi iskolától az egyetemig. Más ösztöndíjak elviszik a fiút ebből a felsőbb elemi iskolából a manchesteri középiskolába és ismét mások onnét az egyetemre juttatják. Sok ifjú megtette már ez utat.“ Második jelentés 426. l. „Mikor tagja voltam a londoni iskola-

több városban, és sok helyen, a melyek csak alig egyebek faluknál, vannak alapitványi iskolák, közép- és más fokozatú iskolák és ha a növendék több időt képes fordítani a tanulásra, kieszközölheti a felvételt valamelyikbe ezek közül. Az alapítványi iskolák harmadik foka egy színvonalon van az ország elemi iskoláival; a második fokon a fiúk a latin nyelvet, úgyszintén a görög nyelv elemeit is tanulják és az iskolában maradnak körülbelül tizenhat éves korukig. Az első fokú iskolákban a fiúk a legmagasabb szabad nevelést nyerik, a melyet Angliában általában ismernek, és tizennyolcz vagy tizenkilencz éves korukig látogatják az iskolát. Az ezen osztályokhoz tartozó összes intézmények most oly valódilag nemzetiek, mint maguk az iskolaszéki iskolák. Azonban csak a legújabb években nyerték meg ezt a jelleget. Az Alapítványi Iskolák Bizottságának felállítása és az azt követő törvény megalkotása előtt, ezen intézmények szerfelett keveset dolgoztak és az alapítványo-

széknek — írta Huxley tanár nehány év előtt, — azt mondtam egy beszédemben, hogy a mi dolgunk gondoskodni olyan lépcsőről, mely az utczai pocsolyából felérne az egyetemig, és a melyen a három királyság valamennyi gyermekének módjában legyen oly magasra felmászni, a mennyire képes". Egyúttal kimutatta menynyire nemzeti fontosságú az, hogy minden lángeszű fiú előtt — a milyen, Galton számitása szerint, egy millió közt csak egy akad — megnyissuk a legmagasabb és legteljesebb oktatást, melyet az ország adhat. „Latba vetem a szavaimat — folytatja, — mikor azt mondom, hogy ha a nemzet megvásárolhat egy Wattot, Davyt vagy Faradayt százezer font költségen, nevetségesen olcsó alkut kötne. Merőben közismeretű és köztudomású dolog az, hogy a mit ez a három ember tett, a szó legszűkebb gazdasági értelmében megszámlálhatlan mennyiségű milliókra rugó vagyont teremtett". — „A gyakorlati oktatásról". Fortnightly Rewiew, 1878. január.

kat rendszerint az államegyház tagjai monopolizálták. Az új törvény hatása az volt, hogy függetlenné tette ezen intézeteket a hitvallástól, mind az alapítványok élvezését, mind a tanítók kinevezését illetőleg mindenütt, a hol csak az alapítók eredeti rendelkezései nem tiltották meg egyenesen az ily változtatást. Ezenkívül intézkedés történt az iránt, hogy a természettudományok és a modern nyelvek taníttassanak. Ezen iskoláknak a kormány által ujjászervezése az új tantervvel egyetemben olyan közoktatási forradalmat okozott, a melyhez hasonlót csak az elemi oktatási törvény idézett elő és gondoskodott oly összekötő kapcsokról, a milyenek, mint bátran mondhatjuk, most léteznek az ország elemi iskolái és legmagasabb főiskolai oktatása közt.

A mit a kormány ezen, különösebben alapítványi iskolák neve alatt ismeretes intézetekért a törvény által tett, megtette azokért is, a melyek, megkülönböztetés okáért, nyilvános iskoláknak neveztetnek. Egy Királyi Bizottság, a mely 1861-ben küldetett ki, a következő kilencz nagy alapítványi iskola helyzetét vizsgálta meg: Eton, Winchester, Westminster, Charterhouse, St. Paul, Merchant Taylor, Harrow, Rugby és Shrewsburgy. Ezekre vonatkoznak kizárólag a nyilvános iskolákról szóló törvények, míg a többi — összesen több, mint ezer — intézetről az alapítványi iskolák törvényei intézkednek, a melyek különböző vizsgáló bizottságok jelentésein alapulnak. Mind a különösen említett kilencz iskola mind a többiek számára, kormányzó testületek alkottattak, a melyekben képviselve vannak a tanárok és a növendékek, szintúgy mint a szülők nagy testülete, az egyetemek és a tudós társaságok. A tanárok az igazgatóval való minden vitájuk esetében feltétlenül

fellebbezhetik ügyüket a kormányzó testülethez. A kormányzó testületeknek jogában áll megváltoztatni a kor és minősítés feltételeit, a melyek mellett beléphetnek a növendékek az iskolába, odaítélni az ösztöndíjakat és jutalmakat a versenyvizsgálatok eredményeül, fölmentvényeket adni a vallásos oktatás alól és eltörölni a papi minősítés kötelező voltát az igazgatókra és tanárokra nézve. Ezen új viszonyok, melyek így állapíttattak meg a kormányzó testületek, igazgatók és alárendeltjeik közt, kezdetben nem működtek egyformán jól; az átmenet a régi rendszerről az újra sok súrlódással és többrendbeli zavargások támadtak, összeütközéssel járt. Rugbyban, Etonban voltak egyenetlenségek, a melyek azonban nem vergődtek olyan nagy hírnévre. Szerencsére ezek a dolgok most már a multak történetéhez látszanak tartozni; az iskolák jól végzik dolgaikat és a tanárok, növendékek és szülők már beleélték magukat a megváltozott viszonyokba.[1]

[1] A képviselőház azon választott bizottsága, mely kiküldetett „megfontolni, hogyan volna biztosítható a miniszteri felelősség a közoktatás, tudomány és művészet czéljaira adott segélyek kezelésében“, újabban terjesztette be jelentését. Ezen bizottságban a kincstár kanczellárja volt az elnök, és a tagok közt volt Sir Lyon Playfair és Sir John Lubbock is. Javaslataik lényege az, hogy a közoktatási osztály jelenleg létező szervezetét el kell törülni, illetve át kell alakítani: az osztály élén álljon egy elnök, a ki felelős legyen minden közoktatási ügyért Nagy-Britanniában, neveztessék ki melléje egy parliamenti titkár és egy tanácskozó testület. Az elnök ruháztassék fel a felügyeleti joggal, mindazon elemi és alapítványi iskolák és egyetemek felett, a melyek közpénzből kapnak segélyt Angliában, Walesben és Skótországban. Irlandra nézve nem javasolt a bizottság semmit, és úgy látszik, hogy ott nincs semmi közvetlen kilátás azon reformok létesítésére, a melyeket az egyesült királyság többi részei számára javasolnak.

A nagy nyilvános iskolák érezték a kor felfelé törekvő oktatási irányát épp úgy, a hogy a kormányzó tanácsaik átalakítása által elismerték az állam felsőbbségét. Az utolsó harmincz év alatt az egész országban egy csapat új igénylője támadt azon tiszteletnek és tekintélynek, a melyen azelőtt a kilencz nyilvános iskola szokott megosztozni egymás közt. Marlborough, Cheltenham, Leamington, Brighton, Bath, Malvern és Clifton, — mindegyik központja lett a tanításnak, feljogosítja őket arra, hogy tényleg a nyilvános iskolák színvonalán állókul tekintessenek. A tudomány ezen új székhelyei emelkedésüket részben a középosztályok azon óriási fejlődésének köszönhetik, a mely az utolsó években volt tapasztalható, részben a versenyvizsgálati rendszer kiterjesztésének. Ezen verseny tényező volt a régibb nyilvános iskolák hatóságainak reformtörekvéseiben, valamint azon figyelemben is, melyet a számtanra, modern nyelvekre és természettanra fordítottak.

Nehány évvel a hadseregi felvételi vizsgák behozatala után és a versenyző rendszer akár szabad és korlátlan, akár módosított alkalmazása, a polgári szolgálatra mind itthon, mind Indiában a jelöltek előkészítésének egész munkája a vizsgálatokra magán kézben volt, a kiket jobban ismertek a „bemagoltatók“ (crammer) általános elnevezése alatt. Sok nyilvános iskolában ugyan állítottak fel egy modern szakaszt is, a melyben különös figyelem fordíttatott a modern nyelvekre, mennyiségtanra és természettani tudományokra. De ezen osztályban rendesen csak felületes munkát végeztek és a kisérlet első kezdeteiben csak részben volt sikeres. A bemagoló a tanítás elismert és szükséges kiegészítője volt. A fiúk, a kik a katonai pályára készül-

tek, rendszerint restek voltak az iskolában, mert tudták, vagy bizton remélték, hogy képesek lesznek kipótolni a restségüket hat havi vagy egy évi munkával a bemagoltató felügyelete alatt. A dolgok ezen állapotának eredménye az volt, hogy egy szerfelett kellemetlen elválást hozott létre a nyilvános iskolák és a közszolgálat közt; ezen elválasztás eredményei még mindig fennállanak, bárha egy vagy több módon is megkisérlették elenyésztetni és másrészt megnövelni az ifjakra az ingert, hogy az iskola bevégzése után az egyetemekre menjenek, nem pedig a bemagoltatókhoz. Így most különös kiváltságokat ajánlanak az indiai polgári szolgálatba lépő jelölteknek, a kik Oxfordban vagy Cambridgeben voltak és a hadsereg tiszti állásainak egy bizonyos száma évente fenn van tartva ezen egyetemek hallgatóinak. Továbbá a mi az indiai polgári szolgálatot illeti, a szabalyszerű belépési életkor leszállítása azért történt, mert azt akarták vele elérni, hogy egyenesen az iskolából hozzák be a jelölteket. Az ország nagy iskoláinak legnagyobb része készségesen és tényleg felhasználta az így nyujtott alkalmat és különös osztályokat állítottak fel az indiai polgári szolgálatba lépő jelöltek számára és mióta az angol polgári szolgálat is újra szerveztetett és legjövedelmezőbb állásai a nyilvános versenyek útján töltetnek be. ezen szolgálat jelöltjei számára is. De azért semmi se jogosíthat arra a feltevésre, hogy a bemagoltató foglalkozása valószinűleg egyáltalában el fog enyészni. A kor szelleme kedvező a speczialistáknak és szakértőknek és a bemagoltató csupán egy nevelésügyi praktikus, a ki bizonyos vizsgálati kellékeket tett különös tanulmánya tárgyává, épp úgy, mint a gyakorló orvos összes gondolatát és tapasztalatát a betegség egyetlen különös válfajára összpontosítja.

Kétségkívül nagyon sok történt már arra nézve, hogy Anglia nagy iskoláinak tantervét összhangba hozzák az állam által létesitett különös nyilvános vizsgák kellékeivel. Egy kisérlet ez a szervezésre, a melynek eredményét nem remélhetjük csakhamar láthatni, becsületes igyekvés értékesiteni azt a becses és fontos gépezetet, a melynek előbb semmi hasznát se vettük. Más tekintetben is mutatkoznak jelei az igyekezetnek arra, hogy a felsőbb oktatásnak rendszerében biztosittassék valami, a mi az egyöntetűséghez hasonlít. A két egyetem állitott fel egy vizsgáló testületet, a mely aránylag alacsony díjért hajlandó évenkint megvizsgálni mindazon iskolák növendékeinek előmenetelét, a melyek egyezségre lépnek vele. E vizsga sikeres letételét az oxfordi hatóságok elfogadják. De a mi az egyetemeket illeti, ez csak egyike azon sok bizonyítéknak, a mely mind arra vall, hogy komolyan törekszenek alkalmazkodni az idők megváltozott viszonyaihoz. És a kollégiumok sem restek: megváltoztatják a szabályaikat azon irányban, a melyeket a biztosok valószinűleg javasolnának, új tanszékeket javadalmaznak alapjaikból és némely esetben eltörülték a vallási megszoritásokat igazgatóikra nézve. Sőt még többet is tettek ennél. 1858-ban helyi középosztályú vizsgálatokat létesitettek, a melyeket az oxfordi és cambridgei egyetemek tagjai vezetnek és azokat, a kik jól megállták a vizsgát, feljogositják az Associate of Arts czím viseletére. Azóta Oxfordban és Cambridgeben egyaránt több kollégium adott ösztöndíjakat és jutalmakat ezen vidéki vizsgák legkitünőbb sikert felmutató jelöltjeinek, mintegy felbátoritásul arra, hogy menjenek az egyetemre, mint bennlakók. Tíz évvel később a künnlakó tanulók rendszere fogadtatott el és ennek következtében a fiatal emberek beirat-

hatták magukat tagokul az egyetemre a nélkül, hogy egyszersmind valamely kollégium tagjai is lennének. A rendszert legelső behozatalakor a takarékosság javasolta és azóta csodálatosan sikeresnek bizonyult a gyakorlatban. Maguk a kollégiumok sokat tettek e kisérletek előmozditására; sok esetben megnyitották felolvasásaikat a künnlakó tanulók előtt és gyakran készséggel elfogadták rendkívül kedvező feltételek alatt ezen testület oly tagjait, a kik az egyetemi polgárok névsorába felvétetni óhajtottak. Valamint az egyetemek sokat tettek arra, hogy a fokozataikat alkalmazták a gyakorlati élet szükségeihez azáltal, hogy új vizsgaiskolákat alapitottak oly tárgyak számára, mint a modern történelem és törvénytudomány, természettudomány és theologia, épp úgy a kollégiumok is növelték nevelési hatályosságukat az által, hogy tanári testületüket a kollektiv oktatásra is felhasználták.

Messze túl is földrajzi határaikon, Nagy-Britannia egyik végétől a másikig, nagy nevelési munkát végez mind a két egyetem. Az egyetem kiterjesztését czélzó mozgalom tért nyer napról-napra. A mint a középosztályú vizsgálatok által oly fiúknak, a kiknek nem volt szerencséjük Oxfordba vagy Cambridgebe juthatni, lehetővé vált elnyerni az akadémiai kitünőség bizonyitványát, épp úgy hozta Oxford és Cambridge összhangra törekvő befolyását azoknak a keze ügyébe, a kiknek iskolai pályája idő előtt véget ért. Angliának csaknem mindegyik nagy városában tartanak koronkint egyik vagy másik egyetem magas állású tudorai felolvasásokat, nem csupán latinból és görögből, történetből, bölcsészetből és irodalomból, de közgazdaságból és a természettudományok különböző ágaiból is. Az ezen tárgyakról tartott felolvasások soro-

zatát követik a vizsgák és nem is szokatlan dolog Sheffieldben vagy Birminghamban oly munkászubbonyos mesterembert találni, a ki oxfordi vagy cambridgei bizonyitványt nyert el a közgazdaságtanból.

Az angol iskolák és egyetemek közt a vizsgáló testületek által létrehozott új szövetkezésben, a melyről már megemlékeztünk, azon törekvés jelei mutatkoznak a tanárok részéről, — mert hát a tanároknak eredetileg épp annyi részük volt az új tervezet körvonalozásában, mint az egyetemi hatóságoknak, — hogy maguknak szabatosabban meghatározott helyzetet biztositsanak. Valóban két különösen szembeötlő vonás van azon viszonyban, a mely az utolsó nehány év alatt egyfelől a tanárok, mint testület közt az egyik oldalon és másfelől az iskolák közt az egyetemekkel való összeköttetésükben kifejlődött. Az iskolák mindinkább egy nemévé lettek az egyetemek klienseinek; a tanárok mindinkább szervezkednek oly czélból, hogy elérjenek valamit, a nevelési rendszerükben, a mi az egyöntetűséghez hasonlit és igényt szerezzenek arra, hogy szavuk meghallgattassék az iskolai ügyekben általában. A tanárok időszaki értekezletei egy fontos lépés volt ezen irányban. Ezek a gyűlések most már évek sora óta tartatnak és az utolsó években a segédtanárok is részt vettek benne. Ugyanezen irányban további lépés gyanánt azon eszme valósittatott meg, hogy közoktatási kongresszusok tartassanak, a melyek nyitva legyenek az első és másodosztályú iskolák valamennyi tanitója és vizsgálója és az egyetemek összes tanárai és tanitói előtt. Sok dolgot végzett a tanitók kollégiuma is — egy szövetkezet, a melynek czélja megvizsgálni a tanitók képességét, különösen a középiskolákban és a mely okleveleket ad olyan tanitóknak, a kik nem

látogatták az egyetemet, minekutána különösen megvizsgálták volna őket az elméleti és gyakorlati neveléstanból. Ugyanez a szövetkezet ad bizonyítványokat a tanítónőknek is. A vizsgálatok félévenként tartatnak 1854 óta, és most évenként mintegy két- és háromezer mindkét osztályú tanító bocsáttatik e vizsgákra. A kollégium küldöttei egész iskolákat is megvizsgálnak. A szövetkezet megkülönböztető jellege azonban az, hogy maguknak a tanítóknak javára és oktatására szolgál. A neveléstan tanulmányoztatik és felolvasások tartatnak a nevelésről, mint tudomány és művészetről. A kollégium már törekszik nyilvántartási jogot nyerni a kormánytól a nyilvános és magániskolákban levő tanerők részére. Ez tényleg annyi volna, mint beczikkelyezése azon elvnek, hogy senkit se lehet tanítóul elfogadni, a kinek nincs oklevele valamely elismert vizsgáló-testülettől.

Minden oldalról hangzik a panasz, hogy középosztályú középiskoláinkban a rendszerünk hiányos mennyiségben és minőségben egyaránt. Az egyik orvosszer, a melyet Matthew Arnold javasolt, az állami felügyelet szervezett rendszere, a milyen már létezik elemi iskoláinkban és némely nyilvános iskolánkban is az új egyetemi vizsgálatok által. Talán nagyon is sokat várnánk a felügyeleti gépezettől, ha azt remélnők, hogy ez megorvosolná a bajt. Kétségtelen, hogy a dolgok azon állapota, a melyek az oxfordi egyetem helyi kiküldötteinek jelentései szerint középiskoláinkban és másokban is uralkodnak, meglehetősen elégtelen. „Ezen felvételi vizsgálatok eredménye — írják a kiküldöttek — azt bizonyítják, hogy a fiúk nevelése igen hatálytalan az angol iskolákban; hogy tudatlanságuk egyáltalán nem szorítkozik a klasszikus tárgyakra, de

épp oly szembeötlő a mennyiségtanban is". Ebből az következik, hogy valamely magasabb tekintélynek kell beleavatkozni a középosztályú szülők érdekében Angliában, és hogy ezt csak egy közoktatási miniszter teheti meg, a ki kiküldi felügyelőit utána nézni, hogyan halad a nevelés munkája nemcsak az ügyesebb fiúknál, a kik a társaik élén állanak, de azon számosaknál is, a kik hanyatlottak a tanulásban és semmi jóravaló dolgot sem végeznek. Legyen, hogy a dolgok úgy állanak, a hogy előadták és hogy a szülőknek teljesen igazuk van, ha a bajt az Egyesült Királyságban a középosztályú iskolákban való ki nem elégítő tanításnak tulajdonítják; de következik-e ebből, hogy új törvényhozás és fokozotabb felügyelet volna hatályos orvosszer?

Az Alapítványi Iskolák Bizottságának jelentése sok oly esetre hívta fel a figyelmet, a melyekben a tanítás a középiskolákban rendszeresen gondatlan és tökéletlen volt. A közönségnek azonban nem volt szüksége mindezen kötetek tartalmának áttanulmányozására, mivel a nélkül is tudta, hogy soknak azok közül, a a kik a gyermeknevelést választották életpályául, nincs se buzgalma, se kedve, se tehetsége a nevelésre. Az alapítványi iskola igazgatója szerfelett kellemes példánya volt az angol papnak vagy gentlemennek, a ki szereti a társaságot, szereti a vadászatot, kitünő társalgó, talán műkedvelő eszthetikus is. Tevékeny részt vett a helybeli cricket-klubban és az újra életre kelt nyíllövészeti-társulat vezérszelleme volt. Egyike volt továbbá a legkellemesebb embereknek a világon egy kiránduló társaság tagjai közt és kimeríthetlen műsora volt dalokból, a melyeket sok érzéssel és kifejezéssel énekelt. De egy magára és másokra nézve

rossz órában a nevelői pályára szánta el magát. A mikor erre az állásra megválasztották az igazgatók — a jelenlegi igazgató-tanácsok akkor még nem léteztek, — az iskola dolga egészen jól folyt. Volt sok bejáró fiú és tekintélyes számú bennlakó. Nem kivántatott egyéb, mint helyes igazgatás, szorgalom és erély, hogy a siker állandó maradjon. De ezekkel a tulajdonokkal nem bírt sem az új igazgató, sem a felesége. Társadalmilag mindegyiket valódi nagy nyereségnek lehetett tekinteni. Azonban semmi se volt a világon, a mire a házaspár kevésbbé lett volna alkalmas, mint arra a foglalatosságra, vagy szerintünk rabszolgaságra, hogy folyvást felelősek legyenek a fiúkért. Az eredmény természetesen az volt, a melyet várni lehetett. Az iskola színvonala lesülyedt, a fiúk nem tanultak semmit, elbuktak minden vizsgán, a melyre jelentkeztek és végül az igazgató czélszerűnek tartotta elfogadni egy szerény kis lelkészi állást.

A vidék egy időben bővelkedett az ily kisérletekben. Gyakran a tanár valamivel több is volt, mint jó mulató ember — valóban tudós volt, vagy legalább is elég járatossága volt a természettudományokban, archaeologiában vagy metafizikában. A foglalkozás nem kifogásolható jellege azonban a gyakorlatban semmit se javitott a dolgokon. A fiúk elhanyagoltattak és az iskola hírneve és szerencséje állandóan kezdett hanyatlani. Túlzás volna azt mondani, hogy ilyen esetek teljesen ismeretlenek mai napság. Bizonyára sokkal kevésbbé közönségesek ma, mint voltak egykor, valamint az is bizonyos, hogy sokkal könnyebb most a rendes szülőnek magasabb fokú oktatásban részesíteni a fiút, mint azelőtt. Természetesen a megbotránkozó szülők panaszainak valamennyi oka nincs elhárítva. A kérdés az,

vajjon szükséges-e vagy kivánatos-e ezeket törvény által elhárítani. Az, hogy megjavítsunk ki nem elégítő iskolákat és kiirtsunk a föld színéről rossz rendszerű tanítást — vagy helyesebben, oly tanítási rendszert, a mely lényegében egyáltalán nem is tanítás — az által, hogy hozzáadunk az egyesült királyságok területén létező iskolafelügyelők hadseregéhez még egy csapatot, épp oly lehetetlen is fog maradni, mint az, hogy az alsóbb osztályok elméjéből kiirtsuk a bűnös hajlamokat azáltal, hogy a rendőri felügyelők létszámát végtelenig szaporitjuk. Két módja van az iskolafelügyeletnek, a közvetlen és a közvetett. Az utóbbi épp oly hatályos és lehet is épp oly hatályos, mint az előbbi és érvényesíthető minden esetben ott is, a hol az előbbi nem létezik, — vagyis minden olyan iskolában, a mely egykét fokkal felette van az elemi iskolának. Ilyen közvetetett mód az oxfordi és cambridgei középosztályú vizsgálatok. Továbbá az egyetemi vizsgák rendes személyzetének tagjai által vezetett időszaki vizsgák, a melyek biztosítják, mint fennebb már elmondtuk, a sikerrel vizsgázott jelölt részére a mentességet a beiratást megelőző felvételi vizsga alól. Végre a számtalan vizsga a polgári hivatalok, katonai állások. az egyesült királyságok különböző tudományos központjain alapitott ösztön- és jutalomdíjak elnyerhetésére. Már most, ezeknek mindegyike valósággal egy közvetett iskolai felügyelő kötelességét teljesíti és ha a szülő óhajt látni előzetes és a mint jogosan felteheti, csaknem positiv bizonyítékot bármely iskola jóságáról, csak azt kell megtudnia, hogy mint tesznek a képviselői, más szóval a növendékei ezen nyilvános vizsgálatokon. Oly adatok vannak itt, a melyekre minden szülő jogosan alapíthatja ítéletét és a melyek nyitva állanak min-

denki előtt, a ki érdeklődik irántuk. A mérték olyan, hogy egyetlen tanár se fogja igazságtalannak tartani, ha az iskolája érdemeit a szerint értékelik. Lehetséges, hogy véletlenül egy csapat kivételesen bamba fiú kerüljön a keze alá, de az átlagok tana mégis csak igaz és végül a fiúk butasága és ügyessége ugyanazon kölcsönös arányt mutatja fel.

Az igazság az, hogy maguk a szülők határozzák el, hogy a fiaik mily fokú és mily nemű nevelést nyerjenek. A pénz sokat tehet, de vannak bizonyos dolgok, a melyeket nem kivánatos, hogy megtehessen. Például nem kivánatos, hogy az atya által fizetett és minden valószinűség szerint igen jelentékeny összeg felszabadítsa őt azon kötelesség alól, hogy személyesen győződjék meg róla, mily előmenetelt tesz fia, és melyek azon értelmi és erkölcsi befolyások, a melyek alatt felnő.

Ha az iskolában előadott tárgyakat otthon lenézik azért, mert kevés gyakorlati hasznuk van és nem jövedelmezők, valószinű-e, hogy a fiú erősen iparkodni fog azokat elsajátítani? Ezek azon kérdések, a melyekre igen természetesen rávezeti a tanárok figyelmét a középiskolák felügyelésére vonatkozó javaslat. Egy tanár azt mondja: „Pár nap előtt egy szülő megkérdezvén engem a fia felől, a kinek van esze, de a ki legkevésbbé sem szereti magát megerőltetni, végül igy szólt: nem akarom, hogy a fiam úgy nőjjön fel, mint egy bamba, de azt sem szeretném, hogy nagyon sokat dolgozzék. Az nem is szükséges, mert hiszen lesz elég pénze“. Joggal kérdezheti ez a tanár: kit róna meg a felügyelő e fiú tudatlanságáért vagy hátramaradásáért? A fent emlitett szülő valószinűleg a szülők azon osztályához tartozott, a mely nem annyira

azért küldi fiait az iskolába, hogy tanuljanak, mint inkább azért, hogy ismerkedjenek. Az iskolai élet tisztán társadalmi hivatásáról a szülők napjainkban meggondolatlan részletességgel beszélnek a gyermekeik előtt. És noha többet hallunk most a nevelésről, mint azelőtt bármikor, mindig szem előtt kell tartanunk, hogy sok van a kor szellemében, a mi határozottan ellensége a tanulásnak. Játszani az egyetemi tizenegy[1] közt, vagy evezni az egyetemi nyolcz[2] közt, nagyobb népszerű dicsőséget biztosít, mint az oxfordi vagy a cambridgei egyetem tudori oklevele.

Az általános elvek, a melyek szerint a nagy angol nyilvános iskolákat vezetik, a következők: először a fiúk természetes hajlamaiknak felismerése és szervezése, és másodszor a jó érzelmükre és becsületükre való hivatkozás. Ezen vezérelvek mindegyike kifejezése annak, a mit intő vagy vezető rendszernek nevezünk. Ez a rendszer tényleg a kormányzott által való kormányzás rendszere és úgy, a hogy azt dr. Arnold tökéletesítette, a mi nyilvános iskoláink megkülönböztető ismérve. Az, mint mondják, természetes és kikerülhetetlen, hogy a nagyobb fiúk parancsoljanak a kisebbeknek és egy szervezett rendszer elejét venné annak, hogy ez a felsőbbség visszaéléssé váljék. Ezenfelül a nevelés feladata az is: parancsolni tanítani. És továbbá erőpazarlás az, ha nem használjuk fel az idősebb fiúk uralkodó ösztönét oly munkára, a melyet ők épp oly jól, vagy még jobban megtehetnek, mint a fizetett felügyelők. E szerint három különböző foko-

[1] A tizenegy cricket-játszó, a kiket Oxfordban, illetve Cambridgeben újra választanak a versenybe a másik egyetem cricket-játszói ellen.

[2] A csónakok rendes személyzete a versenyeknél.

zata van nálunk a fegyelemnek: először az, a melyet az igazgató, másodszor, a melyet a tanárok, harmadszor, a melyet a fiúk gyakorolnak. A zaklatást semmiféle törvénynyel se lehet kiirtani. Az emberi természet készti az erős fiúkat oly hatalmat gyakorolni a gyengék felett, a mely gyakran kényuralom. A kérdés ennélfogva, a melylyel szemközt álltak a pedagógusok, az volt, hogyan szabályoztassék ez a hatalom a fiúk közt oly módon, hogy el ne fajulhasson durvasággá és hogy azon elv ellensúlyoztassék, a mely azt tartja, hogy „a hatalom erősebb a jognál". Ennélfogva tanáraink hivatalosan elismerték a fagging-rendszert[1] iskoláik egy vagy két felsőbb osztályaiban. Ezen a módon nagy részben sikerült a lehető és valószinű verekedőket tényleges fegyelemfentartókká átváltoztatni. Az igazgató hivatalosan elismeri a joghatóságot, a melyet a nagyobb fiúk gyakorolnak a kisebbek felett és ezen elismerésért cserében a nagyobb fiúk felelősek az igazgatóval szemben hatalmuk mérsékelt gyakorlásáért és további viszonosság fejében kötelezik magukat arra, hogy előmozdítják az egész iskolában a rendet és fegyelmet. Ezen rendszernek kétségkívül vannak bizonyos hátrányai. Azt lehet ellene felhozni, hogy a fiúk nem azon vezérelv szerint választják meg vezetőiket, mint az igazgatók a felügyelőiket; ennélfogva az a veszély forog fenn, hogy az igazgató átruházott hatalmának letéteményese nem ugyanaz lesz, a ki iskolatársai közt a tényleges tekintélylyel bir. Továbbá azt vitatják némelyek, hogy a felelősség átruházása csak korlátolt számú fiúkra azt

[1] Így nevezik a számos angol iskolában uralkodó szokást, a mely szerint a kis növendékek tartoznak a nagyokat kiszolgálni.

eredményezi, hogy a többi, még pedig a nagy többség nem bir tudomással arról a tényről, hogy ők is tartoznak bizonyos felelősséggel.

Általán véve azonban a fagging-rendszer és a megintő vagy felügyelői hatalom nem rosszul működik nyilvános iskoláinkban. Vannak koronkint botrányok, de a legrosszabb botrányok nem azon iskolákban fordulnak elő, a melyekben a felügyelők vagy nevelők hatásköre nyiltan el van ismerve és a hol a fagging-rendszer legszabadabban uralkodik, hanem inkább azon iskolákban, a hol azon korlátok, a melyek közé az előbbi osztva van s a melyeken túl az utóbbi nem mehet, szerfelett szűkek. Etonban, ámbár a felügyelői rendszer nem fogadtatott el névleg, minden tápintézet vezető fiújától elvárják, hogy rendben tartsa a dolgokat főleg jó példaadás által. Rendszerint a hatodik-osztályú fiúk bizatnak meg a rend fentartásával és van joguk a verésre is. Csaknem minden oly iskolában, a hol a megintő rendszer életbelépett, a képviselőinek meg van engedve a pálcza használata. Winchesterben a felügyelő pálczázhat a saját felelősségére, de komoly esetekben az iskola vezető fiúját is megkérdik. Harrowban a súlyos kihágást sem büntetik meg akár veréssel, akár másképp, a nélkül, hogy a tápintézet vezető fiúi össze ne gyűlnének és a teendő lépések közös egyetértéssel ne állapíttatnának meg. Westminsterben egy nevelő se pálczázhat vagy büntethet általában bármely módon másképp mint a tápintézet vezető fiújának, vagy az elkövetett kihágás súlyához képest, az egész iskola vezető fiúja jelenlétében és beleegyezésével. Minden esetben felebbezni lehet az igazgatóhoz. Egy felügyelő sem büntethet meg saját maga ellen elkövetett sérelmet; a felügyelők, mint

testület, formailag felhatalmaztatnak a büntetési joggal az igazgató által és írásban megigérik, hogy hűségesen járnak el. Marlboroughban is lehet felebbezni az igazgatóhoz; két felügyelőnek jelen kell lenni a pálczázásnál és az ütések száma nem lehet több tizenkettőnél. Shrewsburyban nem hajtható végre pálczázás vagy egyéb testi büntetés máskép, mint a felügyelők egész testületének itélete alapján.

Ilyen lévén, rövid vonásokban, az angol nyilvános iskolarendszer, mi az eredmény? Az első dolog, a mely mindenkinek a szemébe ötlik, az, hogy egy mai iskolás fiúnak fogalmai az életről tágabb körűek, mint a régibb idők iskolás fiúéi voltak. Úgy látszik, hogy sokkal inkább érintkezésben vannak az élet tényleges gondjaival és felelősségeivel. Nincs csökkenés az üde erőben, sem az egészséges élvezetek iránti fogékonyságban, de szemmel láthatólag nem hiányzik benne az érzék az iránt, hogy a létnek megvannak a kötelességei és hogy ezeket a kötelességeket ő is elébb vagy utóbb hivatva lesz teljesíteni. A gondtalan kedélyt, a feltétlen bizalmat, hogy utoljára is minden jól fog végződni, kisebb-nagyobb mértékben féken tartja, azon körülmény értelmes felismerése, hogy igen sok tekintetben tőle magától függ, milyen legyen ez a végződés. A fiú elkezdi saját ösztönéből megvitatni az életpálya lehetőségeit, az iskolatársai esélyeit, a kik a vizsgákra készülnek, vagy azok érdemeit, a kik már nyertek alkalmazást. Mindebben a versenyvizsgarendszer egynémely eredményét láthatjuk. Ha a versenyvizsgák nem is eredményeztek volna egyebet annál, hogy az angol fiúk lelkében, a tartós egyéni erőfeszítés szükségének érzetét beleoltották, már úgy is sokat tettek volna számukra. Lehetnek néha igaztalanok működ-

désükben, gyakran képtelenek lehetnek biztosítani azon tulajdonságokat, a melyekre szükségünk van, de legalább nem annyira módosították, mint inkább felforgatták az iskolás fiúk egész életfelfogását.

Sok más tényező ugyanazon irányban igyekszik hatni az angol iskolás fiúra. Valamint az ösztöndíjakért, polgári közszolgálati hivatalokért, hadseregi tisztségekért és más efféléért való versenyvizsgák új képet nyitottak meg előtte az élet felelősségéről, épp úgy azon tantárgyak, a melyekre e vizsgák kiterjednek, rendkívül kiszélesítették általános értelmi látkörét. A modern és a régi történelemre, az angol és franczia irodalomra most oly szempontból tekint, a mely egykor idegen volt előtte. Végre észreveszi, hogy van azokban némi gyakorlati jelentőség, és hogy határozott, kézzelfogható viszonyban állnak az élet dolgaival és folyásával. És ez az ösztön nemcsak a fentemlített forrásból ered. Az angol iskolás fiú sokféleképp nagyon sokat tett maga is saját felvilágosodására. Gyermekpolitikusok és filozofálók mindig voltak, de csak mint csodagyermekek szerepeltek. Az iskolás fiúk a legújabb korig a legtöbbnyire nagy közönyösséget tanúsítottak a saját koruk történelme iránt, a mint azt az ujságokból és eszmecserék útján lehet megtanulni. Most minden iskolának és minden iskolai tanintézetnek megvan a maga könyvtára és olvasóterme. Maguknak a fiúknak, ámbár oly távol állnak a tudákosságtól, a mily távol a fiatal angolok remélhetőleg örökké maradni fognak, megvan a maguk kis parliamentjük, a melyben megvitatják a napi közkérdéseket. Lehetséges, hogy a megjegyzéseik nem nagyon épületesek, de már az is, hogy ily megjegyzések esnek és ily vitakozások általában tartatnak,

egy nem csekély értékű köznevelési tényt bizonyít, — valóban köznevelésit a szó legjobb és legigazabb értelmében, mert ez az új szokás oly tehetségeket hoz felszínre, erősít meg és gyakorol, a melyek a dolgok régi állapotában, teljesen parlagon maradtak volna.

Az angol nyilvános iskolarendszer épp oly nemzeti intézménynyé lett, mint a szavazás joga háztartásonként, vagy a titkos szavazás. Hogy az angol jellemmel összeillőnek vélik, már azért is következtethető, mert azon újabb nyilvános iskolákban ez elfogadtatott, a melyek most szervezkednek. Mily erős az egyetemek és a nyilvános iskolák hatása az angol szellemre és mily nagy kiterjedésű a befolyásuk azon emberekre, a kik viszont az ország kormányzásával vannak megbízva, az megítélhető a következő adatból: az 1880-ban választott képviselőházban 237 képviselő vagyis több mint egyharmada a tagoknak oxfordi vagy cambridgei növendék volt, mintegy 200 pedig nyilvános iskolából, még pedig mintegy száz Etonból és jóval több mint félszáz Harrowból került ki.

De a közép- és felsőbb osztályok közt a nőnevelés sem maradt hátra Angliában, és az utolsó években igen észrevehető haladást tett. Vannak női kollegiumok nemcsak Cambridgeben, de az egyesült királyság legtöbb nagy és divatos városában is. Létezik mindennemű felolvasások gondosan kidolgozott szervezete női hallgatók részére. Léteznek fiatalkorú leányok számára magasabb fokú iskolák, a melyekben számos tárgyra sok gondot fordítanak. De míg egyfelől sok esetben nem lehet kétkedni azon, hogy a mai kor fiatal hölgyei fokozatosan átfejlődnek értelmes és művelt asszonyokká, másfelől érzünk néhá-

nyat azon hátrányok közül is, a melyek együtt járnak az erős nyomású reformok korával, és a divatos magasabb iskolákban a nőnevelés gyakran nagyon is nagyigényű arra, hogy egészséges legyen. Láttuk a brit iskolás fiút; vessünk röviden egy szempillantást nővérére, az angol iskolás leányra, a milyennel gyakran találkozhatunk. Jól ismeri a klasszikusokat és a segédkönyveit. Tud válaszolni a kérdésekre, egy csomó aprólékos dologról és jelentéktelen részletről, a melyek össze vannak kötve nagy történelmi eseményekkel és kimagasló történelmi elveket foglalnak magukban. De magukról ezen elvekről vagy a tényekről, ezeknek összeköttetéseiről azokkal, a melyek megelőzték, és hatásaikról azokra, a melyek utána következtek, a legtöbb esetben egyáltalában fogalma sincs. Hasonlókép meglehetősen jól van tájékozva az egyesült királyságok különböző kerületeinek, sőt talán még az egész világ különböző országainak növényi és ásványi terményei felől is. Az, hogy ezen kerületek valaha a nemzeti történelemben más okok miatt voltak nevezetesek, hogy valaha súlyos politikai kérdések döntettek el bennük, vagy éppen hogy a dolgok ugyanazon rendje, a polgári és vallási politika tekintetében, nem oly eredményeket idéz elő ezen országokban, mint Angliában, ezek oly tények, a melyeket nem mindig látszik megérteni.

Csodálatos-e, hogy az így tanitott fiatal hölgyek oly feleségekké és anyákká érlelődnek, a kik valószinűleg mintaképei lesznek nemüknek, de az értelmük vagy tökéletlenül lesz kifejlődve, vagy egyáltalán sehogyan. Tanitották, de nem nevelték őket. Még csak meg sem kisérlették ők a nevelésüket, kivévén a zene és táncz tekintetében. Más szókkal, teletömték őket a

tankönyvek betűivel, de nem tanitották nékik e tárgyakat. Míg a szülők megelégesznek ezzel, míg azon vizsgák, a melyeket ezen fiatal leányoknak koronként le kell tenniök — és a melynek sikeres letételét az iskola igazgatónője mindig úgy emlegeti, mint teljes bizonyitékát intézete kitünő voltának — a mostani módszer szerint tartatnak és csupán a könyv megtanulásáról, nem pedig az általános értelmességről tanuskodnak, addig minden a réginél marad. A legrosszabb az, hogy igen kevés ellensúlyozó előny létezik ezen rendszer ellenében, a melynek a modern iskolás leány gyakran áldozatává lesz. Ámbár elméjét nem gazdagitja meg a történelem bölcsészeti felfogása, még sem szükségszerűleg fordul a házkezelés elmélete és gyakorlata felé.

Ezzel bezárhatjuk nevelési rendszerünknek ezen általános szemléjét. Szükségképen csak kevéssel volt több, mint a vezető szempontok egyszerű összefoglalása és egyúttal elbeszélése a fejlemények során beállott változásoknak, valamint a tényleg létesült reformoknak. Gyakran inkább csak iránylatokat tüntetett fel, mint eredményeket. Az egész rendszer alapköve, akár a tanitókra, akár a tanitásra alkalmazva, a szervezet; jobb gondoskodás a növendékekről, jobb biztositékok arra nézve, hogy a tanárok illetékesek lesznek a feladatuk megoldására és lesz alkalmuk bebizonyitani ezt az illetékességet a közönség előtt is. Ki kell jelentenünk, hogy a szervezés ezen munkájában, a mennyire az a magasabb oktatást érintette az egész országban, a londoni egyetemnek nagy része volt. Ezen utóbbi épp úgy áll összeköttetésben az University College-gel, vagy a King's College-el, mint az oxfordi vagy cambridgei egyetem a Balliol- vagy

a Trinity-College-gel, és a fokozatai épp oly akadémiai érvénynyel bírnak, mint az oxfordiak és a cambridgeiek.

Valóban úgy áll a dolog a neveléssel is, mint a munka és a tőke, vagy pauperizmus és a szövetkezés kérdéseivel. A rendszer nem teljes, azon különböző kötelességek, a melyek alkatelemeik által teljesitendők, még nincsenek jól meghatározva, a különböző részek közt az összekötő kapocs még nem mindig létezik. Más oldalról az, a mi egykor üresség volt, most már ki van töltve egy szövevényes és többé vagy kevésbbé sikerült gépezet által. A törvény biztosít az egyesült királyságban minden alattvalónak bizonyos csekély mérvű nevelést; nem kezeskedik arról, hogy mindegyik fiú, a ki a kedvezést megérdemelné, vagy annak hasznát tudná venni, fel fog emelkedni fokozatos lépcsők fokán át fel a legmagasabb egyetemi kiképzésig; de minthogy a mi köznevelési rendszerünk hiányait magánvállalkozás és önkénytes szervezet meglehetősen pótolja, szerfelett valószinűtlen, hogy az ilyen fiú ne találja meg az óhajtott és kellő esélyt. Olyasmit, mint a gyári iparunk érdekében, a nevelésügyünk érdekében is tettünk. Takarékoskodtunk erőinkkel. Az emberiség javitására irányuló nagy gépet végre mozgásba tettük. Különböző részei talán még nem egyesültek oly szorosan, mint valaha látni fogjuk és a munkájának méretei jövőre kétségkivül tágulhatnak; de még úgy is, a hogy a dolog ma áll, ezen országban a nagy néptömegek előtt meg van nyitva az út a felemelkedésre, és tudjuk, oly új nemzedék sarjadzik fel körülünk, a mely nem lesz hasonló elődeihez, vagy legalább rendelkezni fog oly előnyökkel, a melyeket elődeink sohasem ismertek.

Elemi iskolák, középiskolák, nyilvános iskolák, egyetemek, magántanítók, magán- és nyilvános társulatok legnagyobb erőfeszítést fejtenek ki, és sokan közülük egyetértőleg és összhangzóan működnek. Talán túlsok volna azt mondani, hogy a nemzeti nevelés teljes rendszerének alapelvei már teljesen meg vannak állapítva. A jövő fogja megmutatni, vajjon az állam el fogja-e végül ismerni azt a kötelességét, hogy az adófizetők költségén tartozik ellátni minden alattvalójának gyermekeit oktatással; más szókkal, vajjon az „ingyen iskola“ programmja meg fog-e valósíttatni. Végül még most is vitás kérdés az, hogy meddig fog a compromissum a nyilvános világi és magánfelekezeti tanrendszer közt fenmaradni, a melyet az 1870-iki közoktatási törvény hozott létre. Minden nyilvános segély, a mely bármely felekezeti iskolának adatik a nem vallásos tárgyakban felmutatott sikeres előmenetelért, a felekezeti segélyezés elvét foglalja magában és még mindig a jövőnek van fentartva eldönteni, vajjon az idők folyamán ezen elv formaszerint szentesíttessék, vagy határozottan elejtessék-e.

TIZENHETEDIK FEJEZET.

A társadalmi forradalom.

AZ ANGOL JELLEM FOKOZATOSAN VESZTI SZIGETI JELLEGÉT. — MIÉRT? — HOGYAN MUTATKOZIK AZ ANGOLOK HOZZÁFÉRHETŐSÉGE A KÜLFÖLDI BEFOLYÁSOK IRÁNT? — AZ ANGLIA ÉS FRANCZIAORSZÁG KÖZÖTTI ÉRINTKEZÉS SZOROS ÉS GYAKORI VOLTÁNAK EREDMÉNYEI, KÜLÖNÖSEN A HOGY AZOK AZ ANGOL CSALÁDI ÉLETBEN NYILVÁNULNAK. — A LAKOSZTÁLY- (FLAT-)RENDSZER. — ELFRANCZIÁSODOTT ANGOL HÁZTARTÁSOK. — AZON EREDMÉNYEK ÉS VESZÉLYEK NÉMELYIKE, A MELYEK VÁRHATÓK E NEMZETI ELŐÍTÉLETEK ALÓL VALÓ FELSZABADULÁSBÓL. — A MODERN CYNISMUS. — A MODERN VILÁGPOLGÁRSÁG. — AZ ESZMÉKBEN ÉS A CSALÁDI ÉLETBEN VALÓ VÁLTOZÁSOK. — A RÉGI VIDÉKI ÚR ÉS AZ ÚJ. — A TÁRSASÁG SZEMBEN AZ OTTHONNAL. — A SZÜLŐK ÉS GYERMEKEK. — A FÉRJEK ÉS FELESÉGEK. — HÁZASSÁG ÉS FÜGGETLENSÉG. — A HAJLÉK. — A NEMEK KÖZT VALÓ SZABAD ÉS EGYENLŐ ÉRINTKEZÉS; MENNYIRE ELŐSEGÍTIK ÉS TÁMOGATJÁK AZT A MODERN ÉLET SZOKÁSAI. — EGY DIVATOS ANGOL NŐ NAPJA. — A FÉRFIAK VISELKEDÉSÉBEN A NŐK IRÁNT BEÁLLOTT VÁLTOZÁS. — A VÁLTOZÁS A VIDÉKI ÉLETBEN.

Az angol jellem fokozatosan elveszti azt a szigeti jelleget, a mely sokáig volt földrajzi helyzetünk erkölcsi öröksége és kivetkőzik azon ízlések, előítéletek s szokásokból, a melyeket elválhatatlanoknak tartottak fajunktól. Az Anglia és Francziaország közt létrejött társadalmi viszonyok több vagy kevesebb bensőséggel megvannak Anglia és más európai országok közt. Az átlagos angol nyári szünidejét rendesen külföldön tölti, franczia fürdőkön, a melyek nem drágábbak, mint az angolok és a melyeknek megvan ujdonsági ingerük, a melylyel otthon az angol fürdők nem bírnak; vagy Bretagneban, a bajor Tyrolban, a német fürdőkön, az Alpesek árnyékában, a svájczi tavaknak

már nem elhagyatott partjain. Vagy még messzebb és oly nagy előkészülettel, a mint az utóbbi idők nagyobbkörű ismeretihez méltó, elmegy kéjkirándulásaiban a fél földgömbön végig. Tanulmányozza az Egyesült-Államokban a köztársasági életet, vagy vizsgálja a birodalmi gépezet működését Indiában; vagy igyekszik személyes megfigyeléssel megállapítani a különbségeket az alkotmányos kormányzat közt, a mint az Angliában működik és a mint azt átültették a mi ausztráliai gyarmatainkba. Ha nem képes mindezt megtenni egy kirándulásban, legalább is gyakran rászánja magát arra, hogy messze elhagyja maga mögött a letaposott alpesi ösvényeket és vagy a szittya puszták vagy az Ararát hófedte csúcsa felé irányítja szemét. Egy év sem múlik el, hogy kalandozó angolok ne vigyenek végbe valami még nem sikerült dolgot, a melynek eredménye sohasem évül el. Oly emberek nevei, mint Macgregor, Burnaby, Bryce, Grove, Freshfield lesznek a növekvő angol nemzedéknek jelszavai és az ő eredményeik az igazi angol utazó mértékei.

Azonban mégis az Anglia és Francziaország közt létrejött barátság az, a melynek eredményei legfőkép érezhetők az angol társadalom jómódú osztályain. Ez ideig a nemzetközi politikai viszonyok főleg a diplomatákra és a tényleg hivatalban levő államférfiakra szorítkoztak. Egészen új dolog volt látni, hogy oly urakat, a kik a radikálisok közt, vagy a képviselőház első ellenzéki padjain ültek, látogatásokat váltanak a franczia képviselőház tagjaival. És pedig nemcsak az angol lapokban a franczia ügyeknek adott nagyobb tér és figyelem az oka annak, hogy az ujságolvasók folyton szaporodó része, majdnem oly nagy figyelmet szentel a párisi, mint a westminsteri vitáknak és talán

alig kevesebbet ért meg belőle. A párisi képviselőház tanácskozásai vezetésének gyakorlati ismerete megszünt azon csekélyszámú egyénekre szorítkozni, a kiknek kötelessége vezetni és felvilágosítani az angol közvéleményt a sajtóban; és sok oly ember, a kinek pár év előtt egy párisi kirándulás alkalmával nem lett volna más czélja, mint ebédeket enni, szinházakat látogatni, vagy megnézni a lóversenyt Chantillyban, ma indíttatva érzi magát, hogy felszedje, a mit csak tud, a franczia politikai ismeretekből, megtekintvén a franczia politikai intézményeket, a mint azok tényleg működnek.

Mindennek következményeivel Angliában minden lépten találkozunk. Az angol színházigazgatók úgy mennek a franczia drámairókhoz új szindarabokért, a mint a római szinműírók mentek a görögökhöz. A mi mindennapi életmódunk nagy mértékben hozzásimult a franczia gyakorlathoz; étlapjaink franczia nyelven vannak összeállítva. Cselédeink gyakran francziák, svájcziak, németek vagy olaszok. A lakosztály-rendszer, melyet Francziaországtól kölcsönöztünk, már jelentékeny volt húsz év óta Londonban és állandóan és mindinkább megkedvelik. Kevés év alatt a lakosztályok bére megkétszereződött. Westminsterben a Victoria-Street csaknem egyenlően van felosztva parlamenti jogászok, gyarmati ügynökök, mérnökök hivatalai és családi lakások közt. Ez az utolsó mindig lakosztályból (Flat) áll. Az ár, a mit évente a földszinten nyolczszobás lakásért fizetnek nem kevesebb, mint 250 font sterling. Az első emelet még drágább és hacsak a bérlő nem akar felmenni egész a legfelső emeletre, a város e részében nem talál olcsóbb lakást 150 font sterlingnél. Queen Anne's Gatenél egy

óriás csoport épületet emeltek, a melyben roppant mennyiségű család lakik. Itt kiszolgálást és kosztot is adnak, nemcsak lakást, természetesen arányosan megfizettetvén mind a kettőt. Étkezni lehet a lakó saját szobáiban vagy a köztermekben. A fizetendő összegek oly számokban vannak megállapítva, miket lehetetleneknek gondolnak; s mégis kevés lakosztály marad soká üresen. Nem képzelhető ellentétesebb berendezés ama hajlamokkal, a melyeket általában az angoloknak tulajdonítanak. Azt lehet mondani, hogy egy lakosztály azonos egy-egy házzal, azzal a különbséggel, hogy a szobák nem egymás felett függőlegesen, de egymás mellett vízszintesen vannak. Bír a mellett oly előnynyel is, a mely bizonyára nagynak látszik, oly számító férfiak és nők előtt, a kik a házi tűzhely elzárkózottságát oly csekély kellemetlenséggel akarják megvásárolni, a mint csak lehet. Egy lakosztály bérlője képes mindazon különböző apró kiadásokat, a melyek a háztartással össze vannak kötve, valami átalányösszeg fizetésével megváltani. A lakosztályok egy társaság tulajdonát képezik; a társaság titkára köteles ügyelni arra, hogy minden egyes bérlőnél az épület jó karban tartassék és semmi jogos panasz ne maradjon figyelmen kívül. Vannak más előnyök is összekötve a lakosztály-rendszerrel, a melyeket az angol családapa ép úgy megbecsül, mint a szárazföldi. Elhagyhatja Londont bármely perczben feleségével, gyermekeivel és cselédeivel; vagy elviheti gyermekeit és feleségét magával, szabadságra bocsátván cselédeit, abban a tudatban, hogy a lakása biztonságban van; hogy nem veszélyezteti sem az utczai csavargó, sem a kiszolgáló asszony, — a ki a londoni ház hagyományos őrzője, ha a család nincs a

városban, — sem azok a különös rokonok s nem tetszetős barátok, a kiket ez a házőrzőnő a család távollétében betelepíthetne a lakásba.

Mindezért főleg a franczia példa hatásának tartozunk hálával és az új rendszer szükségessé teszi az angol jellemről való szokásos fogalmak módosítását. Nem szabad ugyan túlzásokba esnünk; de mégis hajlandók vagyunk azt a következtetést vonni belőle, hogy az angol tartózkodás jege fokozatosan olvadni kezd és lassan el fog jönni az az idő, a mikor az angol table d'hote a vendéglőkben és másutt kevésbbé fog mesterségesnek és különösnek látszani, mint a milyennek ma látjuk. Mi angolok, azonban most átmeneti állapotban vagyunk. Elfogadunk sokat abból, a mi csak külső látszata annak az országnak, a melyet a doveri szoros választ el tőlünk, a franczia szakácsot, franczia bort és franczia művészetet. El kell még teljesen sajátítanunk a franczia szokások némelyikét. Az a kisérlet, hogy a szárazföldi háztartást utánozzuk, nem teljesen ismeretlen Angliában. Sok esetben a kisérlet puszta majmolás, másokban azon meggyőződésből ered, hogy ez a legjobb mód, a házi kényelem biztosítására, a házi előkelőség bizonyos mértéke mellett. Az angol cselédek nem állnak jó hírben. Gyakran restek, követelők, háládatlanok, ügyetlenek, tékozlók és becstelenek. Van néhány angol háztartás, a mely egyetlen angol cselédet se tart és a melyben, kivéve ha társaság van, egy angol szó se hangzik. A gyermekeket tanítják törni a franczia és német nyelvet, mielőtt az anyanyelvüket tudnák. Vannak német és franczia dadák, a szakács belga, a szobaleány svájczi, az inas olasz. Mihelyt belépünk egy ilyen házba, úgy találjuk, hogy az angol szoká-

sok, erkölcsök, bútorok mind künn maradtak. A látható diszítések francziák. A mód, a hogy a bútorok el vannak rendezve, szintén franczia. Hasonlóul szembeszökőleg francziák a mázolt padlók, a kandallók és a kandalló közelében levő diszítések. Úgyszintén az ebédlőasztal, egy jó, de nem angol asztal. Ilyenféle háztartások, ma kivételesek, de vannak és mutatják az idő irányzatát.

Természetesen van az idegen divatok ezen rendszeres majmolásának egy nevetséges oldala is. Ez az utánzás kifejlődött bizonyos különös jellemmé, a mely nem szorítkozik se korra, se nemre és a melynek fő jellemvonása: az állhatatos elfordulás mindentől, a mi jellegzetesen angol. Ezek az emberek, egymásután két vagy három évben meglátogatván a szárazföldet, a hazájuk intézményei és szokásai iránt mély türelmetlenség szellemével eltelve jönnek haza. Úgy találják, hogy az angol szinházak az unalom templomai és az angol sajtó rendszeres közhelyek gyűjteléke. Elébe teszik a rosz franczia konyhát az ízletes angol ételeknek. Felfedezik, hogy az angol reggeli egy barbár és emészthetlen étkezés és egyenesen helyébe teszik a villásreggelit. Pártolják a franczia czipőket és szabókat. Hirtelen tudatlanságot mutatnak Nagybritannia jó tulajdonságai iránt. Merészen bevallják, hogy képtelenek megérteni a brit előítéleteket. Ez a társadalmi válfaj valóban oly közönségessé lett, hogy alig ragadja meg a figyelmet.

Sokkal fontosabb befolyások működnek közre az angol jellemre, mint azok, a melyek az angol előítélet és szokások részleges és fokozatos megtörésére hatnak. Színpadunk, mint már mondtuk, el van özönölve oly szinjátékok és bohózatokkal, a melyeknek

alapja, szövevénye és morálja tisztán franczia. Kétségen kívül áll, hogy a társadalmi tisztességről való sok fogalmunk ép oly egyenesen franczia eredetű, mint a lámpák mögött lefolyó drámák. A franczia irodalom és a külföldi utazás, megismerkedés a szárazföldi társadalom szabadabb nézeteivel — mindenek felett, a második császárság befolyása — azt okozták, hogy sokat a mi ó-világi felfogásunkból a helyes és helytelen, a megbocsátható tévedés és a megbocsáthatlan bűn felől, nevetségesen szűkeknek és elavultan puritánnak tartunk. Különösen szembeszökők e nézetek, mint szintén gyakorlati eredményeik is, azon viszonyokban, a melyek ma a két nem közt uralkodnak. Az igazság úgy látszik az, hogy ezen a téren is, mint másokon, egyszerre eldobtuk magunktól ama korlátokat, a melyeket hajdan föltétlenül elfogadott az angol társadalom, vagy legalább a melyek ellen fellázadni nagyon veszélyes volt és még nem tanultuk meg gyakorlatilag, melyek a megfelelő nagy kárpótlást nyujtó megszorítások a külföldi társadalomban. Továbbá a világpolgárságnak ez a faja átváltozik sok régi divatú erény és intézmény valódiságának és értékének többé vagy kevésbbé cynikus megtagadásává. Mi még mindig hazafias nemzet vagyunk; de mi az az eredmény, a melyet egy hazafias népre nézve elő kell idéznie egy oly rendszeres szokásnak, a mely folytonosan elértékteleníti azon érzelmeket, a melyek a hazafiság gyökerét képezik? Az angol hazafiságot utoljára is a helyi ragaszkodás lényege táplálta. A hazaszeretet elvontan, bizonyos meghatározott konkrét alkotó elemekre vezethető vissza, mint: az angol intézményeknek, az angol szabadság és igazságosság elveinek, az angol vidék szépségeinek, az angol erdők

gazdagságával, az angol dombok és az angol síkok változatos pompájának szeretete; de nemcsak ez, hanem az azokban, mint a csodálatraméltó tárgyakban való hit és az a meggyőződés, hogy azok nem találhatók fel másutt, csak a mi szigethazánkban. Oly igazság ez, a melyet az angol történet és az angol irodalom igazol, a mely maga is elbeszélője és kifejezője az angol történelemnek. De vajjon az a hódolat, a melyet ez követel és az a ragaszkodás, a melyre utal, nincsen-e csökkenőfélben ma? Egészséges jel-e az, hogy megyünk, ha ugyan még nem mentünk át, a hazafias lelkesedés és ömlengésből a közönyösség és unalmasság tévetegébe? Az angol touristák és kéjutazók hajlandók bámulni és megismerni minden más országot, kivéve a saját magukét. Van az angol aristokratia közt is oly áramlat, a mely hajlandó úgy tekinteni Angliát, mint oly országot, a mely főleg azért fontos, mert adja a jövedelmet neki és ellátja őket jó lövő és legjobb vadászterülettel a világon.

A változás, a mely bekövetkezett az angol életfelfogásban, nem szorítkozik pusztán a mindennapi élettapasztalat látkörére, az idegen szokások iránt gyakorolt türelmességre, a gondolat új módjaira és a társalgás új anyagaira. Anglia házi élete teljes átalakuláson ment keresztül, mert a nemzet csak összessége a háztartásoknak. A modern társadalmat megigézte valami nomád szellem, mely minden otthoni köteléknek biztos megölője. Az angol aristokratia egy része egész életét örökös látogatásokban tölti el. Kastélyról-kastélyra járnak a vidéki látogatási idényben; nincs nyugtuk a londoni évad alatt. Ritkán élvezik a saját maguk otthonainak nyugalmát a vidéken, időnként egy hónapnál tovább és aztán vidéki csend-

jüket a nagyvárosból folyton özönlő látogatókkal mérséklik. Ily módon a modern és gazdag emberre nézve az egész lét az izgatottság soha nem szűnő forgataga, mely kevés alkalmat nyujt a családi tűzhely élvezésére, semmi időt a gondolkozásra, vagy azon erények képzésére, a melyek a magány és elmélkedés alkalmi időszakaiban teremnek.

Itt és ott némely távoleső zugában az országnak található még a vidéki urak azon régi iskolájának egy-egy maradéka, a kire mai leszármazói már csak valamelyes észerű érdekkel tekintenek. Nem nagy földesúr ő; hanem olyan, a kit a végtelen vagyonok mai korában bizonyára szegény embernek neveznének. Van mintegy négyezer font évi jövedelme, nem spekulált soha és meg van elégedve, ha ezt a vagyonát nem nagyon meggyarapítva, de nem is csökkentve, a fiára hagyhatja. Egész lényét elfoglalják földjei, gazdaságai, bérlői és szolgái. Saját emberei közt él és sohasem jutott eszébe a gondolat, hogy idejének felét másutt tölthetné el. Harmincz év előtt elvitte legidősebb fiát Etonba és ezen nevezetes esemény alkalmával elfogadta egy barátjának és kortársának vendéglátását, a ki a királyi alapítvány fellowja. De ezen egy kivétellel egyetlenegyszer sem hált otthonán kívül három évtized alatt. Előhaladva éveiben, még mindig erős és üde; el tud sétálni több mértföldet a saját birtokán naponta és éppen úgy megbírja a nagyobb kirándulásokat is, erős, biztos lábu lova hátán. Ez az élet, a melyet most folytat, az, a melyet mindig folytatott, nem az évek gyöngesége által van rákényszeritve, de a körülmények és szokás eredménye. A mikor húsz évvel fiatalabb volt, épp úgy nem igen volt kedve sokáig távol lenni hazulról, mint most.

Ott maradt, a hova a sorsa helyezte őt és előtte az őseit és meg volt elégedve. Vendégszerető és ismer minden családot a megyében. Ha meglátogatjuk, nem találunk nála mást, csak megyei urakat, kivéve, ha netalán fiai magukkal hozták a barátjaikat Londonból. A bőkezű vendégszeretetet mindenki élvezheti a házánál. De a most emlitett kivétellel, a társaság általános szervezetére nézve ugyanolyan, a milyen száz esztendő előtt gyűlt itt össze. És a beszélgetés is teljesen ó-világi. A fiatalemberek, a kik most jönnek a Pall Mall clubjaiból, vagy a Temple lakásaiból vagy tiszti étkezdéből, esetleg elbeszélhetik maguk közt, egyik-másik napi eseményt vagy botrányt, elmondhatják, mi történik a szinházakban, mi lesz a legújabb politikai kombináczió a Westminsterben, vagy a legutolsó leányszöktetés a Mayfairen. Az eféle pletyka csak még élesebb ellentétbe helyezi ama tárgyakat, a melyek az általános beszélgetés anyagát képezik; és hogyha ott ülünk és hallgatjuk felváltva a két csoport beszélgetőt, kezdjük észrevenni, hogy el vannak azok teljesen választva egymástól azon örvény által, a mely társadalmi történetünket két korszakra osztja.

Hasonlítsuk most össze a mult idők e példányát az új divatú angol úrral, gazdag köznemessel vagy főúrral, akár első sorába tartozzék a földes aristokratiának, akár nem. Örökölt kitünő birtokot, eshetőleg többet is egynél és nagyon büszke arra vagy azokra. Utazott sokat, körüljárta a világot és hazatérve Angliába belépett a hadseregbe, épp oly módon, mint néhány évvel korábban az etoni kollégiumba vagy az oxfordi egyetembe. Vagy élhetett még izgatóbb életet is. A helyett, hogy tíz évet töltött volna a gárdánál

és lett volna katonatiszt Londonban, lehetett tényleges szolgálatban Indiában és a Krimben. De most már, a mint mondja, végre letelepedett. Szenvedélyes sportember és valami a tudományos gazdából. Állattenyésztő és kitünő ismerője mindennemű állatnak. Valóban szenvedélyes előszeretete van a szarvasmarha iránt és köztudomás szerint 4000 font sterlinget adott egy shorthorn (rövid szarvú) marháért. Egy szóval megvan neki a vidéki urak minden ízlése és ismerete és ennek hivatja is magát. De az a vidéki ház, a mely az övé, valószínűleg nem látja őt tovább, mint két vagy három hónapig a tizenkettő közül és sohasem több, mint két vagy három hétre egyszerre. Mindig van olyan dolog, társadalmi, politikai és pénzügyi, valami mulatság, a mely épp oly sürgős, mint az ügy, a mely igényli az ő jelenlétét Londonban. Egy hetet novemberben eltölt azon a gyönyörű ős helyen, a melyet örökölt és aztán az a gondolat fogja el, hogy fusson a vonaton a fővárosba, megnézni egy vagy két szinházat. Igaz, hogy London ilyenkor rendszerint üres, de bizonyosan van ismerős a klubban. Az évad alatt természetesen több vagy kevesebb állandósággal Londonban tartózkodik. Van egy alkalmi kirándulás Párisba is és a mikor az idénynek vége van, ott van Goodwood és Cowes, és egy kis kirándulás a kontinensre. Mielőtt letelepednék télire, felfrissíti magát és megerősíti családját egy-két heti tartózkodással valamelyik angol fürdőn. Ez alatt elkövetkezik a tél első hónapja és ekkor aztán elvégzi vidéki úri kötelességét, a mi abból áll, hogy magánál lát egynehány vendéget Londonból. De nem hanyagolja el a megyei társaságot sem és valóban, daczára nomád életmódjának, szorosan ügyel a dolgaira és általános és valódi felügye-

letet gyakorol mindenre. Jó földesúr és a mikor otthon van, jó szomszéd is. Az ő különös baja az állandó és kielégíthetlen vágya a változásra — a változásra, csupán a hely tekintetében, mert úgylátszik egyazon társaságot nem unja meg soha. Az igazság az, hogy azokra nézve, a kik abban élnek, a mit „társaság"-nak neveznek, nincs is csak egy és ugyanazon társaság az egész világon, külföldön vagy otthon, városban vagy falun. Egy modern vidéki ház tényleg ugyanaz, a mi egy londoni ház, csakhogy egy fákkal és dombokkal szegélyezett parkban áll, a mely gazdag rétekre nyújt tágas kilátást. A férfiak és nők ugyanazok, a kik pár hónappal azelőtt naponta találkoztak a Rotten Rown, az operaházban, ebédeken, fogadtatásoknál, nyilvános tánczmulatságokon. Oly társalgás folyik ott jórészt, a melyben azok, a kik nem ugyanígy élnek, csak kevés érdekkel és alig vesznek részt. Nem vidéki csevegés, de helyi és személyi, a helyiség London lévén, és az a vidéki szomszéd, a ki véletlenül jelen van, nem könnyen érti meg.

Az idő befolyása nem kedvező a háziasságnak és a mi haladásunk közben a világpolgárság felé, a családi élet iránt való ízlés, a melyet egykor Anglia külön sajátságának tartottak, nagy mértékben elveszett. A társadalom igényei folytonosan túlsúlyt nyertek az otthon kötelességei felett. A modern anya szive valóban épp oly bensőséggel csügghet gyermekén, mint azelőtt; de nem engedi meg magának, vagy a körülmények nem engedik meg neki, hogy azt ugyanazon a módon élvezze. Meg kell tartania saját állását a nagy világban; szem előtt kell tartania és elő kell segítnie a férje becsvágyát. A társaság lett az a bálvány, a mely előtt az asszonyok leborulnak és az

anyák, a kik egykor gyermekeikért éltek, most az ismeretségeikért élnek. Ez az irány és ez az elhatározás aztán úgy hat, — és tényleg nem is hathat másként — mint a háztartási kötelékek és a családi kötelmek lazítója. Sem az atya, sem az anya nem ismeri el, hogy a szülői kötelességek elhanyagoltatnak, de megvallhatják, hogy helyettesek végzik el. Mentségül fel fogják említeni társadalmi kötelezettségeik sokszerűségét és a feltétlen szükséget, hogy azokat elvégezzék. Biztositani fognak bennünket arról, hogy megteszik mindazt, a mit emberi gond megtehet a végből, hogy gyermekeik minden lehető előnyben részesüljenek; hogy a legszorgosabb módon utánajártak a fölfogadott dajkák és szerződtetett nevelőnők jellemének és hogy folyvást figyelmeztették fiaikat a zajos mulatságok kerülésére — „Tégy úgy, a hogy én mondom, nem a hogy én teszek“ — és hogy kössenek kellemes ismeretségeket az iskolában. Mindez lehet eléggé igaz és hihető, de arra a feltevésre van építve, hogy a szülő helyesen bízhatja nevelőkre és tanitókra az összes kötelességek összegét, a melyeket ő tartoznék teljesíteni gyermeke irányában. Ennek természetes folyománya az, hogy mai nap a divatos szülők úgyszólván csak felületesen ismerik a saját gyermekeiket. Ha ezt az ismeretséget nem ápolják korán, később nem ápolhatják. Ha az atya vagy anya nem idézi fel maga iránt és nem ápolja a fia vagy leánya bizalmát, a mikor az igazságszeretet ösztöne, a mely a gyermekkel veleszületett, még nem tompult vagy nem homályosult el, úgy később se fogja azt megnyerni és ha a fiú vagy leány hajótörést szenved jövőjében, legyen bármily mély a szülői fájdalom és bármily őszinte a bánat, nem szabadit fel a súlyos

felelősség alól, a melyet ez az elhanyagolás ró a szülőkre.

Vannak más pontok is, a melyekben láthatók ama változások, a melyeken Anglia családi rendszere átmegy. A családi egységnek utolsó biztosítéka és egyedüli biztos feltétele az érdekegység férj és nő közt. A házastársi hűség a régi időkben nem szorítkozott Angolországra és a házassági kötelék szentsége nem volt kizárólag angol fogalom. Azonban oly fogalom volt, a melyre Angliában igen nagy súlyt helyeztek. Lehetetlen tagadni, hogy a férj és nő közt létező viszony gyakran mutatja növekvő ellentét képét. Itt, mint más dolgokban is, az otthoni fogalmainkat módosítottuk a franczia példákkal való összehasonlítás és érintkezés folytán. Ugyanazon szólamok, a melyekkel a franczia szójárásban a különböző házasságokat jelzik, belopództak az angol nyelvbe is. A leánykor szerelmeskedéseit megörökítik és ismétlik abban az életkorban is, a mely egykor a matronaság büszke és tisztességes kora volt. És ily dolgok nemcsak léteznek hanem azokat létezőknek el is ismerik és ha egyszer valamely dolog vagy szokás tényleg el van ismerve, az már meg is nyerte a társadalmi szentesítést.

A férjhezmenetel most is és bizonyára ezentúl is, a nagy czél minden fiatal angol nő életében; csak a házasság elmélete az, a mi megváltozott. A házasság középpontja, valódi lényege régebben az angol leánynál — és még most is tízezreknél az angol leányok közt — az otthon. De a társadalom magasabb rétegeiben a leányok ezerenként nem azért mennek férjhez, hogy feleségek, anyák és házi asszonyok, hanem azért, hogy a maguk urai legyenek és gyakran azért

adják őket férjhez, mert a divatos anyának alkalmatlanul útjában állnak. Kastély, lovak és kocsik, ruhák és ékszerek: természetesen oly czélok, a melyeknek igazolásra nincs szükségük. A főbaj itt a feleség függetlenségének már elfogadott eszménye. A pénz felett való rendelkezés valóban elkábító új tapasztalat a legtöbb angol leány előtt és valószínű, hogy egy kevéssel több zsebpénz, mint a mennyit még gazdag szülők is adnak a leányaiknak, éppen nem volna ártalmas. A mint a dolog ma áll, az ily életmódú leányok hajlandók adósságokba keveredni és az adósság a megfontolatlan és költekező szokások elnézését jelenti. De sok angol leánynak más izlése van, mint azon egyszerű és teljesen igazolt gyönyör, a melyet a zsebpénz elköltése okoz. Szeretik a művészetet, vendégeskedést és feltűnést. Ha vérmérsékletük komolyabb, lehet, hogy szeretik a politikát, irodalmat vagy tudományt. Ily esetben a feleség hamar teremt magának egy saját kis világot, a melyben a férj csak mint alkalmi látogató szerepel.

De még akkor is, ha az asszonyi függetlenség szelleme a házasság után nem is ölt ily teljesen emanczipált alakot, gyakran mutatkozik oly modorban, a mely aránylag új az angol társadalomban. Az öt órai tea szokásának elfogadása, jele a gyengébb nem emelkedésének az erősebb fölé. A lovagias hódolat tömjéne könnyen belevegyül abba az illatba, a mit egy csésze finom chinai tea áraszt és a világ, a mint látszik, elismeri e hódolat helyes voltát. A kerti és vízi mulatságok és azon utánzott lakomák növekvő népszerűsége, a melyek megtartották a piknikek eredeti nevét, — a Hyde-Park mind gyakoribb felhasználása szalonul és sétányul, — az olyan játékok kedveltsége, mint a

lawntennis és croquet, ha ugyan a croquet még él valahol, — Hurlinghamé, mint délutáni kirándulásé az évad alatt; az Orleans-Clubé, akár a twickenhami, akár a londoni házban, mint találkozó helyé nők és férfiak részére; ama kiállítások tömeges látogatása, a melyeket az utóbbi két évben Kensingtonban rendeztek és legalább a legközelebbi két évben ismét rendezni fognak, mindez mutatja a kétségtelen hajlamot, szaporítani a mennyire csak lehet az alkalmakat, hogy a nők barátságosan és a kellő formák megóvásával találkozhassanak, tényleges vagy lehető imádóikkal.

Egy modern angol leány vagy matrona rendes napi élete, mindegy akár melyiké, mert az előbbi kellő kisérettel fog megjelenni és a mi az utóbbit illeti, férjének van elég dolga magának is, — a londoni évad kellő közepén meg fogja némileg mutatni azt a fokot, a melyet már elértünk a régi szokások korlátainak lerontásában és a kitartásunkat a küzdelemben ama szemérmesség ellen, a melyet oly sokáig vetettek a britek szemére. A reggeli lovaglás ideje a Rowban déltől kettőig tart. Az egész London itt van és ez páratlan látvány a világon. De ha idegenek vagyunk, szükségünk van egy türhetően megbizható és mindent tudó vezetőre. A látvány szépségeit és fényét minden ily útmutatás nélkül csodálhatjuk. A fák, ámbár londoni fák, jó növésű nagy zöld fák és valóban hálásak lehetünk az árnyékért, melyet nyujtanak a júliusi nap ellen. A gyalogösvényeket egyik oldalon a vaskerítés, a másikon pedig bokrok és virágágyak szegélyezik. A rhododendronok még nem veszitették el a virágaikat. A levegő illatos a rózsáktól, a mignonettek és itt-ott a nyári szellőtől

gyengén lengetett hársfák illata ér hozzánk. A Hyde-parkot azonfelül, hogy legkellemesebb sétahely a világon, még egymásután következő tájkertészek is gazdagitották szépségében. Nem kevesebb, mint tízezer férfi és nő jár az utakon, a lovagló ösvények mellett és felváltva élvezi a virágok és a gyep szépségét és az emberi látkör gazdag változatosságát. Lehet mondani, hogy minden nemzet képviselve van itt. Vannak minden művelt országból követek és attachék, a kik reggeli lovaglásukat végzik, mielőtt a nap diplomatiai foglalkozása megkezdődnék. India és Japán is képviselve vannak a maguk jutalékával a lovas csoportokban, a japániak, a kik, egy már elangolosodott hazából jönnek ide, hogy az angol nevelés végső csiszolását megnyerjék és hindu ifjak, a kik az angol egyetemi hallgatókat a saját talajukon megverték. Vannak idegen trónkövetelők, épp oly gyengén ülnek a nyeregben, a mily gyengén állnak igényeik a trónra; és vannak idegen üzletemberek — görögök, örmények, spanyolok, olaszok — ezek oly lovakon vágtatnak, a melyek legtökéletesebb példányai annak, a mit pénz és tenyésztés előállitani képes. Az angol parlament mindkét házának sok tagja szintén itt van; nem kevés üzletember, még több élvhajhász és még több olyan, a kire mind a két jelző ráillik. Vannak minden korú és állású, szépségű és erkölcsű hölgyek, képviselve vannak a legkülönbözőbb rangok, viszonyok és életpályák; szép leányok, kik előtt ez az egész dolog új és a kiket az izgalom félig fájdalommal, félig rettegéssel tölt el; leányok, a kiknek kezd már a dolog unalmas lenni s a kik csaknem gépileg mennek át rajta; végre van számtalan boldog gyermek, a kik vigan ficzkándoztatják a ponnyjaikat.

A mint a mi képzelt hősnőnk belép a Rowba, nincs egyedül és mielőtt féltuczat lépést tenne, egy egész csoport barátjára talál mindkét nemből. A sétálást felváltja a vágtatás és a vágtatásra jő a séta. És így aztán pletykával és testgyakorlással eltelik az egész reggel és az a hölgy, a kit így kisérünk, hazafelé fordítja a lova fejét. Ott minden valószínűség szerint egy vagy két korai látogató már megérkezett ezalatt és a Rotten Rowi csevegést ugyanolyan csevegés váltja fel a luncheon-asztal mellett. Azután jöhet egy órai szünet, ha ugyan nincs valami tennivaló, mielőtt az ötórai teát felszolgálják és az esti kocsikázás órája a Ladies Mileban elérkezik. Igen valószínű azonban, hogy valami teendőt tűztek ki a délutánra és alig mult el egy kissé a lunch ideje és a világ már is újból igényli a mi képzeleti asszonyunk vagy kisasszonyunk jelenlétét. Talán egyike ez ama szombatoknak, a mikor galamblövész versenyt tartanak Fulhamban és oda valamelyik műkedvelő, de lovakat hajtani kitünően tudó úr kocsiján kirándulnak. Két hölgyből és három vagy négy úrból áll az utasok száma és Hurlingham a czélpont: egy tágas tér, köröskörül fákkal, sátorokkal, pavillonokkal és a félkörű nézőtérrel. Ott vannak a kalitkák, a melyekből a szivós életű és erős szárnyú kék galambokat kibocsátják. Itt vannak a nemes sportsmanok és bookmakerek a könyveikkel, fogadásra készen, kevés percz alatt kezdődik a dolog és nem hallani egyebet, mint az előkelő beszélgetés csendes moraját, a puskák ropogását és néha a fogadó körben álló urak kiabálását.

Elméletileg az a haladás, a melyet a két nem közt levő társadalmi érintkezés rendszerében, a mennyire csak lehet a teljes egyenlőség alapján láttunk, javí-

tásnak is mondható. De az egyenlőség még nincs teljesen helyreállítva; a haladás nincs bizonyos gátak és csapdák nélkül és az átmeneti állapot némely bajainak el kell tünniök. A szabadság még egy kissé új és lehetséges, hogy többet izleltünk meg belőle, mint a mennyit a mi meg nem állapodott társadalmi rendszerünk elbír. Újonnan szerzett jogaik élvezetétől elbódítva, a külső korlátok kiszabadult áldozatai oly túlságokra és végletekre csábíttathatnak, a melyeket gondosan elkerülnének, ha tudnák, mit tesz az: nem viselni az igát. Ha a társadalmi botrányok közönségesebbek ma, mint régen, azt jó akarattal nem az új rendszernek, de annak kell tulajdonítani, hogy a rendszer még új. Ha az újdonság elmúlik, elmúlik a veszély is és fiatal emberek és leányok, az illő mérleg helyreálltával csak a társadalmi forradalom szép oldalát fogják mutatni.

Még egy más ellentétet kell kiemelnünk a jelen és a régi társadalmi élet közt. A társadalom, úgylátszik örök számüzetésre ítélte nyugalmát. A vidéki ház megmásított formájában, a mint mondtuk, egyazonos a londoni házzal, csak a természetes környék és a foglalkozások különbözők. Pedig volt idő, a mikor a vidéki tartózkodás évada valósággal elütött a londoni évad életétől és a legelőkelőbb hölgyek is óhajtották minden évben néhány hónapig élvezni a valódi falusi életet. Ma már senki sem él a vidéken. A csendes vidéki élet, a melyet hajdan az emberek nem szégyeltek élvezni a londoni évad után és a melyet sokan egész éven át élveztek, annyira kiveszett, mint a Plesiosaurus vagy a Phoenix madár. Ötven év előtti regényekben kell keresni ezen eltűnt és nyugodalmas korszak ismeretét: azt az aránylag egyszerű

étkezést, az észszerűen korai órákat, a ház és benne lakók általános nyugalmát, minden kicsapongás mellőzését, oly alkalmi ebédek kivételével, a melyeket most vidékieseknek tartanánk: hetenként egyszer piknik és a másik héten kerti mulatság. Ezek voltak azok az idők, a mikor a vidéki úr beérte azon állás kötelességeinek teljesítésével, a melybe Istennek tetszett őt helyezni, a mikor atyagilag érdeklődött a községi politika iránt és az egész országrész dolgaiba befolyt. Lehet, hogy szokása volt három hetet vagy három hónapot Londonban tölteni. De lerázta magáról Babylon porát jóval azelőtt, hogysem betette a lábát a saját birtokán Arkadiába; a mi pedig a mostani idők divatos vendégeit és nagy vadászatait illeti, még csak a gondolatától is megborzadt volna. A túlzások kora a mai. A vadpusztítás művészete is kevés hétre vagy napra van korlátozva, a birtok terjedelme szerint. A lelőtt vadakat se számítják szerényen párjával, hanem mindjárt százával és ezrével. Ezekből éppen eleget tartanak meg a háziak részére. A többit elküldik a vadárusnak és így történt, hogy a vadat, a mely egykor nagy fényüzés volt, ma úgy árulják és veszik, mint a marhát vagy birkát. A dolgok új rendjének egyik következménye az, hogy most már nem divatos ajándékba küldeni vadakat. Képzeljük oda a sportsman mellé valamelyik elődjét egy napi vadászat után, a mikor a lelőtt madarakat és nyulakat összerakják előtte. Csak a régi iskola rajzai adnak fogalmat a régi divatú sportról. Ott látjuk valamely sikerült vásznon a hátultöltő korszak előtti vidéki urat, mellette az egycsövű fegyverrel egy fa alatt pihenve, a mint épp oly diadalmasan nézi, mint a mellette levő két vizslája is, a nehéz nap nehezen szerzett zsákmányát.

Egy pár nyúl, harmadfél pár fogoly, egy vagy két fáczán, ha október járta és egy házi nyúl: ennyi az egész. De ezt mind össze kellett gyűjteni és míg a képen ábrázolt öreg mindezt összeszedte, sokat kellett járnia, talán egy egész mérföldet is. Most már egyáltalában nincs összeszedés és mindent a hajtókra bíznak. Hát az a szellem, a mely a mai nap vadászát lelkesíti, hogyan miben közös azzal, a mely az elődeit lelkesítette, a kiknél a vadászat, az erdészet és vadismeret egész tudományát magában foglalta? De a természet nem hozza vissza a Mastodont, valamint mink sem az elmult időket és a nagy vadászat ugyanazon kérlelhetlen törvény alapján vette el a tért a kicsiny vadászat elől, a melynek alapján a nagy földesurak elmosták a kicsinyeket és az üzletben, a részvénytársaságok elnyelték a szerényebb mérvű iparos termelőket.

TIZENNYOLCZADIK FEJEZET.

Az angol társadalom szervezete.

HÁROM ELEM AZ ANGOL TÁRSADALOMBAN. — ÖSSZEOLVADÁS A SZÜLETÉSI ÉS VAGYONI ARISTOKRATIA KÖZT. — E TÜNEMÉNY EREDMÉNYEI. — ARISTOKRATÁK AZ ÜZLETBEN. — A DEMOKRATA ÖSZTÖN KIELÉGÍTÉSE ÉS AZ ARISTOKRATA ELV FENTARTÁSA. — A DOLGOK ÁLLAPOTA KEDVEZ A PLUTOKRATIÁNAK. — A NEMESSÉG HIÁNYA ANGLIÁBAN. — E HIÁNY KÖVETKEZMÉNYEI SZEMBEÁLLÍTVA AZ ELLENKEZŐ ÁLLAPOT KÖVETKEZMÉNYEIVEL AUSZTRIÁBAN STB. — AZ ANGOL RANGFOKOZAT ÉS AZON ELVEK, A MELYEK SZERINT FELÁLLÍTTATOTT. — FOKOZATOK AZ ANGOL TÁRSADALOMBAN. — ÚJ TÁRSADALMI KORSZAK KELETKEZIK ANGLIÁBAN AZ 1832-IKI REFORM BILL ÓTA. — A DANDYSÉG HANYATLÁSA. — LÉNYEGESEN SZOLÍD ÉS KOMOLY JELLEGE AZON ALAKNAK, A MELYEN AZ ANGOL TÁRSADALOM ALAPUL. — MENNYIRE ÉRINTI EZ A TÉNY AZ ANGOL NÉZETEKET A KÜLÖNBÖZŐ FOGLALKOZÁSOKAT ÉS HIVATÁSOKAT ILLETŐLEG. — A KERESKEDŐK, TŐZSÉREK, ÜGYVÉDEK, ÍRÓK, MÜVÉSZEK, ORVOSOK TÁRSADALMI ÁLLAPOTA. — A SZAKEMBEREK ÁLLAMI ELISMERÉSÉNEK ÉS JUTALMAZÁSÁNAK FONTOSSÁGA.

A jelenlegi angol társaság állapotában a három versengő elem — az aristokrata, plutokrata és demokrata — szorosan össze van olvadva. Az aristokrata elv még szembeszökő, az képezi társadalmi szervezetünk alapját és hatásában megerősíttetett és kiterjesztetett a plutokrata által, míg a faj demokrata ösztönének meg van mindazon alkalma az érvényesülésre, a melyet a tehetségnek feltételesen nyitva álló pályákon találhat.

A születési és vagyoni aristokratia közt levő ellentét hosszú idő óta elenyészőfélben van. Egy ujonnan

meggazdagodott atya fiát, nevelése, társadalmi szokásai, modora, előítélete, érzelmei azonossá teszik a norman származású családok sarjaival. A születés mindig határozottan hajlandó volt egyesülni a vagyonnal és ha a dolgot közelebbről vizsgáljuk, úgy fogjuk találni, hogy sok angol ősi család fejedelmi jövedelmeinek nagyobb részét tisztán kereskedelmi forrásoknak köszönheti. Körültekintő házassági összeköttetések nagy mérvben segítették elő a születés és vagyon két elvének egyesítését. Ez folyvást így történt maig és a következmény az, hogy bár az angol társaságot fel lehet osztani magasabb, közép, alsóbb-közép osztályokra és azon nagy sokaságra, a melyet könnyebbség okáért proletariatusnak nevezünk, de a születési és vagyoni aristokratia közt levő ellentétnek csaknem vége. Vannak typikus vidéki urak a képviselőházban és a társadalomban, de a vidéki érdek nem esküdt ellensége többé a városi érdeknek. A mi földesuraink, vidéki uraink vagy mezei nagy és kis földesuraink kereskedelmi urak lettek; a mi kereskedelmi fejedelmeink vidéki urak lettek. A föld birtoka a tiszteletreméltóság biztosítéka és a tiszteletreméltóság és a föld szeretete bevéste magát fajunk jellemébe.

A nagykereskedő vagy bankár mai napság angol gentleman, még pedig elsőrendű. Talán főúr is és tényleges társ egy nagy city-czégben; ha nem főúr, nagy valószínűség van benne, hogy tagja a képviselőháznak. Széles műveltségű ember, tekintély a festészetben, a porczellán iparban, ódon kéziratokban, valamely ágában a természettudománynak, az európai politikában vagy a világ dolgaiban. Ezért talán elhanyagolja az üzletét? Távolról sem. Kétségkívül vannak

megbízható alkalmazottjai és helyettesei, de ő maga ül tanácsot személyesen a társaival, a kik műveltségben és ízlésben lehet hogy aligha alantabb fokon álló urak, mint ő; ép oly pontosan megy a Citybe, mint fiatalabb segédei és a mikor visszatér a Cityből, egy pár pillanatra bemegy a legkizárólagosabb westendi clubbokba. A nagyatyja családjával még esetleg az üzleti helyiség felett lakhatott és úgy tekinthetett a Hyde-parkba való kirándulásra, mint egy nyári napi utazásra. Utódjának a városi lakása már a Belgravián vagy a Mayfairen van. Alig lakik benne több ideig hat hónapnál a tizenkettőből és az év több részét vidéki kastélyában tölti; élénk érdekkel viseltetik az állattenyésztés, a talajművelés és birtokának általános haladása iránt. Tényleg csak egyetlen mértéke van már Angliában a társadalmi állásnak és ez az, a mely a plutokrata és aristokrata elemek összevegyítéséből áll elő. Ha ez kevéssé sikerül egy nemzedékben, majd jobban megközelíti a következő és így megy tovább mindaddig, míg csak az eszmény meg nem valósul.

Hasonlókép éppen most nagy igyekezet mutatkozik az előkelő és a közönséges szülők részéről egyegyaránt abban, hogy üzletbe adják fiaikat és főnemes urak, a kik előkelő czímeket viselnek és a legrégibb származással dicsekesznek, szivesen elfogadnak ebben az irányban minden jó alkalmat, a mely a Cityből kínálkozik. Talán egy gróf vagy herczeg fia az, a ki minket fogad, mikor a bankárunkhoz belépünk üzleti dolgok miatt; lehet, hogy valamely főuraság örököse maga az, a ki társ azon üzletben, mely a középosztályú háztartást teával látja el, vagy kerítést csináltat valami yorkshirei földesúr parkja köré, vagy

pedig üvegházat építtet a Surrey külvárosi kertes villák valamelyikében. Azt is meg kell jegyezni, hogy az az intézmény, mely korunk radikál reformerei részéről a fenyegetés és támadás állandó tárgya, nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy összeforraszsza a társadalmi rendszer különböző osztályait, részeit és érdekeit és ugyanakkor, a mikor az aristokrata mázat szétárasztotta, határozottan demokratásító tényező volt. Az elsőszülöttségi jog, az örökös nemesség védbástyája, egyik biztosítéka az összetartásnak a felső és középosztályok közt, a mely megadta nekünk ama társadalmi állandóságot, a mely más nemzeteknél hiányzott. Képzeljük, hogy az elsőszülöttségi jog eltöröltetik és mint az elsőszülöttség másik alternativája a franczia rendszer fogadtatik el: a birtok egyenlő megosztása a család különböző tagjai közt. Az öregebb és ifjabb fiúk közt eltűnnék a különbség. Nagy földesuraink legtöbb gyermekének volna saját vagyona és állása és ennélfogva valószínűleg összeműködnének egy népszerűtlen és kizárólagos osztály képzésére, sokkal nagyobb mértékben házasodnának össze egymás közt, mint jelenleg, megszünnének kimenni a nagyvilágba, hogy pályát nyissanak maguknak, mert ennek a szüksége is megszünnék és így egy szilárd és határozott elválasztó vonalat húznának az osztályok között.

Hogyha úgy nézzük a művelt angol társadalmat, mint egy egész rendszert, úgy fogjuk találni, hogy egy igen fontos tekintetben különbözik Európa némely más országainak és fővárosainak művelt társaságától. Van nemessége, de nincs nemesi osztálya és nem is volt soha. A főurak és a köznép csak két politikai rend, a melyre az állam törvényesen föl van osztva

és mi köztünk minden ember, a ki nem főúr — közember. És így volt az alkotmányos történelmünk egész korszaka alatt. A mit Macaulay a középkorbeli Angliáról mond, kevés változtatással alkalmazni lehet a mai Angliára is. . . Volt — így szól — erős örökös aristokratia, de ez minden örökös aristokratia közt a legkevésbbé hetyke és kizárólagos volt. Az osztályrendszer gyűlöletes jellegeinek egyikével sem bírt. Folyvást fogadott fel magába tagokat a népből és mindig küldött ki magából tagokat összevegyülni a néppel. Minden úr lehetett főúrrá. A főúr ifjabb fia csak gentleman volt. A főurak unokáinak hátrább kellett állaniok az újonnan kinevezett lovagoknál. A lovagi méltóság pedig senkire nézve se volt elérhetlen, a ki szorgalom és takarékosság által össze tudott szerezni jó földbirtokot, vagy pedig valamely csatában vagy ostromnál kitüntette magát a vitézsége által. Nem tekintették lealacsonyitásnak ha egy herczeg, sőt királyi herczeg leánya férjhez ment egy kitünő közemberhez. Így Sir John Howard (a történetirónak Sir Robert Howardot kellett volna mondani) Mowbray Tamás norfolki herczegnek leányát vette nőül. Sir Richard Pole Salisbury grófnét, György clarencei herczeg leányát vezette oltárhoz. Igaz, hogy a jó névet nagy tiszteletben tartották; de a jó vér és a főnemesség kiváltságai közt hazánknak nagy szerencséjére nem létezett szükségképpen összefüggés. Oly hosszú családfákat és oly régi czímereket lehetett találni a Lordok házában, mint azon kivül. Voltak uj emberek is, a kik a legmagasabb czímeket viselték. Voltak oly közrendűek, a kikről tudták, hogy ama lovagoktól származtak, a kik szétszórták a szászok harczsorait Hastingsnál és megostromolták Jeruzsálem falait. Voltak

Bohunok, Mowbrayk és De Vere-ek, sőt a Plantagenet ház vérrokonai is a kik nem viseltek magasabbat az esquire czímnél és nem bírtak több polgári előjoggal annál, a melyet minden bérlő és boltos élvezett.[1] Ennélfogva Angliában sohasem állítottak fel a társadalom főúri és közrendi osztályai közé olyan sorompót, a milyen a kontinensen keletkezett és némileg még ma is létezik. A főurak kivételével, a kiket a kiváltságaik, mint az örökös törvényhozókat és a király tanácsosait illetik meg, a többiek minden lényeges dologban teljesen egyenlők voltak a néppel. És a mi a pusztán tiszteletbeli megkülönböztetéseket illeti, azokban is az elválasztó vonal gyenge és folyvást jobban elhomályosul. Az ország legnagyobb herczege fiatalabb fiának a fia és egy jó iparos fia közt egyátalán nem ismernek el semmi czímzési megkülönböztetést. A három királyság egész területén, az első peertől kezdve le a legfiatalabb baronetig csak ezerhatszáz vagy ezerhétszáz ember van, a kik öröklő méltóságokat bírnak; míg ellenkezőleg külföldön „külföldi grófok és bárók", hogy a rendes kifejezést használjuk, nem ezrével, de százerével vannak.[2] Nálunk

[1] History of England. I. köt. 37., 38. l.

[2] F. de Tapies lovag „La France et L'Angleterre" czímű művében Sir Bernard Burke szerint azt állítja, hogy „Oroszországban van ötszázezer nemes, Ausztriában van kétszázharminczkilenczezer, Spanyolországban volt 1786-ban négyszázhetvenezer, Francziaországban volt 1790 előtt háromszázhatvanezer, a kik közül négyezerszázhusz volt régi származású". Az Ulster-King of Arms azon emberek számát, kiknek az Egyesült királyságban öröklő czímök van, ezerhatszázharminczra teszi. De hozzáadja, hogy kétszázezer van köztük olyan, a ki nemes a kifejezés szárazföldi értelmében. Reminiscences Ancestral, Anecdotal and Historic. 112. l.

semmi udvariassági czím — vagyis oly czím, a mely nem levén sem főúri, sem baroneti czím — nem használható senki más, mint az illetőnek fia vagy leánya által, nem örökölhető át és ennélfogva nem tarthat tovább, mint egy nemzedéken át. Kétségkívül szokás a herczegek, marquis-k és grófok fiai gyermekeinek ugyanazon czímet és elnevezést megadni, a mely akkor illetné őket, ha atyáik valóságos és nem névleges főrendek volnának. Hasonlókép szokás, ha a herczegek, marquis-k, grófok fiai és örökösei atyjuk előtt haltak meg és fiúgyermekeket hagytak hátra, azoknak, a kik így nagyatyjok jövő örökösei lesznek, a nagyatyjokat megillető valamely alacsonyabb czímet adni, a mely lehet ugyanaz, vagy lehet más, mint a melyet azelőtt az atyjok viselt. De az ilyen udvariassági czímzések meghosszabbítása szorosan kötve van azon egyenes leszármazáshoz, a mely szerint a hozzájuk kötött főúri rangnak is kell szállni. A míg egyfelől így a tiszteletbeli kitüntetésekben való állandóság hiánya megfosztja az angol társadalmat sok oly kizárólagosságtól, a mely a társadalom jellege a szárazföldön, másfelől megköveteli, hogy e kitüntetések addig míg léteznek, a legmerevebben és féltékenyebben érvényesüljenek. Indiai birodalmunkban, a canadai birtokon és némely más gyarmatban, a személyi rangelsőbbség, legalább a mennyire a helyi rangot és állást illeti, eltöröltetett és úgy mint Francziaországban és Olaszországban a hivatalos rangelsőbbség lépett a helyébe. A rangelsőbbség Oroszországban katonai és bureaukratiai; Ausztriában, Spanyolországban és Németországban katonai és személyi; míg nálunk a meghatározó szempontok részint személyiek, részint hivatalosak, bárha az előbbiek sokkal számo-

sabbak és fontosabbak az utóbbiaknál. Angliában az aristokrata elv irant tanusított hódolat tényleg egészen oly valódi szellemben, habár nem is oly szigorú a formájában, mint a milyen volt Ausztriában, a mely hajdan Európának par excellence aristokrata országa volt. Az osztrák császár birtokain régebben egy nagy öröklő nemesség létezett és most is létezik: a herczegi, grófi és bárói rangok, úgy a férfimint a nőágon állandó örökség gyanánt átszállnak az atyáról mind a fiúkra, mind a leányokra. A társaság, a szó elfogadott értelmében, így egy teljesen elzárt és azokra nézve, a kiknek nem volt meg bölcsőjükben a társadalmi állás szükséges kelléke, hozzáférhetlen testület volt. Sem az ész, sem az érdem, sem a nagy politikai erő vagy kitünőség nem adott kellő igényt eljuthatni a legmagasabb fokra. A hivatalos rangot a maga szent korlátai között természetesen elismerték. De azt sohasem engedték meg, hogy túlszárnyalja, vagy csak pótolja is a születési előkelőséget. Annyira így volt ez az eset, hogy a legújabb időkig magát az osztrák miniszterelnököt, ha ezen a szent körön kívül született, nem engedték résztvenni némely különös állami szertartáson. Azt szokták volt mondani, hogy Esterházy Miklós herczegné, a néhai Jersey grófné, ama valódi grande dame leánya, ki volt zárva több helyről Ausztriában, csupán azért, mert a szépapja Child, a híres bankár volt. De ha Mr. Child nem is szerepelt volna Lady Sarah Villiers ősei közt, a házassága Esterházy Miklós herczeggel nem lehetett volna más, csak morganatikus, (?) ámbár természetesen teljes érvényű. A galanthai Esterházyak egykor uralkodó és most mediatizált család és ennélfogva teljes és tökéletes házasságra csak más ural-

kodó vagy mediatizált család tagjaival léphetnek.[1] Ugyancsak hasonló okok miatt történt, hogy Edward szász uralkodó herczeg feleségét, a jelenlegi Richmond herczeg testvérét, formailag Dornberg grófnénak czímezik és hogy Hohenlohe Victor herczeg Gleichen gróf nevet vett fel, a mikor a meghalt Hertford marquis nővérét feleségül vette, a ki nem lehetett Hohenlohe Victor herczegné. Sem Ausztriában, sem Németországban nem puszta illemkérdés ez, hanem törvényes kérdés is, a mely a nagybirtokokhoz, sőt a souverain méltósághoz való öröklés jogát is érinti. A hol a kérdés pusztán a származás kellő bizonyításának kérdése — t. i. azé, hogy nemes volt-e a leszármazás bizonyos számú

[1] „A morganatikus házasság teljesen törvényes házasság egy uralkodó vagy mediatizált család és egy nem uralkodó vagy mediatizált család tagjai közt. E házasság által a feleség kizáratik a családi név, czímer és czím használatából és a gyermekeire, ámbár törvényesek, ugyanazon megszorítások kiterjednek, ennélfogva azokat sem illetik a család czíméhez, souverain előjogaihoz és kötött birtokaihoz való öröklési jogok. Csupán arra van igényük, a mi szerződésileg reájok ruháztatott. Mindazon családok, a melyek közvetlenül és egyenesen a római szent birodalomhoz tartoztak mikor az megszünt és a melyeknek akkor ülésük és szavazatuk volt a főurak közt az országgyűlésen, jelenleg is uralkodók vagy mediatizáltattak. Úgy tekintetnek, mint vérszerint egyenlők és az osztrák császár, ha neki úgy tetszik, választhat feleséget a Bentinckek, Fuggerek, Platen-Hallermündök, Wurmbrandok stb. közül. Németországon a morganatikus házasságokat balkézi házasságoknak is hívják, mert az esketési szertartásnál a jegyesek a balkezet nyujtják egymásnak. A morganatikus szó onnét származik, hogy a feleség csak az esküvő utáni reggelen kap ajándékot". Burke: Reminiscences Ancestral, Anecdotal and Historic. 243. Sir Bernard Burke e megjegyzésekhez egy kimutatást közöl a birodalom mediatizált herczegeiről és grófjairól, a melyben benne van a galanthai Esterházy név is.

nemzedéken át — ott a korábbi idők fontoskodása csaknem teljesen eltünt.[1] Hogyha egy magasrangú hölgy, oly férfi felesége, a ki kitünő helyet foglal el, szenved is heraldikailag abban a fogyatkozásban, hogy az ősei közül egyik vagy másik nem volt egyenrangú, az ma már nem képez akadályt arra nézve, hogy az udvarhoz — vagyis a nagy világi társaságba bejuthasson — még a császár különös kegye nélkül is. És van sok más példa rá, hogy jelentékeny kivételeket tettek napjainkban azon eredeti kizárólagosság alól, a mely Ausztriában a régibb időkben uralkodott.

Az angol társaságban a főalaptény az, mint már jeleztük, hogy nincs nemesi osztály; e ténynek megvannak hátrányai épp úgy, mint előnyei és valószínűleg mélyebb és szélesebb nyoma van nemzeti jellemünkön, mint általában hiszik. Ausztriában a legfelsőbb társaság talán még ma is kedvesebb az osztrák aristokraták előtt, mint az angol aristokrata angol nép előtt az a társaság, a mely leginkább felel meg annak Angliában a legelőkelőbb osztrák társaságnak. Az tényleg egy nagyszabású családi társaság ma, egy megnagyobbitott kiadása a fenti klikkeknek és koteriáknak, a melyeknek tagjai nagyobbára nemcsak az ismeretség és az ízlés és rokonszenvek közössége, de egy vagy más módon rokonság által is össze vannak kötve. Ennélfogva éppen az a hiányja a tartózkodásnak és vonakodásnak van meg Ausztria főúri világában, a melyet el is lehet várni ott, a hol valamely „kétes személylyel“ való találkozás lehetősége minden kérdésen kívül áll. Ang-

[1] A tizenhat ős abból áll, hogy tizenhat őstől való leszármazást kell igazolni, a kiknek mindegyike jogosítva van czimert viselni, a mi az egész szárazföldön „nemességet“ feltételez.

liában, a hol sokaknak azok közül, a kiket a legjobb társaságba bevezetnek, homályos az előélete és a hol a főúri és közrendű családok közt az összeköttetések végtelenek és láthatatlanok, természetes és helyes, hogy jelentékeny óvatosságot gyakorolnak. Innen ered nagymértékben az a közmondásos tartózkodás, a melyről az angol férfiak és nők híresek. Minthogy lehetetlen megmondani pontosan, hogy ki lehet, vagy kihez rokon valamelyik egyéniség: sokakban azok közül, a kik társadalmi állásra vágynak, meg van a hajlam, ha nem is rokonságot, de legalább is barátságot mutatni magasrangú és fontos személyiségekkel. Viszont idegenek, a kik egymással beszélnek, sohasem érezhetik magukat teljes biztonságban és éppen azért hajlandók kissé gyanakvóknak lenni, tekintettel a kölcsönös helyzetükre. A gazdag kereskedőnek, a kinek családjába beleházasodik valamely herczegség örököse, valószinüleg vannak közeli rokonai, a kik a polgári osztály alsóbb rétegeihez tartoznak. Ily különös ellentétek és összeköttetések lehetetlenek oly országban, mint Ausztria, a hol a társaságon kívül épp úgy alig van bármely különbség a polgár és inasa közt, mint a hogy Angliában a szoros értelemben vett társaságban gyakorlatilag nincs különbség azon ember közt, a ki tegnapelőtt még az üzleti irodában ült és ama főúr közt, a kinek ősei ott voltak Ascalonnál vagy Runnymedenél. Angliában egy kitünő politikus vagy katona nejének az állása azonos a férje állásával. *Ubi Clodius, ibi Clodia.* A hova járhat a férj, oda járhat a nő is. De egy osztrák minister vagy tábornok felesége, a ki alacsonyabb származású, aligha fogja magát sértve érezni, ha nem kap meghivást a válogatottak társadalmi paradicsomába és ha oda be-

lép, bizonyára tapasztalni fogja azon kellemetlenséget, a mely az idegen- és ujdonszerűségből ered.

Régi mondás az, hogy azon rangsorozati törvénykönyv, a mely az angol társadalmon uralkodik, semmivel se több, vagy kevesebb, mint a rangzavar rendszere. Meg kell vallani, hogy tekintve azon uralmat, a melyet gyakorolna, egyáltalában nem annyira mentes a szabálytalanságoktól, érthetlenségektől és mulasztásoktól, a mint észszerűleg óhajtani és várni lehetne. Valóban ez is, mint maga a mi „dicső alkotmányunk“, inkább fokozatos fejlesztésnek, semmint határozott alkotásnak az eredménye és csaknem minden részletén fedezhetők fel annak az alkalmi és darabos módnak a nyomai, a melylyel jelen állapotára fejlődött. De bármilyen is, hiba volna feltételezni, hogy valamelyik czímerkirály vagy szertartásmester hivatalos buzgalmának és üres szellemeskedésének eredménye volna csupán; szabályai és rendelkezései, mint a hogy a Heraldok szeretik emlegetni, az ország törvényének kisegitő részei és tartozékai és ki vannak fejtve a Coke főbiró „Institutes“-jeiben és Blackstone „Commentaires“-ében.[1] A régi időben a rangsorozat kérdései a Court of Chivalry elintézése és biráskodása alá tartoztak, a melynek együttes elnökei a Constable és a Marshal of England voltak. De VIII. Henrik uralkodásának vége felé egy különös törvényes intézkedés tárgyát képezték és a parliament egy törvényt szavazott meg a lordok elhelyezéséről 1539-ben. Ezen törvény által, a melyet 1689-ben Vilmos és Mária alatt egy másik követett, valamint a Skótországgal való egyesülésről

[1] Coke, Institutes IV. LXXVII. fej. Blackstone Commentaires I. könyv. IV. és XII. fej.

szóló 1707-iki és az Írországgal való egyesülésről szóló 1800-iki törvények által, úgyszintén az I. Jakab 1612- és 1616-iki rendeleteivel, tényleg úgy állapíttatott meg az általános rangsorozat, a mint ez ma is fennáll. De a mennyiben parliamenti törvénynyel nem állapíttatott meg, a mint az említett törvényekben és némely városokban is történt, a melyek új birói hivatalokat létesítettek és azoknak a rangját is megállapitották, a rangsor oly ügy, a mely teljesen az uralkodó tetszésétől és akaratától függ.

A Lordok elhelyezéséről szóló törvény régi gyakorlaton és megállapitott szokáson alapult, a melynek öt hiteles leírása maradt fent a Heralds Collegeben, ezeket magánhasználatra kinyomatta Sir Charles Young, az elhunyt Garter of King of Arms.[1] A legrégibb a „mindegyik osztály rendje", a melyet 1399-ben tett közzé Ralph Nevill, Westmorelandi gróf, Earl Marshal a IV. Henrik koronázása alkalmából általános használatra; a legközelebbi, ehhez a „minden egyházi és világi rangnak rendje", a melyet 1429-ben bocsátottak közre VI. Henrik koronázása alkalmával Humphrey Plantagenet Lord Protector, gloucesteri herczeg és a Earl Marchal John Mowbray, norfolki herczeg szentesítése mellett. A másik kettőt „a régi szabályok szerint való sorozatot mindegyik osztály elhelyezésére", John Tiptoft, worcesteri gróf, Constable of England; és a „mindegyik osztály rendjét", Anthony Widvile, riversi gróf, Constable of England adta ki 1467-ben, illetőleg 1475-ben és mind a kettő IV. Eduárd korából származik. A legutóbbit, a melyet

[1] Order of Precedence, with Autorities and Remarks. Sir Charles G. Young, Garter King of Arms. London 1851.

Sir Edward Coke „nagytekintélyű összeírásnak“ nevez, röviden „Series ordinum“-nak nevezik; ezt egy bizottság állapitotta meg, a melyet VII. Henrik küldött ki Jasper Tudor bedfordi herczeg elnöklete alatt, az 1486-ban véghezment egybekelése előtt vagy mindjárt azután. Mint „a régi gyakorlat és megállapitott szokás“ egyik bizonyitéka érvényben maradt VIII. Henrik törvényének keltéig, Sir Charles Young hozzáadott e gyűjteményhez egy csomó okmányt is, a melyeknek nagy súlyt tulajdonitanak a College of Armsnál.[1] Az első egy „Rendelet vagy utasitás, kiadatott Anglia Earl Marshali hivatalának biztosai által minden rendnek rangsorozatára nézve születésük és hivatásuk szerint“, 1594-ben; az akkori biztosok Lord Burleigh, főkincstárnok; Lord Howard of Effingham, Lord főadmirál és Lord Hunsdon, a királyi háztartás lordfőkamarása voltak. A második „az I. Jakab király felvonulási menetének sorrendje a Towerből Londonon át a Whitehallba“, a koronázása előtt való napon 1603-ban „megállapittatott az Earl Marshali hivatalt teljesitő Lord-biztosok által“, nevezetesen Dorset gróf, a Lord főkincstárnok; Nottingham gróf,[2] a Lord főadmirál; és a suffolki, worcesteri és southamptoni grófok által. Mindenki, a ki fáradságot vesz magának megnézni Sir Bernard Broke vagy Foster „Peerage and Baroneage“-enek bevezető részét, meg fogja találni e különböző rendeletek és törvények együttes hatását, kellőleg érvé-

[1] Ancient Orders of Precedency. Nyomatott Sir Charles George Young, Garter King of Arms által. Nincs keltezve, de későbbi, mint az 1851-iki mű.

[2] Charles, a második Lord Howard of Effingham, Lord főadmirál, 1596-ban neveztetett ki Nottinghami grófnak és megbizott volt mind a két alkalommal.

nyesítve azon „általános vagy társadalmi rangfokozat“ táblázataiban, külön a férfiak és a nők számára, melyek jelenleg is érvényben állnak. Első látszatra valószínűleg úgy fog tetszeni a beavatatlan előtt, mintha ama némileg szövevényes rendelkezések, a melyeket szabályozni akarnak, egyaránt hiányosak volnának rend, tervezet és egyöntetűség tekintetében. De egy kis további vizsgálat azt fogja mutatni, hogy ez a hatalmas útvesztő nem tervtelen és hogy a szerzői az összeállításban legalább is bizonyos fokig tekintettel voltak bizonyos határozott elvekre és logikai rendszerre. Két dolog mindenesetre világossá lesz a legfelületesebb és legfutólagosabb áttekintés után is; az első az, hogy ritka kivétellel, a hivatalos rangot mindig megelőzi a személyes rang; a második az, hogy ama rendkívüli előzékenység, a melyet a tiszteletbeli czímek iránt tanusítanak, feltünően igyekszik kárpótlást nyújtani e czímek birtokosainak az általuk élvezett megkülönböztetések lényegtelen és mulékony voltáért. A nők közt hivatalos rangról alig lehet szó. Sem a Mistress of the Robes, sem a Ladies of the Bedchamber, sem a Ladies-in-Waitingoknak nincsen semmiféle rangfokozatuk a hivataluk tekintetében. És, megjegyezhetjük mellesleg, hogy ugyanaz áll „a Victoria és Albert királyi rendjéhez“ és az „Indiai korona császári rendjéhez“ tartozó hölgyeket illetőleg. Egyedüli kivételt képeznek a Maids of Honour, a kik a „Honourable“ czímet viselik, ha nincsenek már erre, vagy valamely magasabb czím viselésére feljogosítva, és rangfokozatban közvetlenül következnek a bárók leányai után, a térdszalagrend lovagjainak, vagy az uralkodó által kinevezett zászlósurak feleségei, úgyszintén a viscountok ifjabb fiai előtt. Az állam főhivatal-

nokai, az érsekek vagy püspökök, a titkos tanácsosok vagy birák feleségei vagy leányai nem részesülnek semmiféle olyan rangelsőbbségben, a mely nem illeti meg őket saját személyes rangjok, vagy a férjük vagy az atyjuk személyes rangja után. És csakis azon esetben bírnak a nők nem a férjüktől vagy az atyjuktól származó személyes rangot, ha már főúri hölgyek, akár kinevezés, akár öröklés útján, kivévén, a korona különös engedélyéből és a személyi rang csak ezen esetben száll át örököseikre.[1] De a herczegek legidősebb fiai feleségeinek és leányainak elsőbbségük van a grófnékkal; a marquis-k legidősebb fiai feleségének és leányainak, és a herczegek fiatalabb fiai feleségeinek a viscountokkal, és a grófok legidősebb fiai feleségeinek és leányainak és a marquis-k ifjabb fiai feleségeinek a bárónékkal szemben. Ennélfogva a nők közt nem kevesebb mint nyolcz

[1] „A főurak, bárók és lovagok özvegyeinek, ha közemberekhez mennek nőül, a társadalom szabályai szerint bár nem törvényesen, joguk van megtartani czimeiket és rangjokat, alsóbb rangú férfiakkal kötött második házasságuk után is. A koronázásokra és más állami szertartásokra nem kapnak meghívót oly főúri özvegyek, a kik közrendű emberekhez mennek nőül. Ezt a szabályt követték Wellington herczeg temetésénél is. A társaságban másképp van és a főurak, bárók és lovagok özvegyei, a kik közrendű emberekhez mennek nőül, rendesen ragaszkodnak első házasságukkal szerzett czímeikhez, bár ez a gyakorlat nem alapul jogon. „Honourablek" özvegyeinek, a kik később közrendűekkel, nem főurak fiaival lépnek házasságra, még a társaság udvariassága sem engedi meg, hogy megtartsák a „Honourable" czímet ilyen házasság után. Özvegy főúrnők és baronetek özvegyei elsőbbséget élveznek ugyanolyan rangú élő főurak és baronetek feleségeivel szemben, mert idősebbek a méltóságban és férjeik közelebb álltak az örökléshez". Burke: Book of Precedence 7. l.

külön osztálya van azoknak, a kik pusztán udvariassági igénynyel hírnak a rangelsőbbségre a peerek nejei felett, akár a saját joguk alapján, akár a házasságuknál fogva. S mégis a törvény előtt az előbbiek magasabb rangjok daczára minden szempontból közrendű nők, míg az utóbbiak az állam egy külön rendjéhez tartoznak, és mint ilyenek jogosítvák a főúri állás összes kiváltságára, kivévén a parliamentben való ülést és szavazást. Ha például egy herczeg két leánya közül az egyik egy grófhoz, a másik egy közrendűhöz megy nőül, a közember feleségének lesz rangelsőbbsége a grófné felett. De ha véletlenül mind a ketten bigamiát követnének el, az előbbit a rendes törvényszék, a másikat a Lordok háza ítélné el.

A rangsorozat táblázataiban az uralkodó és a királyi család áll legelől. A királyi család magában foglalja az uralkodó minden egyenes és oldalági leszármazóját az unokákig, továbbá az unokaöcsöket és unokahugokat. De nem terjed tovább, mert mint Sir William Blackstone mondja: „e fokokon túl — a melyek, mint ő kimutatja, mindig a ténylegesen uralkodó királytól vagy kiralynétól számítandók — a királyi vérből származó főurak vagy mások nincsenek jogosítva semmi más helyre vagy rangra, azon kívül, a mely személyes rangjuk vagy méltóságuk után jár nekik“;[1] és így például a jelen és a legközelebbi

[1] „Ez adta — úgymond Sir William Blackstone — azt a panaszt Sir Edward Walker szájába, hogy Rupert herczeg hirtelen kinevezésének cumberlandi herczeggé és Lennox grófé Lennox herczeggé, mielőtt még Károly király második fia yorki herczeggé kineveztetett volna, az az eredménye lesz, hogy esetleg ezeknek az unokái rangelsőbbséggel fognak bírni a

kormány alatt, ha a walesi herczeg következik ő felsége (Viktoria királynő) után, az edinburgi herczeg vagy Keresztély schleswig-holsteini herczegné gyermekei az összes egyházi méltóságok, az állam nagy hivatalnokai és a főurak és főúrnők előtt foglalnak helyet. Ha azonban Albert Viktor herczeg (az akkori walesi herczeg, most VII. Edward király legidősbb fia, (a ki időközben meghalt) lenne a királyné utóda, nekik nem volna semmi helyük a királyi családban. Épp úgy a cambridgei és a cumberlandi herczegeknek, a kik a királynő első unokatestvérei, nincsenek megállapított rangsorozataik, mint királyi herczegeknek.[1] Az 1865-ben kelt nyílt rendelet megadta a „királyi

yorki herczeg unokái felett". Commentaries I. kötet 224. l. Sir Edward Walker I. Károly hadi titkára és Garter King of Arms és II. Károly alatt egyike volt a titkos tanács jegyzőinek. Nem Lennox gróf volt az, a ki Lennox herczeggé neveztetett ki, hanem Jakab a harmadik Lennox herczeg, Skótországból neveztetett ki Richmond herczeggé Angliában 1641-ben. Ő rokona volt a királynak nagyatyja Lord Darnley révén és Rupert herczeg a király unokaöcsese volt. De ez nem dönti meg az érvelést. Lásd Walker: Historical Discourses 301. l.

[1] „A mikor II. György, elhunyt királyunk ő felsége unokáját Edwardot, Frigyes, walesi herczeg fiát kinevezte yorki herczeggé és felhívta a Lordok házát, hogy állapítsák meg a helyét és rangját, a Lordok ezt úgy állapították meg, hogy a néhai cumberlandi herczeg, az akkori király legfiatalabbik fia mellett, a trónmennyezet bal oldalán legyen a helye és ülése. De a mikor a jelenlegi király ő felsége (III. György) trónralépésével e királyi herczegek megszűntek úgy foglalni helyet ott, mint a király gyermekei és ezentúl csak mint a király testvére, illetve nagybátyja jelentek meg, elhagyták trónmennyezet mellett levő helyeiket is; és mikor a gloucesteri herczeg, ő felsége második fivére, elfoglalta helyét a főrendiházban, a grófok padjának felső végén foglalt helyet, a hol rendesen a herczegek ülnek, tőszomszédságában ő királyi

fenség“ czímet Nagybrittania és Irland mindegyik uralkodója fiágon leszármazó unokáinak és ezen rendelkezés értelmében a cambridgei herczeg és nővérei jogosan viselik a „királyi fenség“ czímet. De a cumberlandi herczeg és nővérei csak unokái egy angol uralkodó fiának és ha az atyjuk nem lett volna hannoveri király, ők se viselhették volna jogosan a „királyi fenség“ czímet.[1] Legközvetlenebbül jön a királyi család után a canterbury-i érsek, az egész Anglia primása, azután a Lord főkanczellár és utána a Yorki érsek, Anglia primása. E főméltóságok összes rangjait VIII. Henriknek a Lordok elhelyezéséről szóló törvénye állapította meg. A Lord kanczellárnak azért van itt a helye, mert ő volt a korona fő minisztere abban az időben, a mikor ezt a törvényt hozták, a mint hogy még ma is nála van a végrehajtó hatalom főjelvénye és eszköze — a nagy pecsét. Azután következnek sorban a Lord főkincstárnok, a minisztertanács Lord elnöke és a Lord pecsétőr, a kik, ha egyszersmind főrendek is, előbb megelőzik valamennyi herczeget még akkor is, ha ők maguk csak

fenségének a yorki herczegnek“. Blackstone Commentaries I. köt. 225. l. Igy minden trónváltozás csökkenti az uralkodó oldalági rokonai helyzetét, míg legfölebb két változás után teljesen kívül esnek a királyi család határain, a mi a rangsorozatot illeti.

[1] „A nagykövetek előtt csak azon udvar királyi családjának tagjai bírnak elsőbbséggel, a melyhez megbízó levelük van, továbbá koronás fők fiai és testvérei. A külföldi miniszereknek és követeknek nincs valódi joguk rangsorozatra. Ezt a kérdést felvetették és eldöntötték a bécsi kongresszuson 1815-ben. De az utolsó években Angliában a rangsorozatot megállapították a számukra a herczegek után és a marquis-k előtt“. Broke: Book of Precedence. 8. l.

bárók.[1] Azután jönnek a Lord főkamarás, a Lord főpálczanagy, az Earl Marshal, a Lord főtengernagy, a Lord főudvarmester és a királyi háztartás Lord kamarása, a kik, ha főrangúak, előtte állnak mindazon nem főrangúaknak, a kik velük egyenrangúak, — ha herczegek, minden más herczeg előtt, ha marquis-k, minden más marquis, ha grófok, minden más gróf előtt és így tovább. E nagy állami hivatalok közül a Lord kincstárnoké és a Lord főadmirálé ma bizottságok által kezeltetik, az utolsó Lord kincstárnok Charles Talbot, Shrewsbury herczeg volt 1714-ben és az utolsó High Admiral Vilmos clarencei herczeg 1827-ben, a ki mint IV. Vilmos jutott a trónra. De

[1] VIII. Henrik 31-ik évi 10. törvénye megállapitotta, hogy „ha a Lord kanczellár, a Lord kincstárnok, a minisztertanács Lord elnöke, a Lord pecsétőr vagy a főtitkár, a parliament bárók fokozata alatt állnak és ennélfogva nincs joguk valamihez hozzájárulni vagy valaminek ellene nyilatkozni a Lordok házában, akkor a parliament e házában a zsákok felső részén helyezendők el, egyik a másik után oly rendben, a mint fentebb mondatott". E törvényről Sir Charles Young megjegyzi, hogy „ámbár az különösebben a Lordok elhelyezéséről szól a parliamentben és a tanácsüléseken, mégis úgy tartották, hogy az adja meg a rangsorozatot a nagy állami hivatalok és az egyházi és világi Lordok részére, a melyet azóta rendesen megtartottak minden nyilvános alkalommal a parliamenten kívül is, és az volt a nézet, hogy az így körülírt terjedelemben a rangfokozat tekintetében megszorította a királyi praerogativát is". De hozzáteszi, hogy „az látszik a helyesebb véleménynek, hogy a nagy hivatalok rangja másutt, mint a parliamentben, nem érintetik az által, ha az illetők nem főrendek. Ennélfogva a Stuart Mária királyné ellen megindított pör bizottsága jegyzőkönyvében (a mely pedig nagy fontosságú okmány) Sir Thomas Bromley lovag Lord kanczellár, közvetlenül a canterbury-i érsek után említtetik". Young: Order of Precedence 19. l.

semmi hivatalos rang nem illeti meg sem a kincstár, sem a tengerészeti Lord biztosait, ámbár napjainkban a kincstár első Lordja mindig a miniszterelnök és az Admiralitás első Lordja mindig tagja a kabinetnek. A főkamarás és az Earl Marshal hivatalai öröklöttek. Az előbbi hivatalt ma felváltva viselik Willoughby de Ereeby bárónő és Cholmondeley marquis, a kik együttes örökösei Berties, lancasteri herczegeknek, a kik leszármazás útján örökölték a De Vere, oxfordi grófoktól, az utóbbiak pedig ezt a hivatalt I. Henrik uralkodása óta viselték. Az utóbbit a norfolki herczeg viseli II. Károly adományából. De eredetileg III. Richard adományozta Jánosnak, az első Howard norfolki herczegnek, és örökség gyanánt kapták azt őseiktől Thomas of Brotherton, norfolki gróf, I. Edward ifjabbik fia és a Mowbrayk, a norfolki herczegek. A főpálczanagy hivatala, a mely eredetileg öröklött hivatal volt a Bohunok (herefordi grófok) és a Staffordok (buckinghami herczegek) családjaiban, most csak a koronázás alkalmára újíttatik fel, IV. György, IV. Vilmos és Viktória királyné koronázásakor ezt a tisztet Wellington herczeg viselte. De Errol gróf, Skóczia örökös pálczanagyja, ámbár semmi különös hely nincs kijelölve részére a rangfokozat általános rendjében.[1] Egy másik nagy hivatal, a mely tényleg mindegyiknél nagyobb, Anglia Lord

[1] „Az állami nagy hivatalok rangfokozati kérdése Irlandban és Skócziában az Angolországban létező hasonló hivatalokkal szemben nincs megoldva a koronázásról szóló törvényekben és eddigelé nem is állapították meg véglegesen, hanem az a körülmény, hogy IV. Vilmos koronázásakor Irland Lord kanczellárjának a helyét Nagy-Britannia Lord kanczellárja mellett jelölték ki, e kérdés királyi elintézésnek tekinthető". (Burke:

High Stewardjáé, teljesen kimaradt belőle, „mert az volt a czél — úgymond Sir Edward Coke, megjegyezvén, hogy hiányzik e hivatal czíme VIII. Henrik törvényéből — hogy a mikor szükség van reá, ne tartson tovább mint *hac vice*". A High Stewardship bele is olvadt Bolingbroke Henriknek, mint IV. Henriknek trónraléptekor a koronába; és Henrik király e hivatalt a leicesteri grófsággal és a hinckleyi bárósággal örökölte, a melyhez hűbérileg csatolva volt, anyai őse, Edmond Chrouchback, lancasteri és leicesteri gróf és hinckleyi báró után, a ki III. Henrik ifjabb fia volt. Azóta esetről-esetre föléled, de csupán csak külön megbízás következtében, koronázás alkalmával vagy oly esetekben, mikor a Lordok Háza előtt bűnvádi pör van folyamatban. Anglesey marquis volt a Lord High Steward IV. György koronázásakor és Hamilton herczeg IV. Vilmos és Viktória királyné koronázásakor. Skócziában és Irlandban azonban ezt a hivatalt még mindig örökösödés útján töltik be, az előbbiben a walesi herczeg örökös Great Steward és a másodikban shrewsburyi gróf örökös Grand Seneschal. A többi nagy hivatalok közül egy sem volt soha örökölt hivatal Angliában és a nevezett nagy hivatalok kimerítik azoknak a sorát, a melyek bármely módon érintik a főrendek magasabb osztályainak rangsorozatát. Ezek egytől-egyig régiek és sok közülök gyakorlatilag elavult. Az irlandi alkirály,

Book of Precedence 6. l.) De III. György koronázásakor már Skóczia Lord főpálczanagyját ültették Anglia Lord főpálczanagyja mellé és IV. György koronázásakor Irland Lord főpálczanagyja csak Skóczia Lord főpálczanagyja mellett ült, a ki a rangsorban a régi helyét megtartotta. Viktoria királyné koronázásakor ugyanezt a sorrendet tartották meg.

az indiai alkirály, a kanadai kormányzó, a főparancsnokló tábornok, a megyék Lord helytartói, a gyarmatok kormányzói, a tábornokok, a hajóhad admiráljai, mint szintén a hadsereg és tengerészet minden más tisztjei egyáltalán nem bírnak semmi hivatalos ranggal. A mi a miniszterelnököt illeti, ha közrendű, rangidősbség szerint foglalja el a helyét a titkos tanácsosok közt, a grófok ifjabb fiai, a bárók idősebb fiai és oly térdszalagrend-lovagok után, a kik nem főrendek vagy nem tartoznak magasabb rangosztályhoz.

A főrendek öt részre és öt rendre oszlanak: Anglia, Skóczia és Irland, Nagy-Britannia és az egyesült királyság főrendeire; és herczegekre, marquis-kra, grófokra, viscountokra és bárókra. Anglia főurait, a kik az 1707-iki Unio előtt nyerték el a rangjukat, elsőbbség illeti meg a skót főrendekkel szemben: így Rutland herczeg a kinek az őse 1703-ban neveztetett ki herczeggé, előtte áll Hamilton herczegnek, a kinek a kinevezési okmánya 1643-ban kelt és Poulett gróf, a kinek az őse 1706-ban nyerte el a rangját, megelőzi Crawford grófot, a kinek az ősei 1398-ban nyerték el a rangemelést. Anglia, Skóczia, és Nagy-Britannia főurait, a mennyiben az 1801-iki Unio előtt neveztettek ki elsőbbség illeti meg Irland főuraival szemben; így az 1800-ban grófi rangra emelt malmesbury grófok rangban megelőzik a corki grófokat, a kiknek őse 1620-ban emeltetett grófi rangra és Lord Ribblesdale, a kinek családjában 1798 óta létezik a grófi czím, előtte van Lord Kingsalenek, noha ennek az őse már 1397-ben nyerte el a grófi rangot. Másküléönben minden főúrnak minden rangfokon a főúri méltóságának idősebbsége szerint van elsőbbsége. A herczegek az elsők és nyomban utánuk következnek a marquis-k,

ezek után pedig a herczegek legidősebb fiai. Azután jönnek a grófok, a marquis-k legidősebb fiai és a herczegek ifjabb fiai; a viscountok, a grófok legidősebb fiai és a marquis-k fiatalabb fiai.[1] Utánuk a püspökök, élükön a londoni, durhami és winchesteri püspökökkel. Azután következnek a bárók, élükön az államtitkár, ha az csupán főúr és nem magasabb rendű és utánuk az alsóház speakere, az egyesült királyság első közrendüje. Több udvartartási hivatal után, a melyeket vagy mindig főrendek vagy tiszteletbeli czímmel bíró főrendi fiak foglalnak el, következik az államtitkár, ha rangfokozata alacsonyabb a báróénál, itt az egyes szám többet jelent és magába foglalja a belügyi, külügyi, gyarmatai indiai és hadügyi államtitkárokat. Azután következnek a viscountok legidősebb fiai, a grófok fiatalabb fiai, a bárók legidősebb fiai, és a térdszalagrend lovagjai, ha közrendűek. Mind Pittnek, mint Sir Robert Peelnek felajánlották a „Térdszalag-rend"-et és itt lett volna a helyük, ha azt elfogadták volna. Két száz év alatt csak három közrendűt vettek fel a rendbe, és azok közül csakis Sir Robert Walpolet, később orfordi grófot, sorozták mint egyszerű lovagot. A másik kettő közül Lord North, guilfordi gróf, és a másik, Castle-

[1] Az, a mi a régi genealogok előtt „Tiptoft' Rule" czímén volt ismeretes és John Tiptoft, worcesteri gróf és Anglia főpálczanagyáról neveztetett el „mert az ő találmánya volt," úgy rendelkezett, hogy minden kinevezett rang mindegyikének legidősebb fia *tamquam* az utána következő legközelebbi rang, de csak a legközelebbi kinevezett rang után foglal helyet, mint például egy herczegnek, a ki az első kinevezett rang, első fia *tamquam* marquis, a ki a legközelebbi rang a herczeghez, de ő azért a valódi marquis után foglal helyet, és így tovább lefelé". State Papers: Domestic Series, I. Jakab. LXVII. köt. 119. szakasz.

reagh, londonderryi marquis legidősebb fia volt. Gyakorlatilag a térdszalagrendet régóta többnyire csak a főrangúak magasabb osztályához tartozóknak adományozták Lord Godolphin, Anna királyné Lord kincstárnoka volt az utolsó báró, ki ezt a rendet bírta és ő is később gróffá neveztetett ki. A tizennyolczadik század kezdete óta csak négy viscountnak adományozták és pedig: Townshend viscountak I. György; Weymouth viscountnak, III. György, és Palmerston és Stratford de Recliffe viscountoknak Viktória királyné.[1] A térdszalagrend lovagjai után következnek a titkos tanácsosok és a kincstár kanczellárja, a lancasteri herczegség kanczellárja, Angolország Lord főbírája a Master of the Rolls és a főtörvényszék Lord bírái, a kiknek mindegyike kivétel nélkül tagja a titkos tanácsnak és gyakorlatilag rangelsőbbséggel bír köztük. Azután következnek a főtörvényszékek különböző osztályainak birái „zászlósurak, a kiket az uralkodó személyesen, nyilt háborúban kitüzött királyi zászló alatt nevezett ki", és a viscountok és bárók ifjabb fiai. A baronetek jönnek ezekután a helyüket első alapítójuk I. Jakab jelölte ki „hosszú és emlékezetes" vita után, a melyben a baronetek elsőbbséget igényeltek a viscountok és bárók ifjabb fiai felett, és viscountok és bárók sértődve utasították vissza igényeiket ifjabb fiaik érdekében a király és a titkos tanács előtt.[1] Utánuk következik egy csomó

[1] Huszonkét Howord, tizenhárom Grey, Percy és Stanley, tiz Talbot és Seymour, kilencz Neville, Somerset, Cecil, Russel, Cavendish, nyolcz Herbert, Manners és Spencer; és hat Hastings, Clinton, Sackville, Lennox és Leveson Gower volt a térdszalag rend lovagja az alapító, III. Eduard uralkodásától a mai napig.

[1] Selden: Titles of Honour II. rész XI. fej. 748—49. l.; és lásd „Herald and Geneologist" 1. köt. több czikkét a baronetségről.

lovag, legelől azok a zászlósok a kiket nem maga az uralkodó nevezett ki", ez a rangfokozat épp úgy mint az uralkodó által személyesen, kinevezett lovagoké, bizonyára kihalt két sőt valószinűleg három század óta[1]. De

[1] „A zászlós úr, vagy zászlós lovag — mondja Sir Harris Nicolas — oly lovag volt, a ki jelentékeny birtokkal vagy jövedelemmel bírt és kitüntetvén magát a báborúban, e rangra emeltetett, a mi által jogosítva lett a háborúban egy négyszegletű zászlót hordani, a melyre a czimere volt varrva, és vezényelni a lovagokat, nemeseket és katonákat, a kiket ő állított az uralkodója számára; úgy hogy a zászlós úr tényleg vezére volt bizonyos számú tisztnek és közvitéznek, a kiket ő szedett össze saját zászlaja alatt, de a korona fizetett". Sir Harris Nicolas továbbá azt is mondja hogy a zászlós urakat csak akkor lehetett kinevezni, ha a király zászói ki voltak függesztve, és említi a szertartás festői leírását, a melyet Froissartnál találunk Sir John Chandos és Sir Thomas Tryvez eseteiben. Az utolsó időszak, a mikor zászlósurat neveztek ki Angliában — folytatja sir Harris Nicolas — nem állapítható meg szabatosan, de sokan azt vélik, hogy Sir Ralph Sadler, (kit Somerset Protector nevezett ki a pinkneyi ütközet után 1547. szeptemberben) és mások, hogy Sir John Smith, a kit I. Károly király ütött lovaggá az edgehilli ütközetben 1642 októberben, mert megmentette a királyi zászlót, volt az utolsó kinevezett lovag. Azonban hacsak Sir John Smith zászlaját nem a rendes formaságok mellett adta át neki ő felsége (a mi nagyon is kétséges), akkor ő nem emeltetett e méltóságra". Nicolas: History of the Orders of Knighthood. Bevezetés XXXII—XLIII. l. Úgy tartották, hogy Sir John Ligonier, később Ligonier gróf és főparancsnok, zászlós lovaggá lett, mivel a királyi zászló alatt ütötték lovaggá 1742-ben a dettingeni ütközetben, és hogy ugyanazon méltóságot több admirális és csapatvezér is elnyerte, a kiket szintén királyi zászló alatt „Porthsmouthban és a táborokban" ütötték lovagokká 1773, 1778 és 1797-ben, és a kik mindig a zászlós lovagok czímét viselték. De legkisebb kétséget se szenved, hogy bármi lehetett is szándéka a király helytartójának vagy magának a királynak, egyik se nyert közülök magasabb rangot és hogy a zászlós lovagok osztályát nyugodtan lehet teljesen kihaltnak tekinteni.

nem bírnak elsőbbséggel a skót Bogács vagy Sz. András' sem az irlandi Patrick lovagjai; egyedül a Bath, Star of India és Szt. Mihály és Szt. György rendek lovagjai jönnek tekintetbe, mielőtt odaérünk a legalsó rendű lovagokhoz. Azután következnének a Serjeants at Law és Masters in Chancery, ezen osztályok tényleg kihaltak, ezeket követik a már emlitett rendek tagjai, és az indiai rendeké, a főrendek, bárók vagy a térdszalagrend lovagjai ifjabb fiainak és a zászlós lovagoknak legidősebb fiai és a legalsó rendűek. Azután jönnek a baronetek és a lovagok ifjabb fiai s végül legutoljára az egyszerű urak. De semmiféle rang sem illeti az Attorney generalt, a Solicitor generalt vagy a királyi tanácsosokat; a dékánokat, főespereseket vagy kanonokat; a megyék sheriffjeit, a képviselőház tagjait, bármelyik egyetem fokozottjait, vagy a politikai vagy szakpályán levő embereik nagy tömegét, a kiknek hivatalos állása eléggé előkelő arra, hogy közegyéniséggé tegye őket, bárha nem a legmagasabb méltóságú vagy fontosságú is. Ennélfogva, a mint Sir Bernard Burke megjegyezte, ámbár a mi rangtörvényeink olyan szabatosak, mint a médek és persák törvényei, mégis, alkalmazva a jelen időkhöz és viszonyokhoz, nagyon távol állnak attól, hogy teljesen felöleljenek mindent.[1] Valóban mindig lehetséges kivételeket tenni bennök, de csak akkor, ha az a társaság, a melyben tétetnek, hajlandó arra, hogy az megtétessék, és egy rendes londoni ebédasztalnál a hozzájok való ragaszkodás nagyon merev. Gyakran összeüt köznek egymással egészen nevetséges módon és nem képzelhetetlen oly eset, a

[1] Reminiscences: Anecstral, Anecdotal and Historic, 213. l.

mikor, ha minden ember ragaszkodnék a maga saját előjogához, kétséges volna, hogy bárki is közülök elhagyhatná valaha a szobát. Képzeljék az alsóház speakerét, egy bárót, egy herczeg vagy marquis fiát, hogy egy szobában vannak, és felhivatnak, hogy távozzanak megfelelő rangsorozatban. A speakernek minden alsóházi tag előtt van a helye; a bárónak, mint főúrnak, a speaker előtt, a herczeg vagy marquis fiának a ki alsóházi tag, a speaker után van a helye, de a báró előtt. Az itt előmutatott társadalmi zavar megoldását leghelyesebben a gyakorlatra kell bízni. Sir Nathaniel Wraxall, Károlyról a különcz norfolki herczegről egy történetet beszél el, a mely alkalmas arra, hogy jelentékeny világot vessen az angol társadalom különösen kúszalt helyzetére. 1781-ben az az úr, a ki akkor Surrey grófja volt, együtt reggelizett Sir Nathaniellel a St. James-utczában a „Kókusz fánál," és azt mondta neki, hogy szándéka volt nagy lakomát adni 1783-ban abból a czélból, hogy megüljék a norfolki herczegség fennállásának három százados évfordulóját a Howard család birtokában. Megjegyezte továbbá, hogy szándéka volt meghívni minden férfit és asszonyt, a kiről be tudja bizonyítani, hogy egyenes leszármazója a „Jockey of Norfolknak" (az e nevű első herczegnek, a ki a bosworthi csatamezőn esett el). „De már eddig — mondta — felfedeztem közel hatezer embert, a ki tőle származik; ezeknek nagy része igen alacsony és szűk viszonyok közt van és azt hiszem, hogy még sokkal több egyenes ivadék létezik, így hát fölhagytam szándékommal." Ez mutatja, mi minden lehetséges oly országban, mint Anglia, a hol nemesi rang nem létezik. Világos azonban, hogy ha a herczeg rokonai közül a legszerényebb is hirtelen kitünőségre

emelkedett volna, épp úgy megtalálja az útját ugyanazon társaságba, a melybe a Howard család fejének joga volt belépni, és pedig megtalálta volna nem azért, mert távoli rokona a herczegnek, hanem azért, mert megállapította a maga igényét a társadalmi megkülönböztetésre.

Az adott viszonyok közt a parvenu Angliában társadalmilag érintkezhetik és összeházasodhatik a főrangúakkal, még ha némileg feszélyezve érzi is magát a társaságukban, míg a parvenu fia lehet egyenrangú a főrangúakkal, sőt nagyon valószinűleg lehet főrangúvá maga is. A társadalmi emelkedésnek szabad kifejlődése nagy mennyiségű apró társadalmi féltékenységnek az okozója. Dash úr és Dashné asszonysag házastársak, a kiknek születésöknél fogva tiszteletreméltó helyök van a nagy középosztályban. De fokozatosan feljebb emelkedtek annál, és törvényes rang nélkül értékes és elévülésen alapuló rangot szereztek abban, a mit par excellence társaságnak neveznek. A férj vagyont örökölt, vagy nevet szerzett magának a politikában, vagy kitüntette magát más módon; a feleség teljesen jól nevelt, feltünő képességű és tapintatú hölgy. Ennélfogva szívesen látják a legválogatóbb szalonokban és oly látogatóik vannak, kikkel egy herczegnő is megelégedhetnék. De nincs rózsa tövis nélkül és e kellemes házaspár társadalmi sikerei felköltötték nem kevés család irigységét, a melyek születés és világi viszonyok tekintetében teljesen egyértékűek velök. Dashék nem fogadják el ezen érdemes személyek meghivásait és ezen érdemes személyek ennélfogva kijelentik, hogy Dashékat nyiltan elszédítette a fenhéjázásuk. Másfelől Dashék egy csomó jelentékeny érvet hozhatnak fel az eljárásuk igazolására. Semminemű előbbi kötelezettségük nincs

arra, hogy oly családokat látogassanak meg, a melyekkel nem rokonszenveznek. Előkelőbb körökben tényleg nagy figyelemben részesülnek és csodálatos volna, ha azért nem volnának hálásak. Ezt a tényt nem értik meg az ő világukban, és ha ebbe a külső világba kellene kimenniök, teljesen ferde és ennélfogva többé vagy kevésbbé kellemetlen helyzetben találnák magokat.

Az angol társaság kiszélesbülésének korszaka az 1832-ki reform-törvény óta kezdődik, és ha az hozott is magával némi ellenmondást, anomáliát és kényelmetlenséget, mégis főeszköze volt nagy és kétségtelen jó dolgok létesítésének is. Igen nagy mértékben helyébe tette az érdem elismerését a társadalmi állásnak. A divatfiak, henyélők, dandyk és nyeglések, a kiknek életdicsőségök a tétlenség volt, és a kik mindennemű foglalkozást szerencsétlenségnek tekintettek, egyszerre és mindenkorra kimultak a divatból. Úgy Brumnel mind D'Orsay, különösen ez a második, kitünő tulajdonságokat rejtettek külsejök csiszolt modora alatt, de azon hírnév, a melyet szereztek volt napjaikban, időszerűtlen és lehetetlen volna ma. Az 1832-ik eseményteljes év előtt létezett Angliában egy úgynevezett „társaság", a mely nagyon hasonlított a régi kizárólagos bécsi társasághoz. A fő és csaknem az egyedüli út abba a társaságba a politikán át vezetett, a politika pedig legnagyobbrészt mereven aristokrata foglalkozás volt. Alkalmilag a tömegből is tört egy-egy ember utat magának, és személyiség lett a képviselőházban és kívüle; de a kormányhivatalok legnagyobb része a nagy családok kezeiben volt, valamint az apró zárt városok is, és az irányzat az volt, hogy a hivatalokat előkelő születéssel biró fiatal emberek közt oszszák ki. A reform-törvény egy teljesen új elemet bocsátott

be a politikai életbe, és teljesen feltárta a politikai küzdteret. Egyszerre egy csapat vállalkozó jelentkezett parliamenti állásra és a következmény az volt, hogy a társadalmi erődöt oly emberek ostromolták meg, a kiknek semmi közük sem volt azon tisztán aristokrata osztályhoz, a mely azt eddig kizárólagosan bírta. Az elfoglalt erősség főúri birlalói, ha talán kissé meg is rezzentek a csapás alatt, mely őket érte, elfogadták a helyzetet és ugyanoly bölcseséggel és készséggel mentek bele új taktikájukba. Belátták, hogy ha az ujonnan érkezettekkel sikerrel akarnak versenyezni, az új alapon kell versenyre kelni velök, és meg kell mutatni erejöket, mint nem valami semmittevő aristokratia sarjainak. Az ily módon az egész főúri osztálynak adott ösztönzés igen nagy volt, és az ujonnan született vagy ujonnan kifejtett erély épp oly meglepő, mint kielégítő volt. A gyönyörvadász megszűnt az a typus lenni, a melyhez magát idomítani természetszerűleg elváratott mindazoktól, a kik biborban születtek.

Az így általánossá vált tevékenység számtalan csatornába tódult és azóta állandóan működésben van. Aristokratáink közül ma igen sokat erős ambiczió sarkal. Némelyek az államférfiúságot tüzik ki éltük czéljául, és annak a chablonszerű teendőivel úgy bibelődnek, mintha szükséges volna az életük fentartására. Mások, a kiket az izlésük nem utal a politikai küzdőtérre, könyveket írnak, képeket festenek, vagy szobrokat faragnak. Lehetséges, vagy éppen valószinű, hogy van bennük színházi hajlam, akkor valamely színházat segélyeznek, sőt igazgatnak. Üzletekre vállalkoznak, vagy valamely földmívelési vállalatnak szentelik életöket. Legalább tesznek valamit. A társadalom,

tényleg, végkép bucsút mondott a czímeres és dísztelen semmittevés eszményének, és az új irányzattal teljes egyetértésben, az új vonalon keresi kedvenczeit és pártfogoltjait. A kérdés, a melyet ma minden ilyen új aspiránshoz intéznek, nem csak az, hogy kicsoda ő? vagy milyen évi jövedelme van? hanem e mellett az is, mit tett eddigelé? és mit képes tenni? A társadalom hősei és vezérei nem azok a csinos fiatalemberek, a kik nem képesek többre, mint jól öltözködni és jól tánczolni. Sőt csak nagyon ritkán azok is, a kiknek hírneve a vadászterületekre és versenyekre szorítkozik; hanem olyanok, a kik törekedtek megoldani a jégpánczél övezte földsarok talányát, a kik keresztül törtettek egy-egy távol földrész sivár homoktengerén, a kik felmásztak hozzáférhetleneknek vélt hegycsúcsokra, a kik ügyes könyveket írtak, nagy festményeket festettek, szóval, egy vagy más nagy dolgot cselekedtek. Kétségkívül jelentékeny társadalmi haladás, hogy ha a régi korszak kiválóságai helyére a jövő nemzedék elé életeszményül oly férfiakat állíthatunk oda, a kik Xenophon nyomdokaiba léptek, vagy a művelődés előharczosai voltak egy világrészben.

Így helyesen következtethető, hogy bárminők legyenek is könnyelműségei és frivolságai, az az alap, a melyen az angol társadalom áll, lényegében komoly és annak a hagyományos és különösen angol tulajdonságnak az eredménye, a mely abból áll, hogy az életről komoly és nyomós nézetekkel bír. A vallásról nem beszélünk most: csupán azt akarjuk mondani, hogy a puszta élvezet ma nem eszményképe a typikus angolnak, bármely osztályhoz tartozzék is. A gyönyöröket szivesen és örömmel élvezi, ha útjában találja. Alkalmilag, mint láttuk, elkövetheti azt a tévedést, hogy

elveszti az útja helyes irányát és követi a gyönyör lidérczképét mindaddig, míg a hinárba kerül. Ezek a mi hibáink. A közönséges angolnak azonban megvannak a maga társadalmi és szakszerű czéljai, a melyeknek más dolgot alárendel. Óhajtja a helyzetét megjavítani vagy a nevét megörökíteni. Uralkodó indoka az emelkedési vágy, vagy az elhatározás, megtenni tőle telhetőleg a kötelességét abban az életkörben, a melybe a sorsa vezette. Az életczél, a mely így egy meghatározott munka teljesítésének nagy és egyedüli alkalma gyanánt tűnik fel, erélyedző ünnepélyességet nyer. Az angol gyakran ingadozhatik, de a bukás után újra felszedi magát és nyomul előre a czélja felé.

Száz és száz példát mondhatnánk el e veleszületett nemzeti hajlam fejlődéséről egy angol nemzedék életében, a bölcsőtől a sírig. Az olyan fiúnak, a ki nem tesz semmit, nincs az iskolában népszerűsége, se tekintélye. Minden elismert positio nélkül él abban a kis világban, a mely apró kiadása ama nagy világnak, a melybe be fog lépni. Ragyoghat a tanulásával, kitüntetheti magát criquet-játékban, vagy az evezésnél. Az egyetlen lényeges feltétel az, hogy valamit kell dolgoznia, ha valamelyes rangra vagy tekintélyre akar szert tenni társai és a kortársak közt. Ez a végzet követi őt mindvégig. A főiskolákban a henyélőt semmibe se veszik, csak az a valaki, a ki igazán tanul és az athleta. A hadseregben még egyetlen egy fiatal tiszt sem tett szert olyan hírnévre, a melyet a társai irigyeltek volna tőle, az által, hogy elegáns módon fecsérelte el az időt. Reá kellett magát szánnia szakszerű tanulmányaira, hogy helyet biztosítson magának a jövő emberei közt. Vagy ha kevésbbé volt

hajlandó a tanulásra, akkor jobban kellett ismernie a lótörzskönyvet és a versenynaptárt, mint Jominit vagy Hamleyt. De megállapitotta tekintélyét a vadászatokon vagy a versenytéren, vagy kiterjesztette vagy fenntartotta az ezrede hírnevét. Ugyanigy áll a dolog, akárminő tért választott élete feladatául; jellemét azon komolyság és siker mértékével állapitják meg, a melylyel felkarolta a pályáját.

A megbecsülés fokozatai, a melyben a különböző angol foglalkozások részesülnek, éppen olyanok, a milyeneket várni lehet oly társadalomban, a mely ily alapokra van épitve és ily czélokat tűz maga elé. Általában azt lehet mondani, hogy Angliában a szakpályákat a jövedelmezőségük, állandóságuk, befolyásuk és azon elismerés szerint becsülik, a melyben az államtól részesülnek. E viszonyok részben megmagyarázhatják azt a különbséget, a melyet az angol társadalom állapit meg a kereskedő és a tőzsdeügynök foglalkozása közt. A tőzsdeügynökök óriási vagyonokra tesznek szert; de hozzájuk tapad a koczkázat gyanúja és pedig sokkal nagyobb mértékben, mint a mennyire az szükségképen a kereskedés és ipar által összehalmozott mindennemű vagyon ellen is irányul. A kereskedő oly érdeket képvisel, a mely csaknem helyet érdemel a birodalom rendjei között, és a melynek fejlődésével Anglia boldogsága és hatalma van összekötve. Az ő üzleti háza lényegileg közintézmény, a melybe a spekulativ elem — a koczkázat elve — az árak hullámzása és a piacz bizonytalan volta — lehetőleg kevésbbé hatol be. A kereskedők, emlékezetet meghaladó idők óta barátai és támogatói voltak a fejedelmeknek, — helyet foglaltak el a törvényhozás népies kamarájában, felemelkedtek kiváló

helyekre az ország czímzetes aristokratiája közt. Voltak nemcsak kereskedő fejedelmeink, de kereskedő főuraink és kereskedő államférfiaink is. A kereskedői hivatást az angol társadalmi szervezet századok óta elismerte, ha nem is egészen nemes, de kiválóan tiszteletreméltó és érdemes hivatásul. A kereskedő nincs is rendszerint annyira elfoglalva a saját üzleti dolgaival, hogy ne lenne képes a társadalmi igényeknek és az ország dolgainak annyi időt szentelni, a mennyi szükséges. Műveletei egy aránylag egyenletes és rendes csatornában folynak, és azt sejtetni, hogy lázas nyugtalanság légkörében él, annyi, mint kétségbevonni a fizető képességét. Másképp áll a dolog a tőzsdeügynöknél, a ki társadalmi állását oly hamar szerzi meg, hogy még nem lehet biztosítottnak tekinteni — a kinek vagyona, habár nagy is, a szerencse és dicsőség fényes szinezetével bír, de minden pillanatban feloszolhatik puszta léggé, mint Aladdin palotája, és a kiről magáról is általánosan azt hiszik, hogy többé kevésbbé a remény és aggodalom hintáján ül reggeltől estig. A kereskedő üzleti helyiségébe családi hintaján vagy bérfogaton megy; a tőzsdeügynök arra az állomásra, a honnan a reggeli vonattal a Citybe utazik, divatos, könnyű kocsin hajtat be, a mely elé nagyértékű ügető ló van befogva, és mellette a bakon a lovásza ül, a kinek az arcza elárulja, hogy sok mindenfélét tud.

Ilyen legalább a közvélemény fogalma a két üzletemberről, és ez a fogalom nem tévesen jelzi az angol társadalom megfelelő felfogását. A brit kereskedő, mint mondtuk, valószínüleg tagja a parliamentnek és a példákat arra, hogy a tőzsdeügynökök napjainkban tagjai voltak a parliamentnek, megszámlálhatjuk egyik

kezünk ujjain is. Az eszményi tőzsdeügynök élete csak a látszaté; az eszményi kereskedőé a méltóságteljes nagyság vagy gazdag kényelem élete. A mai tőzsdeügynök bizonyos fokú neveléssel bír, a melyet gyakran a nyilvános iskolában, néha úgy Etonban, mint Oxfordban nyert, és határozott társadalmi aspiratiói vannak. Könnyen szerzi meg a pénzét, és könnyen költi is el, megszerezvén a lét minden gyönyörét. Nőül vesz egy csinos leányt, berendez egy mutatós lakást, válogatott borokat tart pinczéjében és franczia szakácsot szerződtet. Vannak kocsijai és lovai, páholya az operában és állandó helye számos színházban és hangversenyben. Belép egy vagy két jó, bár nem mindig elsőrangú clubba. Ismeretségei vannak a legmagasabb körökben és azzal hizeleg magának, hogy benn van a társaságban. De ebben a jóleső tapasztalatban a felesége nem részesül. Neki be kell érnie a társaság pletykáival, történeteivel és botrányaival, melyeket a férje asztalánál beszélnek el fiatal testőrtisztek és egyéb előkelő vendégek, a kik készségesen elfogadják a meghívókat oly házhoz, a hol mind a szakács, mind a pincze kitünő, és a hol a háziasszony és esetleg más jelenlevő hölgyek csinosak vagy kellemesek, ennek következtében igen sok férfivendég jár egy ily szerencsés pénz- vagy részvényspekuláns házához, míg a háztartás feje és ura a Cityben van elfoglalva. Talán a gonosz nyelvű világ el is kezd beszélni; mindenesetre tény az, hogy a háztartás egész fénye és képe a bohême élet szinezetét nyeri, e közt pedig, és az angol társadalom szelleme közt, csak tisztán felületes természetű rokonszenv létezik.

Alkalmazzuk most tovább ezt a próbát, az angol szakszerű élet más ágaira. Oly korban élünk, a mely

azzal kezdődik, hogy mindennemű érdemet és tehetséget tud méltányolni. Művészek és szinészek, költők és festészek az ország legvagyonosabb és legelőkelőbb embereinek ünnepelt vendégei, a kikkel az ebédlőasztalaiknál, fogadó termeikben és üzleteikben találkozhatunk. Látszólag teljes az összeolvadás a születési, vagyoni és értelmi aristokratia közt és mindegyiknek képviselői a legtökéletesebb és legfeltétlenebb egyenlőséggel érintkeznek egymással. És mégis az a felfogás uralkodik, hogy mondjuk egy festész bebocsátása e társaságba leereszkedés a társaság részéről, és pedig nem kevésbbé valódi azért, mert a leereszkedést tüntetőleg eltitkolják. És az a tény, hogy a művészek alkalmilag nemcsak nagy vagyonokat szereznek, hanem fényes házassági összeköttetésekbe is jutnak, egyáltalán nem bizonyít e felfogás ellen. Mikor egy egész országról szólunk, csakis általánosságban beszélhetünk, és ez alól is, mint minden szabály alól, vannak kivételek. Miért létezik ez a szabály — feltéve, hogy csakugyan létezik és mi a magyarázata? A mi a festőművészeket illeti: azt kell tekintetbe venni, hogy hivatásuk nemes ugyan, de az angol társadalom szellemének szempontjából bizonyos hátrányokkal van egybekötve. A művészi foglalkozás ellen még mindig bizonyos általános és meggondolatlan előitélet uralkodik. A finom szaglású és kitünően illemtudó brit közönség bizonyos társadalmi és erkölcsi lazaság, időszaki pénztelen állapot és sok dohányfüst illatát érzi a műtermek levegőjében. Ez a lazaság pedig még azonfelül nagy mértékben művészeti hagyomány és a melyet nagyrészt maguk a művészek örökítenek meg. Ők, tényleg, vagy legalább színleg nagyobb részben egyszerű, nyilt, ösztönszerű, fogé-

kony, kóbor faj, éppen olyan, a milyennek Thackeray festette őket a regényeiben. De a valóságban sokan, vagy talán legtöbben közülők — éppen az ellentétei ezeknek — komoly, erős fejű üzletemberek, a kik épp oly erős tudatával bírnak annak, hogy mi a húsz shilling értéke, mint a legelmésebb üzletember. De a társadalmi itéletek legnagyobb részben általános benyomásokon alapulnak; és a festőművészekről való általános nézet, most is, mint mindig, az egész czéhről és nem annak valamelyik egyes tagjáról szólva, — az, hogy a foglalkozás, a melyet választott, nem biztosít valamely meghatározott állást, és hogy nem alkalmas előmozdítani ama komoly, és rendszeres szokásokat, a melyet az angol társaság alapjának kiegészítő részeit képezik.

Ezen érzelem kimerítő elemzése arra a meggyőződésre juttatna bennünket, hogy oly vélemények is érvényesültek benne, a melyek más foglalkozásokra is alkalmazhatók. Ügyvédek, rendes gyakorló, sőt még kitünő orvosok is a társadalommal való mindennapi érintkezésben csaknem ugyanazon nehézségekkel küzdenek, mint a művészek. Természetes és logikus-e ennélfogva az a kérdés: hogy mi a társadalmi különbség a szakemberek eme csoportjánál? Ha nem nagyon csalódunk, a főkülönbség az a tény, hogy mindegyik pénzfizetéseket fogad el egyenesen azoktól, a kikkel névleg a társadalmi egyenlőség elve alapján érintkezik. Valamennyi szakember a közönség után él egy vagy más formában. Az egyedüli különbség csak az, hogy némelyik közülök a közönség pénzét ügynök vagy közvetítő utján kapja meg, mások pedig nem. Az ügyvédnek nincs közvetlen pénzbeli dolga a felével. Az írónak nincs közvetlen pénzügylete azokkal, a kik a könyveit vagy czikkeit olvassák. Az alapítványi

pap a jövedelmét illetőleg független a hiveitől. A művészek, ügynökök, orvosok, fogorvosok, sebészek tiszteletdíjat kapnak, vagy beküldik számláikat és megkapják — vagy legalább várják — a felszámitott összeg kifizetését. De ugyanezt teszi a szabó, a borkereskedő, a mészáros, a fűszeres vagy bármely más kereskedő is. Így jutnak aztán arra a következtetésre, hogy a társadalmi hátrány, a mely a művészekre és a többiekre nehezül, ugyanazon okból származik, mint azon egyének társadalmilag hátrányos állapota, a kik jövedelmöket oly foglalkozásokból nyerik, a melyeket semmiféle tekintetben se lehet nemeseknek vagy tudományosaknak minősiteni.

De térjünk vissza kettőre ama pályák közül, a melyeket e fejtegetésünk elején a hivatásszerű méltóság bizonyitékai gyanánt emlitettünk. Ama befolyás köre, a melyet a művészek, mint szintén a szinészek és zenészek gyakorolnak, szükségképen aránylag szűk határok közé van szoritva. Sem a kitünő festmény, sem a jó szinművészet, sem a zenei remekművek nem gyakorolnak igen észrevehető hatást mindennapi életünkre és dolgaink rendes, általános folyására. Egy kitünő kép feltűnést okoz a művészi világban; de nem módositja a gondolatokat, nem szabályozza a vágyakat, vagy nem lelkesíti az elméket a külső világban. Kitünőség egy ügyes színdarab vezérszerepének eljátszásában bő társalgási anyagot nyujt a társaságnak; de lehetetlen azt mondani, hogy az így tanusitott művészi érdemnek hatása is van. Az érzelmek, a melyeknek a szinész kifejezést ad a szinpadon, mély hatást idézhetnek elő, és régebben oly mozgalmakra adtak alkalmat, a melyek csaknem forradalmakig fokozódtak. Ugyanazon módon, a szöveg, a melylyel az énekes a dallamot kiséri, a legmélyebb, a legtra-

gikusabb hatást idézheti elő. De mind a két esetben a szerző, a drámaíró vagy a költő az, a ki beszél, és a szinész vagy énekes, a mi az értelmet illeti, a melynek előidézéséhez ő is hozzáadta a maga részét, — de csakis a maga részét — kevésbbé több, mint az a közeg, a melyet az irodalom szelleme sugalmaz és a min át beszél. Alig kisebb mértékben az ügyvéd és orvos foglalkozásáról is azt lehet állítani, hogy nekik sincs alkalmuk a gondolkozó közönség elméjét valamely irányba terelni. Az az orvos, a ki nagy tekintély a maga rendelő szobájában, tekintélyes állást szerez magának; és ezen állás magaslatáról felszólalhat sok, nem szakkérdésben is és bizonyos lehet felőle, hogy meghallgatják. De ezen tekintélyt nem mint orvos szerezte meg. Hasonlókép egy ügyvéd lehet választási ügynök, és mint ilyen befolyást gyakorolhat a pártok állására az államban. De a működés ezen ága csak ritka és alkalmi tere az ő hivatásának. Minél közelebbről nézzük a dolgot, annál világosabbá lesz, hogy egyetlen szakpályáról, mint ilyenről, sem lehet azt állítani, hogy olyan befolyást gyakorol az értelemre és az erkölcsi meggyőződésekre, a mely szabályokat alkotna a mindennapi élet irányitására, és úgy kidomboríthatná a nép nézetét a vallási és politikai tárgyakról, mint az iró, a pap, vagy az ügyvéd, a ki előkelő helyet foglal el társai közt. Az ügyvéd, a ki a biróság előtt tárgyal, még inkább a biró, a ki a birói székében ül, anyagilag és észrevehetőleg segédkezik a köztörvény készítésében, kisimitásában és újjá alkotásában, a mely pedig a közerkölcstannak egyik különös ága. Az iró támogatja olvasóit érezhetőleg vagy nem érezhetőleg, közférfiak és közkérdések megitélésében és azon eszméik képzésében a helyesről

vagy helytelenről, a melyeknek öntudatos vagy öntudatlan hatása erkölcsi létük jó vagy rossz szelleme lesz. A papról, a hítszónokról nem szükséges beszélnünk.

Mondottuk, hogy az a becsülés, a melylyel a társadalom megtiszteli a szakmunkások különböző osztályait, szorosan arányban áll befolyásuk mértékével és jellegével a közfelfogásra. Tovább mehetünk és azt is mondhatjuk, hogy az állam a szolgálataik elismerésében ugyanazon mérték szerint ítéli meg őket. Azok, a kik saját szorgalmuk által emelkednek a legmagasabb czímzetes rangokra, hogyha ezt a rangot nem megfelelő politikai ügyesség vagy pártszolgálat miatt, vagy oly ügyben való óriás áldozatkészségük folytán, a melyet az akkori kormány helyeselt, vagy tengeren vagy a csatamezőn véghezvitt oly kitünő tettek miatt nyerték, a melyek nemzetek sorsát döntik el, rendesen azon osztályok egyikéből vagy másikából kerültek elő, a melyekről fentebb szóltunk. Művészek alkalmilag elnyerik a lovagi czímet vagy a baroneti méltóságot, épp úgy orvosok is; és ugyanez a szerencse érheti néha az ügyvédeket (solicitor) is.[1] De ellentétben a barristerrel, az olyan ügyvéddel, a ki a feleket a biróság előtt képviselheti, egyetlen solicitorról se lehet elmondani, hogy a kanczellári parókát vagy a főrendiházi tagok talárját a táskájában hordja.[2]

[1] Lord Beaconsfield javaslatára két solicitor nyerte el a bároneti rangot: Sir Philip Rose 1874-ben és Sir Gabriel Goldney 1880-ban. A lovagi czímet számos ügynöknek adományozták.

[2] Lord Tennyson az első egyén, a ki pusztán irodalmi érdemei jutalmául kapta a főrangot. Lord Macauley és Lord Lytton, ámbár most már kizárólag úgy említtetnek és az utókor is úgy fogja őket említeni, mint a hazájuk nagy íróit, egyuttal államférfiak is voltak vagy legalább is a koruknak igen kiváló tényleges politikusai.

Vajjon az a nemesi korona, a melyet egy kitünő iró áthagyhat gyermekeire, ékesítette e valaha egy festő fejét? Remélhetne-e maga Aesculapius, legvérmesebb pillantásaiban is egyenrangú méltóságot a püspöki süveggel, a melyről minden pap azt gondolhatja, hogy esetleg belerakta abba a kézi táskába, a melyet magához vesz, mikor elhagyja lakását, hogy valamelyik barátját helyettesítse és netalán egy királyi vagy más kitünő személy előtt szónokoljon? Kétségkivül jogosan lehet mondani, hogy napjainkban minden szakpálya képviselő férfiai egyenrangúak és a társadalomban a teljes egyenlőség elvének megfelelő bánásmódban részesülnek; de itt a felszín alá igyekeztünk kissé bepillantani és megkisérlettük lehetőleg megmagyarázni azt, a mi talán csak hóbortos előítélet és babonaság.

TIZENKILENCZEDIK FEJEZET.

A társadalom és a politika.

A POLITIKÁRA GYAKOROLT TÁRSADALMI BEFOLYÁSOK FOKOZATOS CSÖKKENÉSE. — AZ ARISTOKRATA ELV MÉG MINDIG HATALMAS. — AZ ANGOL ÁLLAMFÉRFIÚSÁG RENDSZERE LÉNYEGESEN ARISTOKRATIKUS. — AZ ÁLLAMFÉRFIÚI TULAJDONSÁGOK A CSALÁDOKBAN KEDVEZNEK ENNEK AZ IRÁNYLATNAK. — A VIDÉKI FALUSI HÁZ HELYE A MI POLITIKAI RENDSZERÜNKBEN. — A CLUBOK: ÁLTALÁNOS KÉPÜK ÉS POLITIKAI JELENTŐSÉGÜK. — KÜLÖNÖS KIVÁLÓSÁGAI A CONSERVATIV CLUB-RENDSZERNEK. — ENNEK MAGYARÁZATAI. — A CONSERVATIV PÁRT TÁRSADALMI SZERVEZETE. — POLITIKAI SZALONOK: HANYATLÁSOK ÉS A HANYATLÁSOK OKAI. — LADY PALMERSTON SZALONJA. — A SZALON KILÁTÁSAI.

Divatos dolog azt mondani, hogy miután az 1832- és 1867-iki reform-törvények az angol népet bevonták részvételre a nemzet kormányzatában és mink teljesen reáléptünk arra a széles útra, a melyről azt gondolták, hogy a tiszta demokratiához vezet, a rang és divat, vagyis másszóval az úgynevezett „társadalom“ befolyása a politikára, megszünt létezni. 1832 előtt az angol politika története nagymértékben azonos volt az angol társadalom történetével. Az utolsó félszázad alatt vették észre a nagy angol családok tagjai, hogy nem képesek többé okos házassági szövetségek által megtartani a saját körükben a kormányzás gyeplőjét. Valamivel több mint száz évvel ezelőtt Burke a parliamentbe való belépését Lord Rockinghamnak köszönhette, a ki látván, hogy a kormánya, mint Charles Townshand magát kifejezte: „pusztán mutatós, csinos nyári kelme, de téli használatra teljesen alkalmatlan“,

a fiatal irlandit, — a ki akkor, mint Macaulay mondja, főleg arról volt ismeretes, hogy írt „egy kis értekezést, a melyben Bolingbrooke irályát és okoskodási módját utánozta kiváló ügyességgel“, — magántitkárává kinevezte. Pitt, ámbár Chathan fia volt, parliamenti pályáját egyik nagy uralkodó család, a Lowtherek árnyékában kezdte meg. Canning sógora és pártfogoltja volt Portland herczegnek. „Egyik legkülönösebb vonása ennek az elavult kornak — mondja egy író a Blackwood's Magazineban[1] — az a mód volt, a melyen rendelkeztek az országgal. A St. James's Square egyetlen főuri clubjában se játszották kizáróbb modorban a whistet. Egyszerűen csak az volt a kérdés, vajjon ő kegyelmessége, Bedford herczeg meg lesz-e elégedve a cabinet negyedével vagy felével, vagy vajjon Rockingham marquisnek elég lesz-e kétötöd, vagy Shelburne grófnak kell-e valamennyi hely a cabinetben, avagy megosztja a hatalmat Portland herczeggel. Mindezen alkudozásokban és egyenkedésekben sohasem halljuk a nemzet nevét. Egy suttogás sem árulja el, hogy olyasvalami is létezik, mint a nép. A fényes conclaveben még csak utalás se hangzik a hatalmas ajkakról a nemzet érdekeire, érzelmeire és szükségleteire, mert az ilyesmi megsérthetné a „finom füleket.“ Nem kevésbbé érdekes bizonyítékát tartalmazza a dolgok ezen eltűnt állapotának egy levél, a melyet Burke írt első pártfogójának, Rockingham lordnak: „Lord Shelburne — írja — még mindig tartja a kormányát, noha az épp oly ellenszenves és annyira gyűlölt, mint valaha volt, Grafton herczeg folytatja régi panaszkodását a terhes hivataloskodás miatt és

[1] CCCL. szám. 754.

még mindig őszintén óhajtja az állását lehetőleg soká megtartani. Ezalatt Lord Shelburne befolyása is csökken lassankint, úgy tudom, hogy Lord Camden, a ki az utolsó szavazásoknál vele tartott, elhagyta őt és átment Grafton herczeghez. A Bedfordok borzasztóan meg vannak rémülve mindezek felett, attól félnek, hogy az asztalt, a melyet oly szépen megterítettek és a melyhez olyan jó étvágygyal ültek le, czivakodás közben fölrugják. Nem látják még most megérettnek a dolgot arra, hogy behozzák Granvillet és úgy vélik, hogy minden lényegesebb sakkhuzás most csak a gyöngeségüket árulná el úgy a király cabinetjében, mint a nemzet előtt."

Természetesen már régen történt, hogy a dolgok állapota így el volt avasodva teljesen. Mindazáltal nagy hiba volna ebből azt következtetni, hogy a nagy családoknak nincs befolyásuk a kormányok alakitására, vagy hogy nincsenek érintkezési pontok aristokrata szalonok és a parliament közt, a melynek képviseleti kamaráját minden háztartás szavazatával választják meg. Annyi bizonyos, hogy angol néptömegek képesek a kormány élére juttatni bármelyik államférfit, a kit ott óhajtanak látni és hogy annak a kormánynak, a mely a nemzet bizalmát bírni akarja, oly emberekből kell állnia, a kiket a választók elfogadnak. De mégis maradt elég tér, a melyen a társadalmi gépezet nyomást gyakorolhat a politikára és a politikusokra. Mikor szabadelvű ministerium áll a kormány élén, a whigek vannak hivatva fenntartani az egyensúlyt a jobb és a balszárny közt és a whigek kitünő társadalmi segédeszközökkel rendelkeznek. Hasonlóképen a conservativeknél a régi iskola toryjai még nem kipusztult faj és egy mérsékelt conservativ minis-

terelnök nehezen fog kormányalakításra vállalkozni a nélkül, hogy előkelő tory-támogatóinak a véleményét meg ne hallgatná és alig fogja megállapítani egyetlen ülésszak törvényhozói programmját a nélkül, hogy azt előbb ne közölte volna az aristokrata hatalom ugyanazon illustris letéteményeseivel. De úgy a whig, mint a tory nemesség többé álmodni se fog arról, hogy a végletekig ellenezzen olyan követelést, a melyhez a nép komolyan és határozottan ragaszkodik. Más oldalról, a nép egy képviselője sem fogja azon kezdeni, hogy daczoljon a nagy czímzetes és földbirtokos mágnások hatalmával. Alkudozás, egyezkedés, kölcsönös engedékenység a modern államférfiak ismertető jele. A kiváltságos osztályok hatalmas szerkezetet képeznek és tudják, hogyha a kiváltságaikat fenn akarják tartani, akkor hallgatólagos megegyezésnek kell létezni az iránt, hogy végeredményben meg kell történni annak, a mit a sokaság akar.

De mivel a dolgok ezen állapotában a végzet nyilvánvaló rendelkezését ismeri fel, egyáltalán nem hajlandó mindent feláldozni a népies áramlatnak. Bármennyire demokratikusok legyenek is irányelveink, sohasem volt időszak, a mikor a rangnak és divatnak és mindennek, a mi ebben a szóban: társadalmi állás ki van fejezve, olyan kiváló alkalma lett volna befolyásolni a nép hangulatát, mint éppen most. Ennek az okát bizonyos fokig kifejtettük az előző fejezetekben. A művelet, a mely évek óta folyik: az egyenlősítés. A középosztályok vagyonának szaporodása és összeházasodások a társadalmilag felebbvalókkal okozta azt, hogy magukévá tették az új összeköttetéseik ízléseit és előítéleteit. A vagyon szaporodik és a vagyon

birtokosai természetesen azoktól veszik át szempontjaik szinezését, a kik felettük és nem azoktól, a kik alattuk állnak. Ennek következményei, akár társadalmi, akár politikai szempontból vizsgáljuk, ugyanazonosak. Az aristokrata szellem épp úgy uralkodik politikai, mint társadalmi rendszerünk felett. Az államférfi, a ki nyilvánosan kiáltja ki az igazságot a háztetőről, valószínüleg szenvedni fog a közlékenységéért.

Ennélfogva nem meglepő, hogy az államférfiúságnak is megvan az a hajlama, hogy épp úgy hagyománynyá legyen némely családban, mint a hogy a fiú örökli a köszvényt az apjától. A legbecsesebb politikai nevelést, a melyet egy fiatal ember nyerhet, a körüle levő viszonyok és társaság adja meg és ez a nevelés teljesen független attól, a melyet a könyvből merít. Az aristokraták az erőnek, a demokraták az eszméknek köszönik a létezésüket és az angol államférfiúság legerősebb virágzásakor se volt kizárólagosan, vagy csak szükségképen is, az irodalmi tudományossággal összekötve. Ha a könyvek olvasása a tudás mértéke, akkor az angol társadalom felsőbb osztályainak fiatalabb tagjai a legtudatlanabbak a világon. Hogyha a bölcsészek elméleteinek és a történetirók elmélkedéseinek ismerete szükséges ahhoz, hogy képesítse őket egészséges politikai szolgálatot tenni a hazájoknak, akkor ezt a szolgálatot ők nem tennék meg soha. De ha létezik nevelés könyvek nélkül és ha ez a legbecsesebb nevelés egyáltalában, akkor jobb, ha a dolgok maradnak a mint vannak. Az élet tudományát csak magából az életből lehet megtanulni és az emberi természet körülbelül egyenlő mindenütt, a törvényhozás termében úgy, mint az utczán, az udvarnál úgy, mint a clubban. A mi fiatal

embereink mostanában körüljárják a világot. Tanulmányozzák a polgártársaik és társnőik bogarait a szalonokban, a versenytéreken, a parkban és ez az egész művelet öntudatlan nevelés. A dolgok és helyek ismerését, a melyeket könyvekből tanulunk meg, ma bírjuk és holnap elfeledjük. Csak az az ismeret marad meg, a melyet a gyakorlati tapasztalat ad.

És nem is csak az angol nemzet jelleme és az angol politikai rendszernek szelleme kedvez a társadalmi befolyások gyakorlásának a politikára. Társadalmi befolyások, a melyek ténylegesen és állandóan érezhetők a közélet mezején, belejátszanak a mi pártkormányzati rendszerünkbe is. Hogyha rendes időkben a művelt társadalom közönyösnek látszik is a pártpolitikai czélok iránt, nem ismeretlenek nálunk oly hölgyek, a kik született állampolitikusok, a kik természetes képzettséggel bírnak parliamenti helyzetek megjósolására és a kik a szavazási névsor valószínü eredményeit oly mohósággal számítgatják, mint a kezdő párt-whipek (összetartók). A legnagyobb részben azonban, csupán igen nagy kérdések érdeklik a társadalmat, vagy olyanok, a melyeknek főpontjai könnyen megérthetők és könnyen hatnak a képzelődésre. Ha valaki indítványozná a nemzeti egyház és javadalmai megszüntetését, képletileg beszélve, ezer és ezer asszonyi kard repülne ki a hüvelyéből. Hasonlókép oly kérdések, mint a keleti kérdés, szintén bírnak társadalmi szinezettel épp úgy, mint mély politikai jelentőséggel. Széles keretei könnyen megérthetők, vagy legalább olyanoknak látszanak számok és statistika segélye nélkül is. Sőt ennél a kérdésnél közrejátszik az a tisztán személyes vonzerő is, a mely oly gyakran hiányzik a politikában. A most élő két legkitünőbb

államférfi (Beaconsfield és Gladstone) közt folyó versenyzés szembeszökő és hatásos módon kidomborodik. A törökök és oroszok közt folyó véres küzdelem lefolyása éppen azokat az alkalmakat adta meg a rokonszenv nyilvánítására, a melyeket a társadalom kedvel. Hangversenyeket vagy ünnepélyeket rendeztek folyvást egyik vagy másik harczoló fél javára és a divatos irgalmas nénikéknek módjukban volt, nemcsak jó munkát végezni, hanem meg volt az az elégtételük is, hogy a társadalmi izgatottságot bő mértékben élvezhették.

A vidéki ház is fontos pontja a társadalom és politika érintkezésének. A vidéki házi rendszer oly határozottan nemzeti, mint a brit alkotmány, és bizony mondhatni, hogy a vidéki ház évada az egész éven át tart. Az angol vidéki ház ama főerők kisvilága, a melyek a modern társadalomban működésben vannak. Ha jó dolog az, és hozzájárult ama kemény és szoros választó vonalak részleges eltörléséhez, a melyek osztályt elzártak más osztálytól, — hogy aristokratiánk alkalmilag megnyitja a parkjait mindenki előtt, a ki szeret ott vasár- vagy ünnepnapokon néhány órát illedelmesen eltölteni, megfelelő társadalmi jótétemény az is, ha az aristokratia megnyitja a házait oly készségesen, mint most teszi, oly emberek előtt, a kik valamivel többet képviselnek a restség és mulatság elveinél. A látogatók nagy részére nézve a most említett évad csak a vadászati évaddal azonos. De még a sportsmeneknél sem hiányzik némi osztályjelleg. Vannak köztük üzletemberek épp úgy, mint csupán mulatni vágyók; mindenféle foglalkozású egyének; olyanok, a kik rendesen nem tudják soha, mi az egy napi heverés, mint szintén olyanok, a kik soha

sem tudják, mi az egy napi munka. Püspökök vagy némely más magas rangú papok, megadják a társaságnak a kitűnő tiszteletreméltóság szinezetét és jelképezik az egyház és állam közt levő egységet. Az utazó, a ki évekig tartó kutatások és vándorlás után visszatért az angol földre, szintén határozott nyereség. Találunk ott tanárokat, a kik tanári méltóságérzetüket jelentékenyen lejebb hangolják, nagy tudományú jogászok, valamint természetbölcselők, gyakran jól összevegyülnek a többi vendégekkel; és érdekes megfigyelni, hogy a tudós történész, a ki egy némileg merev jellegű kis előadást tartott délután egy régi brit tábor maradványairól, ebéd fölött kedélyesen cseveg köznapi dolgokról és bebizonyítja, hogy a dohányzóban, szivarszónál jól tudja élvezni a tréfát. Azt lehetne vélni, hogy egy nélkülözhetetlen alak kimaradt a sorozatból. Hol van — lehet esetleg kérdezni, — hol van a társaság mulattatója és élczgyártója? Hát ilyen bizony nem mindig akad. Tréfái megszokottakká és unalmasakká válnak és noha a társaság szereti, ha mulattatják, mindazonáltal igen épületes kedvet árul el az ismeretei gyarapítására is. Így aztán a puszta és egyszerű szórakoztatások helyett, meghív házához tanárokat, a kik szükség esetén tudnak tréfások is lenni, vagy bölcsészeket, a kik épp úgy képesek megoldani a világegyetem titkát, mint segédkezni egy kettős akrostichon megfejtésénél. Ezen vegyes elemek közt a politikai elem előkelő helyet foglal el. Moore, a költő azt mondta, hogy nincs olyan jó orvosság egy radikális politikus megszeliditésére, mint meghívni Bowoodhoz. Kétségtelen, hogy ha az utolsó negyven év tiszta politikai történetét meg lehetne írni a „Greville Memoirs“

őszinte modorában, úgy belátnók, hogy egy-egy eddigelé nyakas és kiengesztelhetetlen demokrata vad tüzét sok esetben lecsillapitotta a Whig vendéglátás tapintatos alkalmazása az őszi hónapok alatt.

A vidéki ház mint intézmény, azon a tágas határmezőn, a hol a politika és társadalom érintkezik, közös az állam két nagy politikai pártjával, de a konzervativeknek volt fenntartva, hogy páratlan sikert érjenek el a clubrendszerükkel. És itt helyén van néhány előzetes szót mondani a clubok általános kérdéséről. A clubokról általában azt lehet mondani, hogy a szövetkezés elvét valósítják meg a vendéglői életre alkalmazva. Nagy szolgálatokat tettek mind politikailag, mind társadalmilag; társadalmilag óriási lépést tettek egy egészséges közvélemény megteremtésére; politikailag megszilárditották az egység érzetét és gyarapitották azt a kölcsönös megismerkedést, a mely lényeges eszköz a pártszervezet különböző tagjainak együttartására. Kérdés tárgyát képezheti, hogy mennyire mozdítják elő a clubok a takarékosságot, a mely pedig egyike a szövetkezés rendes előnyeinek. Némely régibb clubban, a melyeknek már nagyösszegű letéteményeik vannak a bankárjaiknál, tényleg lehetséges az élet szükségleteit és fényűzéseit eredeti áron megszerezni, és ebédeket enni a rendes vendéglői árak harmadáért; de csalódás azt hinni, hogy az ember a legtöbb clubban épp oly olcsón étkezhetik, mint otthon, vagy valamelyik nem túldrága vendéglőben. Bizonynyal igen kevés londoni clubban lehet oly jól és bőségesen ebédelni három és fél shillingért, mint akárhány londoni vendéglőben. Az igen jelentékeny fokú kényelem és fényűzés az, a mit a clubtag a clubban megkap, a mit nem kaphat meg másutt,

és a miért szivesen fizethet. Tényleg palotában lakik és a meddig a tagsági díját megfizeti és nem sérti meg a club alapszabályait, nem félhet a kirekesztéstől. A club társadalmi előnyeit sokan még többre becsülik, mint a gazdaságiakat. Egy valóban első rangú club tagságával kétség kívül jár bizonyos foka a társadalmi kiválóságnak. De az árú értékét sokkal inkább a védjegy jelzi, semmint maga az árú. Ez pedig a formaszerű elismerése az oly tulajdonságoknak és előnyöknek, a melyeknek létezése teljesen független a clubtól és a melyek valóban főindokai a tagságnak. De társalgási tekintetben, a társas érintkezés szempontjából a club keveset, vagy semmit se nyújt; valóban a modern club géniusza csaknem az elszigeteltség géniuszának mondható. Az ujonnan belépett tag valószínűleg úgy fogja találni, hogy nem kevésbbé van teljesen egyedül azért, mert véletlenül egy pár tuczat embertársa is jelen van. Valamelyik club tagja lenni nem szükségképen vonja maga után a személyes megismerkedést bármelyik clubbeli tagtárssal. Némely clubban, a hol kevésbbé merev etiquetterendszer uralkodik, nem tartják rendellenesnek, ha valamelyik tag megszólítja a másikat, a kit eddig soha sem ismert és a ki véletlenül mellette ül, a szomszédos széket foglalja el a dohányzóban; e részben is, mint sok másban, minden jelentékenyebb londoni clubnak megvan a maga jellege. Maguk a clubok is csaknem oly sokféle és különböző jellegekkel bírnak, mint a gentlemenek, a kik ott megfordulnak. Sokan közülök a clubot csak semleges helynek tekintik, a hol naponként, vagy talán csak hetenként két-három órát töltenek el. A clublátogatók még fölületesebb fajtája pedig sietve belép a társalgóteremben, bepillant

a tagajánlások jegyzékébe, aztán miután néhány szót váltott volna egy-egy felületes ismerősével, találkozik oly taggal, a kivel bizalmasabb viszonyban van, és megbeszél vele valamely üzleti vagy mulatsági kérdést. Vannak olyan tagok is, a kik a hét bizonyos napjain, vagy a nap bizonyos óráiban rendesen a clubjokban tartózkodnak; másokra nézve pedig a club nem pusztán második otthon, de az otthon maga. A milyenek a tagok, olyanok a clubok is. Némelyekben megvan a könnyű bizalmasság általános levegője, másokban oly sok a szertartás, mint valamely állami ténykedésnél; némelyikben a tagok minden feszélyezettség nélkül reggeli öltözetben ülnek az ebédhez; másokban ez bűn, a mely csak akkor menthető, ha az ebédelő éppen induló félben van hosszabb útra.

Vannak clubok, a melyek bár a két nagy politikai párt valamelyikéhez tartoznak és politikai czélokat szolgálnak, nem vállalkoznak térítő feladatokra, mint a tisztán politikai clubok. Az utóbbiaknak vannak politikai bizottságaik, a melyek a politikai czélokat szolgáló alapot kezelik, kötelességszerűleg ügyelnek a parliamenti választásokra, és valamint arra is, hogy a tagjaik politikai működésükben ne sértsék meg nagyon is szembeszökően ama párt elveit, a melyhez tartoznak; de hogyha a pártok okosak, csak nagyon kíméletesen gyakorolják a hatalmukat. Nem tartották esélyes dolognak a St. James streetbeli conservativ club bizottsága részéről az első Lord Westbury kirekesztését, a mikor elfogadta a főügyészi állást Lord Aberdeen kormányában; valamint ama politikusok általános véleménye szerint, a kik egyszersmind világfiak is voltak, a Reform club se tanusitott sokkal jobb itélőképességet, mikor kitörölte

a tagok sorából Ripleyt, a bradfordi képviselőt, a miatt, hogy nem volt eléggé buzgó tagja a szabadelvű pártnak. A Carlton club erélyesebb volt, és sohasem ismerte el a politikai bizottság létezését, a mely ma már a Junior Carlton clubban holt betűvé lett. A néhai Lord Derby a szabadelvű Brook's club tagja volt élete végéig, Gladstone pedig csak néhány évvel a halála előtt töröltette ki a nevét a conservativ Carlton club tagjai névsorából. Mikor 1852-ben a Carlton club néhány conservativ tagja személyesen inzultálta Gladstonet, a klub közvéleménye határozottan a támadás okozói ellen nyilatkozott. A clubok, mint összekötő kapcsok a társadalom és államférfiak közt hasznosaknak bizonyultak; de a hasznosságuk igen nagy mértékben azon ügyességtől és tapintattól függ, a melyet az igazgatóság tanusít; ha az igazgatóság eljárása az inquisitio szinezetével bír, okvetlenül meghiusul.

A mi annak a magyarázatát illeti, hogy miért lett különböző a sorsa a club-elv kifejlődésének a conservativek és liberálisok közt: azt ott a két párt szervezete közt levő alapeltérésekben és ama különbségekben kell keresni, a melyek a tagjaik hagyományaiban, érzelmeiben és előítéleteiben rejlenek. Az angol, conservativ természeténél fogva a clubéletre alkalmas teremtmény, a szó modern értelmében. A szabadelvűek úgy mint a conservativok egyaránt bírnak a kizárolagosság külön és sajátos jellegével; de a conservativ kizárolagosság különbözik a szabadelvűtől abban, hogy nem kardoskodik a clubélet szabadsága ellen, sőt tényleg inkább előmozdítja azt. E tényt bizonyítja a Carlton clubnak, a conservativ párt clubjának létezésében, a mely értelemben a liberálisoknak

egyáltalán nincs clubjuk. A Carltont, a Reform- és a Brook's clubtól eltérőleg egyformán látogatják a hivatalos pártvezérek, a párt főuri fejei, és a mindenféle sorsú és állású követők serege. Nagy peerek, vidéki apró földesurak, kereskedők és iparosok, itt közös talajon jönnek össze, és clubismeretségben, a legtöbb esetben csakis ilyenben állnak a párt elismert vezéreivel. A szabadelvű clubokban nincs ilyen együvétartozás és egyöntetűség. A párt rendes tagjai rendszerint a Reform Clubot látogatják, mint sok száz más is, a kinek nincs semmi különös hivatása, és a kinek a politikai nézetei kellően színtelenek. A párt vezérei a Brook's clubba járnak. A Carlton club tényleg az, a mi lenni akar: tisztán politikai és társadalmi intézmény, egy párt elismert képviselőinek elfogadott találkozó helye és főhadiszállása. A Reform club tagjai közt hiányzik a politikai egység és a beható politikai czél öntudata. Másfelől a szabadelvű vezérek politikai elvtársaikat vendégszeretően és szivesen látják magánlakásaikon; és míg a szabadelvűek talán kevesebbet érintkeznek egymással a clubokban mint a conservativok, az előbbieknél valószínűleg több a magánérintkezés, társadalmi vendégszeretet, nyilt ház és barátságos érintkezés.

Nem is nehéz átlátni, hogy miért felel meg a club annyira a conservativ párt szellemének. A modern conservatismus éppen abban az arányban vezet sikerre, a melyben tényleg szövetkezést jelent az aristokrata és demokrata elemek közt. A szellemi és külső magatartást, a mely e szövetség állandósitására alkalmas, a conservativek régtől fogva ápolták és fejlesztették oly mérvben, a mint a szabadelvűektől aligha lett volna lehetséges. A typikus tory nagy földbirtokos

volt, és ha nem is tartott kopófalkát, mindenesetre tűrhetően, szorgalmasan látogatta a vadászatokat. A körülmények feladatává tették, hogy megkedveltesse magát az alantabb állókkal, és öntudatlanul megtanulta tanulmányozni és gyakorolni jó modorú leereszkedés az őszinte, és nem hetykélkedő pártfogolás szerepét, a mely oly jól felel meg az angolok igényeinek. Nincs ennél jobb módja az átöröklött előkészületnek a clubok vegyes életrendjére; nincs jobb alkalom a conservativ clubnál arra, hogy az ember olcsón, de mégis sikerrel elégítse ki a politikai elvbarátok társadalmi aspirácziói. A modor, a mely veleszületett a typikus toryval, a természetes, szivélyes megszólítás, a mely oly jelentősnek látszik, és tényleg oly keveset jelent; az egyenes angol udvariasság, a melyet megtanult, vagy az övéitől örökölt, a kik a vadászatokon, a bérlőkkel és a munkásokkal való mindennapi érintkezésben sajátították el, kitűnően megteszi a szolgálatot a Pall-Mallen is, mikor a szükséges módosításokkal alkalmazzák.

A szalonról, mint politikai czélokat szolgáló társadalmi intézményről, eddig lehet mondani, hogy nagyon határozott helyet tölt be Angliában. Az angol politikai társadalom sokkal inkább felszaporodott, hogy sem a képviselőit egyetlen szalon befogadhatná; vagy lehetséges, hogy maga az a kiterjedés, a melyet a társadalom elért, azon angol hölgyekben, a kik más körülmények között vezetői lehettek volna, azt a meggyőződést érlelte meg, hogy reménytelen törekvés volna tőlük, megkisérelni ily zűrzavaros birodalom szabályozását. Oly angol hölgyek, a kik képesek vezetni egy szalont, ma is léteznek, de igen kevés kivétellel, tehetségeiket és hatalmukat most más

tereken érvényesítik. Angliában a legjobb társaság, habár erős politikai szinezettel bír is, nem kizárólag politikai; a kik kormányozzák, azoknak a feladata, bevonni a művészet, tudomány, irodalom, honvédelem és kereskedelem kitünő képviselőit. Még miniszterelnökök se szorítkoznak a meghivásaikban azokra, a kik csupán csak politikusok és az állami ebédeket ő felsége születésnapján és más alkalmakkor, kitünő művészek, írók és tudósok jelenléte díszíti.

Ennélfogva a politikai értelemben vett szalon inkább azért szűnt meg létezni, mert az angol társadalom viszonyai megváltoztak, semmint azért, mintha nem volna elegendő inger és alkalom a politika befolyásolására a társadalom által. Mikor Lady Palmerston meghalt, 1868-ban, akkor eltünt vele együtt az akkori társadalom királynője és utódja nem maradt. Lord Palmerston rendkivüli népszerűsége nem hirtelen növésű virág volt. Ellenkezőleg Lord Palmerston sokáig éppen az ellentéte volt a népszerűnek. Megházasodott és bekövetkezett a változás. A férj a népszerűsége és befolyása legnagyobb részét a felesége társadalmi tapintatának és szalonjának köszönhette. A XIX. század második felének első évében Lord John Russel egy emlékezetes alkalommal elbocsátotta Lord Palmerstont a külügyminisztérségből. A számüzetés rövid volt, de csak azért, mert bárki állt is a kormány élén, a társaságban Lady Palmerston uralkodott. A világ nem csupán rokonszenvezett Lord Palmerstonnal Lord John Russellel szemben, hanem lelkesedett érte, és csak pár nappal a kormányban történt szakadás után, Lady Palmerston egy estélyt adott, a mely valóban történelmi emlékű. Ezen az estélyen jelen volt valamennyi politikai, társadalmi vagy szellemi jelen-

tőségű egyéniség. A „Times“ a vendégek teljes névsorát közölte e jelentős czím alatt: „Az elűzött minister“ és Disraeli, a ki szintén jelen volt, kijelentette Lord Granville előtt, hogy ő nagyban tévedett, a mikor csak pár nappal azelőtt azt mondta: „Volt valaha egy Palmerston“.

Lady Palmerston nemcsak este, de nappal is fogadott. Minden meghívóját sajátkezűleg írta. Tökéletes ügyessége biztosította estélyeinek a kiválóság bélyegét; és mindenki, a kit meghívott, a meghívást megtiszteltetésnek tartotta, noha nemcsak egyedül ő részesült benne. Egyetlen ház se volt Londonban, a mely oly érdekes lett volna a világfira, vagy oly hasznos a politikusra nézve. Ez volt az egyedüli hely, a hol a világ érverését csalhatatlanul lehetett megérezni és a ministerek ide jártak megtudni a népies és művelt közvélemény valódi áramlatát. Ez a hely Lady Palmerston halálával üres maradván, egynél több előkelő hölgy megkisérlette a betöltését legjobb tehetsége szerint. De a meghívóik, a melyeket titkárok, pártemberek, hivatalnokok írtak, csakis ilyeneknek szóltak. Az ilyen összejöveteleken való megjelenés épp annyira munka, mint mulatság. Csaknem ugyanazt lehet mondani a nagy politikai ebédekről is. A két nagy politikai párt vezérei nem tanulhatják és nem is tanulják meg a társadalmi szórakoztatás művészetét. Ebédeket és estélyeket adnak, de úgy adnak és a meghivottak is úgy fogadják el a meghivást, mint szükség parancsolta kényszert. Semmi sem volna könnyebb, mint azt a befolyást túlozni, a melyet akár a clubbok, akár a szalonok gyakorolnak a politikai életre. Teljesen igaz, hogy a club, mint már mondtuk, jobban bevált a conservatismus mint a liberalismus kezében. De ebből

nem annyira az következik, hogy a conservatismus sikeres szervezete a clubbélet eredménye, mint inkább az, hogy a clubélet sikeres kifejlődésére ható különös okok a conservativeknél léteznek, nem pedig a szabadelvűeknél. A clubélet kifejlődésében az első lényeges kellék az aránylag fiatal embereknek nagy tömege, a kik jól el vannak látva zsebpénzzel. Ilyenekkel pedig a conservativ tábor rendelkezik, ezenfölül is, a conservativek bírnak a társadalmi és politikai állandóság egy oly elemével, mely a szabadelvűeknél hiányzik. Éppen így ha Lord Palmerston népszerűségének és hatalmának forrását Lady Palmerston szalonjában keressük: összezavarjuk az okot és okozatot. Az a korszak a politikai közöny korszaka és a Cambridge House egy előkelő találkozási hely volt. Az előbbi körülmény támogatta az utóbbit és nem az utóbbi teremtette az előbbit. A mi az állandó politikai befolyást illeti: a szalonok kora épp oly teljesen lejárt, mint a lovagok kora. Egyes politikusok fogékonyak lehetnek a társadalmi pressio iránt és némely merev engesztelhetlent megvesztegethet az, a mit ő társadalmi emelkedésnek tart. De rögtön egy újabb kiengesztelhetlen jön a helyébe és ez a nehézséget esetleg csak elháritja, de meg nem oldja. Hanem noha a szalon nem hatalmas többé, mégis hasznos lehet. Hasonló gondolkodásmódú politikusokra nézve, kellemes lehet tudni, hogy bizonyos meghatározott időben hol találhatják fel egymást bizalmas beszélgetés czéljából. Ezt az alkalmat megadhatja nekik jövőben is a szalon; de ugyanezt teheti a club is.

A társadalom főbaja ma az, hogy az összetartozásra minden alapelve hiányzik. A társadalmi terület nagyon is széles, a társadalmi körök, a melyeket magában foglal nagyon is számosak, nagyon is vegye-

sek és nagyon is követelők, hogysem ellenőrizhetők volnának. Erre csak oly erő lenne képes, a mely rajtuk kívül és érezhetőleg felettük áll. A társadalom mindig egy csomó rétegből állhatott. De a régi időkben e rétegek nyugodtan maradtak egymás mellett, vagy csak néha-néha találkoztak rendes módon, különös alkalmakkor egymással, mint a párok egy jól rendezett négyesben. Ez ma megszűnt lehetséges lenni, mert egyik társadalmi réteg sincs áthatva valamely fölötte álló egyéniség tekintélyétől. Egyik társadalmi kör erős összeütközésbe jut a másikkal. Egyiknek sincs valami uralkodó fegyelmi rendszere és az általános eredmény szilaj és zavaros körforgás, a melynek csupán a rend látszatát adja meg a királyság ellenőrző hatalma, a mint azt a walesi herczeg és herczegnő (a mostani VII. Edward és Alexandra királyné) képviselik. A társaságot, mikor ő királyi felségeik hosszabb ideig távol vannak, egy zűrzavaros fali- és zsebóra-gyűjteménynyel lehet összehasonlítani, a melyből hiányzik a normál időjelző, a melyhez alkalmazkodhatnának. A Marlbourgh House[1] a társaság végczélja, oly intézmény ez, a mely befolyást gyakorol és ennélfogva fegyelmet és rendszert biztosít, a melyről gyakran megfeledkezünk, mikor az egész szervezett tényleg működik, de a melyet mindjárt észreveszünk és sajnálattal nélkülözünk, mikor a Marlborough House be van zárva.

[1] Ez a palota volt Edward király és neje londoni lakóháza a trónralépésük előtt.

HUSZADIK FEJEZET.

A korona és a tömeg.

A KÖZÖNSÉG HAJLANDÓSÁGA BELENYUGODNI A LÉTEZŐ KORMÁNYFORMÁBA. — A BRIT ALKOTMÁNY BEFOLYÁSA A NEMZETI JELLEMRE. — A TÖMEGEK MAGAVISELETE AZ URALKODÓ ÉS A MINISTEREK IRÁNT. — AZ URALKODÓ ÉS A TÉNYLEGES ÁLLAMFÉRFIAK NYILVÁNOS FOGADTATÁSA. — MINDAZÁLTAL ÚJ BEFOLYÁSOK MŰKÖDNEK A TÖMEGEK KÖZT. — A KÖZVÉLEMÉNY SZERVEZÉSE A NAGY VÁLASZTÓI KERÜLETEKBEN. — A VÁLASZTÓK GYÜLEKEZETEI. — FOKOZATOS HALADÁS A DEMOKRATIA FELÉ. — A DEMOKRATIA LESZ VÉGRE A FŐELEM AZ ANGOL POLITIKAI RENDSZERBEN. — A HATÁSOK, A MELYEKET ENNEK A MI ÁLLAMFÉRFIAINKRA ÉS POLITIKÁNKRA GYAKOROLNIA KELL. — „URALKODÓ ÉS SZOLGA". — A BIRODALMI KÖZIGAZGATÁS THEORIÁJA. — E THEORIA VESZÉLYEI ÉS A MÓD, A MELYEN E VESZÉLYNEK ELEJÉT LEHET VENNI. — A MAI IDŐK DEMOKRATA IRÁNYÁRA GYAKOROLT HÁTRÁLTATÓ BEFOLYÁSOK. — AZ ARISTOKRATA ELV ÁLTALÁNOS ELTERJEDÉSE. — EZT IGAZOLJA A KÉPVISELŐHÁZ. A LORDOK HÁZÁNAK VISZONYA A TÖMEGEKHEZ. — AZ URALKODÓ. — A KORONA BEFOLYÁSA A POLITIKÁRA ÉS AZ URALKODÓ VISZONYA AZ ALATTVALÓHOZ.

Sokkal könnyebb dolog általános képet adni arról a helyről, a melyet a művelt osztályok az angol politikai rendszerben elfoglalnak, mintsem szabatosan körülírni azt a viszonyt, a mely e rendszer és a tömeg közt létezik. Az angol tömegek nem vonakodnak elfogadni azt a politikai véleményt, a mit készen hoznak nekik. Ebben is, mint sok más dologban, főleg a szokás rabjai és a míg a csizmájuk nem szorítja, nem követelnek politikai újításokat. Nem az elméleteket vizsgálják, hanem a tényeket. Míg bőven van munka és jók a munkabérek, a brit munkás nem szokott törődni a politikai elvekkel. Angliában, nem

úgy mint Francziaországban és nehány más európai országban, a közönséges elméjű nem töprenkedik az uralkodó politikai rendszer végnélküli változásai felett. Ha visszaélések áldozatának érzi magát, akkor utolsó sorban a törvényhozástól fog orvoslást kivánni. Ha a hatalom birtokosai hosszú ideig elhanyagoltak mindent, a mi az ő érdekeit érinti, talán mozgásba fogja tenni az agitatio gépezetét, a melyet a fölebbvalói nagy mértékben a kezébe adtak, és a melynek a használatára ők maguk tanították meg. Ez volt az 1832-ki reform-törvényt megelőző zendülések eredete. Az a mozgalom, a mely harminczöt évvel később az új reform-törvényt megelőzte, és a mely abban érte el a tetőpontját, hogy összetörték a Hyde Park vaskerítését, minden valószinűség szerint soha se jött volna létre, ha a reform már előbb, évek hosszú során át, nem lett volna a pártok vesszőparipája, és ha ez alkalommal nem hangoztatta volna a reform szükségét és fontosságát valamennyi szabadelvű szónok minden beszédében.

A mit az angol sokaság követel az államtól: nagyrészt ugyanaz, a mit megkövetel a magán munkaadótól is — azt kéri, hogy tisztességesen bánjanak vele, hogy ne legyen semmi kivételes mellőzés, hátrány, vagy lealacsonyítás áldozata. Az időszaki forradalmak hátrahagyják a nyomaikat a nemzet egyéni jellegén, és oly országban, a hol minden pillanatban történhetnek dynastikus és alkotmányos válságok, a nép közt az ingatagság és bizalmatlanság szokása ver gyökeret. De éppen azért, mert az angol tömegek nem nagyon törődnek és érdeklődnek alkotmányos tiltakozások iránt, a politika vezetőinek és tanitóinak törekedniök is kellene, hogy alkotmányi kérdések ne kerüljenek felszinre. Parliamenti viták azon kérdés

felett, hogy valamely törvény vagy politika összhangzásban van-e az alkotmányos törvényekkel, aligha lehet üdvös ama hatás tekintetében, a melyet a nagy tömegre gyakorol. Az alkotmány gyakorlati működése épp úgy a bizalomtól függ, mint a pénzügyi hitelé. A míg az angol tömegek bizalommal viseltetnek az államférfiaik bölcsesége és mérséklete iránt, az alkotmány megváltoztatására irányuló követelés soha sem lesz nagy kiterjedésű. Ha a történelem tanulmányozása egyáltalában képes volna befolyásolni a munkás osztályok érzelmeit az angol monarchia képviselője iránt, az eredmény valószínüleg nem a loyalitás irányában mutatkoznék. A népies történeti munkákban és némelyikben ama népies folyóiratok közül, a melyek a munkás osztályok közt közkézen forognak, a monarchiára és a más létező intézményekre vonatkozó nézetek kiválóan kedvezőtlenek. Mégis valahányszor az uralkodó megjelenik a nyilvánosság előtt, mindenkor a legnagyobb lelkesedéssel fogadják; — ugyanazokat az embereket, a kik pár órával előtt talán ténylegesen forradalmi érzelmeknek adtak kifejezést, úgy elkapja az általános érzelem áramlata, hogy a felvonulást teljes lelkükből megéljenzik.

Tegyük fel, hogy ő felsége ma nyitotta meg a birodalmi parliament ülésszakát, és hogy, a mint bizonyára történnék is, loyális és hű alattvalói közül igen sokan jelen vannak a szertartás egyik vagy másik mozzanatánál. Vajjon, voltak-e ott nem loyális alattvalók is? A mint a Green Parkon áthatoltunk, miután a felvonulást láttuk, lehet, hogy találkozunk egy pár zord kinézésű, rossz illatú emberrel, a kik nagyon is hallhatóan birálgatják a monarchikus elvet. Az egyiket ezek közül a lármás, de teljesen ártalmatlan demokra-

ták közül a szemlélő bizonyára láthatta már azelőtt is. Az álla piszkos kékes színű, a nehánynapos szakál alatt. Nem visel látható fehér ruhát. Szájában ott van a kurtaszárú pipa, a melyből tűrhetlen illatú füstöt pöfékel, és a mikor a társával beszélgetvén, neki támaszkodik a vaskerítésnek, megvetően, fenyegetőleg mutat az ujjával a Buckingham-palota felé. Az árva leányok és az elhagyatott fiúk elvonulása, a kiket elhoztak ide, hogy legalább egy pillantást vethessenek uralkodójukra, dühre ingerli őt. Az ajkairól koronként e szók lebbennek el „képmutatás“ és „kényuralom“, „zsarnok“ és „sanyargató“, „fejedelem és szélhámos“, „józan ész“, „emberiség“ és a „köztársaság“. De hol lehetett őt látni pár órával előbb és mit tett? A vitatkozók fórumának ez a szájhőse, a Marat és Paine Tamás modern tanítványa ott állt a legelső sorban ő felsége tüntető loyális alattvalói közt, elsodortatva a loyális lelkesedés azon ellenállhatatlan ragálya által, a melyet a nagy tömeg hangulata teremt. Ez nem kivételes tapasztalat. Valahányszor tudomásra jut, hogy akár ő felsége a királyné, akár mint ő felsége képviselői, a walesi herczeg és herczegné meg fognak jelenni a nyilvánosság előtt, az előzetes lelkesülés áramlata érezhetővé lesz. Férfiak, nők és gyermekek gyülnek össze kis csoportokban, és várják a királyi hintó közeledését. Gyakran sokáig kell várakozniok. De nem bánják. Legyen bár nyár vagy tél, a türelmes és mindenekfelett loyális nép, akár a napszúrás koczkázatával, vagy akár azzal a bizonyossággal, hogy bőrig meg fog ázni, nem oszlik szét, míg csak az a hintó, a melyben a monarchia ül, el nem haladt és a monarchikus elv iránti nemzeti hódolat meg nem nyilatkozott a levegőt megreszkettető éljenzésekben.

Alig kevésbbé hatásos a maga nemében az a nyilvános fogadtatás, a melyben különösen nagy alkalmakkor azon angol államférfiak részesülnek, a kiknek a nevei szálló igékké váltak, akár csak volt, akár tényleges tagjai legyenek a kormánynak. A szintér a Westminster-palota előtere; a parliamentben nagy vitát várnak. A tér mindinkább megtelik bérkocsikkal és magánfogatokkal, valamint lelkes és izgatott nézők tömegeivel. Egész sorfalat képeznek a nagy csarnok bejárata előtt és zajos tapsokkal üdvözlik kedvelt államférfiaikat. A többi képviselők bemennek a nélkül, hogy felismernék őket, míg végre ismét megjelenik egy-egy politikus, a kinek a személye épp oly általánosan ismert, mint a pályája, ez megint lelkes éljenzéssel fogadtatik. Nincs semmi feltünő a nagy ember külsején. A termete középmagasságú és kissé görnyedt; a bajusza és szakála szőkés és kissé őszbe kezd vegyülni; szemüveget visel, meglehetősen gyors lépésekkel halad és nem néz se jobbra, se balra. Menetközben több ízben meghajtja magát; és ki fogja azt mondani, hogy a zajos éljenzés hangja nem hangzik kellemesen a füleinek és nem érinti rokonszenvesen aggódó lelkét? Talán ő nem éppen az, a mit istentől küldött államférfiúnak neveznénk. Nem olyan szónok, mint Canning, nem olyan ügyes, mint Palmerston volt, a diplomatia titkaiba való behatolásban. De birja a polgártársai bizalmát, a kik tudják, hogy nem fog soha nagy hibát elkövetni és hogy az ő főérdekeik biztosak a kezében. Éppen most érkezett ismét valaki. Kiszáll a kocsijából és mialatt bátran áthatol a tömegen, egy hölgy néz utána a kocsi ablakából. A járása könnyed és szilárd, az arcza halálsápadt, de az arczkifeje-

zése kemény és elszánt. Azok közé tartozik, a kik soha sem hátráltak meg semmiféle haragos tömeg előtt; mint politikus mindig ott a kengyelben tudta tartani a lábát, és mint szónok mindig nyugodtan forgatta a lándzsáját. De, az igazat megvallva, ritkán is volt alkalma a haragvó tömeg lármájától félni. Népies hős volt, és a hangok, a melyek minden alkalommal üdvözölték, az eszébe és erényeibe vetett megingathatatlan bizalomról tettek tanuságot. Most a hangok különös, sőt fenyegető összeütközése vár reá. Van éljenzés és van morgás; van fütyülés és van újra éljenzés. Ő igen gyorsan megy tovább, egyetlen izma se reszket; az egész látható változás a külsején annyiból áll, hogy az arcza még sápadtabb és az alakja még inkább kiegyenesedik. De micsoda különös végzetszerűség az, hogy ezt az államférfiút, a ki félszázadon át a nyilvánosság előtt állt, és ezen időszak legnagyobb részén át azok közt volt, a kik felelősek ő felsége kormányának a vezetéseért — nyomban követi az az öreg és győzelmes vezér, a ki ezen egész időszak alatt az ő speciális vetélytársa és különös ellensége volt? Milyen véletlennél fogva történik, hogy az 1832 óta vívott leghevesebb harczok hőse a fényes gyülekezet tanácstermébe, éppen ma délután a nagy csarnokon át igyekszik bejutni, a melynek bejárata előtt a parliamenti államférfiúság utczai kritikusai sorakoznak?

Bármennyire jelentősek is az ily esetek, és bármennyire általános és mély is a létező rendbe vetett hit, mégis félreismerhetlenül új erők is kezdtek már érvényesülni a nép szellemében. Minden oldalról lehet most tapasztalni azt, a mit legtalálóbban a közvélemény szervezésének nevezhetünk. A nevelés álta-

lánosodása, a hírlapok és folyóiratok nagy elterjedése, a nyilvános felolvasások szaporodása és a munkásosztályok egyesítésére irányzott különféle törekvések, mind arra irányulnak, hogy ezen osztályokat rábírják, hogy alaposabban gondolkozzanak az egykorú politika kérdései fölött, és módot találjanak ama vélemények megvalósítására, a melyekre ilyen módon jutnak. A dolgok ilyetén állásának egyik eredménye azon irányzatban látható, a mely az intézményeknek a végletekig való fejlesztését kivánja. A parliamenti reform egymást követő törvényes intézkedései, a melyek a csúcspontjukat a háztartási szavazatban érték el, a politikai hatalom erős érzékét költötték föl a néptömegben. Jobban, mint valaha azelőtt, megvalósítani kezdték azt az igazságot, hogy a parliamenti intézményeknek nemcsak névleg kell képviseletieknek lenniök. Ez valóban egészen új mozgalom. Talán a legelső azon nagy változások sorozatában, a melyek közül az utolsót senki se fogja megérni a most élők közül. Nagyon korán volna — úgymond Bagehot az alkotmányról írt nagyon hasznos és nagyon gyakorlati munkája bevezetésében[1] — már most megkisérleni az 1867-ki reform-törvény hatásának méltatását. Az 1832-ki reform-törvény következményei sok évig nem mutatkoztak egészkiterjedésükben; és bármelyik iró 1836-ban bizonyosan tévedett volna a megitélésükben. Egy új alkotmány teljes hatása nem mutatkozik, míg a régi alkotmány alatt nevelkedett polgárokat és államférfiakat nem váltotta fel újabb nemzedék. Az új alkotmány tényleg nincs is kipróbálva addig, a míg

[1] Lásd a bevezetést a „The English Constitution"-hoz. 1878-ki kiadás.

nem működik oly államférfiak kormányzása alatt, és oly nép közt, a kiket nem vezérel más tapasztalat". Bagehot érdekesen és behatóan igazolja ezt az igazságot. A nemzedék változása szerinte épp oly hatalmas, mint bárminemű változás a politikai gépezetben vagy intézményekben. A politika egész szelleme megváltozott Lord Palmerston halálával és kortársainak letüntével a politikai színpadról. „Az egész korszak alatt 1832 és 1862 közt, az 1832 előtti államférfiak, Lord Derby, Lord Russel, Lord Palmerston, nagy hatalma gyakoroltak; Lord Palmerston a haláláig nagy gátló erővolt . . . Ennek következtében a halála után azonnal egy egészen új nemzedék indult ki az életbe; az 1832 előtti korszak egyszerre teljesen kihalt". Ugyanebben az eszmemenetben jegyzi meg később ez az éles és világos elméjű iró, hogy a legutolsó időkig a névleges választó közönség nem volt a valódi választó közönség; hogy a tíz font adót fizető családfők nagy része tényleg nem maga alkotta a saját véleményét és nem követelte a képviselőitől, hogy e véleményekhez alkalmazkodjanak; az említett választók itéletét tényleg jobb nevelésű osztályok befolyásolták feltétlenül; ennek következtében amazok jobban szerették az ezen osztályokhoz tartozó képviselőket és meglehetősen szabad kezet engedtek nekik.

Azon arányban, a melyben a választótestületekben a politikai vélemény szervezve lesz, az általuk választott képviselők mindinkább az ő közvetlen képviselőik lesznek. Ebből nem következik szükségképpen, hogy a mikor majd az új rendszer teljesen érezteti hatását, e képviselők csupán egyszerű kiküldöttekké válnak. Nagy tehetségű férfiak sok esetben meg fogják hóditani a választókat és ezek az olyan politi-

kusoknak, a kiket bizalmukkal megajándékoznak, nagykiterjedésű független cselekvési szabadságot is fognak engedni. Mindazon gyülekezetek közt, a melyeknek czélja a közvélemény szervezése a politikai választók közt, különösen kiválik az, a mely Caucus név alatt ismeretes.[2] „A Caucus czélja Chamberlain szerint, a ki bárki másnál hivatottabb a gyülések valódi czéljának és jellegének megmagyarázására, lényegesen demokratikus, vagyis gondoskodni kiván, hogy a többség akarata képviseletének teljes és hatékony rendszere érvényre és határozott kifejezésre jusson a nép kormányzatában. Mindenekelőtt hadd magyarázzuk meg röviden, mi az a Caucus. Mindegyik képviselőküldési joggal felruházott (parliamentary) város fel van osztva bizonyos számú helyhatósági kerületre. A párt valamennyi tagját évenként egybehívják és lehetőleg gondoskodva van arról, hogy a gyülés a legnagyobb nyilvánossággal és ünnepélyességgel menjen véghez. Az így

[2] A „Cancus" szó Worcester Angol szótára szerint, a mely Bostonban, Massachusettsben jelent meg, polgárok vagy választók gyülése, a melyet a végből hívnak egybe, hogy a közhivatalokra jelölteket állítsanak föl, vagy intézkedéseket tegyenek a jelöltek megválasztásának biztosítására. Maga a szó pórias kifejezés, és azt hiszik, hogy elferdítése a Calkers, „Caulcers" meetingnek, a mely kifejezést Boston ama városrészében tartott választógyülésekre alkalmazták, a hol mindennemű hajóüzleteket szoktak megkötni. Dr. Charles Mackay, a Pall-Mall Gazettehez 1879 január 29-én intézett levelében azt a véleményt fejezi ki, hogy a szó gyökere a kelta „Comh" (kiejtve „co") előragban, mely egyezséget vagy szerződést és a „cuis" szóban keresendő, a mely dolgot, ügyet, üzletet, eljárást jelent. Ebből származik a „Cocuis" vagy „Caucus", vagyis mindazoknak a gyülekezete, a kik egyetértenek a szóban levő ügyre akármi legyen is az; szóval pártgyülés.

összegyült választók először is megválasztják a képviselőket, az úgynevezett „hatszázat“ vagy „négyszázat“ a főbizottságba, és csekélyebb számú képviselőket a végrehajtóbizottságba, a mely körülbelül húsz-ötven tagból áll; és végül egy kerületi bizottságot választanak, a mely mint korteskedő-bizottság működik a parliamenti választásoknál, kiszemeli a jelölteket és ellenőrzi a párt politikáját a kerületben városi választási mozgalmak alatt. Ez az utolsó bizottság lehetőleg tágkörű, és tagja lehet mindenki, a ki hajlandó részt venni benne. Ebből látható, hogy a választótestület maga választja meg az összes bizottságokat, ideértve a végrehajtó-bizottságot is, a mely ennélfogva egyenes összeköttetésben áll a választókkal és felelős nekik. Amerikában a választók választják meg az ősbizottságokat, az ősbizottságok választják meg a főbizottságot, vagyis a Caucust; a Caucus választ egy végrehajtó-bizottságot, a végrehajtó-bizottság egy albizottságot, és ez az albizottság végre egy „boss“-t, vagyis elnököt, a ki e szerint lehetőleg távolra esik az eredeti választóktól. Alig szükséges részletesen kimutatni az angol és az amerikai gyakorlat közt létező különbség fontosságát.

Amerika a Caucus hazája, és azok, a kik ezt az intézményt támogatják, nem tagadják, hogy a létezése Amerikában nagy politikai hátrányokkal jár. De rámutatnak a most felhozott tényekre, a melyek azt tanusítják, hogy a Caucus Amerikában lényegesen különbözik az angol szervezettől, és tagadják, hogy a Caucus még amerikai formájában is egyedüli vagy akár csak főoka volna a panaszlott bajoknak. Így azt vitatják, hogy ha csekélyebb tehetségű vagy kétes jellemű emberek a Caucus-rendszer mellett esetleg

be is jutnak a képviselőházba, ugyanaz történik, fájdalom, más képviseleti testületekben is, és ha egyízben egy díjért birkozó athleta képviselte New-Yorkot, egy hasonló mesterséget űző egyén képviselte nem igen régen az egyik yorkshirei kerületet. Hasonlókép, — mint Chamberlain kimutatta egy ügyes czikkében, a melyet e tárgyról írt, és a mely 1878 novemberben jelent meg a Fortnightly Reviewban, maga az a tény, hogy a politika nagyobb vitás kérdései már régen be vannak fejezve Amerikában, eltekintve az anyagi vagyon és jólét iránt való végtelen szenvedélytől, — megmagyarázza, hogy miért vonakodik sok tanult ember kivenni a részét a közszolgálatból. „Oly nemzetnek, — mondja Chamberlain, — a melynek nincs földbirtok-kérdése, egyházi-kérdése, nevelési kérdése és külügyi politikája, ezeket az előnyöket azon az áron kell megvásárolnia, hogy kevésbé élénk és élő érdeklődést tanusít törvényhozói munkájában.“ Továbbá válaszol ama birálatokra, melyeket a Caucus ellen a tengerentúli tapasztalatból merítettek, hogy „Amerika legelől áll a világ nemzetei közt polgárainak széleskörű ismerete, vagyoni erejének gyors gyarapodása, a törvény és rend iránti általános tisztelete és a szabadság és jogosság elveinek általános elfogadása tekintetében. Ha — így vitatja, — mindez összefér a Caucussal, akkor bizonyára ez a gyakran kárhoztatott rendszer nem lehet olyan nagyon rosz.

A Caucust illetőleg bizvást koczkáztathatunk két megjegyzést. Nem lehet tagadni, hogy a Caucus kiterjesztése a pártkormányzat elveinek és arra irányul, hogy az egyes választó politikai hatalmát és kivánságát érezhetőbbé tegye. Mint Chamberlain mondta a fentebb idézett szókban, a Caucus a többség akarata kife-

jezésének és érvényesülésének eszköze. Ennélfogva az egyesek akaratának alárendelését jelenti a többség akarata alá. De eztjelenti már a mi politikai pártrendszerünk is. Továbbá a mi korunk a társulás kora és a Caucus egyszerűen csak a társulása olyan adófizetőknek, a kik egyszersmind parliamenti választók, olyan parliamenti képviselő megválasztásának biztosítására, a ki az ő nézeteikkel igazán egyetért. Ezek a választók belátják, és a gyakorlat megerősíteni látszik azt a nézetet, hogy a reájuk nézve kívánatos választást sikeresebben képesek biztosítani együttes, semmint elszigetelt és egyéni működés által. Ez ellen arra hivatkoznak, hogy a Caucusban levő választók nagy zömének érdeklődése hamar megcsappan, és hogy a gyeplő egészen egy féltuczat buzgó egyén kezei közé kerül, a kik a politikából oly mesterséget fognak csinálni, a melynek ők lesznek az egyedüli mesterei. A mint Chamberlain és a rendszer más védői kifejtik, e föltevés azon állítás bekövetkezésétől függ, hogy a többség érdeklődése a megjósolt módon meg fog csappanni. Azt mondják, nincs ok hinni ennek a baljóslatnak. A helyhatósági kormányzatról szóló korábbi fejezetben kifejtettük, hogy nagy városainkban kimutatható a polgári öntudat szellemének belterjes gyarapodása. Azok, a kik a városi dolgok iránt érdeklődnek, a politika iránt is érdeklődnek; és azt feltételezni, hogy valamely hirtelen megbénulás valószínűleg bilincsekbe veri az ipar nagy központjai lakosainak erélyét, annyi mint azt feltételezni, hogy az a fejlődés, a mely most évek óta állandóan és gyorsan halad, egyszerre és végleg meg fog akadni.

Nem is teljesen észszerű azt mondani a Caucusról, hogy erőszakot tesz az illető választó testület köz-

véleményén. A Caucus a közvélemény — nem a közvélemény gyára, hanem a kifejezése. Természetesen elképzelhető, hogy bizonyos időben és korszakokban a Caucus úgy találhatja, hogy nincs összhangban a körüle uralkodó közvéleménynyel. Ezen esetben határozatai és megállapodásai üres szóbeszéd lesznek és minden gyakorlati tekintélye hiányozni fog mindaddig, míg ismét helyreállította az összhangot azzal a többséggel, a melynek csupán eszköze. Így a Caucus legalább is képviseleti minőséggel bír; lehet, hogy alkalmilag uralkodik rajta oly egyes egyének magasabb akarata és véleménye, a kik kivételes jellemerővel bírnak; de hát ez így van a pártoknál, a községeknél és az államoknál is. És bizonynyal, a Caucus ez a legtermészetesebb képviseleti válfaja a politikai szerves kérdésnek, a melyet valaha föltaláltak.

A conservativek megkisérlették némely városban utánozni az ellenfeleik szervezetét, de eddigelé nagy siker nélkül. A conservativismus hagyományai és gyakorlatai valóban csaknem ellentétesek az olyan demokrata szervezettel, a milyent az imént ismertettünk és egyúttal kevesebb szüksége is van a conservativismusnak az ilyen rendszerre, mert a fegyelem és alárendeltség szokásai sokkal erősebbek és általánosabbak a toryk, mint a szabadelvűek soraiban. A mi a Caucus a szabadelvűeknek, ugyanaz a conservativeknek a politikai clubok hatása, a helyi körök óhajtásai iránt való figyelem a parliamenti jelöltek megválasztásánál. Továbbá nem szabad elfeledkeznünk, hogy a conservativek oly pártot képeznek, a mely kisebb vagy nagyobb mértékben mindig bizonyos el nem mosódható társadalmi és alkotmányos irányelvek alapján

van szervezve. Az egyház, az aristokratia, az ország nagy érdekei egyenkint mind nagy szervező ügynökei a conservativoknak. Igen természetes, hogy a szabadelvűek közt az egyéniség érvényesülésére való nagyobb hajlam fejlődik ki, mint az ellenfeleik közt és hogy ez a hajlam eredményezi a szabadelvű jelöltek fölszaporodását a vitás választások előestéjén. Ennélfogva szakadás történt a választótestületben, a mely gyakran azt okozta, hogy noha a szabadelvűek kétségtelenül többségben voltak, mégis a conservativeké lett a győzelem. A Caucust lehet nem szeretni, sőt félni is lehet tőle. A vele járó dolgok lehetnek épp oly kellemetlenek, mint a neve. Lehet nagyon kevéssé kivánatos, hogy a képviselő és a választók közt egy testület álljon, ha mindjárt csak választók lehetnek is ama testület tagjai. De akár angolos a Caucus, akár nem, tény az, hogy a Caucus létezik és szaporodik. Jelenleg a szabadelvű-párt, a városi választó testület a birminghami minta szerint van szervezve és a száma folyton növekszik. Bizvást lehet mondani, hogy bármily más eredmények álljanak is elő, a választók zöme, ha egyszer beavatták a bizalomba és megkérdezték a párt vezetése és a jelöltek fölállítása tárgyában, sohasem fog többé beleegyezni, hogy visszatérjen a klikkek és kotteriák által való izgatás régi rendszerére. A jelen viszonyok közt az egyedüli gyakorlati eljárásnak látszik elfogadni a Caucust, mint a demokrata korszellem talán nagyon kellemetlen, de bizonyára kikerülhetlen követelményét.

Kutassuk most korunk e demokrata elvét egy kissé tovább és figyeljük meg a befolyását a birodalmi politika legmagasabb kérdéseire való vonatkozásaiban. Már akár jó, akár rosz, úgy látszik, hogy

el kell fogadnunk a nemzeti politikánkban a demokrata szempontot, nem úgy, a mint az most van érvényben, hanem úgy, a mint valamikor érvényesülni fog. Ez a felfogás nagyon egyszerű és könnyen megállapítható. E felfogás szerint épp úgy, a mint az egyén a városi kerület egysége, a városi kerület egysége a városi tanácsnak, a városi tanács pedig a birodalmi parliamentnek. Parliament, kerület, tanács, polgár, ezek a főhangjegyek a demokrata hanglépcsőn, ez a fokozatos sorrend, a melynek egymásután következő fokain végre eljutunk a nemzeti akarat legfelsőbb souverain kifejezéséhez. Ezt a tényt a nép souverainitását az utolsó fokban, helyesebben a többségét, — fölénye különböző alkatrészeit már fentebb elősoroltuk — elismerik az egykorú államférfiak. Alig néhány évvel ezelőtt egy állami minister, a ki akkor külügyminister volt, egy küldöttségnek, a mely egy nagyfontosságú külügyi kérdéssel szemben meg akarta tudni a kormány politikáját, úgy beszélt magáról és tiszttársairól, mint „a kik az utasításokat várják a gazdáiktól“ — a néptől. Lord Derbyt e kifejezésért sokan megrótták, de akár szerencsés volt a kifejezés, akár nem, el kell ismerni, hogy a valóságos tényt bizonyos fokig kétségbevonhatatlanul helyesen konstatálta. A végrehajtó hatalomnak nincs hová felebbeznie a képviselőháztól, és a képviselőházat az adófizetők választják. Milyen lesz ezeknek a hatalma, ha a választóknak egy új nemzedéke érkezik a szintérre és pedig oly nemzedék, a melynek elméje művelt és a szervezete akár Caucus, akár más eszköz útján teljes, az a jövő nagy problemája. Alkotmányos monarchiában élünk, a mely most nem félhet semmiféle forradalmi rázkódásoktól; a mely teljesen képtelen elfogadtatni

olyan törvényt, vagy a helyén megtartani olyan ministert, a kinek a tömegek egyhangúlag ellene nyilatkoztak; a melyet a demokratia minden gyakorlati irányban ellenőriz. Az angol alkotmány eme felfogását nem találjuk egyetlen történelem-bölcseleti munkában sem, de daczára ennek mégis ez az igazi felfogás, a melyet ezentúl az angol ministereknek el kell ismerniök, még akkor is, ha nem akarják élő szóval kijelenteni.

Több oknál fogva aránylag csekély aggodalommal nézhetünk a dolgok most leírt állapota elé. A „gazda és cseléd" elméletnek, mint a Lord Derby mondását nevezik, az volna a logikai következménye, mint egy szellemes író[1] mondja, hogy minden fontos kérdés a nép szavazata alá bocsáttassék. „Ha — úgymond — a kormány nem arra való, hogy vezesse a közvéleményt, de egyszerűen, hogy registrálja a közvélemény akaratát, akkor intézkedni kell, hogy a közvélemény minden ember hallatára hirdesse ki a határozatait. Ezen elmélet alapján el lehetne oszlatni Lord Derby kételyeit a plebiscitum útján, és az ország felhivatnék, hogy szavazzon valamely javaslat felett, a mely lényegileg azt a kérdést vetné fel, hogy védelmezze-e Anglia Törökország területi épségét és függetlenségét Oroszország invasiója ellen". De a „gazda és cseléd" elmélet bár alapjában igaz, sohasem fog ilynemű koczkázatos kérdést szőnyegre hozni. Nem kevesebb kerékkötője van a gyakorlatban ennek az elméletnek, mint magának az alkotmányos monarchiának. Némelyik az angolok vérmérsékletében, némelyik pedig az intézményekben található fel. Az a nemzet, a mely száza-

[1] H. D. Traill: „The Democracy and Foreign Policy". Nineteenth Century 1878 nov.

dokon át a tisztelet és alárendeltség iskolájában nevelkedett és a melynek szokásává vált az a hit, hogy a közpályán működő emberei jóhiszeműek és képesítettek, ezeket az eszméit és szokásait nem dobja el egyszerre, — ha általában valaha el is dobná — csak azért, mert az újonnan nyert souverainitása által fölemelve érzi magát. Ennélfogva, ha ezentúl az önkormányzat nagyobb fokával fog bírni, mint valaha birt, ezt annak köszönheti, hogy századokon át oly nevelést nyert, a mely leginkább képesítette őt a teljes önkormányzatra. Nem fenyeget az a veszély, hogy a háztartási szavazatjog, ha mindjárt a mezei munkásokra is kiterjesztik, föloldja az angol társadalmat eredeti parányaira és ámbár ily módon a kormányzás alapja kiszélesbbíttetnék, mégsem állna elő az a következmény, hogy az anarchia behatolna a közigazgatásba. Minél nagyobb a sokaság, annál nagyobb az egyén befolyása és minthogy az angol választóközönség és az angol proletariatus fölcserélhető fogalmak lesznek, az angol államférfiak tekintélye nem fog elenyészni. Az csakugyan képzelhető — mert hiszen minden demokratiának ez a jellege — hogy az angol választókat ezentúl sokkal könnyebben magával fogja ragadni a szenvedély hirtelen kitörő viharja, a mely mindent elsöpör maga előtt és éppen ezeket az indulatokat kell majd az államférfiúnak fölhasználni, vagy ellenőrizni. De azért, mert azon erők némelyike, a melyekkel kénytelen lesz dolgozni, egészen új, az államférfiúi befolyás nem lesz kisebb, mint eddig volt Angliában. Több belátás, több bátorság, több őszinteség lesz talán szükséges és ha e tulajdonságok nem fognak hiányozni, az egyes államférfiak és a társaik tekintélye még mindig túlnyomó lesz.

Az utóbb említett tulajdonság, az őszinteség, eszembe juttat egy vagy két fontos megfigyelést az angol államférfiúság elméletére és gyakorlására vonatkozólag az új demokrata korszakban. A gazda és cseléd elméletet nem kell úgy magyarázni, mintha megkövetelné, hogy a minister a politikáját folytonosan a tömegek elé terjeszsze jóváhagyás végett. Ha tény az, hogy a tömegek a végső birái a helyzetnek, akkor kivánatos, hogy a ministerek bátran elismerjék ezt az igazságot. A fontos kérdés az, hogy milyen mesterfogásokkal lehet megnyerni a tömegek bizalmát és jóakaratát? A milyenek voltak a tíz font adót fizető választók, ugyanolyanok azok is, a kik egyszerűen csak adófizetők. De ez csak egyik bár túlnyomó a mi modern demokratiánk elemei közül. A munkásosztályhoz sorozandó az az osztály is, a mely társadalmilag valamennyinek felette áll és csaknem egyenlő mértékben aristokratikus és plutokratikus: a szakemberek (professional men) nagyszámú osztálya, a kereskedelmi osztály, a mely természetesen magában foglalja a munkaadókat is. Itt tehát megvan az a változatosság, a mely maga is biztosítéka az állandóságnak és egyidejűleg a rendek határozott egybeolvadásával, — mert igen gyakran nehéz megmondani, hol kezdődik egyik osztály, vagy érdek és hol végződik a másik — megvan a felfelé törekvés vágyának egységes volta is. Más szavakkal: mindegyik alsóbb osztály kisebb-nagyobb mérvben a felette álló osztálytól veszi a színezetét, óhajait, nézeteit és így az angol alkotmány valóban a demokratia, de egy határozottan aristokratikus irányú demokratia alkotmánya. Ennélfogva teljes okunk van azt hinni, hogy a nemzeti állandóság kettős biztosítékát bírjuk: először az osztályok

kölcsönös szövetkezésében, állandóan egyazon irányban érvényesülő hajlammal; másodszor, a munkásosztályok tanulékonyságában és lelkesedésében, ha azt oly vezetők irányítják megfelelő módon, a kikben ezek az osztályok ösztönszerűleg megbíznak. Mindezen tekinteteket is figyelembe kell vennünk, ha az országos kormányzatban a gazda és cseléd tanát, a melyről az imént szóltunk, akár formulázni, akár elfogadni akarjuk. Lényeges az, hogy félre ne vezessenek hamis hasonlatokkal, de ne feledjük azt sem, hogy a milyen a cseléd — a kormányzó osztály — olyan lesz időjártával a gazda is — a kormányozott osztály.

De ugyanazon arányban, a melyben ezt az állítást igaznak elismerjük, hangsúlyozni kell azt a tényt, hogy egy bizonyos megállapított eljárást kell követni azoknak, a kikre az ügyek vitele bizva van. Alkotmányunk csak úgy lehet valódilag demokratikus a nélkül, hogy hijával volna azon aristokratikus szinezetének, a melyre már fentebb utaltunk, ha államférfiainknak nemcsak a körülmények igényei szerint kell irányozniok a politikájukat, de annak végrehajtását is oly módon kell megkisérleniök, hogy kinyerjék a sokaság helyeslését és támogatását, végre is a sokaság az utolsó forum. Azok a módok, a melyeket a nemzeti ügyek elintézésénél alkalmazni lehetett az 1832- és 1867-iki reform-törvények létrejötte előtt, a mikor a kormányzat, mint láttuk, ünnepélyes állami játék volt, a melyet a királyság patriciusi hatalmai játszottak, ma már teljes lehetetlenek. A nép társaságba lépett az aristokratiával és úgy kell vele bánni, mint társsal. Teljesen lehetséges, hogy az új rendszer az államférfiúi teendők némely különleges ágaiban — például a külpolitikában — nagy nehézségekkel lesz egybe-

kötve. Minthogy államférfiainknak oly erővel kell számolnia, a melylyel összehasonlítható Európa egyetlen országában sem létezik, valamely nemzetközi válság idején, talán szembeszökő hátrányban lehetnek az orosz vagy német birodalom kanczellárjához képest. De csakis az angol jellem igen tökéletlen ismerője tételezhetné fel azt, hogy a demokratia az ily válságos pillanatokban, ha a dolgok legfőbb vezetése oly emberek kezében van, a kik a tömegek bizalmával bírnak, — oly emberekében, a kik közt Lord Palmerston volt a legszembeszökőbb példa az utolsó ötven év alatt — követelni fogja a gazda és cseléd elmélete szerint való eljárást, a melyben oly sok veszély magvát fedezték fel. Bizonyára több állandó és kevesebb üres és mulékony lelkesedés van az angol népben, mint a világ bármely más népében és ezt a lelkesedést az államférfiú minden politikai tőke közt a legbecsesebbnek tekintheti. De azt csak olyanoknak bocsátják a rendelkezésére, a kik nyiltan és becsületesen bánnak a néppel és a kikben viszonzásul a nép örömmel bízik. Megpróbálták-e valaha becsületesen efféle nagy kérdésekben ezt a bánásmódot a tömegekkel és vajjon sikertelen volt-e? A demokratia lehet épp oly káros akadály nagy külügyi kérdésekben, mint a milyennek mondták, valahányszor önző félénkséggel, huza-vona ingatagsággal és időszerűtlen titkolódzással közelednek hozzá. Megbotránkozási gyűléseket tartanak, tüntetéseket rendeznek, izgatásokat indítnak meg, a kormány fejei panaszkodnak, hogy a kezeiket megköti a kötekedő ellenzék. De nem ők magok felelősek-e bizonyos fokig az ellenzék ilyen magatartásáért? Nem lehetséges-e, hogy mindenekelőtt ők maguk, a többség egyöntétűségének kocz-

káztatásától való félelmükben nem birták magukat rászánni, hogy megmondják a népnek, mennyi az a kiadás és mik azok a nélkülözhetlen katonai intézkedések, a melyek az ő nézetük szerint szükségesek a birodalom méltósága és ereje fentartására? Nem észszerű-e az a feltevés, hogyha egy minister, a kiben az angol nép oly tulajdonságokat tapasztal, mint a milyeneket Palmerstonnál látott, — ha ilyen minister feláll a parliamentben és megmondja, hogy ilyen és ilyen adó szükséges a tengeri és katonai haderő hatalmának biztosítására, minden vonakodás nélkül megszavazzák neki a szükséges eszközöket? Vagy, hogy az a minister, a ki kijelenti, hogy bizalmas alkudozások időelőtti közhirré tétele veszélyes volna, nem éri el a czélját? Úgy látszik, a valódi veszély nem annyira abból a tényből származik, hogy utolsó sorban a demokratia a helyzet ura, mint inkább abból az eshetőségből, hogy ezt a tényt esetleg nem ismerik el kellőleg.

Az angol alkotmány működése már magában is igen hatalmas eszköz a tömegek nevelésére és fegyelmezésére. Gyakorlati czélokból, a mint Bagehot helyesen jegyezte meg, ezt az alkotmányt fel kell osztani nem a birodalom három rendjére, a birói, közigazgatási vagy törvényhozási osztályokra, hanem csak két részre: a méltósági részre, a melynek feje az uralkodó, és a ténylegesen működő részre, a melynek élén a ministerelnök áll. Az uralkodó Bagehot szerint a kitüntetések forrása, de a kormány az állami teendők forrása. A mennyiben azonban a ministerelnök hivataloskodásának ideje a képviselőház többségétől függ, világos, hogy a nép képviselői és utolsó sorban a választók állnak a legelső helyen

az alkotmány azon ágában, a melyet tényleg működőnek nevezünk. A kormány e szerint a birodalom igazgatására kiküldött bizottság, a melynek tagjai a jelenben bírják az alsóház bizalmát, mely pedig a népakarat tükre és megtestesülése. Innét ered a befolyás kölcsönössége a képviselőház és a künnlevő sokaság közt, a mely az előbbinek a megteremtője. A mint a házban tartott beszédek a nemzeti véleményt tükrözik vissza, épp úgy nevelik a viták, a melyek a házban folynak, a nemzeti szellemet. A választók jól ismerik a kormányműködés ellenőrzésére és a választott törvényhozás megújítására gyakorolt hatalmukat és gyakorta olvassák és néha meg is emésztik a Westminister palotában elmondott beszédeket, a melyeket a hirlapok az ő informálásuk czéljából közölnek. Igy nincs aztán eltérés a nép életének tényleges folyamata a és törvényhozók politikai élete közt, a kabinet-kormányrendszer alatt, minthogy a kabinet a választott kamarától függ. Az elnöki (amerikai) rendszer alatt a viszonyok teljesen meg vannak fordítva és „a nemzetnek a választási pillanaton kívül nincs semmiféle befolyása; nincs előtte a választási láda; a hatalma elenyészett és várnia kell, míg a kényuralom gyakorolhatásának pillanata ismét visszatér. Nem hívják föl, hogy véleményt alkosson magának, mint egy kabinet-kormány alatt élő nemzet; nem is világosítják föl úgy, mint emezt. Vannak ugyan, kétségkívül, viták a törvényhozásban, de ezek csak előjátékok színdarab nélkül. Nincs semmi katastropha kilátásban: nem lehet megbuktatni a kormányt".[1]

Még így egy irányban azt lehet mondani, hogy

[1] The English Constitution 21. l.

az angol alkotmány a szerkezeténél fogva demokratább, a mennyiben sokkal több egyenes befolyást enged a tömegeknek a törvényhozás folyamatára, mint az amerikai köztársasági alkotmány, más irányban ezen szerkezet föltételei oly befolyások állandó és folytonos gyakorlását is biztosítják a népre, a melyek ha nem is aristokratikusak, legalább is demokratiaellenesek. Jelenleg a képviselőház összeállítása sokkal elütőbb a Lordok házáétól, mint talán valaha volt. Inkább plutokratikus, mint aristokratikus, de Angliában a plutokratia irányzata mindinkább és az aristokratikus sikerekre törekszik. Ha most még megjegyezzük, hogy a Lordok házába folytonosan olyan emberek jutnak be, a kiknek jelenléte az alsóházban ennek legmegkülönböztetőbb jellegét képezi: alacsony származású emberek, a kik szorgalmukkal és tehetségükkel a kereskedelem és ipar terén kivívott sikereikkel szereztek maguknak állást és vagyont, akkor eleget mondtunkannak a feltüntetésére, hogy bármily éles legyen is az ellentét a két ház között, szükségképen mindig fokozatosan közeledni fognak egymáshoz. Annál szükségesebb ezt szem előtt tartani, mert a mint láttuk, a munkásosztályok politikai véleménye mindinkább szervezkedik és minden pillanatban várhatjuk ama különbségek hangsúlyozását, a melyek a két ház személyisége és előjogai vagy a két ház bizonyos osztályainak tagjai közt léteznek. Soha se szabad elfelednünk, hogy a taszítás erejével mindig együtt jár a vonzás kiegyenlítő ereje és hogy, míg a munkások és iparosok arra törekszenek, hogy érdekeiknek közvetlen képviseletet szerezzenek Westminsterben, az ilyen képviselők, ha egyúttal beválasztattak a parliamentbe, oly befolyások körébe jutnak, a melyek többé-

kevésbbé ellentétben vannak a népiesekkel. Bármerre nézzünk is a társadalmi vagy a politikai életben, a piaczon vagy a gyűlésteremben, a clubban vagy az ebédlőasztalnál, az osztályok és befolyások ezen egybeolvadása biztonságunk záloga politikai állandóságunknak a forradalmi változások ellen. Szóval bírunk azzal, a mi a legdemokratább alkotmány volna a világon, ha a demokratia tényleg igénybe venné és a legarisztokratább módon gyakorolná souverain hatalmát.

Hátra van még ama viszony ismertetése, a melyben a korona áll egyfelől a tömeggel, másfelől a tömeg által közvetlenül kijelölt végrehajtó hatalommal szemben. Az angol alkotmány betűje szerint a korona és a végrehajtó hatalom összecserélhető kifejezések. Az alkotmány elmélete szerint az uralkodó saját tetszéséhez képest gyakorolhat számos különböző jogokat, a melyek közül mindegyik forradalmat idézhetne elő. A mikor 1871-ben a rangvásárlás a hadseregben eltöröltetett, miután az Army Bill közvetlenül egy előjog gyakorlása után törvénynyé vált, nagy és általános volt a megdöbbenés. „De — úgymond Bagehot — ez még semmi ahhoz képest, a mit az uralkodó törvény szerint tehet a Parliament megkérdezése nélkül. Hogy ne említsünk más dolgokat: szétoszlathatja a hadsereget, (törvény szerint nem fogadhat fel többet egy bizonyos számú katonánál, de nincs kötelezve felfogadni egyetlen egyet sem); elbocsáthatja az összes tiszteket a főparancsnoktól lefelé; valamint az összes matrózokat is; eladhatja minden hadihajónkat és tengerészeti készleteinket; békét köthet Cornwall föláldozása árán és háborút kezdhet a Bretagne visszahódítására, főrenddé nevezhet ki az

Egyesült Királyságban minden polgárt, férfit és nőt; egyetemet nyithat az Egyesült Királyság minden községében; elbocsáthatja a hivatalnokok nagy többségét; megkegyelmezhet minden bűnösnek. Egy szóval, az uralkodó előjogainál fogva felforgathatná a kormány egész kormányzati működését, meggyalázhatná a nemzetet egy rossz háború vagy béke által és a szárazföldi és tengeri haderőnk föloszlatásával teljesen védképtelenekké tehetne bennünket idegen nemzetekkel szemben".

Ha szembeállítjuk az uralkodó elméleti jogaival azokat, a melyek tényleg gyakorlatban vannak a monarcha és ministerei közt levő viszonyokban, a tényeket igen kevés szóban elmondhatjuk. Az uralkodó joga ismerni azt a politikát, a melyet miniszterei folytatnak vagy a melyet terveznek és gyakorolni — ha kivánja — a bátorítás, tanácsolás és figyelmeztetés jogát. A korona joga a ministereit megválasztani, de ezen választást csak bizonyos szűk határok közt gyakorolhatja. Gyakorlatilag a választók döntik el, ki legyen ministerelnök és a ministerelnök választja ki társait az idő szerinti politikai kivánalmaknak megfelelőleg. De bár nem tartozik az uralkodó jogai közé a közvetlen politikai kezdeményezés vagy tényleg nem gyakorolja azt, mégis végtelen politikai befolyása van és súlyos politikai kötelességek hárulnak rá. Itt ismét látjuk azt a tételt, hogy az ismerettel együtt jár a hatalom. Az uralkodó, kinek az elméje a politikai történet és előzmények raktára, szükségképen és gyakran igen fontos mérvben befolyásolja a tanácsadói egymás után következő nemzedékeinek ténykedéseit. Ezenfölül az uralkodó nemcsak a kormány feje, de a birodalom társadalmáé is. Az angol

udvar még mindig a legnagyobb társadalmi intézmény az országban; az udvaronczság tudományát mind e mai napig szorgalmasan tanulják és buzgón gyakorolják. Oly társadalomban, a melyben mint az angolban az aristokrata elv uralkodik, az uralkodó feltétlenül mindig nagy hatalommal bír. Az alkotmányos örökös monarchia néha talán összehasonlítható a köztársasági elnökséggel, de valósággal teljesen másnemű tulajdonságokkal van felruházva. A míg a társadalom és a politika hatást és visszahatást gyakorol egymásra, az uralkodó tekintélye sohase lesz agyrém vagy holt betű.

De eltekintve az uralkodó hivatalos kötelességeitől és ama politikai hatalomtól, a melynek magas állása következtében ő a letéteményese, a korona a nemzeti egység jelképe és oly erővel bír, a melyet a tömegek mélyen éreznek. A monarchia erős kormány abban az arányban, a melyben képes magát megértetni. Nem elvont fogalom, hanem a hatalom konkrét megtestesülése. Mikor az angol nép feltekint az uralkodójára, jól tudja, hogy az uralkodási elv felséges személyesitőjét látja. Ez nemcsak az egyedüli mód, a melyen a létező alkotmány élénken hat a képzeletre. „Egy család a trónon — úgymond Bagehot — egyszersmind érdekes eszme is. Lehozza a souverainség gyümölcseit a mindennapi élet szinvonalára“. Hogy röviden mondjuk: a királyság oly kormányforma, a melyben a nemzet figyelme egyetlen személyben összpontosul, a ki érdekes dolgokat mivel. A köztársaság oly kormányforma, a melyben ez a figyelem megoszlik többek közt, a kik mindnyájan érdektelen dolgokat mivelnek. Ennélfogva mindaddig, a míg az emberi szív erős és az emberi értelem gyönge, a királyság

erős lesz, mert széleskörű érzelmekhez szól és a köztársaság gyönge lesz, mert csakis az értelemhez szól". Ezek a fő gyakorlati elemek az angol monarchia erejében. A monarchia nagy politikai és nagy társadalmi erő, mert összhangban áll az angol nép szellemével és az emberi természet érzelmeivel.

HUSZONEGYEDIK FEJEZET.

A hivatalos Anglia.

AZ ÁLLAM NAGY HIVATALAI. — KÍVÜLRŐL NÉZVE. — BELSŐ KEZELÉSÜK. — EGY HIVATALOS OKMÁNY TÖRTENETE. — A GYARMATÜGYI HIVATAL. — AZ INDIAI HIVATAL. — A KÜLÜGYMINISTERIUM — A KERESKEDELEM TANÁCS. — A KINCSTÁR. — A TITKOS TANÁCS HIVATALA. — A KABINET ÜGYKÖRE A TITKOS TANÁCSBAN. — KÖLCSÖNÖS VISZONYOK A KORMÁNY TAGJAI KÖZT. — A KABINET ELJÁRÁSA. — EGY ÁLLAMMINISTER ÉLETÉNEK ÁLTALÁNOS KÉPE. — A KORMÁNY TAGJAIHOZ INTÉZETT NEM HIVATALOS LEVELEZÉS.

A birodalom fővárosában alig van feltünőbb épület annál, a mely a néző szemébe ötlik, mikor végig sétál a Whitehallon. Ha a parliament palotája felé, a jobb oldalon megy, egymás után látja meg a kincstár és a titkos tanács palotáját, a mely régi épület új és imponáló homlokzattal, aztán egy nagy és hatalmas házcsoportot, melyben egy födél alatt vannak elhelyezve a belügyi, gyarmatügyi, külügyi és indiai hivatalok. Ezekhez képest a ministerelnök és a pénzügyminister hivatalos lakásai a Downing Streeten csak középszerű benyomást idéznek elő. Maga a Downing Street is az a történelmi hely, a mely a politikai küzdelmek hosszú sorozatában a versenydíj volt, alkalmasint el fog tünni és valószínű, hogy mielőtt egy újabb félszázad elmulna, egyetlen ház sem fog többé létezni azok közül, a melyek alig egy századdal ezelőtt elég tágasak voltak arra, hogy csaknem az összes állami dolgok ott intéztessenek el. Akkor már valószínűleg jelentékenyen ki lesz bővítve azon épületcsoport, a

melyben a fennebb említett hivatalok vannak elhelyezve és a kibővités nem kevésbbé nagyszerű és összpontositott lesz, minden megszakítás vagy vonalmegtörés nélkül, egy és ugyanazon területi körben.

Vajjon miféle természetű ügyeket intéznek el ezen épületekben és mi az elintézés módja? Melyek a közigazgatási ágak, a melyek a közigazgatási szerkezet különböző fokaiban állandóan működnek? Hogyan jut tudomásra a külső világ befolyása a hivatalos szentélyekben és hogyan készülnek azok a rendeletek, a melyeket legfeljebb egy pár holdra terjedő területen keletkeznek és szétküldetnek olyan birodalom minden részébe, a mely egyértelmű a civilisatióval? Megpróbáljuk válaszolni e kérdésekre, de mindjárt eleve meg kell jegyeznünk, hogy van egy typusa a kezelésnek, a melyhez az állam különböző nagy hivatalának vezetése általában alkalmazkodik. Hogy némely ügyosztályban szorosabban alkalmazkodnak hozzá, mint másokban, az a mindegyikben elintézendő ügyek természetéből szükségszerűleg következik. Elsőbbséget adunk a gyarmatügyi hivatalnak és e hivatal ügyei vezetésének és megmutatni óhajtjuk az állam ügyeinek elintézését oly hivatalban, a mely több különböző osztályra oszlik. Egyik ministerium se szolgálhat alkalmasabb példa gyanánt ennél, mert ebben mindennemű hivatalos és közigazgatási ügyet intéznek el. Eltekintve az anyaország és a távoli birtokok közt létező közlekedés nehéz voltától, e birtokokat tárgyra nézve utasitani és irányitani kell a külügyi, nemzetközi, köztörvényi, pénzügyi, közmunkaügyi összes kérdésekben, szóval a kormányzat összes teendőiben.

Tegyük fel, hogy mind Angliából, mind a világ más részeiből a sürgönyök és más hivatalos levelek

beözönlenek a kora reggeli órákban. Ezek az okmányok legelőbb az iktató-hivatalban kerülnek a hivatalos látkörre. Itt a segéd-hivatalnokok gépiesen felbontják a levél- és sürgöny-csomagok tartalmából mindazt, a mi szembeszökőleg kisebb-nagyobb mértékben hivatalos jellegű. Nem az ő dolguk, tüzetesen megismerkedni a felbontott okmányok tartálmával. Nem várnak tőlük többet, mint hogy általános képet nyújtsanak a tartalmukról és jellegükről, a mely képessé tegye őket arra, hogy czímet adjanak az okmány hivatalos kivonatának. Az iktató-hivatal alkalmazottjai egy üres ívet illesztenek az okmányhoz, a fogalmazvány számára és ráirják a beérkezés napját. A második stádium hivatalos okmányunk történetében az átmenet az igtató hivatalból azon osztályok egyikének a főnökéhez, a melyekre az egész szervezet fel van osztva. A gyarmatügyi ministeriumban ezek az osztályok, kivévén azt, a mely általános ügyeket intéz el, földrajzi alapokon vannak szervezve. Így hát az iktatókönyvbe kellőleg bevezetett sürgönyt vagy levelet közvetlenül átküldik az illető osztály élén álló főhivatalnokhoz. Ez megvizsgálja azon czélból, hogy első sorban meggyőződjék róla, vajjon nem oly sürgős természetű-e, mely elsőbbséget követel más ügyek felett és vajon nem kell-e a helyes elintézés végett valamelyes megelőző tárgyalásokra hivatkozni. Az utóbbi esetben rögtön utasítja valamelyik alárendelt hivatalnokát, hogy szedje össze és ha szükséges, kivonatolja a megelőző tárgyalások történetét tartalmazó levelezéseket; ha azonban ez a feladat különösen fontos, vagy az előzmények különös ismeretét igényli, akkor az osztályvezető valószínűleg maga veszi a kezébe.

Ekkép felszerelve mindazon kiegészítő anyaggal, a mely az ügy helyes megértéséhez szükséges, az okmány egy lépéssel tovább halad ama nagy férfiú dolgozó-szobája felé, a ki az egész hivatal működésének élén áll. Úgy, mint az osztályban megszerkesztették és előkészítették, a segéd-alállamtitkárok egyikéhez kerül, a kik közül mindegyiknek saját külön munkaköre van. Ez gondosan áttanulmányozza az eléje terjesztett okmányokat, leírja megjegyzéseit és nézeteit külön fogalmazvány alakjában és az egész csomagot, a mely mind terjedelmesebbé lett, mióta a ministeriumba került, elküldi az állandó alállamtitkárnak. Meg kell jegyezni, hogy ebben a stadiumban, t. i. a mikor az ügy először kerül államtitkári vizsgálat alá — kezdődik a hivatalos diskretió kötelessége. Ha teljesen világos, hogy benne semmiféle döntésre nincs szükség és az ügyet, át kell küldeni valamely másik ministeriumba, akkor valószínű, hogy a segéd-alállamtitkár irodája lesz az okmány hivatalos útjának végpontja. A legtöbb esetben azonban nincs végleges megállapodás, míg az ügy el nem jutott az állandó alállamtitkárhoz. Az alkotmányos elmélet szerint a közszolgalat kérdéseiben az államtitkárokhoz intézett minden beadvány az uralkodó elé terjesztendő — más szóval, a hagyományt a felelős kormányzat nyelvéhez és eljárási szokásaihoz alkalmazva, az államtitkár személyesen intézi el és bizvást lehet is mondani, hogy ha az ily vegyes természetű ügy bármely részében olyasmit tartalmaz, a mi valamivel többet igényel az egyszerű és a korábban megállapított elvekkel összhangzó gépies elintézésnél, akkor mindíg az államtitkár szeme elé kerül. Ha azonban a kérdést, a melyre az okmány vonatkozik, jól megállapított elő-

zetes esetek már tényleg megoldották és nem lehet kétség a döntés iránt, akkor az államtitkár bátran elvállalhatja a végső sorban itélő legfőbb biróság szerepét. Valószinűleg nem nagyon tévedünk, ha azt mondjuk, hogy ez csaknem oly gyakran történik, mint nem.

Van még egy további tapasztalat is, a melyen a világ másik oldaláról érkezett tipikus ügydarabnak át kell mennie, mielőtt eljutna az uralkodó egyenes képviselőjének az íróasztalára: t. i. keresztül kell mennie a parliamenti alállamtitkár kezén. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ez nem feltétlenül szükséges incidens az ilyen hivatalos okmány életében, feltéve, hogy a dolog sürgős és a parliamenti alállamtitkár nagyon el van foglalva, az okmány az állandó alállamtitkártól egyenesen az osztály politikai főnökéhez kerül és az állam összes hivatalaiban ez a két hivatalnok a tengely, a mely körül a közigazgatás egész rendszere forog. A parliamenti és az állandó alállamtitkárnak mindegyik ministeriumban egyenrangú hatásköre van. Ennélfogva az egymáshoz való kölcsönös kiegészitésből áll és a míg a minister parliamenti képviselője, a ki többnyire a képviselőházban van, ügyelni tartozik a ministeriumot érdeklő javaslatok parlamenti tárgyalására; az állandó alállamtitkár feladata főleg az, hogy a főnökének rendelkezésére bocsássa mindazon fölvilágositásokat a tények és előzetes esetek felől, a melyek alapján a saját véleményét megalkothatja. Más szavakkal, az állandó alállamtitkárnak tudni, a ministernek pedig határozni kell.

Áttérve már most ama politikus vagy államférfiú munkájára, a ki egy nagy ministerium rendszerének a csúcspontja, lássuk, mik ama kötelességek, a melye-

ket teljesítenie kell és hogyan teljesíti azokat. Feltéve, hogy Londonban van, két vagy három csomagot tele hivatalos okmányokkal küldenek el a házához, minden este, hivatalzárás után. Csaknem minden óráját dolgozó szobájában bezárkózva tölti és ezeket az okmányokat tanulmányozza. Mindenekelőtt kiválogatja a sürgőseknek jelzetteket, aztán átvizsgálja a fogalmazványok kéziratait és a hozzájuk csatolt megjegyzéseket és úgy találja, hogy nagy véleménykülönbségeket tartalmaznak. Ezen összeütköző nézetek közt neki kell dönteni; és a milyen az ő döntése, olyan lesz a sürgöny hangja is, a melyet a döntése alapján szerkesztenek; és tényleg valószinű, hogy az összes egymásután következő stádiumokban valamely vázlatos választ fogalmaztak a különböző hivatalnokok, a kiknek a kezén az okmány egymásután megfordult. Ennélfogva a végleg megállapitott válasz gyakran nem egyéb, mint a hivatalos mozaik finom példánya. Feltehető, hogy a minister legtöbb esetben ama válaszszöveget fogadja el, a melyet az államtitkár javasolt, habár némi módosításokkal, mint a hogy az alállamtitkár esetleg szintén elfogadhatta a közvetlen alárendeltje által javasolt szöveget bizonyos módosításokkal. A minister éjfél táján valószinűleg elkészült ezzel a munkával és az összes átvizsgált okmányokat átadja a magántitkárának. Az okmányok aztán megint végig mennek ugyanazokon a kezeken, a melyeken át a ministerhez jutottak, és igy végre elkészül a válasz. Az egész művelet kevesebb időt igényel, mint a hogy ezen leírásból következtetni lehetne. Az itt jelzett különböző stádiumokon rendszerint keresztül lehet hajtani az okmányokat pár nap alatt és csak igen ritkán tart a dolog egy hétnél tovább. Ha a minister

vidéken van, akkor természetesen valamivel csekélyebb a gyorsaság. Naponkint küldenek utána táskákat tele hivatalos okmányokkal, az elküldés ideje a whitehalli főhadiszállásról késő órában történik, mert a postát a ministeriumban csak este hét órakor zárják be, mikor a gyarmati postát már útnak inditották.

A gyarmatügyi hivatalban szokásos eljáráshoz, a melyet az imént ismertettünk, nagyon sokban hasonló az a gyakorlat, a mely az indiai birodalomnak ügyeit intéző ministeriumban divatozik. Az ide érkező levelezés két csoportba foglalható össze: az első magára az indiai kormányzatra vonatkozik; a másodikba ama levelezések tartoznak, a melyek akár az indiai ministerium és más állami ministeriumok, mint a külügyi és gyarmatügyi hivatal, a kereskedelmi tanács és hadügyi hivatal, vagy pedig az indiai ministerium és indiai ügyekben érdekelt magánszemélyek közt folynak. Az indiai levelezések szintén kétfélék: először rendes sürgönyök, a melyek vagy az indiai kormánytól, vagy Madras és Bombay kormányaitól érkenzek, minthogy a helytartó kormányzók nem érintkeznek közvetlenül a hazai kormánynyal; másodszor a titkos sürgönyök, a melyeket az indiai kormány közvetlenül vált a ministerrel. Az indiai hivatalban éppen úgy, mint a gyarmatügyi ministeriumban egy központi iktató létezik és rendszerint ide érkeznek az összes sürgönyök. Azonban itt sok a fontos kivétel, és oly okmányok, a melyek a politikára vagy a pénzügyekre vonatkoznak, első sorban nem az iktatóba érkeznek, hanem azon osztályba, a melybe közvetlenül tartoznak — politikai, titkos, pénzügyi, közmunkaügyi vagy katonai vonatkozású tartalmuk szerint. Itt természetesen az illető osztály titkárai bontják föl és tovább

küldik. Az okmányok aztán egymásután megfordulnak az ügy természetéhez képest az állandó vagy a parliamenti alállamtitkár, a minister, továbbá a tanács egy különös bizottsága kezén, a melynek a feladata tárgyalni az ilyen természetű okmányokat és végre eljutnak a teljes ülésben összegyűlt tanácshoz. De a tanács csak tanácskozó hatáskörrel bír és hozzátehetjük, hogy épp úgy működhetik akadályozólag, mint gyorsítólag. Az akadályozási jog nem szükségképen káros. Sokszor csak azért gyakorolja és akarja is gyakorolni a tanács, hogy elhamarkodott és megfontolatlan cselekvést meggátoljon.

A külügyi hivatalban egészen eltérő eljárási mód válik szükségessé. Az itt beérkező okmányok nagyobb része kisebb vagy nagyobb mértékben bizalmas természetű és ennélfogva a sürgönycsomagokat nem alárendelt, hanem magasabb rangú hivatalnokok bontják fel. A körülményektől függ, hogy ki legyen az a hivatalnok; az elhatározó körülmény a minister felfogása a saját felelősségének korlátairól, vagy a minister és államtitkárja közt létrejött megegyezés, vagy végre az egyiknek vagy másiknak személyes munkakedve. Így egyszer azt hallottuk, hogy volt egy állandó alállamtitkár, a kinek az volt a büszkesége, hogy mindennap este nyolcz óráig maradt a hivatalában csak azért, hogy azzal az öntudattal mehessen el onnan, hogy kétszáz boríték pecsétjét törte fel. Egy ministerről pedig azt beszélték, hogy egyetlen levelet vagy iratot sem engedett felbontatni más által és személyesen mondta tollba a választ valamennyi hivatalos levélre vagy jelentésre. Ennélfogva helyesen lehet következtetni, hogy a külügyi hivatalnál nem létezik a levelezések fogalmazásának ugyanaz a rend-

szere, mint a többi ministeriumokban. Az egész ministerium az egykori úgynevezett Intézetből (establishment), a melyet most átkereszteltek Diplomatiai Intézetre, és az Intézethez nem tartozó osztályokból áll. Az új név által akarják megkülönböztetni a diplomatiai intézetet a könyvtári, szerződési az irodai osztálytól. A diplomatiai intézetben, a hol összesen negyvenegy hivatalnok van alkalmazva, az irodaigazgatónak külön osztálya van húsz hivatalnokkal, a kik mint ilyenek nem tartoznak a diplomatiai osztályhoz, és a kiknek a munkaköre főleg pénzügyi természetű. Ezután a diplomatiai intézetben a konzulsági osztály következik, a melynek élén a konzulsági és a rabszolga-kereskedő osztály főnöke áll. A konzulsági osztály két alosztályra oszlik, a második a rabszolgakereskedésre vonatkozó levelezéseket és egyéb ügyeket végezi, az első pedig a konzulsági szolgálatot illető levelezéseket. Végre van a ministeriumnak kereskedelmi osztálya is. A külügyi hivatal egyéb, tisztán diplomatiai teendői megoszlanak öt osztály közt földrajzi alapon; mindegyik osztály egy magasabb rangú hivatalnok vezetése alatt áll. Az összes osztályokban tárgyalt ügyek természetesen szorosan bizalmas jellegűek és magukban foglalnak mindent, a mi a szerződések tárgyalására vonatkozik.

Ezzel eljutottunk a szerződési osztályhoz, a mely nem tartozik a diplomatiai intézethez, és a melynek teendője azon okmányok alaki szerkesztése és fölszerelése, a melyeket a diplomatiai intézet bizalmas hivatalnokai már átvizsgáltak. A szerződési osztály lényegileg kezelési hivatal és az alkalmazottai igen sok tekintetben ugyanazon viszonyban állnak a diplomata törzskarhoz, mint az ügyvéd irnoka, a ki az

okmányokat fölszereli az ügyvédhez, a ki a bizalmas tanácsadó. Még az osztály főnökét sem avatják be (hivatalánál fogva) a diplomatiai intézet titkaiba, ha mindjárt a személyes érdemeinél és az esetleg szerzett technikai tapasztalatainál fogva nagy mértékben bírja is a bizalmat. A két osztály viszonylagos helyzetét nem világíthatjuk meg jobban, mintha elmondjuk, hogy míg a diplomatikai intézet tagjai hivatalból befogadott tagjai a St. James Clubnak, a szerződési osztály tagjainak alá kell vetni magukat a rendes felvételi szavazásnak. Természetesen a külügyi hivatal szerződési osztályának hivatalnokaiban is megbíznak abban a tekintetben, hogy titokban tartják azon okmányok tartalmát, a melyeknek megszerkesztése és lemásolása az ő feladatuk. De azért az ő foglalkozásuk nem bizalmas ugyanabban az értelemben, mint a diplomatiai intézet hivatalnokaié. Ezen osztály hivatalnokait csak akkor kérdezik meg, mikor a szerződések már készen vannak a letisztázásra, vagy a mikor a szerződések előkészítéséhez előzetes okmányokra és történeti adatokra van szükség, és maga azon körülmény, hogy ez az egyedüli osztály, a melyben felfogadott irnokok is vannak alkalmazva, eléggé bizonyítja, hogy a hatásköre általában elütő a diplomatiai intézetétől.

Ámbár a titkos tanácsi hivatalt lehet az osztályok formaszerinti fejének és anyjának nevezni, mégis a kincstár igényelheti bizonyos okoknál fogva a legelső helyet a hivatalos hierarchiában. A kincstár uralkodik az erszény hatalmánál fogva az összes többi ministeriumok fölött, és ennek következtében ő tőle függ a végleges döntés. A kincstárnak azon kívül, hogy itt készül az évi költségvetés, közvetlenül alá van

rendelve a két nagy jövedelmi osztály — a vámok és a belföldi jövedelmek osztálya, valamint a posta is, a mely ugyan csak alkalmilag jövedelmi forrás, de gyakorlatilag nagy hatalmi tényező. A titkos tanács hivatala a méltóság tekintetében kétségkívül a legelső helyen áll. Voltaképen bizottságnak tekinthető, a mely hivatva van a korona némely lényeges előjogának gyakorlására. Az ügykört, a melyet a kereskedelmi tanács és az igazságügyi bizottság ellát, a titkos tanács ruházta át reájuk; a köznevelési osztály ügyeit a legújabb korig a titkos tanács egyik bizottsága intézte el és az osztály főhadiszállása még most is ugyanazon fedél alatt van. A kereskedelmi tanács névleg a titkos tanács egy bizottságának vezetése alatt áll; e bizottság tagjai: az elnök, a canterburyi érsek, a Lord kanczellár, a kincstár első Lordja, a ministerek, a kincstár kanczellárja és nehány más egyén. De tényleg a hivatal egészen osztályszerű, és a mikor a kereskedelmi tanácsról beszélünk, gyakorlatilag nem a titkos tanács bizottságát értjük, a melynek nevében a teendőit végzi, de az elnököt, a titkáraival és a hivatalnokaival. Így a kereskedelmi tanács tényleg és névleg külön ágazata a kormánynak.

A kereskedelmi tanács hivatalának a teendői sokfélék és érdekesek. A vasútak, az ország kereskedelmi tengerészete, a súlyok és mértékek és mindazon statistikai adatok összegyűjtése, a melyek nem csupán a hazai kormányzatra, de a birodalmi ügyek kezelésére is vonatkoznak, a kereskedelmi tanács hatásköréhez tartoznak. A hivatal szakszerű teendőinek nagy része tudományos és jogi ismereteket igényel. Így gyakran dönteni kell az osztálynak a legjobb vasúti fékek, a hajók és világitó tornyok épitése tár-

gyában, nem is említve a tengeren való jelzés rendkívül bonyodalmas kérdését. Ezenfelül, minthogy a tengeri hatalmunk következtében jutunk leggyakrabban érintkezésbe más országok törvényeivel, és minthogy a kereskedelmi tanács van tényleg megbízva tengerészeti ügyeink felügyeletével, igen természetes, hogy a nemzetközi jog különböző kérdései mindenuntalan fölmerülnek ebben az osztályban, döntés végett. Elmondhatjuk, hogy a kereskedelmi tanács veszi a gondjai alá a hajót a bölcsőtől a sírig. Nyilvántart minden új hajót, figyelemmel kisérheti utazásait is, és lajstromot vezet a minden egyes alkalommal szállított utasokról és hajós személyzetről. Ennélfogva a kereskedelmi tanács hivatalai sok megható jelenetnek tanui és sok nemes tettről van tudomásuk. Ide jönnek azok, a kik egyes hajósok élete iránt érdeklődnek, hogy megtudjanak valamit, ha lehetséges elveszetteknek tartott hajók sorsa felől. Itt jelentik be igényeiket azok, a kik életet mentettek meg a tengeren. A vasutak tekintetében sem kevésbbé jelentékenyek ezen osztály kötelességei. Ha új vasúti vonalat nyitnak meg, a kereskedelmi tanács egy felügyelőt küld ki megvizsgálni, vajjon minden dolog kellő állapotban van-e az üzem megnyitására.

A titkos tanácsi hivatal azon állami intézmény, a melyben a korona előjogai közvetlen érintkezésbe jutnak a ministerek személyével. Itt van a többi kormányzati és közigazgatási intézmények nagy részének közös találkozó helye. Tényleg olyanforma, mint egy birodalmi leszámitoló ház. Mindaz, a mi titkos tanácsi rendelet tárgya lehet, természetesen a titkos tanácsi hivatalhoz kerül és itt öntik olyan formába, a melyben az uralkodó elé lehet terjeszteni a titkos tanács

legközelebbi ülésén. A titkos tanácsi rendeletek olyan tárgyakra vonatkoznak, mint a gyarmati parliamentek által elfogadott rendszabályok szentesítése, királyi kiáltványok a birodalmi parliament összehívására, elnapolására vagy fölöszlatására vonatkozó okmányok. Egyéb tanácsi rendeletek csak formaságok, a melyek hatályba helyezik a szerződéseket, kiterjesztik a szabadalmak határidejét, bekeblezési szabadalmat adnak városoknak és társaságoknak, vásártartási engedélyeket hirdetnek ki, felebbezett ügyeket intéznek el, egyházi kerületeket szerveznek, kivételeket engedélyeznek a holt kéz törvénye alól. Így tehát végtelen mennyiségű irodai munkát végez el a titkos tanácsi hivatal.

Ő felsége a titkos tanácsnak mintegy tizenkét gyűlésén elnököl évenkint. Egy nappal az ülés előtt minden tárgyalás alá kerülő okmányt elküldenek az uralkodónak és ha ő felsége talál valamit, a mit nem értett meg teljesen, akkor magához hivatja azt a ministert, a kinek a tárczájához az ügy tartozik. Egy titkos tanácsos sem jelenhetik meg a tanácsban, hacsak különösen meg nem hívták. A munka természetesen chablonszerű és rendszerint elvégzik alig egy óra alatt. A határozatképességhez három titkos tanácsos jelenléte szükséges és az elnöki széket mindig az uralkodó foglalja el. Továbbá minthogy mindegyik kabinet-ministert előbb titkos tanácsossá kell kinevezni és minthogy az elmélet szerint a kabinet belsőbb tanácsa a titkos tanácsnak, az utóbbi egyszersmind összekötő kapocs a parliament és a korona közt. A kabinet a választók kijelentett akaratát képviseli és a kabinet feje a ministerelnök, a kabinet megtestesülése a koronával szemben. Az uralkodóhoz

való viszonyában a kabinet oszthatlan és teljes egység; és egy ministerelnök nem is követhet el akár magában véve, akár a czélzatot tekintve megrovandóbb dolgot, mint ha az uralkodónak tudomására juttatja a nézetkülönbségeket, a melyek közte és ministertársai közt esetleg felmerültek. „A ministerelnök — Gladstone szerint — elmondja az uralkodónak a kabinet cselekedeteit, sok kihallgatásban vesz részt a trón felséges birtokosánál“, de „e jelentésekben és kihallgatásokon nem szabad aláaknáznia a királyi kegyben bármelyik minister állását sem. Ha bármely mértékben eltér e szabályok szigorú megtartásától, és a maga nagy alkalmait arra használja fel, hogy a saját befolyását növelje és oly czélokat követ, a melyeket a társai nem osztanak, akkor, hacsak őket erről előre nem értesítette, nemcsak a szabálytól tér el, hanem áruló és alávaló dolgot cselekszik. A mint a kabinet az uralkodó és a parliament közt áll és mind a kettő iránt loyális tartozik lenni, úgy áll ő (a kormányelnök) a ministertársai és az uralkodó közt és loyálitással tartozik mind a kettő iránt.“

A mi a minister, mint egy tárcza élén álló hivatalnok viszonyát illeti az uralkodóval szemben, mint a ki az egész állam feje: azt legjobban megvilágítja a következő formula, a melyet a XIX. század elejéig az összes ministerek használtak a hivatalos levelezéseik bevezetéseül: „az Uralkodó megparancsolta, hogy értesítsem önt“ stb. A levél bevezetésének ez a módja most már megszünt. De a viszonyok, a melyek az indiai hivatal, a gyarmatügyi hivatal, a külügyi hivatal és az uralkodó közt fennállnak, még most is a legközvetlenebb és a legbensőbb jellegűek. E ministeriumok közül mindegyik nem csak gyakrabban vagy

alkalmilag terjeszt föl hivatalos okmányokat ő felségéhez, de a minister elismert kötelességeihez tartozik, kellőleg gondoskodni arról, hogy ő felsége folyvást tájékozva legyen az illető ministerium általános iránya és szándékai, valamint minden fontos tárgyalás felől, a birodalomban székelő ministerium és a világ bármely más részén létező brit birtok vagy idegen közt. Az e czélra szolgáló emlékiratokat soha sem írja a ministerium valamely tagja, hanem csak maga az illető minister. Ezek az emlékiratok mindenkor a következő mondattal kezdődnek: „Lord X... alázatos tisztelettel jelenti felségednek". E fontos közleményeket és általában az uralkodó elé terjesztett összes okmányokat illetőleg, két szabályt kell szem előtt tartani — az egyik az, hogy ne legyen benne törlés és a másik, hogy a papir ne legyen a középen megtörve. Tekintve azt, hogy a fontosabb sürgönyök fogalmazványát az uralkodó elé terjesztik, mielőtt a sürgöny a rendeltetése helyére elindittatnék és továbbá, hogy ő felsége naponként megkapja a fennebb említett jelentéseket minden függőben levő nagy fontosságú tárgy felől, könnyen meg lehet érteni, hogy a király ideje meglehetősen jól el van foglalva.

Nincs semmiféle hiteles értesülésünk a felől, hogyan tárgyalják az ügyeket a kabinetben a korona ministerei, ezt a titkot épp oly vallásosan és sikeresen megőrizték, mint a szabad kőművesekét. Azonban észszerű a föltevés, hogy a tárgyalás módja társalgásszerű és könnyed; valószínű, hogy formaszerű szavazásokra nagyon ritkán kerül a sor, hogy rendesen a ministerek ülve beszélnek és hogy általános megegyezés van köztük a valamely meghatározott napon tárgyalás alá veendő ügyek mennyiségére, valamint a

tanácskozás időtartamára nézve. A törvényhozás tényleges munkáját két vagy három bevezető lépés előzi meg. Ha a kabinet arra a megállapodásra jutott, hogy valamely tárgy már a törvényhozás által való elintézésre érett, az első lépés az, hogy az illető körvonalozza a törvényjavaslat fővonásait és e vázlat másolatait közli az összes ministertársaival. A javaslattervezet főelveit megvitatják a kabinet legközelebbi ülésén, és a határozat valószínűleg az lesz, hogy e tárgyban törvényjavaslat szerkesztessék kellő alakban; ugyanezt az eljárást fogják aztán követni a törvényjavaslat végleges szövegével, a mely esetleg ismételt megvitatás után végre a parliament elé kerül.

Az államhivatalnok, akár minister, akár alállamtitkár, egész élete folytonos munka, végtelen töprengés, állandó zaklatás. A parliamenti szünidő is csak kevés pihenést enged, a melyet a sürgönyök, táviratok és más okmányok folytonos érkezése zavar meg. Míg a parliament együtt van, vagyis évenként körülbelül hat hónapig, a munkája soha se szünetel. Boldog, hogy ha elalhatik reggel két órakor; délben már ott kell lennie a hivatalában a Whitehallon, Downing Streetben vagy a Pall-Mallen, a hol már várják a magántitkárok jelentései, a levelek és sok más alaktalan nyers anyag, a mely, ha a szerencse kedvez, valamikor belekerül a kék könyvbe, vagy talán a parliament elé terjesztett valamelyik javaslatba, sőt esetleg különös ajánlat kiséretében a trónbeszédbe is. A ministerünk vagy alállamtitkárunk minden valószínűség szerint már talpon van nyolcz vagy kilencz órakor, alig öt órai lázas alvás után, sőt már meg is reggelizett nagy sietséggel és igyekezett magát megedzeni a nagy fáradalmakra egy kis sétalovaglással a Rotten-Rowon.

De éppen a mikor a sétalovaglás kezd népesebb és vidámabb lenni a sok lovagló és sétáló megjelenése következtében, a hivatalnokunk megnézi az óráját, vagy Big Ben (a westminsteri nagy harang) hangja által figyelmeztetve, megfordítja a lova fejét és megindul vissza a westminsteri palota felé.

Azok, a kik gyakran panaszkodnak, hogy menynyire hozzáférhetetlenek az ő felsége kormányzatáért felelős urak, sziveskedjenek kissé gondolkozni a fölött, hogy mennyi különféle munka vár elintézésre a hivatalos napokon, és milyen rövid idő marad e számtalan teendő elvégzésére. Most valamely küldöttséget kell fogadni, a mi legalább egy órát vesz igénybe, aztán következik a mindennapi tanácskozás a minister és az államtitkár között és a többrendbeli tárgyalások más kormánytagokkal. Ráadásul ott van a parliamenti esti munkára való előkészület. Már is több kérdést jelentettek be, és a válasz anyagát gondosan össze kell állítani. Nagyobb szabású vita várható, a mely különösen a ministeriumra fogja irányozni a figyelmet, és a tiszteletreméltó, vagy igen tiszteletreméltó úr, a ki a ministeriumot képviseli, kénytelen lesz sok hivatalos kutatás segélyével ellátni magát mindazon adatokkal és számokkal, a melyek a dolog teljes kifejtéséhez szükségesek. Vagy oly javaslatot tárgyalnak a bizottságban, a melyet a kormány keresztül akar hajtani és a melynek valamennyi szakaszát megtámadja az ellenzék, a mi államférfiúnk, a kire a javaslat megvédését bízták, tartozik tehát bebizonyítani, hogy a feje valóságos encyclopaediája a gyakorlati érveknek, a melyek közül mindegyik döntő erővel megczáfolja a támadást és a kritikát. Az idő négy órára jár és a ministernek a házban kell lennie.

Vajjon ki fogja őt kárhoztatni azért, hogy a lehetőségig gazdálkodott a megelőző négy órával, és ki fogja kárhoztatni azt a titokszerű hozzáférhetetlenséget, a melylyel magát elsánczolni törekedik?

A ministerre azon okmányokon kívül, a melyek a saját ministeriuma folyó ügyeinek során kerülnek eléje, még az általános levelezés roppant változatossága is kikerül. Ide tartoznak az ellenzéki vezérek levelei, a melyek valamely javaslatot tartalmaznak a vita vezetésére nézve, vagy megegyezést ajánlanak valamely javaslat iránt, a mely éppen bizottsági tárgyalás alatt van; vagy végre azt fejtegetik, hogyan fegyverezhetnék le az igen tisztelt gentlemen némely igen veszélyes ellenfelét és elégíthetné ki egyúttal az okosabb és mérsékeltebb párthíveit, ilyen vagy amolyan irány elfogadása által. Szerencsére a küzdelem a benn és künn levők közt Angliában oly szeretetreméltósággal szokott véghez menni, a mely más országokban teljesen ismeretlen, és a ministeri levelezésnek ez a része döntőleg bizonyítja ezt a tényt. Valóban a mi képviseleti ministerelnökünk, vagy typikus ministerünk igen gyakran arra a meggyőződésre jut, hogy a bevallott barátainak a közleményei kellemetlenebbek, mint a bevallott ellenségekéi. A kormánytámogató képviselő, a ki megrögzött kullancs, roszszabb a zaklató ellenfélnél, mikor az államférfi, a kit ő felsége méltóztatott megajándékozni a bizalmával, a leveleire pillant, mindig lát köztük bizonyos kéziratokat, a melyek nagy türelmetlenséget keltenek benne. A legelső pillantásra megismeri a borítékot, a melyekről bizonyosan tudja, hogy feltétlenül elfogadhatatlan tanácsokat és teljesen alaptalan panaszokat és lehetetlen kivánságokat mond el benne egyik

vagy másik, némelyik leghűségesebb, de legalkalmatlanabb támogatója. Az a néhány levél, a melyet félre tesz, felszólítások gyűjteménye, a melyeknek írói azt a reményt fejezik ki, hogy az igen tisztelt gentleman módját fogja ejteni, hogy valamelyik napon indítványozhassanak egy törvényjavaslatot, a melyet nagyon óhajtanak ők maguk vagy választóik; vagy tiszteletteljesen utalnak arra, hogy ha egy bizonyos ministeri javaslatban egy bizonyos záradék benne lesz, vagy kimaradt belőle, egyik-másik nagy iparág fenyegetve fogja magát érezni, vagy valamely sérelem esik hatalmas érdekeken; vagy végre biztosítják a ministert, hogy szerfelett kivánatos volna, ha a kevésbbé szilárd támogatói megnyugtatására mielőbb alkalmat venne magának kijelenteni, hogy a törvényjavaslatának mely részeit vagy elveit tartja nélkülözhetleneknek. Mit tesz a minister? Némelyekre azonnal válaszol egy pár sorban; másokat félre tesz megfontolás végett, de valamennyit figyelemre méltatja. Némelyekre nézve véleményt kér a ministerium illető osztályától; némelyiket közölni fogja a párt whipjével a kincstár pártfogó titkárával, a mint hivatalosan nevezik, és tőle tudakolja meg, vajjon az az elégedetlenség, a melyre az ily levelek utalnak, nem tartalmazza-e a veszélyek valamely elemét?

Hagyjuk most azt a tömérdek levelet, a melyet a minister az alsó házban ülő képviselő társaitól kap, és vessünk egy pillantást azon megszámlálhatatlan mennyiségű levelek legszembeszökőbben jellemző vonásaira, a melyeket a Downing Streetbe naponkint toluló, és a parliamenten kívül álló közönség tagjai írnak. Ezek közül sok teljesen ugyanazon jellegű, mint azok a levelek, a melyek minden magán

vagy hivatalos befolyással nem rendelkező ember reggeliző asztalán találhatók; megkeresések jó barátoktól és választóktól kormányhivatalokba való bepártfogolás iránt; oly levelek, a melyek különösen felhívják a figyelmet a helyi érdekek elhanyagolására a birodalmi parliament által; felszólítások adakozásra, és a siránkozó könyörgéstől az egyenes követelésekig fokozódó hangon írt panaszok a tervezett törvényhozói intézkedések miatt, a melyek komoly megkárosítással fenyegetik bizonyos kisebb városok kereskedelmét vagy bizonyos megyék hagyományos jogait; fizetésemelést kérő levelek kormányhivatalnokoktól, a kik gyakran több bajt okoznak a ministernek, mint a kellemetlen képviselőtársak és az alkalmatlanul égető kérdések. A cabinetministert természetesen ostromolják régi személyes barátai is, a fiaik, vagy családjaik más tagjai érdekében, a kiket alkalmaztatni óhajtanának valamely hivatalban. Érkeznek ezenkívül megbizott vidéki pártügynököktől hosszadalmas közlemények, a melyek első sorban a főwhiphez vannak intézve, a ki ismét a minister elé terjeszti; van ezek közt néhány eléggé kellemetlen is. A minister megtudja belőlük, hogy például a nagy zabhegyező ipar érdekeltjei, mint egy ember egyesültek ama javaslat ellen, a melyet a kormány terjesztett elő e fontos iparág szabályozása tárgyában; vagy hogy veszélyessé válható izgalom szerveztetik az esőköpenyekre kivetett vámtételek jelentékeny leszállítása érdekében. Más közleményekben egy már tényleg megürült vagy legközelebb megürülendő képviselői állásról van szó, a melyet eddigelé is a jelen kormány egyik támogatója töltött be, vagy a melyet remélhetőleg el lehetne hódítani az ellenzéktől. Ezek az

okmányok a legszorgosabb figyelmet követelik meg a ministeri elmétől. Nagy ügyességgel és helyi ismerettel vannak megírva, és éppen azokat a tulajdonságokat tolják előtérbe a hivatalos szem előtt, a melyek a jövő jelölttől megkivántatnak. Ha nem bír már valaki más világos és visszautasíthatlan igényekkel a párt képviselésére, akkor előáll a hivatalos jelölés szüksége. A helyi ügynök aggodalommal várja a hírt a jelölés megtörténtéről. Lehetséges, hogy a gentleman, a kit ez a szerencse ért, éppen nem vagy csak híréből ismert. De mihelyt a kéviselőjelölt betette a lábát a városba, és ott egy-két befolyásos lakóssal bizalmasan tanácskozott, az agyafurt ügynök rögtön megtudja mondani, hogy vajon a „párt“ jelöltje olyan ember-e, a kivel a választásnál győzni lehet.

Valamint a birodalmi parliament bizonyos tekintetben fölebbviteli biróság a sérelmek tárgyában, úgy minden cabinetministert is hivatottnak tartják mindazon sérelmek orvoslására, a melyeket egyesek akár a kormányzati gépezet alkalmi meghibbanása folytán, akár pedig valamely elvileg hibás és gyakorlatában félremagyarázott törvény alkalmazása következtében szenvedtek. Az ilynemű levelek száma az egyes ministeriumokban nagyon különböző. A legtöbbet valószínűleg a hadügyminister kapja. Igaz, hogy a hivatalnokok sok esetben szabadalmazott és megcsontosodott zsémbelők. De mit mondjunk ama végtelen változásokról, a melyek az elégedetlenség valamennyi hangnemén szólalnak meg és a melyeket az angol keleti birtokok ministeriuma élén álló igen tiszteletreméltó gentleman vagy nemes lord kap folytonosan könyörgő és segélyt váró özvegyektől, vagy érdemteljes embertől, a ki megkopaszodott és a kinek a

bőre bronzszinűvé lett a haza szolgálatában a tropikus égalj alatt? Az ilyen okmányok írói néha pörrel fenyegetőznek, néha siránkozva tiltakoznak a tőzsdei árfolyam és a rúpia elértéktelenedése ellen; máskor ismét az anya, a kinek a férje hősi halállal mult ki, valamely állásért könyörög a fia számára. A gyarmatügyiministerhez intézett levelek ismét más jellegűek. Minthogy a gyarmatos a maga ura és bárhol telepedjék is le, mindenkor magával viszi az anyaország képviseleti intézményeit, rendszerint nincs is olyan ügye-baja, a melynek az orvoslását a birodalom fővárosában keresné. De azértmégsem nagyon tartózkodó és közlékenysége néha alkalmatlan fecsegés számba megy. Sokat tud mondani és mond is kéretlenül a gyarmati birtokok különböző részeinek jellegéről és szükségleteiről. A gyarmatügyi minister sokkal gyakrabban terjeszt elő javaslatokat uj területek elfoglalása iránt, mint az ember hinné; sőt vannak olyan esetek is, hogy foglalkozásnélküli urak, a kiknek a szive kalandvágytól ég, szabadalmi okmányért folyamodnak kalózexpeditiokra, a melyeknek czélja az, hogy a brit lobogó lengjen oly területeken, a hol most még vad népek uralkodnak. Magánosok és társulatok kérvényei, területi engedélyezések iránt, természetesen nagyon gyakoriak.

Emelkedjünk föl a kutatásainkkal még egyszer igen magas körbe. Megint ott vagyunk a kincstár első Lordja, a miniszterelnök szentélyében. Mindegy, akárki legyen is, a ki most azt a méltóságot viseli. A nagy férfiú egy ívrétű irásba tekint az arczán éppen annyi mosolylyal, a mennyit a vonásai elbírnak, vagy hallgatja, a mit a titkára mond neki egy nagyon sok aláhúzással és javításokkal ellátott levél tartal-

máról. Mi a tartalma ennek az okmánynak? Mindenekelőtt megjegyezzük, hogy az egyesült királyság valamennyi különcz levélírója úgy látszik a Downing Streetet választja ki ama hely gyanánt, a hova a leveleit intézze. Hogy ő felsége kormányának a feje hetenként két vagy három úrtól kapjon ajánlatot, a kik óhajtanák kiadni a beszédeit, lehetőleg egy kis bevezető emlékirattal; hogy titokzatos levélírók ostromolják, a kik arról biztosítják, hogy tudomással bírnak a birodalom legsürgősebb életérdekét illető körülményről, de ezt csak személyesen mondanák meg neki, nem merik a papirosra bízni; hogy obskurus párthívek zaklatják apró hivatalokért és éhenkórász theologusok egyházi előléptetésekért; hogy a hozzá intézett levelek jelentékeny része szemtelen koldulást tartalmaz, mindez természetes, mert ezen esetekben az államférfiú minden rendkívüli kitünőség közös sorsában osztozik.

Ő felségeinek ministerei közül egyiket sem zaklatják annyira küldöttségek fogadásával és végtelenül vegyes tartalmú általános levelezéssel, mint a kincstár kanczellárját és a belügyi ministert. Ezen levelek közt vannak valóban hasznosak és figyelemre méltók. E két minister gondjára bízott tárczák és törvényhozási munka kivánatossá és szükségessé teszi, hogy a legrészletesebben megismerkedjenek a különleges óhajokkal, kivánalmakkal. Lehet, hogy egy aránylag aprólékos változtatás valamely adó-kivetésnél képezi az egész különbséget egy elégedetlenséget okozó teher kötelezővé tétele, vagy eltávolítása közt. Mikor az igen tiszteletreméltó belügyminister valamely törvényjavaslaton dolgozik, természetes, hogy már a javaslat végleges megszerkesztése előtt megtörtént, a nép szük-

ségleteit és óhajait illetőleg, a legkimerítőbb vizsgálat, a melyre a hivatalos gépezet képes. De a hivatalos szem figyelmét minden bizonynyal elkerülte valami. Vannak egyes vidékeken bizonyos tények, bizonyos kivételes viszonyok, a melyeket valamikép figyelmen kívül hagytak, vagy nem ismertek. Ezeket aztán ily úton közlik a ministeriummal, a mely tudomásul veszi, kellőleg megvizsgálja, és az ily leveleknek igen gyakran az a hatásuk, hogy jelentékenyen módosítják az eredeti ministeri javaslatot. Más oldalról sem a belügyi, sem a kincstári hivatalban nem ismeretlenek a javíthatlan zaklatók és tolakodó tervkovácsolók levelei. Ha csak hóbortos javaslatokon és lehetetlen terveken múlna, már régóta föltalálták volna a módját a halálos büntetés czélszerű pótlásának, sőt valószínűleg már bűnök se léteznének.

Még meg kell említenünk azt, a mi a ministeri levelezés legregényesebb részét képezi. A diplomatia, a mint általában hiszik, mélyen rejtelmes tudomány és a brit diplomáczia főhadi szállásaiba intézett levelek nagyrésze szintén ilyen jellegű. Hogyha a külügyminister mindazt elhinné, a mit a levelezői mondanak neki, már legalább is negyedszázad óta olyan vulkánon élne, a melynek kitörése már régen elpusztította volna ezt a királyságot, az idegen kezek által szabadon bocsátott forradalom égő lávájával. De a haszonleső kalandvágyók és hivatalkeresők a legbuzgóbb szaporítói a külügyministeri postaládák tartalmának. Nem pusztán európai nyugtalanság idején, de mély béke közepette is százakra rúg ama hölgyek és urak száma, a kik hajlandók és képeseknek vallják magukat, felfedezni a külföldi kormányok szándékait és általában titkos ügynökök minőségében mű-

ködni, szerény tiszteletdíjért. A világ valamelyik zugában mindíg forralnak borzasztó összeesküvést, a mely előbb-utóbb minden bizonynyal végzetes arányokat fog ölteni és a melyről csupán az illető ajánlkozó tud pontos értesítést adni, ha elküldik a helyszinére, állami költségen; vagy nagyon kivánatos, hogy a kormány elküldje titokban a levél iróját diplomatiai megbízással Bithyniába; vagy hogy a levélíró, A. B., vagy C. oly tapasztalatokkal és nyelvismeretekkel bír, a melyek őt megbecsülhetetlenné teszik a korona szolgálatában. A diplomatiai szolgálatban és a külügyi hivatalban a kinevezés zárt rendszere helyett, egy korlátolt verseny rendszerét alkalmazzák. Az átalakulás, a mely közel húsz évvel ezelőtt megnyitotta a szabad verseny előtt a korona kinevezésétől függő polgári hivatalok tizenkilencz- huszaszadrészét, jelentékenyen hozzájárult a hivatali állást környező nimbus titokzatosság értékelésének csökkentéséhez. De a diplomatiai szolgálat még mindig aristokratikus szinezetű és a külügyi hivatal még mindig divatos; és legio a száma a hely- és hivatalkeresőknek, a kik mindenféle levelekkel ostromolják a külügyi ministert.

HUSZONKETTEDIK FEJEZET.

A képviselőház.

A PARLIAMENTBE VÁGYÁS DIVATA. — LÉNYEGESEN CSÖKKENTVE AZ IRODALOM, UJSÁGÍRÁS STB. ELLENHATÁSA ÁLTAL. — EGY PARLIAMENTI MANDATUM ÉRTÉKE. — A MUNKA, A MELY VELE JÁR. — A VELE JÁRÓ KELLEMETLENSÉGEK. — AZ ÁLTALÁNOS VISZONY A KÉPVISELŐK ÉS VÁLASZTÓK KÖZÖTT. — KIS ÉS NAGY VÁLASZTÓKERÜLETEK. — A KÉPVISELŐHÁZ, MINT TÖRVÉNYGYÁR. — EGY NAGY VITA ELŐESTÉJÉN. — JELLEMZŐ JELENETEK A FOLYOSÓKON ÉS CSARNOKOKBAN. — JELENETEK A HÁZBAN. — KÉRVÉNYEK BENYUJTÁSA. — HOGYAN JELENTIK BE AZ INDÍTVÁNYOKAT. — SZAVAZNAK A NAPOKRA. — ÁLTALÁNOS LEÍRÁSA A HÁZNAK. — ÁLTALÁNOS KÉPE A TAGOKNAK. — FELELETEK A KÉRDÉSEKRE. — KEZDŐDIK A TÁRGYALÁS. — ELŐZETES ÉS SZEMÉLYI ÜGYEK. — A VITA. — A SZÓNOK. — AZ EBÉDIDŐ. — AZ ELLENSÉGESKEDÉSEK MEGÚJULÁSA. — A WHIP. — A SZAVAZÁS. — AZ URALKODÓ IZGALOM. — A TÖRVÉNYHOZÁS PRÓZÁJA. — EGY TÖRVÉNYJAVASLAT ÚTJA A BENYUJTÁSÁTÓL A KIRÁLYI SZENTESÍTÉSIG. — A TISZTELT KÉPVISELŐ URAK A BIZOTTSÁGBAN. — A SPEAKER (ELNÖK): TEENDŐI ÉS ÁLLÁSA. — A HÁZ NÉMELY SZABÁLYAI ÉS GYAKORLATA. — INDÍTVÁNYOK. — A KÉPVISELŐHÁZ HIVATALNOKAI. — VÁLASZTOTT BIZOTTSÁGOK. — A SZÓNOKLAT A KÉPVISELŐHÁZBAN. — HANYATLÓBAN VAN-E? — A KÉPVISELŐHÁZ KITÜNŐ OLDALAI. — A HÁZ ÍZLÉSE ÉS ÁRNYALATAI.

Minden angol ember — John Morley szerint — tényleg vagy esetleg képviselőjelölt és a politikai ösztön bizonyára még mindig élénk a brit kebelben. Különfélekép lehet azonban vélekedni a felől, hogy az angol polgároknál hanyatlóban van-e a vágy, helyet foglalni a parliamentben, vagy hogy maga a képviselőház is nem szenved-e a politikai tevékenység egyéb nemeivel való verseny alatt. Huszonöt évvel ezelőtt Angliában a politikai pálya szükségképpen parliamenti pálya volt. Ha valaki rendszeres befolyást

óhajtott gyakorolni a kortársai véleményére a közdolgokat illetőleg, egyszerre arra irányította minden igyekezetét, hogy bejusson a képviselőházba. A röpirat már elvesztette a hatalmát, a politikai hirlapírás még csak tökéletlenül kifejlődött erő volt és a törekvő államférfiú, a ki a nagy világ figyelmét akarta magára vonni, ezt a czélt csak ama hirlap útján érhette el, a mely a beszédeit közölte. Ez a helyzet most már lényegesen megváltozott. Nemcsak több a politikai lap és a politikai író, de a lapok czikkírói is olyan osztályból kerülnek elő, a melyhez azelőtt sohase tartoztak. Lehet, hogy a hirlapírás a finnyásabb ízlés előtt még nem szabadult meg teljesen a velejáró rossz hirnevű összeköttetésektől, de az ellene felhozott kifogások fokozatosan elenyésznek és a stigma mindinkább gyengül. A hirlapíró azóta rég otthagyta a padlásszobáját a Grab Streeten; most már nem nevelik a hirlapírásra szükségképen piszokban és szegénységben; befolyásos emberek barátjává lett és lehetséges, hogy ő maga is befolyásos egyén, teljesen függetlenül a tollától. Azután, noha napjainkban a röpirat már idejét mult dolog, mégis minden hónapban tuczatszámra jelennek meg a röpiratok. A pártok régi negyedévi szemléit az általános kultura új havi folyóiratai váltották fel. A szemle többé nem egyes pártok eszköze, hanem az egyénnek a szószéke. Kellemetlen és drága munka kerületről-kerületre folytatni a választási harczot. Lehet, hogy sok küzdelem után sem érhető el a siker és még akkor is, ha az illető bejutott a Házba, a politikai hírnév és befolyás nem mindig következik be. Tanulmányozni kell a mi hatszáz királyunk tetszését és szeszélyeit és folyvást ott van a kudarcz veszélye. Sokkal könnyebb, sokkal kevésbbé

költséges és sokkal több elégtételt nyujt a szolgálat a papir-politikusok hadseregében.

Valamelyes ismertség és a tehetség némi foka is helyet fog biztosítani a hirlapíró-aspiransnak valamely határozott véleményű befolyásos havi közlönynél, a melynek lapjain esetleg tőszomszédságba kerülhet valamelyik korábbi ministerelnökkel, vagy pénzügyministerrel, a ki egy csomó vidéki és egyházi vitatkozóval czivakodik, vagy valamelyik híres természettudóssal. Ha azt a figyelmet, a melyet némely tisztelt képviselő úr tanusít az írói karzat iránt, a mikor a képviselőházban beszél, a szónoki művészet hódolatának lehet nevezni az irodalom iránt, jól ismert államférfiak komoly politikai küzdelme a havi szemlékben, a toll győzelmét jelképezi a parliament felett. Lehetetlen kételkedni a felett, hogy ama számtalan alkalom, a melyet a szerkesztők és kiadók a gondolkozó államférfi rendelkezésére bocsátanak, szükségképpen azt eredményezi, hogy sok ember, a ki különben hajlandó lett volna programmot kibocsátani az általános választások alkalmából, erről a szándékáról lemond. A papir-politikusok folyvást szaporodó és tisztességes osztály; az ő szükségleteik kielégítésére feltalált folyóiratok megadják nekik mindazt a nyilvánosságot, a melyet kivánhatnak, avagy legalább rábírhatják őket arra, hogy a képviselőházba való belépésüket elhalaszszák mindaddig, míg ezt a gyülekezetet saját szakszerű szinvonalukig felnevelték.

De vannak más és még általánosabban kényszerítő okok, a melyek valószinűleg arra irányulnak, hogy leszállítsák a képviselőház esetleges jelöltjei számát. Szorosan korlátolt azon egyének száma, a kik azt hiszik, hogy politikai küldetésük van és sok

embert, a ki bemegy, vagy legalább bemenni óhajt a képviselőházba, két indok vezérel: a társadalmi emelkedés, vagy a nagyobb személyes befolyás vágya. Most már pedig nagyon is kezd kérdésessé válni, vajon a társadalmi emelkedés ama foka és neme, a melyet a parliamenti tagság biztosít, képes-e elegendően kárpótolni a képviselőt a vele járó költségért és zaklatásért. Még egyetlen képviselő vagy a családja sem emelkedett fel soha valamely magas társadalmi méltóságra az M. P. (Member of Parliament) betűk bűvös befolyása következtében. Az a társadalmi állásra törekvő ember, a ki bejutott a képviselőházba, igen hamar tapasztalni fogja, hogy a képviselőség társadalmi járulékai nagymértékben csak képzeletiek. Talán kaphat több meghívást és az a megnyugtató öntudata is lehet, hogy némely háznál nagyobb figyelemben részesül; de csak ritkán sikerül neki teljesen megváltoztatnia társadalmi színvonalát. A társadalmi állása tényleg nem annyira emelkedik, mint inkább előtérbe jut. A mi áll magára a választott törvényhozóra nézve, még szorosabban alkalmazható a családjára. Ha a felesége és a leányai azelőtt nem érintkeztek peerekkel, diplomatákkal, attachékkal, előkelő származású és gazdag fiatal emberekkel, ezután se fognak velük érintkezni; ha azonban már azelőtt is volt alkalmuk az ilyen társadalmi érintkezésre, akkor ezek az alkalmak szaporodni fognak.

De a képviselői állás személyes fontossága, mint szintén szakszerű, vagy kereskedelmi értéke kérdésen kívül áll. Ehhez járul még a foglalkozásnak lényegesen érdekes minősége. A képviselőház a nemzeti élet tükre és egyúttal összpontosulása. Nincs olyan társadalmi, kereskedelmi, diplomatiai vagy politikai

hir, a mely el ne jutna a Ház előcsarnokába, ámbár talán nem jut el mindazoknak a füléhez, a kik ebben a nyolczszegletű teremben tolongnak. A Ház előtt — írja Palgrave[1] — évenként elvonul minden nemzeti aggodalom. Bármi foglalkoztatja a nagy birodalom figyelmét, mindaz megjelenik itt, legyen a tárgy aprólékos vagy fontos, legyen akár a Rotten Row állapota, akár egy hadjárat. Egy parliamenti vita valóban ki is fordítja a dolog belsejét és feltárja valódi természetét. Ezt hallani, ha jól történik, nem közönséges mulatság; értelmi szempontból pedig nagy nyereség. Sőt a Ház pletykája elsőrendű minőségű. Ez a lehető legjobb hely valamely új dolog megtudására vagy elmondására, sőt a parliamentben elmondott ujságok se merő pletyka. A muló események nemcsak beszédtárgyat adnak a Háznak, hanem az országunk történetének egy részét képezik. A vonzó dolgok e sokasága, eléggé megmagyarázza a képviselőház népszerűségét és igazolja Morley nagyon is általános mondásának korlátolt elfogadását. E népszerűségnek tulajdonítandó, hogy nincs hiány oly jelöltekben, a kik egy parliamenti választásra olyan összeg pénzt elköltenek és annyi fáradtságot fordítanak, a mennyinek a befektetése valamely egészséges kereskedelmi vállalatba az illetőt tisztességes jövedelemmel ellátná egész életére. Ezért tűrik olyan nyugodtan el évenként hat hónapig a rendkívüli ülési órákat és a nehéz munkát, a melyet a választók követelnek. Az a képviselő, a ki kötelességét teljesíteni akarja, kénytelen már délelőtt a munkához látni és alig végezheti el éjféli két vagy három óra előtt. Tizenkét óra-

[1] The House of Commons: Reginald F. D. Palgrave. 481.

kor el kell foglalnia a helyét a bizottsági teremben és kevés megszakítással ott kell ülnie négy óráig; akkor már meg kell jelennie a Házban és ott kell maradnia még sokáig, azon túl, hogy a toronyóra az új nap kezdetét jelezte. Ehhez járul még, hogy mielőtt a képviselő a teendőinek csak az elemi részével megismerkedett volna, apróra meg kell tanulnia Sir Erskine Maynak „Parliamenti gyakorlat“ czímű, és mintegy 800 lapra terjedő könyvét, a mely tele van számokkal és tényekkel és ha nem akar reménytelenül hátralékban maradni az ülésszak munkájával, meg kell ismerkednie a kék könyvek és okmányok egész halmazával, a melynek tömegéről némi fogalmat nyujthat az a tény, hogy az évi átlag összege nyolczvan kötet; hogy folyvást kerülnek a Ház elé nagy kereskedelmi vállalatok, a melyek nagy kört és magánérdekeket érintenek, mint például városok ellátása vízzel vagy vasútépítések, ha mindezt figyelembe veszszük, be fogjuk látni, hogy annak a képviselőnek, a ki megteszi a kötelességét az ülésszak alatt, valóban igen kevés ideje lehet olyan, a melyet igazán a magáénak mondhat.

E tisztán parliamenti munkáin kívül vannak olyanok is, a melyeket a választóihoz való magánviszonyai rónak reá. Sohasem volt egy szerető nő türhetetlenül féltékenyebb és követelőbb a kedvese irányában, mint a választókerület a képviselőjével szemben. A képviselő sohasem biztos, se hat hónapra, se hat hétre a választói hűséges ragaszkodása felől. Mikor utolszor köztük volt, a legszivesebb és legmelegebb fogadtatásban részesitették. Azóta leveleket kapott, vagy a Ház előcsarnokában találkozott néhánynyal a legbefolyásosabb támogatói közül és azt sejti, hogy

öntudatlanul megsértette a választói egyik érzékeny, de fontos csoportját; elfeledte, hogy kerülete olyan hely, a hol a városi és a megyei érdekek találkoznak és mind a mezei gazdák, mind a kereskedők azzal vádolják, hogy közönyös volt oly dolgok iránt, a melyek reájuk nézve életérdekek. Ingadozott a temetkezési törvényjavaslat tárgyában. Úgylátszik, hogy nem mert határozott állást foglalni a megyei szavazatjog kérdésében; vagy nem volt eléggé figyelmes a városi polgármester iránt, mikor ez a helyi hatalmasság pár hóval ezelőtt Londonban járt.

Másfelől a törvényhozótól, a ki megnyerte egy kisebb választókerület bizalmát és szeretetét, nem követelik, hogy kötelezze magát valamely igen határozott programm, vagy valamely különös kivánalom támogatására, a mint ezt a fontosabb városok képviselőjének kell tenni, a melyek a saját érdemeik és hatalmuk teljes öntudatával bírnak. A meddig általában ügyel a kerület helyi érdekeire és dolgaira, meglehetősen szabadságában áll, azt tenni a mit akar, de nagyon vigyáznia kell, hogy ne legyen puszta politikai fogalommá a választói előtt. Tehet, a mit akar az elveivel, de noha a kis kerület képviselőjéhez a választói lelkesen ragaszkodnak, még ez a hűségük sem elegendő biztosíték minden kisértés ellen. Ha nagyon sok ideig magukra hagyja őket, akkor magának tulajdoníthatja, ha a dolgok rosszra fordulnak. Pedig nem nevetni való dolog, ha a képviselő az ülésszak és az évad kellő közepén kénytelen minden két hétben százötven mértföldnyi utat tenni csak azért, hogy jelen lehessen a választók rendes lakomáján vagy elnökölhessen valamely társalgási egylet évi ünnepélyén.

De itt az ideje, némi fogalmat nyujtanunk arról, hogy mily módon tárgyalják a nemzet ügyeit az alsóházban. Az idegennek még nagyon korán volna belépni a törvényhozás üléstermébe, minthogy még nincs vége az imádságnak, a melyet a káplán naponként tart. Három imát mondanak el: az elsőt az uralkodóért, a másodikat a királyi családért és a harmadikat a képviselőkért és ebben azt kérik, hogy a tanácskozásaikat „előítélet, kedvezés vagy részrehajlás“ nélkül folytassák. Azután következik a befejező imádság, a mely így kezdődik: „Vezérelj minket óh Isten, minden cselekedeteinkben“, kevesebb, mint tíz percz alatt vége az imádságnak és minden készen áll a dologra. Ha fontos vitát várnak, a képviselők még a rövid vallási szertartás alatt elfoglalják a Házban valamennyi padot, mert csak az imádság alatt jelenlevő tagok foglalhatják el a helyeiket és szereznek reá jogot az ülés egész tartamára. De imádság előtt az által jelezheti a helyfoglalását, hogy reáteszi kalapját és keztyűjét, vagy esetleg egy iratcsomagot. De csak az imádság bevégezte után szabad a képviselőnek betenni a névjegyét a pad hátulján levő kis érczkeretbe és így véglegesen biztosítani magának a helyét. A káplán ekkor eltávozik a Házból és folyvást minden oldal felé hajlongva, háttal előre megy ki a teremből. A Speaker elfoglalja az elnöki széket és a Sergeant at Arms a szemközt levő asztal legvégére leteszi a buzogányt (macet), a mely az elnök jelenlétét és hatalmát jelképezi.

Időközben azonban nagy sürgés-forgás uralkodik nemcsak a házban, de az épület ama részeiben is, a melyek oda vezetnek. A westminsteri csarnokok képe általában pontosan jelzi a várható vagy már folya-

matban levő vita jellegét; és a legegyszerűbb parlamenti ujoncz is megláthatja a folyosókon tolongó csoportok összeállításából, vajjon a biblia, a sör vagy az irlandi dolgok kötik-e le ő felsége hűséges képviselőházának figyelmét, valamely adott délután vagy este. Az első esetben a nagy csarnokban, a folyosókon és előszobákban izgatott papok csoportjai tolongnak; a képviselők csarnokában az alsóház világi püspökei képezik egy lelkesült papi csoport központját. Éppen ily jellemző jelenet tapasztalható valamely kormányi engedélyezésről szóló javaslat tárgyalásakor. Izzadt homlokú korcsmárosok ülnek a képviselői szentélyhez vezető vonalon. Ezek közül nehány főleg csak arra törekszik, hogy belépti engedélyt kapjon; a többség azonban fontosabb dolgokon töri a fejét. Más alkalommal nem a korcsmakérdés, vagy az egyházi kérdés veszi igénybe a választott törvényhozás figyelmét. Irországról lesz szó az ülésen és a következő vita nemzetiségi mivolta közvetlenül látható azon embercsoportok tömegeiben, a melyek a képviselők csarnokában vagy körüle ácsorognak. Az írországi tájszólás minden válfaja hallatszik; a vékony selypes dublini kiejtéstől a széles vastag corki hanglejtesig. A zöld sziget eme fiai közül nehányan az irországi hirlapok levelezői, talán valamely informatiót szeretnének felkapni, vagy talán arra várnak, hogy valamelyik földijöktől, a ki ma este fel akarja világosítani szónoklatával a Házat, megkapják a még el nem mondott beszédének teljes és szabatos szövegét. Másokat a lázas aggodalom szelleme gyötör, hogy megtudhassák vajjon bizonyos kérvényeket benyujtottak-e vagy sem?

A Ház csarnokában láthatjuk a választott törvényhozókat, három vagy négy emberből álló csoportokban,

a mint egymás közt, vagy a barátaikkal és választóikkal a napi események és hírek fölött vitatkoznak; ujságszerkesztők, a kiknek joguk van ide jönni, ellepik egyik vagy másik nagy férfiút és igyekeznek megtudni tőle valamely állami titkot és igen gyakran a hirlaptudósítók karzatának valamely állandó látogatója, a ki egyúttal egyik vagy másik újságnak is küld leveleket, szintén ugyanazon dologban fáradozik. A Ház ajtai folyvást nyílnak ki- és be. Fehér parókás ajtónállók őrzik a bejáratot mind a két oldalon; a levegő tele van a társalgás morajával; mindenütt mozgás és élet uralkodik. Nem kevésbbé élénk a látvány magában a Házban. A zöld bőrrel borított padok mindegyik sorát elfoglalják a képviselők, a kik már előbb ott hagyták a jogos birtoklás jelvényeit és most bejönnek egyenként vagy kettesével, míg a magánügyek tárgyalása folyik. Így nevezik mindazon intézkedéseket, a melyeket légszesz-világitási-, vízmű-társulatok, helyhatósági testületek vagy magánszemélyek indítványoznak. Mindaz, a mi e javaslatokra nézve a képviselőházban történik, nagyon kevés kivétellel egyszerűen formaság. A magán, vagyis nem a kormány által benyújtott törvényjavaslatokat, az első és második felolvasás után, a mely csupán abból áll, hogy a felolvasása indítványoztatik, kiadják egy választott bizottságnak, a mely azokat letárgyalja és visszaküldi harmadik olvasásra a képviselőházba, a honnét aztán átküldik a Lordokhoz. Ennélfogva a parlamenti ülés első stadiumait nem nagy figyelemmel szokták kisérni. Mintegy félóra múlva kezdődik a nyilvános munka, a mely a nap valódi munkája. A képviselőház egy nagy nemzeti törvényszék a panaszok felett és e panaszokra a kérvények hívják fel a figyelmet. A Ház asztala

mindkét oldalán táskák függnek, a melyekbe a kérdéses okmányokat elhelyezik. A kérvény előterjesztése rendszerint azzal végződik, hogy a tárgyat és kérvényező nevét felírják két darab papírra, a melyet a tudósítók karzatára küldenek. Azonban a képviselőnek joga van élő szóval bejelenteni, hogy kik a kérvényezők és mi a kérésük. Továbbá joga van követelni, hogy az egész kérvényt fennhangon, de nem hallhatóan fölolvassa a Ház valamelyik jegyzője. A tárgyalás legközelebbi stadiuma az indítványok bejelentése. Ezek az indítványok vonatkozhatnak akár kérdésekre, akár határozatokra, akár törvényjavaslatokra. A mi az elsőt illeti, a kérdést a képviselő rendszerint bejelenti a ministernek és ez többnyire úgy történik, hogy az illető képviselő fölírja a kérdését egy darab papírra és odaadja a clerknek. Mivel mindig több képviselő óhajtana napot kitűzetni az indítványa tárgyalására, mint a mennyi nap van rendelkezésre, szükséges szavazás által megállapítani, a napok sorrendjét. A Ház asztalán papírlap fekszik, a melynek oldalára számok vannak nyomtatva; arra a sorozatra írják fel neveiket az illető képviselők. A clerk előtt egy ládában összesodort papírdarabok vannak elhelyezve, a melyekre az íven levő számoknak megfelelő számok vannak nyomtatva. Mikor tehát az indítványokra kerül a sor, a clerk kihúz egyet a ládában levő számok közül és fennhangon elolvassa a számot, a Speaker pedig a kezei közt levő sorozatból felszólítja az illető képviselőt, a kinek neve a szerencsés szám mellé jutott. Ennélfogva egyedül a véletlentől függ, hogy van-e alkalma a magánképviselőnek megtenni indítványát, vagy sem. Hetenként csak két nap, a kedd és péntek; van fenntartva e czélra. A hétfő és

csütörtök a kormányé. A szerda nyitva áll ugyan, mint a kedd és péntek a magán képviselőknek, de csakis törvényjavaslatok benyujtására, nem indítványokra s háromnegyed hatkor minden tárgy felett bezárják a vitát.

Mielőtt az ülés tényleges munkája megkezdődik, körülnézhetünk a házban. Azon az ajtón lépjünk be, a mely közvetlenül a csarnokból nyílik. Felettünk van az óra és mindakét oldalon, valamivel magasabban a padló színvonalánál padsorok állnak, a melyek a ministeriumok titkárai és más kiváltságolt egyének számára vannak fenntartva. A mint a belépő maga elé néz, (most ama láthatatlan vonal felé közeledik, a mely a Sergeant-at-Arms öblös karszékétől az átellenben lévő székig terjed, a melyet „bar"-nak (sorompónak) neveznek, e sorompó elé idézik mindazon egyéneket, nyomdászokat, írókat és másokat, a kik a parliamenti kiváltságokat megsértették) zöld bőrrel borított padsorokat látott maga előtt, a melyek mind magasabbra emelkednek mindakét oldalon, míg közvetlenül szemközt a Speaker széke áll, egy kis emelvényen. Közvetlenül a Speaker alatt ül a három jegyző a Ház asztalánál, a kik, ha hivataluknál fogva akár ügyvédek, akár nem, parókát és tógát viselnek. A Speaker jobb oldalán levő padokat a ministerek és támogatóik foglalják el, a baloldaliakat az ellenzék, a volt kormány tagjai a legelső ellenzéki padon ülnek, úgy, mint a jelen kormány tagjai a szemközt levő első padon. Ezt a padsort egy kis közút választja el, a melyen a képviselők ide s tova járhatnak s mely „gangway" név alatt ismeretes és a gangwayn túl a független angol képviselők ülnek és még tovább, de gyakran velük össze is vegyülve az irországi Home Rule képviselők. Éppen a Speaker emelvénye felett

karzat van, a mely alatt azok a képviselők lépnek be, a kik nem akarnak feltűnést okozni. Ezen a karzaton a sajtó képviselői ülnek két sorban és pedig az első sorban a tényleges parliementi tudósítók a gyorsirói szereikkel, a hátulsó sorban részint olyan tudósítók, a kik várnak míg sorra kerülnek, részint a különböző ujságok vezérczikkírói, a kik a vitát hallgatják. Még fellebb a mennyezet felé a falban egy vasrácsot pillantunk meg, a mely mögül női arczok kandikálnak le. Ez a hölgyek karzata, a mely Cage (kalitka) néven ismertebb és noha már sokszor indítványozták a kilátást korlátozó rács eltávolitását, az indítványt mindig mellőzték azzal az indokolással, hogy a képviselők figyelme elvonatnék a parliamenti kötelességeiktől.

A sajtó képviselőinek karzata egyazon szinvonalon van ama két karzattal, a melyeken képviselők ülnek és a vitákra figyelnek. Átellenben és még mindig ugyanazon a szinvonalon több karzat létezik, a melyeknek a rendeltetése magyarázatot igényel. Az első, a melyről egyenesen végig lehet nézni az egész Házon a peerek, nagykövetek és más kitünő személyiségek számára van fenntartva. A közvetlenül mögötte levő padokat a westminsteri iskola növendékei foglalhatják el; ide vezethetik be a képviselők is különös alkalmakkor kiválóbb barátaikat. E mögött van a Speaker karzata — két hosszú sor szék, a melyek közül bizonyára egy sem marad üresen, ha valamely fontos vitát várnak; és ismét mögötte az idegenek karzata. Ez utóbbi mögött egy szintén vasrácscsal ellátott kis fülke, egy második hölgykalitka, a Sergeant karzata; a Speaker nejének a karzata hölgyek számára, a Speaker karzata felé néző kalitka jobb oldalán van.

Most már elérkezett az idő, hogy némi fogalmat szerezhessünk magunknak a Ház tagjainak személyes megjelenéséről. Egymás után lépnek be, mindenféle öltözetben és mindenféle modorral. Az első dolog, a melyet észreveszünk az, hogy a titkos szavazat gyakorlása csak kevéssé változtatta meg a képviselőház külső szinezetét. A parliament látogatója a Speaker székének mind a két oldalán ma is a nagybirtokosok és meggazdagodott kereskedők ugyanazon csoportjait fogja látni, a melyeket az utolsó húsz év alatt mindig látott. A földbirtokosok valamivel kevesebben vannak, mint azelőtt. Az ügyvédek számosabbak. Talán nincs éppen oly sok fiatal ember, mint régebben. Az 1877-ben választott képviselőházban csak száz képviselő volt negyven évnél fiatalabb, ezek közül a fele még nem volt harminczöt éves és csakis tizenhat volt harmincz év alatt. Az előbbiek, a harminczöt év alattiak közül húszan peerek fiai voltak és a kiknek választása főleg családi befolyásoknak volt tulajdonítható. Az ir Home Rule tagjai közt a fiatal emberek számaránya rendkívül nagy volt.

Az 1880-iki általános választások alkalmával mintegy százhuszonöt képviselőt választottak meg, a kik még nem érték el a negyven éves életkort, ezek közt hetven-nyolczvan még nem volt harminczöt és huszonnyolcz még nem volt harmincz éves. Ezen harminczöt évnél fiatalabbak közül mintegy húszan voltak peerek fiai vagy peeri méltóság várományosai és mintegy tizenketten irországi kerületekben választott Home Rulerek. A harmincz éven alóliak közül tizennyolczan voltak peerek fiai, egy volt leendő peersági örökös és egy a ministerelnök fia volt. A negyven éven alóli képviselők összes számából csak mintegy ötödrész volt ir Home Ruler.

Vannak a képviselőházban olyan emberek, a kik a politikát szakfoglalkozásnak tekintik és csakis ezek emelkednek fel végül a legmagasabb politikai állásokra. De ezek rendszerint nagy vagyonnal bírnak és tény az, hogy a képviselőház legtöbbnyire dicsőséges kikötő olyanok számára, a kik más foglalatosságaikban sikert értek el. A szavazatjog kiterjesztése nemcsak megnövelte a választási kiadásokat és a választási gépezet költségesebb részeit, de a parliament tartama alatt a képviselők kénytelenek több pénzt elkölteni helyi jótékony czélokra és más intézményekre azon reményben, hogy ez által ha lehetséges, el fognak kerülni egy jövendőbeli választási küzdelmet. Továbbá még a nagyobb választókerületekben is, a hol a kiadások nagyobb részét aláírásokkal födözik, bizalmatlanság uralkodik a fiatalság iránt és szívesebben választanak középkorú urakat, főleg ha véletlenül már előbb is tagjai voltak a Háznak. A legköltségesebb mandátumok valamennyi közt valószinűleg ama megyék (grófságok) megbizó-levelei, a melyeknek területén London fekszik és a melyek rendszerint mindig igyekeznek olyan jelöltet találni, a ki nyomatékkal bír mind a Cityben, mind a szomszédos külvárosokban és a ki hajlandó fizetni azért, hogy továbbra is élvezhesse a kitüntetést, a melyet egy ilyen kerület képviselete biztosít.

Tény az, hogy a politikában is mindenütt azt látjuk, a mit már a társadalomban is láttunk: az arisztokratikus elv általános helyettesítését, a plutokratikus elv által; ámbár, mint már fentebb kimutattuk, a plutokratia körül jegeczesedett az aristokratia sok előitélete és érzelme. A gabona-törvények eltörlése óta a peerek osztálya nyolczvannál több új kinevezéssel

szaporodott. Mégis az 1874. és 1880-ban választott képviselőházban az 1846-ban képviselt peereknek nem több mint két harmadrésze volt már csak képviselve. Ez az egyik tanusága a véghez ment nagy változásnak. Még az 1832-iki Reform-törvény életbelépése után húsz évvel alig mutatkozott valamely csökkenés a peerek örökeseinek összes számában az alsóházban, ez a csökkenés most már befejezett tény. Ennélfogva elvitázhatlan a következtetés, hogy hova-tovább az lesz az uralkodó iránylat, a mely a czímeket pénz nélkül politikailag haszontalanoknak tekinti.

Az 1874-iki általános választásoknál öt ir peer, harmincznégy peer elsőszülött fia, és negyvenhárom peer fiatalabb fia jutott a képviselőházba. Az 1880-iki általános választásokkor pedig három ir főúr, harminczöt peer elsőszülött fia és negyvennyolcz fiatalabb peer szülött. Ezek közül negyven-ötven mind a két parliamentnek tagja volt és azoknak a többsége, a kik 1880-ban még életben voltak, de nem választattak meg újra, részint örökölt 1874 óta, részint kinevezés útján nyerte el a peer-rangot. Körülbelül száz unokaöcs, unokatestvér, vő, sógor vagy após és peerekkel még távolabbi rokonságban álló gentleman volt mindkét parliamentnek tagja a megnyitáskor; igen sok volt közülök baronet és most is (1890) van valami hetven és körülbelül ugyanannyi volt a legutóbbi képviselőházban.

A bejelentések megtörténte után a kérdésekre és a válaszokra kerül a sor. Bizvást föltehető, hogy a legtöbb kérdés és válasz nem sürgős és nem érdekes, de mégis van köztük néhány, a melyekből — a rá adott válaszokból következtetve — némi fogalmat alkothat magának a hallgató a ministerek politikájáról valamely nagy fontosságú tárgyban. A mikor

ezekhez eljutunk, a beszélgetés moraját viszonylagos csöndesség váltja föl. Az egyedüli hallható hangok egymásután a következők: a Speaker hangja, a ki felhívja a kérdezőt; továbbá a kérdezőé és a válaszoló ministeré, ezenkívül a papiros zöreje, a mint a képviselő urak forgatják a napirend lapjait, és az elfojtott csevegés egyhangú suttogása a távolban. Ha a válasz világosan mutatja, hogy ő felsége ministerei elhatározták elfogadni vagy elutasítani bizonyos irányú cselekvési módot valamely nagy nemzeti érdek tárgyában, akkor az érzelmek minden bizonynyal tüntetően fognak nyilvánulni. De ezek a kérdezősködések igen gyakran csak képzelt sérelmekre és alaptalan adatokra támaszkodnak. Sok különféle módon lehet ezekre válaszolni: körülírva, kitérően, rejtélyesen, humorosan, megvetőleg, ünnepélyesen, tréfásan, udvariasan, gúnyosan. A kérdések elintézése után a legközelebbi teendő a napirendre való áttérés. Tegyük fel, hogy csütörtök és ennélfogva a ministerek napja lévén, a napirend az, hogy a ház alakuljon át bizottsággá, a melyhez lehet, hogy oly módosítás nyujtatott be, a mely egyenesen vagy közvetve felveti a kormánynyal szemben a bizalmi kérdést. Most már nagyon lehetséges, hogy mielőtt az a képviselő, a ki egy vagy két nappal ezelőtt a ház elnapolását indítványozta, és következőleg jogosítva van a vitát megnyitni, elkezdené a beszédét, egy másik képviselő felkel és bejelenti, hogy a Speaker elé óhajt hozni valamely kérdést, a mely a parliamenti rendre és kiváltságokra vonatkozik. (Tudvalevőleg minden képviselőnek a Speakerhez kell intézni a beszédét.) Ez rendesen azt jelenti, hogy valamely tisztán személyes episod következik be. Egy tiszteletreméltó gentleman, a kinek

a mondatai pompásan vannak megszerkesztve, és a kinek a hangja éles és keserű, panaszkodik, hogy őt ok nélkül meggyalázta egy képviselő benn a Házban vagy a Házon kívül, és a figyelmet kívánja felhívni erre a tényre. Miután ezt megtette, a bevádolt képviselő kimagyarázza, hogy mit mondott, miért mondta és mit értett alatta. Azután nagy lárma támad és a zavar szembetünő jelei mutatkoznak; előbb egy képviselő, azután a másik emeli fel a fejét, és csöndet és rendet követel. A kedélyek kezdenek felmelegedni és a türelem kezd kimerülni. Egy politikus, a ki igen kellemetlenül nyers módon szokta kimondani a véleményét, azt mondja, hogy a valódi kérdés az, vajjon A azt akarta-e sejtetni vagy sem, hogy B-nek a helye az alávalóság megnevezhetetlen kategóriájában van. Ez a dolgokat teljesen felkavarja: kimagyarázások, szócsürések, egyeztetések következnek anélkül, hogy valaki bármit tényleg visszavonna vagy határozottan tagadna; az ügyet elejtik, és az előzetes csetepaté által felzaklatva és felizgatva a Ház végre hozzálát az esti munkájához.

Az est szónoka nyugodtan és magán uralkodva, áll föl viharos éljenzés közepette, a mely közé lehet, hogy néhány nevető hangja is vegyül, a hangja halk, modora bámulatosan nyugodt. Mielőtt megkezdené beszédét, gondot fordít rá, hogy a kezeügyében legyen minden, a mire szüksége lehet a szónoklata alatt — könyvek, a melyekből idézni fog, eredeti okmányok és egy pohár víz stb. Mindezt oly nyugodtan teszi, mintha a dolgozószobája magányában erős reggeli munkára készülne. Semmi se lehet megfontoltabb a beszéde bevezetésénél, semmi észszerűbb vagy bizonyítóbb, a bevezető tételeinél. Hirtelen változás mutat-

kozik a modorában. Hallott valamelyik oldalról egy megjegyzést, felizgatta valami gúnyos „halljuk!“ vagy valamely támadó „nem, nem!“ A szónok egy pillanat alatt átváltozik; a nyugodt és megfontolt hangot felváltja a szónoklás tüzes áramlata, egyik érv a másikat éri, mind erélyesebb kifejezésekkel, egyik felvilágosító példát nyomon követi a másik. Végre a szónoklat, a melynek nagyszerűségét mindenki elismeri, véget ér és miután az indítványt egy politikai elvbarát kellőleg támogatta, a ministeri padokról felemelkedik egy középkorú és meglehetősen álmos modorú gentleman, a ki azonban fokozatosan beledolgozza magát valami mesterséges erély állapotába. Beszédében, a melynek csekély igénye van szónoklati érdemre, és a mely elejétől végig szigorúan a tárgynál marad, igyekszik kimutatni, hogy az államférfiú, a ki a vitát megnyitotta, téved a tényekben és nem megbízható a következtetéseiben. Ez a gentleman, a ki maga is állami minister, vagy talán az alsóház vezére a Házban (ámbár szabály szerint az alsóház vezérének az a kötelessége, hogy az egész vitára a hajnali órák kezdetén válaszoljon), esetleg egy óránál tovább beszél. Most már közel van félnyolczra, és a képviselők kezdik elhagyni a Házat és ebédelni mennek. De, noha a padok már csaknem üresek, a beszéd áradata még mindig tart. Körülbelül nyolczvan percz mulva a ház fokozatosan kiépül üres és unalmas állapotából. Erős sortüzelés következik a két politikai hadsereg egész vonalán. A gyors lövők egymásután felállnak, és kisebb-nagyobb mértékben izgatott húsz percznyi felszólalásokkal igyekeznek zavart előidézni ellenfeleik táborában, és az este hátra levő részét a szónaklati párbajok egész sorozata

foglalja el, a melynek intézésében a küzdők két csapatjának vezérei gyakorolják a tekintélyüket és tanácsokat osztogatnak.

E közben négy vagy öt úr, a kiknek úgy látszik főfoglalatossága bejönni, szétnézni, bepillantani egy iratba, a melyet a kezükben tartanak, jegyezgetni, suttogni egy pár szót valamelyik képviselő fülébe, aztán eltávozni, hogy újra visszajöjjenek és ismét éppen ugyanazt tegyék, — ezek az urak folyvást járnak ki és be, soha sem ülnek le és soha se távoznak a Házból néhány percznél hosszabb időre. Ezek a whipek, a kik közül három kormánypárti, a másik kettő pedig az ellenzéké. A whip kötelessége utána nézni, hogy a párt tagjai jelen legyenek, ha szavazás lesz, és hogy a vita a megállapitott terv szerint vezettessék. De van ezenkívül egyéb megtenni való dolga is. Zavarhatatlan kedélylyel és csalhatatlan tapintattal kell bírnia. Ha meg tud nyerni egy szavazatot, kénytelen eltűrni minden nemét a boszantásnak, és a képviselők rendesen igen szeretik boszantani a whipeket. Észre kell vennie mindent és úgy kell tennie, mintha nem vett volna észre semmit. Mindentudónak kell lennie anélkül, hogy tudakozódnék. Hű és részletes jelentést kell tennie a ministerelnöknek mindarról, a mit lát és hall, és a ministerelnök e jelentésből itéli meg, mit képes és mit lehet keresztül vinni és ehhez fogja alkalmazni a politikáját. A ministerelnök valamely törvényjavaslatot egy politikai elv megtestesülésének tarthat; a whip minden dolgot, nem az elv, hanem a kérdés szempontjából itél meg.

A gépezet, a melylyel a kincstár whipje a Házba viszi az embereit, eléggé egyszerű. Hat órakor tudja, hogy másnap fontos szavazás lesz. Tanácskozik

azzal az egyénnel, a ki mint a kincstár hivatalnoka működik, és a ki, legyen bár a kormány akár whig, akár tory, mindegyikkel szemben híven megőrzi az előbbi ministerium eljárásának titkait. Ez az úr, miután megkapta az utasításait, visszatér a hivatalába a King Streetre, a kőnyomatos gépek elkezdenek működni, és mielőtt a posta másnap reggel megérkeznék, a kétszeresen, vagy háromszorosan, vagy négyszeresen aláhúzott jegyzékek a parliamenti tudósítóval együtt a tisztelt képviselő uraknak kezéhez jutnak. A fölhivás elküldése után a whip fődolga gondoskodni arról, nehogy a képviselők kisikoljanak valahogy a kezei közül. Ennélfogva esetleg fölkutatja a clubokat, vagy pedig őrzi vallásos buzgalommal a Ház kapuit. Továbbá, a minta-whipnek ébernek kell lennie, mint a Cerberusnak, és oly tevékenynek, mint egy akrobatának, egyúttal ügyelni kell arra is, hogy ne lássék olyan kényúrnak, a milyen valóban. Teljesen megvesztegethetlennek kell lennie, még pedig oly tárgyalások közepette, a melyek az üzérkedés bélyegét viselik magukon. Egyenlően helyes itélőtehetséget kell tanusítania, mikor arról van szó, hogy kit vagy mit czélszerű segélyezni a párt magánpénztárából — esetleg egy jelöltet egy nagyon vitás választás költséges küzdelmében, vagy egy párthírlapot az idült pénzhiány mélységeiben. De a kincstári whipnek nem csupán a ministeriumot támogató nyáj izlése, sőt szeszélyei iránt kell folyton figyelmet tanusítani, hanem ápolni tartozik elleneinek jó véleményét is, és különösen bizalmas lábon kell állnia azzal a gentlemannel, a ki személyes ellenfele lévén az ellenzéki padokon, egyúttal jelölt is arra az állásra, a melyet most ő foglal el.

De tegyük fel, hogy az ellenségeskedések most tényleg be vannak fejezve, és a végleges határozathozatalnak kell következni. A Speaker utolszor tette föl a kérdést. „Szavazás, szavazás“, kiáltották az ajtónállók és a rendőrök. A szavazásra hívó csengetyűk megszóllalnak. A nagy épület egyik végétől a másikig küldönczök sietnek gyors bérkocsikon a clubokba, összeszedni a késedelmeseket és elillantakat; az étkezőket és szivarozókat: a közvetlen szomszédságban levő St. Stephen's Clubban fölriasztva a villanyos csengők hirtelen lármája által s végre együtt vannak mindnyájan; sűrű csoport verődött a peerek karzata alá. Az utolsó rendelet is ki van adva, az igennel szavazók jobbra és a nemmel szavazók balra. Lassan és nyugodtan vonulnak el a képviselők a megfelelő csarnokokba. Az ajtónállók bejönnek megnézni, hogy egyetlen képviselő sem maradt-e hátra, benéznek a padok alá és bezárják az ajtókat. Két vagy három percz mulva kezdenek ismét bevonulni a Ház visszatérő tagjai az ujból kinyitott ajtókon. Végre, körülbelül egy negyed óra mulva, a Ház megint egészen megtelik. A négy szavazatszámláló, minden lépésnél hajlongva elmegy a Speaker asztalához: az eredmény már előre ismeretes. A kormány többsége csaknem úgy áll, mint kettő az egyhez. Egy óra van éjfél után, ilyenkor már némi szabadabb mozgás várható és engedhető. Az iskolás fiú szelleme él sok középkorú képviselő keblében. Egyesek átlépnek a padokon, itt-ott „hurrah“ kiáltások hallatszanak. Senki sem tudja, mi a képviseleti kormány, mindaddig, míg nem látott szavazást a képviselőházban valamely izgató tárgy felett.

De nem kell azt hinni, hogy a Ház mindig ily

nagy izgalommal végzi a munkáját és ha látni akarjuk, milyen a rendesebb állapota és légköre, látogassuk meg kevésbbé izgató alkalommal. A képviselőház törvénygyár és főteendője törvényt hozni. Nem lesz fölösleges rövid pillantást vetni egy törvényjavaslat tárgyalásának különböző fokozataira a parliamentben, a benyujtása pillanatától kezdve mindaddig, a míg megnyeri a királyi jóváhagyást. Sok viszontagságot kell kiállania és sok koczkázatba belemennie. Először a benyujtó élőszóval adja elő a javaslat tartalmát — a mit műnyelven így neveznek: engedélykérés a benyujtásra — azután megjelenik a Ház sorompója előtt és a Speaker által felhivatik. Ekkor következik az első olvasás; noha ezt ez alkalommal is lehet ellenezni, mégis ritkán, vagy sohasem történik, hogy valaki felszóllaljon ellene. A valódi vita akkor kezdődik, a mikor valószinüleg mintegy három héttel később a törvényjavaslat másodszori felolvasását indítványozzák. Az a vita, a mely a parliament elé terjesztett bármely javaslat második olvasása alkalmával keletkezik, a javasolt törvényhozási intézkedés elve körül csoportosul és ha a javaslatot ekkor el nem vetik, valószínüleg általában nem lesz elvetve, noha lényegesen módosíthatják a bizottságban. Tegyük fel tehát, hogy valamely törvényjavaslat átment a második olvasáson — és ha a javaslat fontos, akkor a vita, a mely ezt eredményezte, nagyon érdekes és izgalmas lehetett — és hogy e pillanatban valaki azzal az indítványnyal lépett a Ház elé, hogy az egybegyűlt képviselők alakuljanak bizottsággá, vagy a mint a Speaker ki szokta jelenteni, hogy „én most elhagyjam az elnöki széket.“ Ekkor az ellenzés, a mely lehetséges volt, már a törvényjavaslat első olvasásakor,

sőt még az előtt is és a mely alkalmasint nagyon erősen megnyilatkozott a második olvasás előtt, ismét megújítható. Újból egy hosszú vita következhetik, módosításokat lehet benyujtani, a melyek vagy tagadják általában a tárgyra nézve a törvényalkotás czélszerűségét, vagy azt vitatják, hogy ha törvényt hoznak, az legyen egészen más természetű. A nyelvek bábeli zavara újra hallatszik és a szónoki vitatkozás ismeretes jelenete megújul. Végre az indítványt elfogadják és a képviselőház többsége kimondja — ámbár természetesen nem feltétlenül szükséges, szavazással dönteni az indítvány felett — hogy a javaslat a bizottság elé kerüljön és a Speakert erre az időre a Chairman of Ways and Means (a bizottsági elnök) váltsa föl. Kevés látható különbség van, a bizottságban működő és a rendes tárgyalást folytató Ház között, kivévén, hogy az egyik elnököt a másik helyettesíti. Ez az eljárás történelmi emlék, a mely a Tudorok és a Stuartok kényuralmának régi napjaiból származik. „A király küldöttjének és kémjének, a Speakernek kirekesztése volt az egyedüli ok, a miért a választott képviselők elhatározták egy bizottságnak nevezett titkos üléssé átalakulni, hogy a szokott módon ülésezhessenek, de az ő jelenléte nélkül.“

Miután a Ház előtt levő javaslat minden szakasza keresztül ment, módosításokat nyujtanak be, a melyeket a kormány vagy a törvényjavaslat szerzői elfogadnak, vagy pedig a Ház szavazás útján elvet. Gyakran megesik, hogy oly módosítványt fogad el a bizottság, a mely a javaslat egyik sarkpontját érinti és a jellegét lényegesen megváltoztatja. Ez esetben az a képviselő, a kire a javaslat képviselete különösen bízva van, talán feláll és indítványozza, hogy halasztassék

el a tárgyalás folytatása — más szóval, hogy a Ház alakuljon vissza — és neki legyen alkalma tanácskozni az elvbarátaival. Felülmulhatlan az a beható tárgyalás, sőt némelykor makacsság, a melyet az egész Ház, mint bizottság tanusít. Gyakran oly beszédeket is lehet hallani, a melyeket az illetők talán a javaslat második olvasása alkalmával akartak elmondani, de nem volt alkalmuk. Legtöbbnyire azonban a vita társalgásszerű, a képviselők nem a hatás végett beszélnek, hanem egyenesen a tárgyat tartják szem előtt. A ki ilyenkor tanulmányozza a képviselőházat, lehetetlen, hogy meglepetést ne érezzen a sok különböző és gyakorlati ismeretek fölött, melylyel a Ház tagjai rendelkeznek. Oly tisztelt képviselők, a kiknek a szavát csak ritkán, vagy sohasem lehet hallani a nagy viták alatt, ismételve felszólalnak — mert a mikor a Ház bizottsággá alakult, nincs meghatározva, hányszor beszélhet egy képviselő — és meglátszik a beszédeiken, hogy teljesen ismerik és annyira átértik a tárgyat, a mint alig lehetett volna sejteni. Könnyű azt mondani valamelyik képviselőházról, hogy ellentéte a fényesnek. De akár van e megszólásban valami igaz, akár nincs, azt bízvást lehet állítani, hogy sohasem ülésezik oly képviselőház a Westminsterben, a mely ne tükrözné vissza kellőleg e nemzet értelmi fokát és a melynek tagjai, ha nem is az égből küldött államférfiak, ne tanusítanának rendkívül méltánylandó képességet és belátást a közdolgokba.

A mi képzeleti javaslatunk most már annyira előre haladt a törvényerőre emelkedés országútján, hogy kikerült a bizottságból, módosítva, remélhetőleg megjavítva, de lényegében még mindig ugyanaz a javaslat maradt, a mely a második felolvasáskor volt. A

Speaker ismét az elnöki széken ül és indítványozza a Háznak, hogy a törvényjavaslatot fogadja el úgy, a mint azt a bizottság módosította. Itt ismét megújul az alkalom az ellenzésre, sőt ez nem is utolsó eshetőség arra, hogy a javaslatot a makacsabb ellenzői megbuktathassák. A törvényjavaslatot, miután az alsóház elfogadta, felküldik a Lordokhoz és a felsőháznak éppen olyan joga van azt elvetni vagy módosítani, mint az alsóháznak. De a nép képviselői nem adják fel a tiltakozási jogokat mindazon változtatások ellen, a melyeket az örökös törvényhozók tettek a javaslaton. A törvényjavaslat még egyszer formaszerint eléjük kerül és a képviselők hivatva vannak nyilatkozni a Lordok módosításai felől. Feltéve, hogy még ez a további megpróbáltatás is szerencsésen ment véghez és nincs egyéb hátra, a királyi helybenhagyás formaszerinti kijelentésénél, hogy a javaslat törvénynyé legyen, ez csak valamely későbbi napon fog megtörténni. Egy délután, mikor éppen kérvényeket jelentenek be a képviselőházban, hirtelen az a hír fut végig a padokon, hogy üzenet érkezett a Lordoktól. A Ház ajtaját rögtön bezárják, három hangos kopogás hallatszik rajta és egyszerre tudja mindenki, hogy a „Black Rod“ kéri a bebocsáttatást. Az ajtónálló, a ki már előbb bezárta az ajtót e fenséges hivatalnok orra előtt, most egy kis elrácsozott nyíláson keresztül kinéz a Black Rodra, azután kinyitja az ajtót és az összegyűlt képviselők hallatára hangosan kiáltja: „Izenet a Lordoktól“. Ekkor az ajtó kinyilik és belép egy gentleman fekete jelmezben, egyik kezében fölcsapott karimájú kalappal, a másikban a „fekete pálczával“ és minden lépésnél hajlongva végig megy a Házon és megáll szemközt a Speakerrel, a ki felkel

a székéről és állva fogadja és viszonozza a tisztelettelteljes üdvözlést. A Black Rod ekkor értesíti a tisztelt Házat, hogy a Lordok kivánják a képviselők jelenlétét a némely törvényjavaslatra adott királyi jóváhagyás meghallgatása végett. Ezen üzenet átadása után visszavonul a képviselők házából háttal előre és az egész úton hajlongva, a mi bizony nem könnyű dolog, jelentékeny gyakorlat, valamint természetes képesség nélkül. A legközelebbi dolog az, hogy a Sergeant at Arms felemeli az asztalról a buzogányt és elindul a Lordok házának a sorompója felé, utána megy a Speaker, a ki képviselője a saját személyében az egész gyülekezetnek, a melynek elnöke. A Lordok házában aztán egy különös és érdekes jelenet következik. A gyapjúzsákon a Lord kanczellár ül, mint ama megbizottak elnöke, a kikre az uralkodó átruházta azt az attributumát, a mely őt a nemzeti törvényhozás legfelsőbb őrévé avatja. Ő felsége lelkiismeretének őre háromszegletű kalapot visel a parókája felett; a többi peerek, a kikből a bizottság alakul, szintén ugyanolyan háromszegletű kalapot és skarlátszínű talárt viselnek. A felsőház asztala mellől előlép két clerk, az egyik felolvassa a megbízást, a melyben ki van jelentve, hogy az uralkodó reábízza a jelen alkalommal királyi előjogai gyakorlatát az itt jelenlevő szeretett Lordjaira és a clerk minden egyes főúr neve említésénél megemeli a kalapját. Azután, legvégül kimondja a jóváhagyási formulát ama hagyományos kiejtéssel, a mely nem éppen párisias franczia: „Le roy le veult“. Ha a törvényjavaslat pénzbeli intézkedésre vonatkozik, akkor a formula a következő: „Le roy remercie ses bons sujets, accepte leur benevolence, et ainsi le veult“.

A Speaker nem hagyhatja el a képviselőház elnöki székét, míg az elnapolás nem indítványoztatott forma szerint és teljesen igaz az az ismeretes történet egy kellemetlen de humoros véletlenről, a mely egy ülés végén esett meg. Éjfél már rég elmult, a Ház teljesen kiürült, csak a Speaker ült a székén. Ő azonban ülve maradt és úgy látszott tovább is ott fog ülni, mert senki sem indítványozta formailag az elnapolást; és nem is lehetett őt onnét kiszabadítani, a míg egy képviselő, a kit hazatérő útjáról hívtak vissza, meg nem tette a szükséges indítványt a megfelelő formában. Denison Speaker úr, — írja Palgrave erről az esetről — e letartóztatás perczei alatt kiszenvedett elődei bűneiért, mert Finch Speaker vagy Seymour Speaker, le akarván kötelezni királyi urát és nem engedelmeskedvén a Ház óhajának, gyakran hirtelen bezárták a vitát, hirtelen „lepattanván az elnöki székről“ és kirohanván a Házból; az ilyen eljárás századokkal ezelőtt kényszerité a képviselőket azon szigorú szabályok megállapítására, hogy bármi történjék, az elnöki székből csak akkor lehet az ülés elnapolását kimondani, ha ez iránt egy képviselő formaszerinti indítványt tett. Ma, a helyett, hogy féltékenység uralkodnék a Speaker, mint a királyi jogok képviselője és őre ellen, végtelen tisztelet uralkodik a hivatala iránt. A képviselők a saját tekintélyüket növelik, mikor az elnökét emelik. Tiszteletlenség iránta — tiszteletlenség a Ház iránt. Ő a képviselők együttes méltóságainak, jogainak és kiváltságainak letéteményese. Ennélfogva az uralma ellen ritkán zúgolódnak; és azt a képviselőt, a ki nem viselné magát tisztelettelje sen az elnöki szék iránt, úgy tekintenék, mint a ki a Ház megiratlan törvényei ellen vétkezett.

Szükséges, hogy az elnök, a ki mellett a jogi tanácsosa segédkezik, tekintély legyen az alkotmányi törvényekre vonatkozó dolgokban és hogy csalhatatlan legyen a parliamenti gyakorlatra vonatkozó minden kérdésben. Ezen utolsó feladatában nagymértékben segítségére van a főtitkár a Ház asztalánál. Neki van döntő szava minden indítvány szövegezése és minden kérdés felett, a melyet a képviselők a kormányhoz intéznek vagy intézni kívánnak és az ő kötelessége arra ügyelni, hogy ne tartalmazzanak semmiféle vitatható anyagot és általában semmit, a mi úgy volna értelmezhető, hogy érvet vagy következtetést rejt magában. A hatalmat, a melylyel a Speaker bír és a Ház készségét, őt e hatalom gyakorlatában támogatni, szembeötlőleg igazolta az 1881-iki ülésszak. Mikor a Ház ülése véget ér, a Speaker felkel a székéről, meghajtja magát, nem a Ház vezére előtt, a mint hinni lehetne, hanem a kincstár kanczellárja előtt, a ki, mint az ő segéde működik és viszonozza az üdvözlést. Közvetlenül ez után a következő kiáltás hallatszik: „Ki megy haza?“ Ez még azon idők maradványa, a mikor a képviselőknek csoportonként kellett összeverődni a hazafelé térésre, hogy a rablók támadásai ellen megvédjék magukat. A rendőrök a csarnokokban azonban nem ezt a kiáltást visszhangozzák, csak egyszerűen jelentik: „A Ház feloszlott“.

Egyet-mást el kell mondanunk a képviselőház néhány főszabályáról és gyakorlatáról. Kivévén személyes kimagyarázás végett vagy kiváltsági kérdés tárgyában, egy képviselő sem szólalhat fel, ha nincs önálló indítvány a Ház előtt. Ha tehát valamely különös tárgyra akarná felhivni a Ház figyelmét, ha általában akarná támadni a kormány eljárását és a rendes vita

folyamán nem lett volna alkalma, hogy azt megtegye, úgy segít magán, hogy miután a kérdések már előterjesztettek, felkel és bejelenti mindjárt a beszéde kezdetén, hogy egy indítványnyal fogja azt berekeszteni. Ez az indítvány a Ház elnapolására vonatkozik és elméletileg joguk van a képviselőknek bármikor előállni vele tetszés szerint De a mennyiben az jelentékeny időveszteséget okozott, mindig nagy volt az idegenkedés e mód felhasználása ellen, kivévén a legsürgősebb szükség esetét és hacsak az alkalom nem volt rendkívül komoly vagy az elnapolást indítványozó tag tekintélye és népszerűsége oly kivételes, hogy igen jelentékeny megpróbáltatást is kibírt, a kisérlet mindig bosszús és rosszaló kifakadások egész viharát idézte fel. Az utolsó években azonban szükségesnek találták szorosabb és formaszerűbb rendszabályokat alkotni az obstructio megakadályozására és izgága képviselők megfékezésére. Bizonyos házszabályok szerint, a melyeket 1882 őszén egy e czélra külön egybehívott ülésszakban állapították meg, az ülés elnapolását nem lehet indítványozni mindaddig, míg a bejelentési lapon foglalt összes kérdések el nem intéztettek, vagy mielőtt a napirend tárgyalása vagy indítványok bejelentése el nem kezdődött, kivévén ha a Ház megengedi, vagy hacsak valamelyik képviselő nem azon czélból indítványozza az elnapolást, hogy valamely meghatározott közfontosságú tárgy vitattassék meg és nem kevesebb, mint negyven képviselő áll fel az indítvány támogatására. És ha kevesebb, mint negyven, de nem kevesebb, mint tíz tag áll fel, a Ház „azonnal szavazás által fogja elhatározni, vajon az indítvány megtehető-e“. Ezenfelül, ha indítvány tétetett a Ház vagy a vita el-

napolására vagy arra, hogy a bizottságilag ülésező Ház elnöke elhagyja a székét, vagy elhalassza a tárgyalás folytatását, az erre vonatkozó vita ezen indítvány tárgyára szorítkozzék és az a képviselő, a ki már ily indítványt tett vagy támogatott, ne legyen jogosítva ilyen indítványt tenni vagy támogatni ugyanazon vita alatt. Arra is joga van a Speakernek, vagy a bizottsággá alakult Ház elnökének, ha az ilyen indítványt a házszabályokkal való visszaélésnek tartja, hogy rögtön feltegye a kérdést és így azonnal véget vessen minden további vitának. De a Ház csaknem mindig elnapolja magát, ha hirtelen valami igen megható vagy borzasztó esemény jut a tudomására. Így volt akkor, midőn megérkezett a hír Lincoln elnök meggyilkolásáról és újabban is, a mikor azt jelentették, hogy a Ház egyik tagja hirtelen meghalt a könyvtárban.

A Speakernek több más kötelessége közt három különös teendője van. Első sorban köteles felügyelni, hogy a vita el ne térjen végkép az eredeti tárgytól; másodsorban, hogy a parliamenti udvariassági vagy ügyviteli törvények közül egy se sértessék meg; és harmadsorban nagy mértékben tőle függ a vitás kérdések szabályozása. A mi az elsőt illeti, azt nemrég kellő világitásba helyezte egy eset, a melyet Palgrave említett föl, a mikor a vita tárgya a selyemvám volt. Egy képviselő ezt az alkalmat ragadta meg, hogy nagy beszédet tartson, szidván a pénzvágyat és annak a nemzeti jellemre gyakorolt megrontó befolyását. A Speaker akkor közbelépett és igyekezett visszavezetni a vitát a helyes mederbe; a második eltérés az volt, hogy egy másik képviselő felhívta a figyelmet a dugók megadóztatására és a Speaker ismét közbelépett; csakhamar azután a vita átcsúszott a selyem-

ről a kereskedelem állapotára általában és a Speaker ismét szeliden tiltakozott. A mi a Speaker másodsorban említett kötelességét illeti, 1881 előtt aránylag ritkán kellett a hatalmát gyakorolnia. A mi a harmadik előjogát, a vita vezetését illeti, az olyan, hogy ebben részrehajlatlanság feltétlenül szükséges és a vita rendesen mindkét pártbeli whipek közreműködésével való megállapodás alapján van szabályozva. Az elmélet természetesen az, hogy a képviselőnek, a ki beszélni akar, csak a Speaker szemébe kell ötleni és tőle helybenhagyó intést kapni; de tényleg nagyon jól tudják és előre meg is van állapítva, hogy kit fog törekedni a Speaker meglátni. Az illető képviselő vagy egyenesen bejelentette a Speakernek, hogy valamely vita egyik előre meghatározott stádiumában föl akar szólalni és elnyerte a beleegyezését, vagy pedig megemlítette a dolgot a pártja whipjének, és helyet biztosított magának a felszólalók sorozatában, a mit az elnöknek bejelentenek. Mindegyik képviselő, mikor beszél, köteles födetlen fővel állni a helyén, kivévén, ha netalán a figyelmet akarja felhívni valamire, a mi a szavazásra vonatkozik, míg a szavazás tényleg folyik, ezen esetben ülve és föltett kalappal beszél. A magánképviselőknek, mint már említettük, joguk van indítványaikat azon estéken megtenni, a mikor fedezeti kérdés van a napirenden. Minthogy a fedezetet csak a bizottságban tárgyalják, ennélfogva mikor a titkár a Ház asztalánál a „Fedezeti bizottság“ szókat olvassa, a Speaker első teendője feltenni a kérdést: „Hogy most elhagyjam-e az elnöki széket?“ Erre az a képviselő, a kinek elsőbbsége van a bejelentett indítványával, feláll és meghajtja magát. A Speaker ekkor a kérdéshez, „Hogy most elhagyjam az elnöki széket“,

módosítás gyanánt azt indítványozza a Háznak, hogy a „Hogy“ szó után a „most elhagyjam az elnöki széket“ szók helyett fogadtassék el az illető képviselő által beadott indítvány. A Speaker ott marad a helyén és a magán képviselő indítványát elfogadják vagy elvetik. Ha vannak más bejelentett indítványok is és van idő a megvitatásukra, akkor a házszabályok értelmében nem szavaznak felettük, minthogy a föltevés az, hogy a Ház már elhatározta, hogy a kérdés föltétessék és a Speaker hagyja el a helyét, hogy nem másíthatja meg a határozatát és minthogy azt nem teheti, nem teher egy olyan módosítást indítványozni, a mely minden fedezeti indítványnak szabályszerűen elfogadott formája.

A mint a Speaker a képviselőház nagy leviathanja, a Ház minden méltóságának, jogainak és kiváltságainak megtestesülése és gyámkodó kormányzója, épp úgy a Sergeant at Arms az a hivatalnok, a ki az ő személyes méltóságát — és ennélfogva a Házét is — őrzi, míg a clerkek, a kikre már vetettünk sietve egy pillantást, mikor madártávlatból néztük a Házat, a Speaker ügynökei és megbizottai. Ámbár csak három clerk ül tényleg a képviselőház asztalánál, a Ház hivatalnoki kara sokkal számosabb. Nem kevesebb, mint négy különböző hivatal van a Házban, és mindegyiknek a személyzete hét-hét tagból áll. Ezek közül az első a Köztörvényjavaslatok Hivatala, a mely átveszi és megvizsgálja a közérdekű törvényjavaslatokat, felelős azok hibátlan kinyomatásáért és az összes módosítások beillesztéseért; a Naplóhivatal, mely az után néz, hogy a ház naplója helyesen legyen vezetve a szavazatok alapján és egyúttal e szavazások nyilvántartása által ellenőrzi a kincstárt; a Bizottsági

Hivatal vezeti a jegyzőkönyveket és jegyzőket küld ki a bizottságokhoz. A képviselőház tényleg elvégzett munkájáról szoló jelentés neve „Minutes“ (jegyzőkönyvek), míg a napirend könyve az elintézendő ügyek jegyzékét tartalmazza; mind a kettőt a clerkek vezetik. A mi a magánérdekű törvényjavaslatok kezelését illeti, a Magánjavaslatok Hivatalának kötessége ügyelni, hogy a javaslatok kellő formában legyenek szerkesztve a Speaker jogi tanácsosa aztán átnézi és meggyőződik róla, hogy nincs bennük szabályellenesség. A már emlitett tárgyakon kívül az összes honosítási és a birtokátháruláisi ügyek is e hivatal hatáskörébe tartoznak. A Kérvényi Bizottságon kívül több más bizottság is létezik, a melyek időnként egybegyűlnek az ülésszak alatt. Ezek közül a legnépszerűbb és a leglátogatottabb a Konyha és Frissítők Bizottsága, az egyedüli, a melyben a bizottsági tagoknak meg van engedve a dohányzás és a mely szerdán délután gyűl egybe, a mikor a képviselőház ülést tart, ámbár a tárgyalásai csak akkor lesznek érdekesek és fontosak, ha rendkívül viharos vitákra van kilátás. E bizottság kivételével, a többi bizottságok rendszerint hétfőn vagy csütörtökön, kedden vagy pénteken gyűlnek egybe. A bizottság tagjait gyakorlatilag a két párt whipjei nevezik ki. Általában az ülésszak derekán mintegy tizenöt vagy húsz bizottság működik, legnagyobbrészt természetesen azon választott különleges bizottságok, a melyekhez egyes javaslatokat utasitanak és a melyeknek tárgyalásai rendkívüli módon elősegítik a parliamenti ügyek haladását. Az 1882-ki házszabályok értelmében az utóbbi három ülésszak tartamára mindegyik ülésszak elején két nagy bizottságot küldtek ki, az egyiket a törvénykezésre, a törvényszékekre és a

törvényszéki eljárásra, a másikat a kereskedelemre, hajózásra és iparra vonatkozó törvényjavaslatok tárgyalására. Ezek a bizottságok nem kevesebb, mint hatvan és nem több, mint nyolczvan tagból állanak, a kiket nem a Ház választ, hanem a választási bizottság és a kiket azért választanak, mert jártasoknak tartják őket a hozzájuk utasítandó ügyekben. A tárgyalási mód a nagy bizottságokban részben ugyanolyan, mint a választott bizottságoké és részben mint az egész Házból alakult bizottságé. Nem lehet azt állítani, hogy teljesen megfeleltek volna a közvárakozásnak, mint eszközök akár időnyerés tekintetében, akár abban az irányban, hogy szakértőket nyertek volna meg valamely speciális törvényhozási munkára. De el kell ismerni, hogy mindkét tekintetben sokat teljesítettek, ámbár nem teszik meg mindazt, a mit megtenni eleinte képeseknek látszottak, és legalább is bizonyos az, hogy oly törvényjavaslatok, mint az új csődtörvény és az új szabadalmi törvény aligha jöhettek volna létre egyetlen ülésszakban az ő segítségük nélkül.

John Wilson („Christopher-North") Canninget a legutolsó szónoknak nevezte és az ő halála óta gyakori izben hallatszott az a panasz, hogy a parliamenti ékesszólás művészete kihalt. Azt mondták, hogy „vannak hosszú beszédek, gunyoros beszédek és csattogó beszédek; de nincsenek már olyan beszédek, mint a milyeneket Burke, Pitt és Fox, vagy még újabban Canning és Brougham ajkairól hallottunk. E megjegyzés igaz voltát őszintén el kell ismerni; igyekezzünk kifejteni az okokat, a melyek megmagyarázhatják ezt a tényt. Első sorban épp oly észszerűtlen Burke, Pitt és Fox, vagy Canning és Brougham szónoklatát várni

a háztartási szavazat alapján választott házban, mint az ő politikájokat követelni. Egy kormány politikája az időszerinti képviselőház jellemétől függ; de épp úgy attól kell függni a parliamenti szónoklat általános mértékének is. „A nagy vita, a népies szónoklat“, a melyet a Györgyök korának parliamenti ékesszólásába keresünk és találunk, a dolgok oly állapotában létezett, a melyet nem lehet tetszés szerint visszaidézni. A whigek és toryk közt létezett valódi ellentét helyén, oly időben, mikor ez a két párt alapelvek tekintetében különbözött egymástól és folytonosan fontos kérdések felett viaskodott, a melyek a kormányzás gyökereit érintették, ma alig láthatunk valamivel többet, mint a benn- és künnlevők közt létező ellentétet. Az 1714-ki kizáratási törvény óta a whigeket és torykat egy pápista uralkodó vitatott öröklési joga választotta el egymástól. Később, még Lord Melbourne idejében is, a vidéki mezei gazda és a kereskedő között folyt a küzdelem — az előbbi azt vitatta, hogy a corrupt hatás, a melyet az utóbbi gyakorolt a kormányra, végzetes a birodalom legéletbevágóbb érdekeire nézve. III. György idejétől kezdve IV. Vilmosig a whigek és toryk a királyi előjogok különböző felfogása tekintetében különböztek egymástól. Ezenfölül az idő különösen alkalmas volt arra, hogy a hazafiakat és politikusokat nagy gondolatokra és azoknak kifejezésében nemes nyelvezetre lelkesítse. Anglia léte, mint nemzeté, volt fenyegetve, és még a belföldi politikát is birodalmi szempontból tárgyalták. A helyzet méltóságteljes, de egyúttal veszélyes volt. Az emberek öntudatlanul a helyzet magaslatára emelkedtek és az egész légkör nemesitő hatást gyakorolt. A mikor Athenben a harmincz zsarnok

csökkenteni akarta az attikai ékesszólás áramlatát, megfordították a Pnyxen a „bémát“, úgy hogy a szónok nem nyerhette többé az ihletét a tenger látványától, az athéni legnagyobb diadalok szinterétől. Ez az egyszerű történeti esemény minden korra nézve megmarad ama befolyás jelképeül, a melyet a nemzeti szellemnek kell gyakorolnia a nemzeti ékesszólásra. Évről-évre mind jobban mutatkozik az irányzat a választó-kerületekben, hogy inkább szakembereket, mint államférfiakat küldjenek képviselőkül. A tetterős jelölt az, a ki különös tanulmány tárgyává teszi a politikai vagy társadalmi tudomány valamely különös ágát, a ki teljesen érti a helyi megadóztatás egész kérdését; a ki teljesen járatos a szegénytörvény kezelése összes rejtelmeiben; a ki ismerős a bankforgalommal és az államadósságokkal; a vízvezetékekkel és csatornákkal; az iskolaszékekkel és az új oktatásügyi törvényekkel. És ez kikerülhetlen. A brit választó, a mellett, hogy kisebb-nagyobb mértékben híve a Mr. Gradgrind bölcsészetének, hű marad a mai praktikus kor gyakorlati szelleméhez. A politikai vitákban már csak igen csekély tere van, vagy éppen semmi tere sincs többé a képzelőtehetség gyakorlatának, vagy az izlés kifejtésének. A képviselőháznak legtöbbnyire nem annyira nagy politikai kérdéseket, vagy oly nagy problémákat kell tárgyalni, a melyek a társadalom és a kormányzás gyökérszálait érintik, mint inkább a közgazdaság technikai kérdéseit és a kereskedelmi és ipari szervezet száraz és aprólékos részleteit. A kormányzás gépezete rettentően kúszálttá lett és a mozgása is szükségképen kevésbbé gyors. Észszerűtlen volna Pitt és Fox korának hevét és erélyét várni azoktól, a kik azt szabályozzák.

Ezenkívül a képviselőház bizonyos értelemben szükségképen a nemzeti közművelődés tükre is, és szónokai természetesen a napjaik uralkodó érzelmi befolyásait tükrözik vissza. A jelenkor a nevelési átmenet kora. A mult irodalmi és mindenekfelett klaszszikai irányzata az elhagyatás elé indul. A Múzsák kiüzetése a nemzeti életpályáról gyorsan befejezett ténynyé lett és Scientia istenasszony kerül helyettük a trónra. Az egykori viták gazdag és előkelő voltának főoka az a nevelés volt, a melyben a Ház tagjai részesültek. E nevelés alapja irodalmi volt; az értelmi befolyások pedig, a melyek kezdettől fogva befolyást gyakorolnak reájuk, klasszikaiak voltak. Az ékesszólás és szónoklat lényegileg görög és római művészet és azt a mi kiváló államférfiaink kivétel nélkül a görög és római mintákból tanulták. Akkor a ház egész légköre klasszikus zamattal volt telítve. A legügyesebb hasonlatok és a legszerencsésebb visszavágások mind a klasszikus fegyvertárakból kerültek elő.

De ha az irodalmi és klasszikus szónokok iskolája már túl is élte magát, egyáltalában nincs okunk valamelyes hanyatlást feltételezni a törvényhozás választott kamarájának vitatkozó képességében. Talán kevesebb lesz a művészet és a mesterkéltség, de nincs semmi csökkenés az erőben, nincs semmi hanyatlás a nép képviselőinél a valóban jó beszéd méltánylásában. A képviselőházra mindig mély hatást gyakorol mindaz, a mi meglepi mint mesterkéletlen és természetes. Ezért volt nagy hatása Bright parliamenti és egyéb beszédeinek, mert a mozgató erejük oly pathosz, a mely nem kizárólag magának a nyelvezetnek bámulatos egyszerűségétől, de a szónok hangjától és modorától is függ. Más oldalról semmit se kifogásol annyira

a képviselőház, mint ha valamelyik tagja csalhatatlannak tartja magát. A Ház ebben is, mint sok más dologban, a nemzeti jellegünk egyik legerősebben kidomborodott vonását tükrözi vissza. Az az érzelem, a mely a nyilvános iskolában, a katonaságnál, az egyetemen, a szakkörökben vagy bármely más és bármily korú angol társaságban uralkodik, képviselve van a Házban is. Az egyszerűség, egyenesség, üzletszerű kezelés — ezek a tulajdonságok, a melyeket különösen a parliament tagjai is leginkább becseseknek tartanak. A képviselőt nem illethetik nagyobb szemrehányással, mintha elbizakodottnak mondják. És a mint a Ház mindenekfelett ellenszenvvel viseltetik az olyan ember iránt, a ki azt fitogtatja, hogy nem ismer aggályt vagy ingadozást semmiféle kérdésben, épp úgy ki is mutatja a visszatetszését a legfélremagyarázhatlanabb módon. Az a makacskodó képviselő, a ki nem enged a minden kétséget kizáróan kifejezett összakaratnak, az a képviselő, a ki dogmatikus bizonyosság hangján beszél minden tárgyról, az a képviselő, a ki erős szenvedélyesség befolyása alatt áll; az a képviselő, a kinek rossz a kedélye, vagy nincs meg a képzettsége, hogy azt elrejtse, okvetlenül elbukik a parliamenti életben. Mindig szem előtt kell tartani, hogy az angol politika nem ismeri azt a fanyarságot, a mely a keserűség mérgét önti Francziaország politikai életébe és hogy a politikai nézetkülönbségek nem gátjai a személyes jóindulatnak.

HUSZONHARMADIK FEJEZET.

A Lordok háza.

MIÉRT TÁRGYALJUK A LORDOK HÁZÁT A KÉPVISELŐHÁZ UTÁN? — MIÉRT EMELKEDTEK ÉRDEK ÉS FONTOSSÁG TEKINTETÉBEN A FŐRENDEK TÁRGYALÁSAI AZ UTÓBBI IDŐKBEN? — AZON KÉRDÉSEK TERMÉSZETE, A MELYEKBEN A LORDOK HÁZA, ÖSSZEÁLLÍTÁSÁNÁL FOGVA, KÜLÖNÖSEN KÉPES FELVILÁGOSÍTANI A KÖZÖNSÉGET. — ÁLTALÁNOS VISZONYOK A KÉT HÁZ KÖZT. — A LORDOK TÖRVÉNYHOZÓ MŰKÖDÉSE. — A FIATAL PEEREK NEHÉZSÉGEI. — A LORDOK HÁZA MŰKÖDÉSBEN. — A HÁZON BELÜL. — KÜLÖMBSÉGEK A LORDOK HÁZA ÉS A KÉPVISELŐHÁZ KÖZT. — A WHIPEK. — A KÉRDÉSEK. — A VITA FOLYAMA. — ÁLTALÁNOS ÜGYMENET. — A LEHETSÉGES REFORMOK KÉRDÉSEI. — A PARLIAMENT JÖVŐJE.

Ha a méltóság, vagy az alkotmány betűjéhez való hűség befolyásolna bennünket, nem tárgyaltuk volna a képviselőházat a Lordok háza előtt. De czélunk megmutatni a brit alkotmányt, a mint tényleg működik, nem alkatrészeit elemezni, nyugvó állapotukban. A parliament gyakorlati dolga fenntartani a kormányt és törvényt hozni. Egyik sem történhetik meg a képviselőház nélkül; és ha ez a ház elhatározza, hogy mily módon akarja e feladatok közül az egyiket vagy másikat elintézni, biztosan előre meg lehet mondani, hogy a Lordok háza végre is ahhoz fogja alkalmazni az eljárását. De ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy a Lordok háza saját külön hatáskörében alá van rendelve a képviselőháznak. Tényleg az utolsó tíz év alatt a nemzeti rendszabályok szokatlan nagy száma a felsőházból indult ki, a mely sok nagyfontosságú és ritka kitünőségű vita szintere volt és látta egy

vagy két parliamenti tekintély emelkedését és fejlődését sokkal megkapóbb alakban, mint a képviselőházban történni szokott. A peerek államférfiúsága, szónoklata, bölcsessége és vitatkozó képessége kedvezően hasonlítható össze a képviselőház legjobb átlagával. Sir Robert Peel véleménye az volt, hogy ő felsége kormánya vezetéséért első sorban felelős államférfiú nem végezheti el állásának minden kötelességét az alsóházban; és Lord Beaconfield egy beszédében, a melyet közvetlenül a felsőházba való meghivatása előtt mondott Aylesburyban, megerősítette és magáévá tette egykori ellenfelének ezt a véleményét. Továbbá, előttünk van az a figyelemre méltó tény is, hogy ama választott bizottság tagjainak a melyet „kabinet“ néven ismerünk, a mely az ország törvényhozását kezdeményezi és a melynek működésétől a kormány és a peerek sorsa függ, fele a Lordok házában ül.

Továbbá ama viták természete, a melyek a Lordok házában folytak, kedvezők voltak ama különös tulajdonságok előtüntetésére, a melyek a főrendeknek nagy befolyást biztosítanak a közvéleményben. A tudás hatalom; és a hol tudás van, ott bizonyos, hogy megjelenik a tekintély is. A Lordok házában kérdésekről beszélni annyi, mint egy szakértőkből álló esküdtszékhez beszélni. Nemcsak hogy e Házban van képviselve a képviselőház minden megállapodott bölcsessége és megérett tapasztalata, azzal párosulva, a mi a legjellemzőbb, a főrendi hagyományok, büszkeség és előítéletek közül: de azok közt, a kik az örökös törvényhozóink sorában foglalnak helyet, oly emberek vannak, a kik a birodalom fontos gyarmatait kormányozták és a kik külföldi fővárosokban való hosszas tartóz-

kodásuk alatt beavatták magukat az európai kabinetek diplomatikai titkaiba és a népies akarat elrejtett iránylataiba — volt vagy leendő nagykövetek, nagy gyarmatok kormányzói, tábornokok, a kik a legfontosabb katonai parancsnokságokat vezették, alkirályok, a kik indiai birtokainkat igazgatták, a melyekhez képest a brit szigetek csak egy folt az óceánon; ezek, hogy ne is említsük ama férfiakat, a kik gyermekkoruk óta az államférfiak és a hivatalok légkörében nevelkedtek, ezek játszották a főszerepet a Lordok házában a tizenkilenczedik század utolsó negyedében. Ennélfogva, minthogy az utolsó néhány év alatt a külügyi politika előkelő tárgy volt a parliamenti vitákban, e testület tárgyalásai is új érdeket és fontosságot nyertek. Feltéve, hogy a szónoklati ügyesség átlaga mind a két Házban körülbelül egyenlő, a magasabb felfogás átlaga nagyobb a Lordoknál, mint a képviselőknél. Továbbá a felsőházban elmondott beszédek gyakran nemcsak jobbak voltak az alsóházban elmondottaknál, de sokszor hibátlanabbul is jutottak nyilvánosságra; először, mert rendesen rövidebbek, másodszor, mert rendesen sokkal korábban mondják el. Az 1891. évben előfordult konfliktust megelőzőleg az 1832-iki reform-törvény tárgyalásán csak háromszor mutatkozott az összeütközés lehetőségének veszedelme, a parliament két háza közt és pedig először 1860-ban. Május 21-én a Lordok háza elvetette a papir adó megszüntetéséről szóló törvényjavaslatot 89 szótöbbséggel. Az ellenzéket sikeresen vezette a tiszteletre méltó öreg Lord Lyndhurst, a ki nyolczvanegyedik születésnapján ugyanazzal az ékesszólással és éllel beszélt, a mely őt félszázaddal azelőtt híressé tette. A kérdés az volt, vajjon van-e a fő-

rendeknek joguk, elvetni valamely pénzügyi törvényjavaslatot? A Lordok elismerték, hogy nincs joguk úgy módosítani egy pénzügyi törvényjavaslatot, hogy a módosítás az adó összegét, vagy a megadóztatás módját bármely mérvben megváltoztassa. Másfelől, Lord Lyndhurst kimutatta, hogy a visszavetés jogát, a melyet a főrendek most igényeltek, már azelőtt is gyakorolták és hogy ez a jog a logika szerint megilleti a Lordok házát annál a körülménynél fogva, hogy ily törvényjavaslatokat egyáltalában tárgyal. Ezek az érvek azonban nem czáfolták meg azt a felfogást, hogy nem tanácsos ragaszkodni ehhez a joghoz és a mint általában történni szokott, a mikor valamely formai törvényesség kérdése merül föl, a vitát végre is nem a Lordok szavazatával, hanem az alkotmányi politika és az eszélyesség szélesebb alapján döntötték el. Az ügyet előbb a bizottsághoz utasították, aztán Lord Palmerston határozati javaslataival intézték el 1860. július 5-én. Csupán mellékesen kell megemlítenünk azon második és harmadik esetet, a melyekben a Lordok és képviselőház közötti nézetkülönbségek a parliamenti működés megakasztásával fenyegettek. Ezek közül az egyik akkor fordult elő, mikor az irlandi egyház elválasztásától való törvényjavaslat keresztül ment a parliamenten 1868-ban és főrendek utoljára is engedtek. A második három évvel később történt, a mikor a Lordok elejtették a katonai rangfokozat vásárlásának eltörléséről szóló törvényjavaslatot. Ez időtől fogva, egész az 1891-dik évig, nem volt valóban komoly zavar a két ház között fennálló barátságos viszonyban.

Azt is meg kell jegyeznünk, hogy az utóbbi időkben a Lordok házában lefolyt viták nemcsak sok eset-

ben igen magas szinvonalon álltak, de a politikai kitünőségre képesebb jelölteknek nagyobb számára is hívták föl aránylag, ha nem is általában, a közfigyelmet, mint az utóbbi években a képviselőházban. Ez annál feltünőbb, mert azoknak a száma, a kik a parliamenti vitákban rendesen részt vesznek, sokkal csekélyebb a Lordok házában, mint a képviselőknél. Az utóbbiak közt van talán egyre-másra ötven, a Lordoknál valószinüleg nem több, mint tizenöt. Továbbá bármily nehéz is lehet egy fiatal és gyakorlatlan embernek magára vonni a képviselőház figyelmét, ez a nehézség még sokkal nagyobb a Lordok házában. A fiatal peer elfojtott hévvel és lelkesedéssel áll fel, és olyan hűvös fogadtatásra találkozik, a milyenre csak egy jónevelésű hallgatóság képes. Rá se hederítenek, a halk hangon folytatott társalgás eltompítja a szónnk hangját, vagy úgy találja, hogy az ülésterem különös acustikai tulajdonsága teszi tönkre a beszédét. Máskép áll a dolog, ha a szónok oly családhoz tartozik, a mely a parliamenti évkönyvekben hagyományosan szerepel. Ha Richmond herczeg, Salisbury marquis, Derby gróf, Carnarvon vagy Clarendon, vagy bármely más nagy politikai család sarja, biztos lehet, hogy figyelemmel fogják hallgatni. De a Lordok házában a tényleges államférfiúság köre mindenkor egy zárt város helyzetéhez hasonló és a parliamenti hírnévért versenyzőket, ha különben ismeretlen emberek, nem bátorítja fel és ha az ilyenek becsvágyukat nem titkolják, biztosra vehetik, hogy elbuknak. Ez nagy részben annak a ténynek tulajdonítható, hogy a Lordok háza mindig kisebb-nagyobb mérvben egy vagy két rendkívülien kitünő és erős jellemű peer befolyása alatt áll, noha ez az uralom korán sem olyan diktátorság, a milyent

annak idején Lord Thurlow, Lord Eldon, Wellington herczeg és Lord Lyndhurst gyakoroltak. Kétségkívül létezik az a növekvő irányzat ő Lordságaik közt, hogy alkalmat adjanak a felsőház emelkedő tehetségeinek is és ez az irányzat már eddig is a legszerencsésebb eredményeket hozta létre.

Abból a czélból, hogy általános képet nyerjünk a Lordok házáról, főbb tagjairól és az ottani tárgyalás módjáról, nézzünk be a felsőházba egy délután az ülésszak alatt. Lényeges, hogy az idő szép legyen, mert a főrendek háza hatás tekintetében a nap sugaraitól függ. Öt óra van és a képviselőházban a munka már háromnegyed óra óta folyik. Legtöbben azon urak közül, a kik a St. James parkon át, a Palace Yard felé sétálnak, vagy pedig akár ott, akár a St. Stephen's bejáratánál a Poets Corner oldalán szállnak le a kocsijaikról vagy lovaikról, valamennyien peerek és a számukról lehet következtetni, hogy érdekes és fontos vita várható-e. A Ház kezd lassanként megtelni, mikor a látogató elfoglalja a székét, nem a sorompó mögött, sem az elnökséggel szemközt — ezek a helyek a legjobbak, ha valaki hallani, de a legrosszabbak, ha látni akar — hanem az idegenek karzatának első sorában. A délutáni nap besüt a festett ablakokon át, beragyogva a diszítések aranyozását és fénybe borítva a kék mennyezetet és a vörös bőrrel borított padokat. Ha van valami rikító a kárpitok színében és rajzában, másrészt méltóságteljes hatást gyakorolnak a nemes családok híres alapitóinak szobrai, a melyek a fal fülkéit diszitik és a melyek alá a nemzeti történelmünkben halhatatlan nevek vannak odaírva. A terem mindkét oldalán, a tudósítók számára fenntartott rész kivételével, a főrangú

nők karzata nyúlik el, az a karzat, a mely ellen Lord Redesdale oly határozottan tiltakozott, azon oknál fogva, hogy olyanná tenné a Lordok házát, mint egy casino. Ha a világos toilettek ezt az eredményt idézhetik elő, akkor bizony előállhat az a veszély, hogy a Lord Redesdale aggodalma be fog teljesülni. Szép időben és egy érdekes vita alkalmával a főrangú nők karzata valóságos gyülekező helye lesz a legszebb és legelegánsabb öltözékeknek, a melyek ragyogó változatosságuknál fogva versenyezhetnek ama megszámlálhatlan különféleségű színnel, a melyet Barry decorativ ízlése a Ház építészetére halmozott.

De nemcsak a gazdag ékitmények és a hölgyek jelenléte a nyilt karzaton, az egybegyült törvényhozók szemeláttára, okozza azt, hogy a Lordok házának belseje oly nagy ellentétet mutat fel a képviselőházzal szemben. Ő Lordságaik modorában és viselkedésében van valami kellemes otthonosság. A képviselőház tagjainak a külseje legtöbbnyire aggályt és töprengést árul el. Úgy lépnek be a Házba, mint a felelősségök tudatával terhelt emberek, a kikre megváltoztathatlan törvény és merev szokások kényuralma nehezül. Semmi efféle nincs a Lordok házában, sehol se látszik a feszes szabályok vagy szokások által előidézett rabszolgaság, sem a mulatság kegyetlen feláldozása a kötelesség kedvéért.

Az egész légkör tele van az elegáns fesztelenséggel és aristokratikus nyugalommal. Például: elméletben a Lordok házának is van Speakere, a kit, minthogy mindig az is, kanczellárnak neveznek, épp úgy, mint a hogy van Speakere a képviselőháznak is. De a teendőiket feneketlen mélység választja el egymástól, a mely világosan mutatja illető állásaik külön-

böző voltát, mint szintén azt a szellemet is, a melyben a két Háznak ügyei vezettetnek. A képviselőház Speakere valamivel több, mint primus inter pares. A hivataloskodása tartama alatt úgy tekintik őt, mint különböző természetűt és felebbvalót ama képviselőknél, a kik körülveszik. Noha a képviselőház semmit se szeret jobban a személyes vitatkozásnál, vagy a személyeskedő szóharcznál két képviselő közt, sohase tűr el olyasmit, a mi csak távolról is hasonlítana a tiszteletlenséghez „Anglia első commonere“, a Ház kiváltságainak őre és megtestesülése iránt. A Speaker tényleg a képviselőház előjogainak és kiváltságainak főbiztosa, a kit a Ház közmegegyezéssel a szertartásos érdekeinek letéteményeséül választott. A Lord kanczellár nem nyert semmi efféle megbizatást; a peerek önkormányzott testület, ők maguk tartják fenn a saját házirendjüket és maguk őrzik a saját előjogaikat. Ámbár az uralkodó lelkiismeretének őre méltóságteljesen trónol a gyapjúzsákon, mégse környezi őt oly nagy áhitat, a mely képes volna elszoktatni a nemes Lordokat attól, hogy hanyagul elterpeszkedjenek jól párnázott üléseiken. A Lord kanczellár, eltekintve a hivatalos öltözeti méltóságától, lehetne akár szertartásmester is; ő Lordságának nincs joga, mint a Speakernek, a szónokok sorrendjét meghatározni. Ha egy peernél több áll fel, ő Lordságaik rendet tartanak maguk közt; a Lord kanczellárnak még akkor sincs döntő szava, ha a szavazatok száma egyenlő is, elnöki kötelessége csak abból áll, hogy feltegye a kérdést és felolvassa a javaslatok czímeit. Más oldalról ő a királyság közvetlen képviselője minden alkalommal, mikor az uralkodó a parliamenttel érintkezik és ő a peerek hivatalos képviseleti szócsöve, mikor

ezek külső testületekkel vagy egyénekkel érintkeznek. A Lordok házában levő üléseknek egyharmadánál több csak ritkán van elfoglalva és ennélfogva nem szükséges a tagoknak pár órával az ülés kezdete előtt megjelenni, mint a képviselőházban és helyet biztosítani maguknak a névjegyük beillesztésével.

Minden nyugodt; nincs sietés, nincs durva versengés, semmi fesztelen tolongás. Öt perczczel mult öt óra és a Lord kanczellár elfoglalta helyét a gyapjúzsákon. Ő Lordságaik tárgyalásai most kezdődnek, a mit a karzaton ülő nézők némajátéknak vélnek. A Lord kanczellár feláll, elhadar egy cabalistikus mondatot, a mely tényleg megfelel ama javaslatok czímeinek, a melyek ellen nincs ellenvetés — magánérdekű törvényjavaslatok és más effélék, — és aztán elmormogván olyan hangon, a melyet kívüle csak kevesen hallhatnak, valami húszszor, hogy a „helyeslők vannak többségben“, leül és várja, hogy tisztársai a ministeri padokon, vagy nemes ellenfelei az ellenzéki padokon, kezdjék el a munkát. Nemcsak a karzatok, a trón előtt és a sorompó átellenében, úgy szintén a Ház másik végén álló vaspadok mögött levő tér látogatottsága, hanem egyéb jelek is megmondják a látogatónak, vajjon várható-e élénk vita vagy fontos szavazás. Ha igen, akkor észrevenni, hogy a parliamenti clerk, a ki a trón baloldalán levő bejárattól kissé jobbról áll, nagyon buzgón jegyezgeti egy papirlapra, a melyet a kezében tart, minden egyes jelenlevő peer nevét. Azt is észre fogja venni, hogy egy kellemes külsejű és udvarias modorú gentleman nagyon buzgón üdvözli a nemes Lordokat, mikor a terembe lépnek vagy miután a helyeiket elfoglalták. Jelenleg ugyanaz az úr sietve ír fel egy jegyzékre

C. és N. C. (Content — Non Content) felírású rovatok alatt egy csomó nevet, miután az előbb említett parliamenti clerkkel tanácskozott volna, a két névsor összeegyeztetése czéljából. Végre az ő dolga is be van fejezve. Az összeszámítását megelégedett mosolylyal bevégzi, odasétál a kormánypárt vezéréhez a Lordok házában és néhány szót súg a fülébe. A kormánypárt vezére ez idő szerint a minister tanácselnöke, jó barátja és tiszttársa pedig a legnépszerűbb és legszorgalmasabb ministeriális whip, a kit valaha ismertek a Lordok házában. Időközben a ministerek válaszolnak azon aránylag kevés kérdésre, a melyre a Lordok házában felelni hivatva vannak. A Lordok házának collectiv életében a jelen pillanatban az az érdekes mozzanat, hogy senki se látszik törődni azzal, hogy a szomszédja mit tesz vagy mond. A Lord kanczellár valamit jegyez a térdén. A primás egy főesperessel beszélget, a kit behozott a Házba a püspökök padjának a baloldalára. A titkos tanács Lord elnöke künn őgyeleg a folyosón. Az ellenzék vezére egy nemes herczeggel beszélget, a ki közvetlenül mögötte ül. De egy kis idő mulva az előzményeknek vége van és ekkor megkezdődik a vita, ha csakugyan lesz valódi vita és nem csupán vitatkozó társalgás.

Nem feltételezhető, hogy maga a vita szűkölködjék érdekességben vagy izgatottságban. Bármi legyen a tárgyuk, azok a legsikerültebbek és legnagyobb tetszéssel fogadott beszédek, a melyek e tekintetben képviselőházi beszédek. Mégis a vitához fűződő érdek teljesen különbözik attól, a mely az alsóházi vitához fűződik. Hiányzik a széles körben elterjedt meggyőződés, a gyülekezet collectiv bölcsességéről; a czél nem az, hogy megtudjuk, mit fog a Ház mon-

dani, hanem mit mondanak a Ház egyes tagjai. Az érdekesség inkább az egyénekben, mint az intézményben rejlik; a képviselőházban éppen ellenkezőleg áll a dolog. Valóban csaknem azt lehet mondani, hogy nehány kiváló peer hírneve elhomályosítja az egész testület fényét és ámbár a Lordok háza a hatalmának és befolyásának nagy részét azon ténynek köszönheti, hogy a tagjai, a születésüktől fogva vannak jogosítva itt ülni, még sincs és nem is volt soha olyan felsőház, a melynek legbefolyásosabb tagjai a legnagyobb urak lettek volna. Itt is, mint másutt is az alkotmányunkban, az a finoman demokratisáló irányzat működik, a mely mégis oly nagy biztosítéka a mi aristokratikus rendszerünk állandóságának. A legelső herczeg szavazata és beszéde, a herczegi rang daczára, nem bír több súlylyal, mint egy viscounté vagy báróé. Igaz, hogy, mint már mondottuk, a Lordok házában létezik egy neme az *imperium in imperio*-nak és hogy a közlegénységhez tartozó tagok rendszerint nem vesznek tényleges részt a tárgyalásokban. De ha egyszer a birálat belép e bűvös körbe, azt fogja tapasztalni, hogy a legfontosabb tagjai azok, a kik legmagasabb politikai képességekkel bírnak.

Mindez ideig, a felsőházat látni vágyó olvasó még mindig várja a tényleges vitatkozás megkezdését. Az idegenek karzata alatt, éppen szemben azon félkörű térrel, a hol a trón áll és a mely a titkos tanácsosok és a főrangúak fiai részére van fentartva, egy szintén rácscsal elzárt, hosszukás terület látszik: a Ház sorompója. Itt tolong a képviselőház tagjaiból és külső látogatókból álló vegyes csoport, mert fontos vita várható és még az sincs kizárva, hogy ő Lordságaik személyeskedni fognak. A vita méltóságos módon és

a szónok hangján kívül csöndben kezdődik. Kevés „halljuk, helyes“ kiáltás és még kevesebb éljenzés hallatszik. Bárki legyen is a szónok, a hallgatóságának sikerül az aránylagos közöny látszatát megóvni. Egyik nemes Lord a saját magán- és hivatalos levelezéséből elvégez annyit, a mennyit bír, koronként előre hajol az asztalon és tollát a tintába mártja; egy másik a képzelt dallam ütemét veri el ujjaival térdén; egy harmadik látszólagos szunnyadásba merül; a negyedik és talán ő az, a ki legélénkebben érdeklődik valamennyi közül, összefonja karjait, mozdulatlanul és megingathatlanul ül a helyén, mint egy gránitszikla. A dolgok ezen állapota addig tart, míg vagy a mostani, vagy valamelyik következő szónok oly húrt pendít meg, a mely egyszerre felszabadítja a párt- vagy személyes küzdelem keserűs vizeit. Valami gyanusítás hangzott el és kimagyarázás követeltetik; azt megadják, de az ellenfél nem tartja kielégítőnek és így a czivakodás tovább tart. De ilyen felbuzdulások nagyon kivételesek és valóban ritkaság az olyan vita, a mely nincs befejezve az ebéd idejére. Több ízben indítványozták már, hogy a Lordok háza kezdje az üléseit korábban és végezze később, mostanság bizonyos jelek arra vallanak, hogy a peerek munkakedve növekszik. A külügyi politika fontos kérdései talán sohase lesznek általános vita tárgyai, de van egy csomó kérdés, a mely összefügg a hadseregi reformmal, a helyi kormányzattal, a vasuti ügyekkel és a közigazgatással. Az ilyen kérdésekről sok nemes Lord, a ki a most rendesen hallgat, elmondhatná koronként a véleményét és a felszólalásaival becses parliamenti gyakorlatra tenne szert. A hogy a dolog ma áll a Lords in waiting (szolgálattevő lordok) köte-

lességeihez tartozik az, hogy rendes dolgot végezzenek valamely kormányhivatalban, míg az udvari tisztséget viselik és ennélfogva ezek a hivatalnokok ma már nem pusztán ékességei az udvarnak, mint egykor voltak. Az a kérdés merült fel, hogy miért ne lehetne e tisztségek számát, a megfelelő kötelezettségekkel együtt szaporítani és ha ez lehetetlen volna, miért ne találhatnának valamely foglalkozást a számukra? Nem szabad azonban elfelednünk, hogy ő Lordságaik most is sokkal több dolgot végeznek, mint a mi a közönség szeme elé kerül. A Lordok házának épp úgy, mint a képviselőháznak, megvan a saját kidolgozott rendszere a magánérdekű törvényhozást illetőleg és a választott bizottságokban való működés épp úgy kötelessége az örökös, mint a választott törvényhozónak. Valahányszor oly javaslat kerül a szönyegre, mint a fennebb említett, mindig az az ellenvetés hallatszik, hogy már most is nagyon nehéz a kellő számú tagok jelenlétét biztosítani a választott bizottságokban. Az a jogkör, a melyet a Lordok házában a bizottságok elnöke gyakorolhat, olyan tágas, sőt feltétlen is, hogy e tekintetben a két Ház közt minden összehasonlítás lehetetlen. Lord Redesdaleről, a ki jelenleg (1891-ben) ezt a hivatalt viseli a peereknél, csaknem azt lehet mondani, hogy ő maga egy neme az alkotmánynak. Még nagyobb a különbség a képviselőház választott bizottságának és a Lordok háza választott bizottságának tárgyalásai közt, a menynyiben az előbbiek szabály szerint nyilvánosak, míg az utóbbiakból, kevés kivétellel, a közönség ki van zárva.

A törvényhozás két kamarájának szabályai és gyakorlatai közt általában van hasonlatosság, ámbár a határozatképesség szám a felsőházban nem negyven,

hanem három. A Ház asztalánál három clerk ül, mint a képviselőházban, ezek elkészítik a tárgyalásokról a jegyzőkönyveket és átveszik az indítványokról szóló bejelentéseket. A kérdés-intézésre vonatkozó szabályok sokkal több szabadságot engednek a felsőházban, mint a képviselőházban. Igen gyakran intéz az ellenzék kérdéseket a kormányhoz, vagy egyik peer a másikhoz, oly bejelentés mellett, a melyet alig tartanának kielégítőnek a képviselőházban, vagy esetleg minden bejelentés nélkül is — és ámbár tilos a Ház valamely tagját névszerint megnevezni a vita folyamán, a Lordok házában nem ragaszkodtak e szabályhoz oly mereven az utolsó évek alatt, mint a képviselőházban. Itt is, mint a képviselőházban, minden a Ház elé terjesztett indítványt a Speakerhez intézett kérdés alakjában adnak elő, a melyre tagadólag vagy igenlőleg kell válaszolni. De a Lordok házában az „igen"-nel szavazókat, „elégedettek"-nek és a „nem"-mel szavazókat, „meg nem elégedettek"-nek nevezik. A szavazás módja, mióta tényleg életbeléptették a néhai Lord Stanhope által javasolt változtatásokat, hasonlít a képviselőház szavazási módjához. A Ház jobb és baloldalán levő csarnokok ajtait az idegenek eltávolítása után bezárják, mind a két párt részére két tellert (számláló vagy bemondó) jelölnek ki, a megelégedettek a jobboldali csarnokba a meg nem elégedettek a baloldaliba mennek és miután visszatérnek a Házba, a tellerek megszámlálják a szavazatokat és az eredményt bejelentik a Lord kanczellárnak, vagy a Ház Speakerének, a ki természetesen a bizottságok elnöke, ha a szavazás a bizottságban történik.

A Lordok házának ezen általános leirásában két

vagy három tény tűnik szembe. Első sorban az, hogy a míg a Lordok háza nagy érdekeket, magas értelmiséget, sikert és vagyont és mindazon tulajdonságokat képviselő gyülekezet, a melyek sikert és jólétet biztosítanak, mindaddig csorbíttatlanul megtartja aristokratikus jellegét. Másod sorban az, hogy bármily hevesek is mindig a vitái a birodalmi politika kényes és bonyolultabb kérdései felett, bármily érett és tökéletes is e gyülekezet államférfiúi minősége: mégis határozott kilátás van a fiatalabb nemzedékében nagyobb mérvű törvényhozói tevékenységre és befolyásra. Ennélfogva a demokrata korban is inkább emelkedik, mintsem veszt erejéből; és ámbár az aristokratiától való függés régi szokása és gyakorlata megszünt, ma is érzi mindenki, hogy egy oly örökösödési jogon alapuló aristokratikus törvényhozás, a mely jól végzi a dolgát, megtámadhatatlan talajon áll. Maga az a tény, hogy a Lordok házának működése inkább biráló, mint alkotó, míg egyfelől kevesebb alkalmat ad ő Lordságaiknak a nemzet előtt való szereplésre, másfelől növeli ama képességeiket, hogy hasznára legyenek a nemzetnek. Inkább is a Lordok házában, mint a képviselőházban kell bíznunk, hogy fenn fogja tartani az angol államférfiúság és az angol parliamenti szónoklat szinvonalát. Nem arravaló szónokok bizonyára vannak a főrendek között is, de talán ritkábban szólalnak fel, mint a képviselőházban. A mi pedig a rendes szónokok legjavát illeti, szónoklataik ritkán vannak két jó tulajdonság — világosság és rövidség nélkül. Ha csak úgy tekintjük is, mint ellentétjeit azon ömlengősségnek és homályosságnak, a mely a képviselőházi szónokok átka, a Lordok házában tartott beszédek rendkívül értékeseknek mondhatók.

Néhány szót kell még elmondanunk arról a viszonyról, a mely a Lordok háza és az állam két nagy pártja közt létezik. Egy merev szabadelvű csak nagyon kevés irányban követelné a felsőház reformját, a conservativ nem tagadná, hogy az ő Lordságaik házának előnyére válnék többféle módosítás. Így például sok conservativ van élethossziglani főurak kinevezése mellett; de két kivételtől eltekintve nagyon kétséges, hogy mennyire támogatna egy átlagos liberális az ő Lordságaik testületét illető bármely reformot is. Ez a két kivétel a püspökök kizárása a felsőházból és a kisebbségi szavazatok életbeléptetése a skót és ír képviselő-főrendek választásánál; az előbbit a liberalismus örömmel üdvözölné, mint egy újabb lépést az angol egyház kiváltságainak megszüntetése felé, a melynek elvét magában is foglalná; a másodikat, mint biztosítékot arra, hogy az irországi és skót képviselő-főurak némely esetekben szabadelvűek volnának. A többire nézve, a szabadelvű politikus ellenezné a Lordok házának reformját, ugyanazon okoknál fogva, a melyek miatt a konservativ politikus óhajtaná; az előbbi így okoskodnék: ilyen reform a második kamara befolyását csak erősbítené és nem gyengítené, míg a szabadelvűség bizonyos áramlata egyáltalában ellenzi bármily második kamara létezését. A Lordok háza, így okoskodik tovább a szabadelvű politikus, elég erős ma is, a hogy a dolog ma áll és elég rossz befolyást gyakorol így is a törvényhozás folyamatára.

Nem lehet kétség az iránt, hogy a Lordok házának befolyása a parliament tárgyalásaira és magaviseletére a tizenkilenczedik század utolsó negyedében nagyon reális dolog volt. De nem a régi módon és

nem is azon a módon gyakorolja, a melyet sokan az egyedül lehetségesnek tartanak. Oly összeütközések a két Ház közt, mint azok, a melyek az 1832-iki reform-törvényjavaslat, vagy a papir-adó eltörlése miatt támadtak, szerencsére nem gyakran fordulnak elő. A mi a törvényhozás menetét illeti, ha az egyszer megindult, a Lordok befolyása, a mint már említettük, inkább a képviselőház határozatainak módositásában, mint azok elvetésében nyilvánul. De van a tekintélyüknek igen jelentékeny hatása, a mely soha se kerül a közönség elé. Meggátolják bizonyos javaslatok előterjesztését, éppen úgy, a mint ellenőrzik, ha már elő vannak terjesztve. Bárhogy álljon is a dolog az országban, a conservativ párt mindig biztos a felől, hogy túlnyomó többsége van a peerek közt. Ennél fogva, az alkotmány értelmében, a felsőház mindig elvetheti a képviselőházban elfogadott javaslatot, a mely sértheti a conservatismus előitéleteit. Tegyük fel, hogy egy liberális kormány oly törvényjavaslat előterjesztését tervezi, a melyről azt vélik, hogy végzetesen érint valamely nagy conservativ érdeket; ő lordságaik neszét veszik a javaslatnak és udvariasan, de határozottan kijelentik, hogy abból baj lesz. Mi lesz, vagy legalább mi lehet a következmény? A javaslat befagy, vagy oly annyira megváltozik, hogy a drastikus hatása teljesen elenyészik.

Továbbá mindig szem előtt kell tartani azt is, hogy a whig aristokratia komoly és főérdekei lényegökben azonosak a tory peerek érdekeivel. A peerség maga a földbirtok alapján nyugszik. Semmi se képes komolyan megrontani a conservativ peer állását, a mi nem érinti e kizárólagos territoriális előjogokat, de viszont bizonyára a whigek sem fogadhatnak el olyas-

mit, a mi ezen előjogok ellen intézett támadásnak tekinthető. Továbbá vannak bizonyos alkotmányi jogok, a melyek a Lordok házának együttes birtokait képezik és a melyeknek fennmaradását a whigek és toryk érdeke egyaránt követeli. Nehány évvel ezelőtt, mikor az a javaslat merült föl, hogy ő Lordságaik megfosztassanak biráskodási jogaiktól, egy nagy tory nemes, a ki hetenként egyszer a saját házánál összejöveteleket tartott, a melyen a jelenlévők különösen a folyó vagy a kilátásba helyezett törvényhozási teendőket tárgyalták, vizsgálták, a conservatismus érdekeinek szempontjából a válságos pillanatban nemcsak a saját pártjához tartozó peerek támogatását nyerte meg, de számosakét azok közül is, a kik rendesen szemközt álltak vele. Oly erős volt ez a csoport, a mely a nemesség előjogainak közös talajára helyezkedett, hogy az akkori Lord Kanczellár kénytelen volt elejteni a javaslata ama szakaszait, a melyeket ez a csoport ellenzett.

A Lordok és képviselők most is nézhetik a dolgokat különböző szempontból, de csak rendkívüli alkalmakkor hozzák nyilvánosságra eltérő nézeteiket, a mint azelőtt is szokásuk volt. Vitatkozásaik a közönség előtt általában megszüntek és mindaz, a mit a közönség a vitáról tud, a diplomatikus tárgyalás és egyezkedés eredménye. Egy bizonyos ponton túl azonban az egyezkedés oly dolog, a mit a merev szabadelvű nem helyesel és ezért viseltetik természetes ellenszenvvel a Lordok háza, vagy egyáltalában bármely második kamara iránt. A természetes, gyakran elfojtott, máskor nyiltan hirdetett ellentét a liberális elvek és a Lordok háza közt, oka annak, hogy a szabadelvű kormányok rendszerint kevésbbé hosszú életűek

a conservativ kormányoknál. Egy conservativ kormány és a Lordok háza közt nyilt és tartós a szövetség; egy szabadelvű kormány és a Lordok háza közt mindig megvan az ellenségeskedés lehetősége. Előbb vagy később a küzdelem elemei érvényre jutnak, a víz kezd zavaros lenni és a hajó elsülyedése csak rövid idő kérdése.

A mi Anglia politikai és alkotmányi jövőjét illeti, két jóslatot lehet koczkáztatni a nélkül, hogy a jóslatokkal közmondásszerüleg együttjáró elhirtelenkedés vádját vonnánk magunkra. Alig lehet kétkedni a felett, hogy ha a háztartási szavazatjogot megadják a vidéki választóknak is, a pártpolitika egész szinezete lényegesen meg fog változni. Anglia parliamenti történetében legelőször lesz lehetővé, hogy még a megyék képviseletében, a tory-párt ezen erősségében is, a szabadelvűeknek legyen általános többségük. E többség képessé fogja tenni a szabadelvű államférfiakat merészebb szellemű haladásra és az eddigieknél bátrabb és áthatóbb eszmék megvalósításának megkisérlésére. Hogyan fogják ezt az alkalmat tényleg felhasználni, milyen gyakorlati eredményeket fog a lehetőség előidézni, az nézet dolga. Vannak, a kik azt hiszik, hogy az angol nép lappangó forradalmi ösztöne fog léplezetlenül előtérbe lépni és egyszerre a felforgató törvényhozási vállalkozás egészen új rendjébe fogunk belépni. Másfelől vannak, a kik kellő súlyt tulajdonítanak ama tényeknek és példáknak, a melyeket másutt e munka során felemlítettünk és megemlékeznek arról, hogy az angolok politikai élete nem eltérő a társadalmi életüktől; hogy ama befolyások, a melyek a tömegeket vezetik, nem demokratikusak, hanem aristokratikusak vagy annyira aristo-

kratikusak, a mennnyire azt a működésben levő plutokratikus befolyások megengedik, hogy nincs áthidalhatlan mélység egyik és a másik osztály közt és hogy a rang iránt való tisztelet csaknem veleszületett tulajdonsága az angol kebelnek; ezek aztán e körülményeket szem előtt tartván azt vélik, hogy a háztartási szavazat a megyékben épp oly kevéssé fog bennünket közelebb vinni a forradalomhoz, mint az első reform-törvény, a melyet, mint az akkori félénk próféták baljóslatúlag jövendölték, csakhamar a terrorismus uralmának kellett volna követni.

Oly kérdések ezek, a melyeket az olvasónak magának kell eldöntenie. Van egy más kérdés is, a melyről lehet határozott véleményt mondani. Képzelhető, hogy a jövő időkben oly dolgok fognak bekövetkezni, a melyek nagy ellentéteket idézhetnek elő a kiváltságos osztályok és a sokaság közt, a földbirtok-kérdésben. De képzeljük a legszerencsétlenebb eshetőséget, a mely bekövetkezhetik, egy küzdelmet, a mely tényleg polgárháboruvá fajulhat el. Milyen lenne ez esetben a korona magatartása? A korona bizonyára semmit se nyerhetne, ha befolyását az aristokratia mérlegébe dobná és bizonyára sokat veszíthetne, ha az aristokratia megveretnék. Valószínüleg nincs élő gyakorlati politikus, a ki azt hiszi, hogy itthon előállhat olyan politikai helyzet, a mely komolyan fenyegethetné a monarchia létezését. Ha egy Nero, vagy egy Caligula kerülne a trónra, akkor már nemcsak veszély fenyegetné, hanem a monarchia minden bizonynyal összeomlanék. De a mi századunkban a királyi udvar levegője nem terem olyan szörnyetegeket. Hóbortok és különczségek természetesen nincsenek kizárva és észszerűbb II. Lajos bajor király szín-

padi hiuságaitól tartani, mint a legelaljasultabb Caesar szörnyű különczségeitől, vagy éppen a hannoveri családból származott harmadik angol király megkisérlett személyes uralmától. Nem lehet elképzelni, hogy az angol monarchia elbukjék, ha csak egy általános özönvíz el nem söpri.[1] Egy óriási európai háborút, melyet tönkrezúzó megadóztatás követ, az egész tengerentúli kereskedésünk megsemmisítése a nyilt tengeren kalózok által és ennek következtében a munka és megélhetés lehetetlenné tétele népünk ezreire nézve, a kivándorlási csatornák elzárása, a melyhez talán némely legfontosabb gyarmatunk elszakadása, vagy elhódítása járulna, az Egyesült Királyság szűk határaira szorított éhező és kétségbeesett lakosság túlszaporodása, ez oly összetorlódása volna a szerencsétlenségeknek, a mely valóban a monarchiára nézve végzetes mozgalom volna. De mielőtt idáig érne a dolog, már minden egyéb veszve volna. A korona nem egyedül tünnék el és azon a napon, a mikor mint intézmény megszünnék, az egész angol társadalom szerkezetét a szétomlás veszélye fenyegetné. Csupán nehány ilyen feltevés mellett, és nem mint a politikai elégedetlenség bármily mély és hosszantartó paroxismusának következménye gyanánt lehet a monarchia elpusztulását oly eshetőségnek tekinteni, a melylyel számolni kell.

[1] Egy kitünő államférfiú ezt írja nekem a szövegben kifejezett véleményről: „Ez, megengedem, helyes és észszerű felfogás, de én könnyen tudok képzelni más és éppen olyan valószínű esetet. A modern demokratia rendes haladása hallgatagon és fokozatosan átalakíthatja a monarchiát elnökséggé, minden özönvíz, sőt küzdelem nélkül is.“

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET.

A törvényszékek.

A RENDŐR. — A RENDŐRI TÖRVÉNYSZÉKEK. — PERBE FOGÁS. — NEGYEDÉVI ÜLÉSEK. — NAGY ESKÜDTSZÉK. — VÁD ALÁ HELYEZÉSI TÁRGYALÁS. — KORONAI TÖRVÉNYSZÉKI ÜGYEK. — FŐ TÖRVÉNYSZÉK. — WRIT. — A SHERIFF TÖRVÉNYSZÉKE. — ÜGYVÉDKEDÉS. — TÖRVÉNY ÉS MÉLTÁNYOSSÁG. — JUDGES CHAMBERS. — KIHALLGATÁSOK. — PERTÁRGYALÁS. — ELOSZLÓ TÖRVÉNYSZÉK. — FÖLEBBEZÉSI TÖRVÉNYSZÉK. — LEGFŐBB TÖRVÉNYSZÉK. — A LORDOK HÁZA. — A MEGYEI TÖRVÉNYSZÉKEK. — ITÉLETI VÉGREHAJTÁSOK. — FELEBBEZÉS A MEGYEI TÖRVÉNYSZÉKEKTŐL. — VALLÁSOS TÖRVÉNYSZÉKEK. — A TITKOS TANÁCS BIRÓSÁGI BIZOTTSÁGA.

A törvénynek hódoló és a tövény által védett angol férfiak és nők nagy részére a rendőr az egyedül látható megtestesülése a törvénynek, a melynek uralma alatt élnek. Ő a legszélső kerék abban a nagy gépezetben, a melynek kötelessége fenntartani a társadalmi viszonyok tágas körvonalait. Szerencsére a rendőr maga is egy igen egyszerű törvényes egység, alig több, mint egy ember a népből, a kit kék egyenruhába öltöztettek, a modorát megrendszabályozta a fegyelem, az érzelmét kiélesítette a tapasztalat, a melyet az által szerzett, hogy az előforduló esetekre alkalmazott nehány egyszerű szabályt. Angliában a rendőr nem áll, mint más országokban, a központi kormány ellenőrzése alatt, hanem a megyei (grófsági) birák vagy a város helyi hatóságai nevezik ki és igazgatják. Tényleg a nép és a törvény szolgája. A vidéki falvakban oraculumnak tartják és a városok zsufolt utczáin, a hol a tér-

szűke miatt a társadalmi gépezetnek sok surlódása fordul elő, ő gyakran a szükséges béke-biró és békeszerző. Ebben a minőségben a legelső fokú törvényes forumnak lehet őt tekinteni.

A rendőr látható jelenlététől eltekintve, a törvényről alig bírunk öntudattal mindaddig, míg törvénysértés nem történt. Mindig felettünk és köztünk van, mint a levegő, de csak akkor méltányoljuk teljesen, mikor a hiányát érezzük. Cantabit vacuus coram latrone viator; de mindenkinek, a ki visz magával valamit, a mi méltó arra, hogy ellopják, folytonosan szüksége van a törvény oltalmára. Viator a fél életét eltöltheti a nélkül, hogy valamit is tudna az ő mindenütt jelen való oltalmazójának működéséről, de egy szép napon megeshetik rajta, hogy egy boltkirakatot néz, és egyszerre megérzi, hogy az óráját húzzák. Az önvédelem ösztöne arra készteti, hogy megragadja a mellette álló embert, a kiről azt hiszi, hogy nála van az óra. Ekkor eszébe jut a rendőr és a törvény rögtön létre kel, reá nézve. Egy rendőr oda érkezik és a mikor megtudja, hogy mi történt, a legelső dolga az, hogy őt kérdi meg: „Vádolja ön ezt az embert?“ Viator azt hiszi, hogy nem tévedhet, kívüle és a kérdéses emberen kívül, még csak egyetlen egy ember volt a boltablak előtt és ez az ember eltünt. Más felől a fogoly hangosan tiltakozik. Ő egy becsületes ember, Latro a neve, fénymázoló, és a Furcifer-utczában lakik. Olyan ártatlan, mint a még meg nem született gyermek. Motozzák meg őt, és ha nála van ennek az úrnak az órája, egy szót se szól többé. Az ékesszólás ezen áradata kissé megdöbbenti Viatort, de úgy látszik, hogy nem nagy hatást gyakorol a rendőrre és Latro le van tartóztatva. A törvény most már folya-

matban van és látni fogjuk, hogy mi következik mindjárt ezután.

A rendőr és Latro együtt elindulnak a rendőri állomásra és Viatort felszólítják, hogy kövesse őket. Itt egy rendőr-felügyelőt találnak, a ki az állomás jegyzőkönyvébe bevezeti az esetet. Latrot megmotozzák és nem találnak nála órát; de időközben egy rendőr elment a Furcifer-utczába és meggyőződött róla, hogy az illető házban nem ismernek se Latrot, se fénymázolót. A feljelentő, a rendőr és a fogoly erre együtt elmennek a rendőri törvényszékhez és mink is most látunk először egy törvényszéket. A rendőrhivatalnok (magistrate) nem hivatalos öltözetben ül az iróasztalánál, szemközt egy kis könyvtárral, a mely jogi könyveket tartalmaz. Ahhoz az osztályhoz tartozik, a melyet a fizetéses magistrateok osztályának neveznek. E hivatalnok oly helyen, a hol a munka nagyon is terhes, a Petty Sessionokat (legalsó fokú biróságot) helyettesíti. Olyan kerületekben, a hol könnyebb a munka, a Petty Session két vagy több vidéki gentlemanből, vagy városi tanácsosból áll, a kik fizetés nélkül ugyanazt a jogi hatóságot gyakorolják, mint a fizetéses hivatalnokok. A rendőr-hivatalnok átellenében, egy asztal végén, a mely körül székek állnak az ügyvédek számára, a vasrácscsal bekerített „dock“ van és az asztal felső végén a hivatalnok előtt ül az a törvényszéki jegyző, a kinek a kötelessége feljegyezni a tárgyalás menetét. A magistrate éppen most jutott el az „éjjeli kihágások“ sorozatának a végére és a később érkezett panaszosoknak várniok kell, míg a sor rájuk kerül. Részegségi esetek nehány shilling birsággal, vagy esetleg nehány napi elzárással büntettetnek. Aztán tetlegességek következnek. Egy férj meg-

verte a feleségét és a feleség, a ki előb a letartóztatását kérte, most rimánkodik, hogy bocsássák szabadon. Egy másik esetben a tetlégesség igen komoly volt és a férj olyan gyakran élt vissza a felesége elnézésével, hogy a nő türelme végre kimerült. A magistrate elrendeli az ágytól és asztaltól való elválást az 1878-iki törvény alapján, úgy hogy a feleség fel van mentve a házassági közösség alól, de a rendőri hivatalnok hatáskörénél fogva nem adhat neki engedélyt újabb házasság kötésére. Ezen ügyek után egy fogoly kerül sorra, a kit a nap folyamán rablási kisérleten értek rajta. Minthogy ez volt az első bűntette, eléggé meg van büntetve négy hónapi börtönnel. Csak egy órával előbb történt ez a törvénysértés és a megtorlás gyorsan bekövetkezik. Végre Latro kerül a dockba és eleinte kissé zavarba ejti a törvényszéki börtönőr fürkésző tekintete. Viator leteszi az esküt mint peres és elbeszéli a szerencsétlenségét. A rendőrt is megesketik és megállapítják, hogy a fogoly hamis lakczímet jelentett be. De a bizonyíték, noha gyanu forog fenn, nem elégséges, mert Viator nem látta, hogy ellopták az óráját és az órát nem is találták meg. Ekkor a hivatalnok azt kérdi: „Tudnak-e valamit erről az emberről?“ és a fogház-felügyelő azt mondja, hogy ő azt hiszi, hogy tud; erre a vizsálat elrendeltetik és Latrot bezárják.

Viatort érdekli a reá nézve új eljárás, ennélfogva még kis ideig a tárgyaló teremben marad. Meghallgat egy gyermekeltartási határozatot, a mely az apát kötelezi, hogy hetenként öt shillinget fizessen és egy végzést, a mely egy jogosítványnyal bíró vendéglőst a vasárnapi munkaszünet meg nem tartása miatt felment azzal az indokolással, hogy az egyén, a kit ki-

szolgált, egy jóhiszemű utazó és következőleg jogosan szomjas volt. Ezenfelül vannak kölcsönös feljelentések a tettlegességeknek egymással homlokegyenest ellenkező bizonyítékaival, továbbá egy betörési eset, a mely teljesen a mellékes körülmények egybevágásán alapuló bizonyítástól függ s mely a megelőző ülésről halasztatott el. Végre Viator elmegy és otthagyja a rendőri hivatalnokot, a ki nagy ügygyel-bajjal igyekszik egy kereskedelmi csalás tényállását felderíteni.

Egy vagy két nappal később Viatort újból megidézik a rendőr-állomásra, a hol tudni akarják, vajjon megismeri-e azt az embert, a ki eltünt, mikor az óráját ellopták, mert a rendőrség azt gondolja, hogy ráakadtak. Bevezetik egy szobába, a hol hét vagy nyolcz ember van és azok közt megismeri a szökevényt. Az óra leírását közzétették a „Rendőri Közlöny"-ben és jelentés érkezett be, hogy az órát el akarta zálogosítani egy asszony, a kiről kisült, hogy az a most felismert ember felesége. Az órát megtalálták a lakásán és mind ő, mind a multkor letartóztatott ember, már előzőleg el volt ítélve lopás miatt. A bizonyíték most teljes, mind a két fogoly ügye az esküdtszék elé kerül, mert a rendőrhivatalnoknak nincs joga sommásan ítélkezni ismételt bűnösök felett. A bűntény nem a központi büntető-törvényszék területén követtetett el, úgy hogy a bűnpert vagy a megyei (grófsági) esküdtszéknek kell tárgyalni, a mikor a biró a körútját teszi a kerületében, vagy a negyedévi gyűlés elé kerül, a melynek joga van ítélkezni a legtöbb bűneset felett, a betörés és gyilkosság kivételével. E gyűléseket előbb tartják meg és ennélfogva a foglyok ügyét ez a testület fogja tárgyalni.

A negyedévi gyűlések birói padján egy megyei

mágnást látunk elnökölni, két hivatalnokkal, mint szavazó birákkal. A három közül egyik se törvénytudó és nem részesült semmiféle jogi nevelésben, de az igazságot ingyen szolgáltatják a Clerk of the Peace segélyével, a ki fizetett törvénytudó és nem csekély állást foglal el a megyében. A negyedévi gyűlés tegnap számos tag jelenlétében tanácskozott megyei dolgokról, a hidakról, a rendőrségről és más effélékről és ma biráskodás végett gyűlt egybe. Az első a nagy esküdtszék figyelmeztetése. Az esküdtek megyei urak és tiszteletreméltó birtokosok, bárha alacsonyabb társadalmi rangúak is, mint a kerületi törvényszékeknél müködő esküdtek, a hol a nagy esküdtszéket azon osztályok tagjaival is szaporítják, a kik most a bírói padon ülnek. Az esküdtek száma nem lehet kevesebb tizenkettőnél és nem lehet több huszonháromnál; de mindig páratlan számot esketnek fel. Az esküdtek egy emelvényen állnak a törvényszéki terem oldalán és az elnök beszédet intéz hozzájuk, röviden utal az ügyek tárgysorozatára és figyelmezteti őket: ha azt vélik, hogy elég indok van arra, hogy az eset tárgyaltassék, akkor mondják ki a vád alá helyezést. A nagy esküdtszék erre visszavonul a saját helyiségébe, mert az ülései nem nyilvánosak és köteles is titokban tartani a tanácskozásait. Viator és az ő ügyében szereplő többi tanut kellő időben beszóllítják a nagy esküdtszék tanácskozó helyiségébe, ott elmondják röviden a mondandójukat a nagy esküdtszéknek, a mely aztán egy bizonyos idő mulva újra megjelenik az emelvényen; az elnök több okmányt tart a kezében és átadja a Clerk of the Peacenek. A Clerk of the Peace aztán megnézi minden egyes okmány hátiratán, hogy mit jelentettek ki az esküdtek az el-

nökük által és így szól: „Esküdt urak, önök vád alá helyezést mondanak ki Latro és egy másik egyén ellen a lopás miatt“. Az elnök helyeslőleg int és a „vádlevél“-javaslat, a mely törvényes formában kiállítva került a nagy esküdtszék elé helybenhagyás végett, most már valóságos vádlevél, a mely a bűnügyi tárgyalás alapjául fog szolgálni. Több idő telik el, míg Viator ügyére kerül a sor és ő addig átmegy körülnézni a másik törvényszéken. Ez a törvényszék hasonmása az előbbinek; de mivel nincs nagy esküdtszéke, bűnügyek helyett, némely polgári és felebbezett ügyet intéz el, a melyek a negyedévi gyűlés elé kerülnek. Valamely kérelmező engedélyt nyer tébolydát tartani, egy másik engedélyt nyer vágóhíd nyitására, egy harmadik, hogy egy utat, a mely a birtokát átszeli, máshova helyezzen át. Azután egy korcsma engedélyezési felfolyamodás kerül sorra. Boniface úr az ügyvéde által panaszt emel a miatt, hogy az a hivatalnok, a ki az engedélyeket osztja, helytelenül megtagadta az ő engedélye megújitását. Az ő korcsmája már húsz éve fennáll és nem volt panasz ellene. Más felől Boniface egyik versenytársa, a ki ebbe az ügybe beavatkozott, határozottan kijelenti, hogy egyáltalában nincs szükség több engedélyre az ő környékén és hogy Boniface az ő háza mellett, egy előkelő utczában csapszéket nyitott, a mi az ott sétálókat boszantja. A dolog úgy végződik, hogy Boniface megigéri, hogy bezárja a csapszéket és ennek fejében megkapja az engedélyt. Azután egy felebbezés következik az általunk már ismert rendőrhivatalnok egy határozata ellen, mely a felebbezőt tettlegesség miatt marasztalta el; tanuk vannak beidézve és az egész ügy újból tárgyaltatik. A negyedévi gyűlés megerősíti

vagy megsemmisíti a határozatot, a mint véleménye szerint az igazság követeli.

De most Viatort visszahívják, mert az ügye mindjárt sorra kerül. A Clerk of the Peace felolvassa Latro védelmét, a mely, természetesen oda lyukad ki, hogy ő „nem bűnös". Hasonló az eljárás a másik fogoly ügyében is. A törvényes kifejezés szerint „rácsaptak az országra" és viszont az ország is hamar készen áll velük szemben és az országot az esküdtek karzatán tizenkét ember — legtöbbnyire kisbirtokosok, földművelők és kereskedők — képviseli, a ki megesküdött, hogy igazságosan törekszik eldönteni a kérdést a király és a vádolt foglyok közt. A vádló ügyvéd mindenekelőtt röviden előadja a tényállást. A vádló ügyvéd (barrister) rendszerint fiatal ember, mert a fiatal ügyvédek a negyedévi gyűléseken szerzik meg a hivatásukhoz szükséges tapasztalatot. Azután előszólítja a tanukat és a vallomásaik alapján világosítja meg a kérdést. A foglyoknak nincs védőügyvédjük, de Latro bizonyos leleményességgel keresztkérdéseket intéz a tanukhoz. Fogolytársa makacsul hallgat mindvégig. A foglyok nem hivatkoznak tanukra, de Latro hosszú beszédet tart az esküdtszékhez, tagadja, hogy általában ismeri a másikat és erősködik, hogy nem ítélhetik el őt egyszerűen azért, mert véletlenül ott állott, a mikor ez az úr elvesztette az óráját. Viatort leginkább az lepi meg, hogy ez egész tárgyalás alatt egyszer sem említik fel mind a két fogoly korábbi elítéltetését, a mely tények az ő véleménye szerint legfőbb jelentőségűek. De a törvény úgy vélekedik, hogy az ilyen tények, ha az esküdtszék tudomással bír róluk, jogi hátrányára volnának a fennforgó ügy igazságos megbirálásának és

a foglyokat csak akkor kérdezik meg, vajon nem voltak-e már elítélve azelőtt egy pár csizma ellopása miatt, mikor az esküdtszék már kimondta ellenük a „bűnös“-t. Mind a ketten bevallják, hogy el voltak ítélve és ámbár Latro a hallgatóság derültsége között azt mondja, hogy pedig ő mégse lopta el a csizmákat, mind a kettőt elítélik hét évi kényszermunkára, a melyet egy Chief Justice (főbiró) úgy minősitett, mint a rabszolgaság állapotát.

A legtöbb büntető per bevégződik az itélettel és az egyszerű bűnesetekben valószínűleg nem is merül fel oly nehéz jogi kérdés, a mely egy magasabb törvényszék megfontolását is igényelné. Mégis még az egyszerű lopási esetben is merülhet fel jogi kérdés, például az, hogy a vádlott oly állitása, a mely arra irányul, hogy a bűnösségét megállapitsa, elfogadható-e bizonyitékul; mert az angol törvény irtózik attól, hogy a bűnösséget a fogoly szájából bizonyitsa be és mindig elveti a bevallás megkisérlését is, ha a legcsekélyebb látszat arra vall, hogy ezt a büntetéstől való félelem, vagy a szabadulás reménye csikarta ki. Ha a tárgyalást vezető biró úgy gondolja, hogy jogi kérdés forog fenn valamely bűnügyben, leirja a tényeket egy különös törvényszék, a Court for the Consideration of Crown Cases Reserved számára, a mely a kérdést megvitatja és eldönti. Ennek a törvényszéknek épp oly nagyszámú a személyzete, mint a milyen hosszú a neve, mert a High Court of Justice (főtörvényszék) mind a huszonhárom birájából áll. Rendesen csak öt biró működik, de a *Franconia* híres esetében, a mely abból állt, hogy ez a német hajó elsülyesztett egy angol hajót három mértföld távolságra az angol partoktól, tizennégy biró tárgyalta azt a kérdést, vajon

a kapitány, a ki német volt, büntetőjogilag felelős-e az angol törvényszékeknek? Hat biró úgy vélekedett, hogy felelős és hét az ellenkező véleményen volt, a tizennegyedik pedig meghalt a tárgyalás és az ítélethozatal közt és így talán megmentette a törvényszéket attól, hogy a vélemények egyenlően oszoljanak meg. A minőséget meghaladó mennyiség nem kielégitő alapja egy felebbezési törvényszéknek és eljöhet még az idő, mikor a bűnügyi felebbezések is, mint egyéb felebbezések a Lordok háza elé kerülnek. Egyetlenegy felebbezési törvényszék létezése kedvező a gyorsaságra nézve, a mely igen lényeges a bűn megfenyítésénél és a mikor kevés a felebbezési eset, akkor nem valószínű, hogy sérelmet okozhat oly személyeknek, a kik a Viator helyzetében vannak, ha az ügy felmegy a törvény legfelső forrásáig.

Ha Viator a törvénynyel csupán az órájának véletlen elvesztése folytán ismerkedik meg, Dominusra nézve a törvény kisebb vagy nagyobb mértékben rendes üzleti dolog. Dominusnak házbirtokba befektetett pénze van és valóban szerencsés embernek kellene tartania magát, ha nem volna minden lépten-nyomon szüksége a törvény segélyére a befektetései kezelésénél. Possessor az egyik házának a bérlője, tizennégy évre terjedő bérlettel, tartozik negyedévenként fizetni a bérösszeget és megcsináltatni a szükséges javitásokat. Egy egész évi bérösszeggel adós, az épület borzasztó karban van. Possessor egyáltalában nagyon rossz bérlő. Dominus meg akar szabadulni tőle és tanácskozik az ügyvédével. A bérszerződés, mint rendesen, azt a záradékot tartalmazza, hogyha a bérösszeg hátralékban és az épület javittatlan állapotban van, a bérlő elveszti a jogát a bérleti idő hátralevő

részére és a tulajdonos visszaveheti a birtokát. Ennélfogva tanácsos kilakoltatási pert indítani e kivánatos czél elérésére. Ehhez képest mondjuk a főtörvényszék Queen's Bench osztályán idézés adatik ki, a melynek hátirata szerint Dominus követeli a ház birtokbavételét, az esedékes bérösszeget és a javítás elmulasztása által okozott károk megtérítését. Lehetséges, hogy Possessor nem szándékozik a bérletét védelmezni és ámbár az idézést kézbesitették neki, nem mutatkozik hajlandónak a követelés jogosultságát tagadni az által, hogy megjelenik a törvényszék előtt. Ezen esetben Dominus ítéletet kap bizonyos meghatározott idő lejártával és a kártérítési összeget meg fogja állapítani a Sheriff törvényszékénél működő esküdtszék, a mely a megidézés daczára elmulasztott megjelenés folytán felmerült károkat rendszerint megállapítja. De Possessor sokkal alkalmazkodóbb bérlő volna, mint ez az osztály lenni szokott, ha ezt az eljárást követné. Minden valószínűség szerint meg fog jelenni és Dominusnak elő kell készülve lenni egy szabályos jogi hadjáratra.

Ő az első, a ki kimagyarázza az álláspontját kereset alakjában. Ez a kezdete az ugynevezett perbeli eljárásnak, a mely nem tárgyalás a szó népies értelmében, hanem egy egész sorozata az irásbeli támadásoknak az ellenfélre, melyet a felek felváltva intéznek egymás ellen azon czélból, hogy megismerjék egymás helyzetét, mielőtt tényleg tárgyalnának a törvényszék előtt. Az előtt ez az irásbeli vitatkozás titok volt, a melyet csak csekélyszámú speciális szakember ismert. Ilyen ügyvédek még most is léteznek; de ez az osztály gyorsan kezd beolvadni a közönséges ügyvédek osztályába és különben is e szakemberek üzletét keservesen megrontotta a józan ész berontása

a jogi darázsfészkekbe az utóbbi években, különösen az 1852-iki Common Law Procedure Act és az 1875-iki Judicature Act által. Dominus úgy fogja találni, hogy az ő ügyében a keresetet, jóllehet, egy törvénytudó ügyvéd készítette, türhetően megértheti a közönséges elme is. Ez a perirat kifejti azt a tényt, hogy ő a ház tulajdonosa; hogy ő adta bérbe Possessornak, az alperesnek; hogy a bérleti szerződésben ki volt kötve a bérösszeg, valamint a javítások, ezenkívül benne volt a megsemmisítő záradék a feltételek megszegése esetében, hogy a bérlő a feltételeket megszegte és ennélfogva Dominus visszaköveteli a tulajdonát a bérösszeggel és a javítás elmulasztásából eredő károk megtérítésével együtt. Most Possessor van a soron; és ő visszavág a vádiratával, a melyben elmondja, hogy birói kézhez lefizeti a hátralékos bérösszeget kamatostól együtt és tagadja, hogy a szükséges javításokat elmulasztotta. Dominus erre nem tehet egyebet, minthogy felveszi a bérösszegeket a törvényszéktől és válaszában, a mely a tárgyalás legközelebbi stadiuma, kifogásolja a javítások megtörténtét, a mi a hagyományos módja a tényállást illető nézetei ismétlésének és kijelenti, hogy kész bizonyítékokkal beigazolni az állításait a törvényszék előtt.

Hogy megérthessük Possessor eljárásának értelmét, valamit tudnunk kell a különbségről, a melyet az angol törvénykezési rendszer a törvény és a méltányosság közt megállapít. A törvény eltérőleg a méltányosságtól, mindig szigorúan követeli a szerződés megtartását. Bármit vállal is valaki magára, hacsak vagy nem törvénytelen, vagy nem physikailag lehetetlen dolog, azt meg kell tennie vagy eltűrni tartozik a szerződésében kikötött következményeket. A méltá-

nyosság kevésbbé logikus és ha a következmények kegyetlenek vagy teljességgel nincsenek arányban a mulasztással vagy sérelemmel, felmenti az illető kötelezettet azon következményektől, melyeket a szerződés megszegése von maga után. Például a Dominus és Possessor közt kötött bérleti szerződés szerint, ha a bérösszeg a megállapitott határidő elteltekor nem volt lefizetve, a hátralevő szerződési idő a törvény szabályai szerint egyszerre lejár, habár a bérlő a bérösszeg lefizetését föl is ajánlotta volna a határidő lejárta után következő napon. Azonban a méltányosság szabályai szerint, ha a bérlő a kilakoltatás megkisérlésekor lefizeti a bérösszeget, a kamatokkal és a tulajdonosnak okozott költségekkel együtt, akkor megtarthatja továbbra is a bérletét. Ezért tette le Possessor a bérösszeget birói kézhez. Minthogy azonban vonakodott átadni a házat, kénytelen volt tagadni azt, hogy nem eszközöltette a szükséges javitásokat, mert a méltányosság nem avatkozik a törvény szigorú elvébe olyankor, mikor a felperes a bérlet megszüntetését a javítások elmulasztása miatt kéri. Ez a következetlenség mutatja, hogy a méltányosság, ámbár eredetileg azon a kelléken alapult, a melyre a neve utal, épp oly merev a szabályaiban, mint maga a törvény. Az újabban Lord Selborne és Lord Cairus által keresztül vitt reformok előtt, a helyett, hogy védelem gyanánt a méltányosságra kellett volna hivatkozni, a Court of Chanceryhez kellett folyamodni, a mely elrendelhette, hogy az ellenfél más törvényszékek előtt, a melyek csupán a törvény szigorú szavai szerint itélkeztek, ne perelhessen. Tényleg két igazságszolgáltatási intézmény létezett és egyik sem állt a másikkal semmiféle összeköttetésben, sőt régebben, mikor még ver-

senyeztek, a szivök mélyéből gyűlölték is egymást. Az említett reform, a mely későn a törvényszolgáltatás gyakorlásának állandó elvét állapította meg, lehetővé teszi, hogy valaki, mind a törvényes igazságot, mind a méltányosságot, a melyet az ügye igényel, ugyanazon a helyen megkaphassa. Így történt aztán, hogy Dominus és Possessor csupán a javítási kérdésre szorítkoztak.

Időközben azonban volt valami csekély csatározás a Judge's Chamberben, a hol egy biró ül és jegyzőkönyvbe iktatja, ha valamelyik fél a tárgyalást megelőző felderítési szemle alatt esetleg vétett volna a hadi törvények ellen. Hogyha a beadvány nem szabatosan vagy kitérőleg van szerkesztve, az illetőt felhívják, hogy bánja meg a hibáját és javítsa ki. A kérdőpontok egy másik alakja támadásnak, a melyet gyakran kell szabályozni a Judge's Chamberben. Ezek jelenleg a törvény által egyedül elismert kinzó eszközök, a melyek segélyével az egyik peres fél kérdéseket intézhet írásban az ellenfélhez minden lényegés pont iránt, a mely a pörre vonatkozik. A választ ugyanezen úton kell megadni. Possessor nehány igen kényes kérdést intézett Dominushoz, a melyekkel azt akarta beigazolni, hogy Dominus elengedte neki a bérlet felmondását. Dominus megkérdezi a birótól, vajjon tartozik-e felelni erre a szemtelen kérdésre? Igenis tartozik, de mikor megesküszik a válaszára, a melyet az ügyvédei fogalmaztak, úgy látja, hogy utoljára sem adott valami sok felvilágosítást az ellenfelének.

Miután minden előzményen túlestek, Dominus most már hivatalosan értesítteti az ellenfelét, hogy kész tárgyalni az ügyet egy middlesexi különös esküdtszék, vagyis oly esküdtszék előtt, a mely kereskedőkből,

bankárokból és szakemberekből áll, nem pedig az esküdtszékek rendes tagjaiból. A törvénytől elválaszthatlan időhatár eltelte után, Dominus látja a reggeli lapjának törvényszéki jegyzetében a „Dominus versus Possessor“ ügyet és elsiet a törvényszékre. Nem volt oka nagyon sietni, mert több ügy van tárgyalásra kitűzve az övé előtt. A biró ott ül egyszerű fekete öltözetében, a melyet a birák mindenkor viselnek, mikor csupán polgári ügyekben ítélkeznek. Az ügyvédek padjain számos fehérített lószőrből készült paróka látható. Azok a selyemtalárba öltözött urak az első sorban, korona-ügyészek. A pamutszövetű talárosak a hátulsó padokon fiatalabb ügyvédek, a kiket a korona még nem tüntetett ki a fennemlitett czimmel. A kettő közt lényeges a különbség. A korona-ügyészt, bár dúsabban díjazzák, nem képes az aprólékosabb teendőket végezni, például az előbb emlitett peres iratokat szerkeszteni vagy a kérdőpontokra a válaszokat megadni. Névlegesen a magasabb rangot a korona kegye és kitüntetése adja; de tényleg ha van a kerületben hely egy új korona-ügyészre, minden híresebb ügyvéd „megkaphatja a selymet“, ha ez iránt a kanczellárhoz folyamodik. Sokan úgy találják, hogy a szerényebb „szövet“ jövedelmezőbb. A „kútban“, a mely pad egy lépcsőfokkal alantabb áll a korona-ügyésznek padjánál, a solicitorok ülnek, a kik a főnökeiket szükség esetén egyre-másra emlékeztetik. Az associate, a birónak segédkező hivatalnok e közben feleskettette az esküdtszéket és a tárgyalás elkezdődött. Legelsőben egy panasz kerül sorra. A felperes egy korcsmában lezuhant a pinczébe és kártérítést követel. A következő eset egy váltókereset, a melyben az alperes azt vitatja, hogy csalárdsággal vitték rá, a váltó alá-

irására. Azután egy kereset következik, a melyben a felperes hajadon kisasszony panaszkodik, hogy egy bérkocsis istállója kellemetlen neki. A lovak, úgymond, nagy zajt csapnak, e miatt nem tud aludni és kéri, hogy az alperes utasíttassék, hogy az üzletét nagyobb kímélettel folytassa a felperes idegei iránt. A legközelebbi ügy tárgya egy át nem adott buzaszállítmány, az utána következőé egy megszegett házassági igéret, a melyben az ifjú hölgy felkölti az érdeklődés szokásos mennyiségét és a férfi megírta a szokásos mennyiségű butaságot. Most egy becsületsértési per következik, a melyről az esküdtszék úgy látszik azt tartja, hogy az a cserépfazék és a vasfazék esete, mert birság fejében megítéli azt az egy fillért, a melyet oly sokszor ítélnek meg ilyen esetben, de a mely mégis oly kevés embernek szolgál intelmül arra, hogy ne próbáljon szerencsét.

Végre és talán egy vagy két napi várakozás után, előveszik ezt az ügyet, a mi bennünket most érdekel és az esküdtszék felesküszik. Mind a két felet egy korona-ügyész és egy fiatalabb ügyvéd képviseli. A felperes fiatal ügyvéde azon kezdi a tárgyalást, hogy nehány szóval elmondja az esküdtszéknek, a felek neveit, továbbá, hogy miről szól a kereset és melyek a vitás kérdések köztük. Aztán feláll a pörvezető korona-ügyész és hosszas beszédet mond a törvényszékhez és az esküdtszékhez, elmondva az egész történetet, a Dominus házának a bérlőjéről és kéri az esküdtteket, hogy vessen véget a bajoknak és lakoltassa ki a bérlőt. Maga Dominus is leteszi a hitét és a fiatalabb ügyvéde kérdéseket intéz hozzá. Erre az alperesi korona-ügyész keresztkérdésekkel szorítja a sarokba és végül a saját pörvezető ügyvéde is kér-

dez tőle egyet-mást abból a czélból, hogy helyreállítsa felperes tanuvallomását, ha azt a keresztkérdések netalán gyöngítették volna. Ugyanezen az eljáráson megy keresztül a felvigyázó és az építő-mester is, a kiket szintén beidéztek tanukul. E tanuk kihallgatása alatt a biró azt a kérdést veti föl, vajon az esküdtszéket föl kell-e szólítani azon összeg megállapítására, a melyet Possessornak kellett volna a javitásokra költeni, ha ugyan egyáltalában tartozott javítani a házat. A Dominus ügyvéde erre azt javasolja, hogy az összeget hivatalos szakember állapítsa meg, ha az esküdtszék úgy találja, hogy kellett volna javitásokat tenni. Az alperes ügyvéde belenyugszik és Dominus meg van elégedve, mert ha kidobhatja Possessort, jobb bérlő után nézhet, és nem sokat törődik a javitásokkal. A felvigyázó részletesen elmondja, hogyan szakadt le a hátulsó szoba mennyezete, milyen rossz karban vannak az üst és a vizvezetéki csapok, mennyire meg van rongálva az éléskamra padlója stb. Utána az alperes idősebbik ügyvéde kér szót és kijelenti, hogy miután Dominus a házbért megkapta és a háza tűrhetően javitott állapotban van, oly jól érezheti magát, a mint megérdemli s nincs szüksége arra, hogy Possesort kidobja az utczára. A mi a házat illeti, Dominus régóta tudta, milyen karban van és elfogadta Possessortól a házbért, mióta a háza a mostani állapotba jutott és ennélfogva nem követelheti most a szerződés érvénytelenitését azon az alapon, hogy nem történtek javitások. Tanukat hívnak elő, hogy ezt a felfogását támogassák és Dominus nagy meglepetésére úgy találja, hogy saját tanui, a javitás szükséges volta tekintetében, egyenesen ellentmondanak egymásnak. Ekkor az ellenfél ügyvéde „összegezi“ saját

bizonyítékait és az ő saját ügyvéde válaszol az összes kifogásokra. A biró erre beszédet intéz az esküdtekhez s figyelmezteti őket, hogy mindenek előtt fontolóra kell venniök, vajjon lényegesen szükséges volt-e a ház kijavítása és hogy, ha a bizonyítékok megfontolása után ők ugy találnák, hogy szükséges volt, akkor vegyék fontolóra, vajon a felperes mikor a házbért elfogadta, tudta-e, hogy milyen volt a ház valódi állapota és azáltal föladta, vagy elengedte-e a szerződésfelbontás jogát? Az esküdtszék, miután visszavonult volna tanácskozni, a következő verdiktben állapodik meg: A ház nélkülözte a szükséges javitásokat és a felperes tudta ugyan, hogy milyen állapotban van, mégis elfogadta a bérösszeget, de a ház állapota azóta még inkább megromlott. Ezen az alapon mind a két fél a maga részére tartja kedvezőnek a verdiktet és a biró azt mondja, hogy most nem hozhat itéletet hanem bővebben fogja megfontolni a dolgot.

Dominus most úgy látja, hogy jelentékeny pörbe keveredett. A biró egy vagy két hét mulva meghallgat egy véleményt a törvény kérdés tárgyában és Dominus ellen dönti el a pert. Erre Dominus a felebbezési törvényszék elé viszi az ügyet, de időközben Possessor, nehogy kilakoltassák, a Divisional Courthoz folyamodik és új tárgyalást kér azon az alapon, hogy az esküdtszék a bizonyítékok súlya ellenére mondta ki a verdictjét a javítások szükséges volta tárgyában és hogy a biró nem helyesen oktatta ki az esküdtszéket a törvény tekintetében. A törvény nem tartja az esküdtszékeket csalhatlanoknak és néha mellőzi a verdictjeiket, ha a biró, a ki az ügyben itélkezett, úgy találta, hogy az esküdtek félre voltak vezetve. A Divisconal Courton Dominus két birót talál, a kik közül az egyik

véletlenül ugyanaz, a ki az ő ügyében az itéletet hozta. Szent nap lévén, a birák skárlát szinű tallárt öltöttek és nem feketét, mint télen, vagy violaszinűt, a milyenben nyáron szoktak megjelenni. Possessor felhivást kapott, hogy előadja azon okokat, a melyek újjabb tárgyalás ellen szólnak Dominus ügyvéde pedig tartozik előadni az újabb tárgyalás mellett szóló okokat. Possessor ügyvéde előterjeszti az érveit és a birák kimondják a határozatot, hogy nincs szükség újabb tárgyalásra. Ennélfogva a verdict érvényben marad és Dominus sikere attól függ, vajjon rátudja-e bírni a felebbezéssel törvényszéket arra a felfogásra, hogy az esküdtszék verdictje alapján az itéletet is a javára kell meghozni.

A felebbezési törvényszék három Lord-biróból alakul. A másik három biró (minthogy a törvényszék összesen hat állandó biróból áll), egy másik tanácsban működik és oly felebbezéseket dönt el, a melyekben nagyobb szerepet játszik a méltányosság, mint a törvény. Bármelyik tanács három biráját néha kiegészíti maga a Lord Kanczellár, a ki rendesen a Lordok házában hivataloskodik; vagy az alkanczellár (Master of the Rolls), a ki rendesen egymagában hivataloskodik és méltányossági eseteket dönt el; vagy Anglia főbirája, a ki rendesen a Divisional Courtban elnököl vagy esküdtszéki eseteket vizsgál felül. A felebbezési törvényszéknek kiegészítő birái úgy ehhez a törvényszékhez, mint egyszersmind a High Courthoz is tartoznak és ez a két törvényszék együttesen a Supreme Court of Judicature (legfőbb törvényszéknek) nevét viseli. A Lord birák birói parókákat viselnek, de az öltözetükben nincs semmi mutatósabb a fekete selyem talárnál, a mely a legalsó a birák legegyszerűbb szertar-

tásos jelmeze. Dominus csodálkozik, hogy a felebbezési törvényszék miért mutatkozik csekélyebb díszben, mint az alsóbb fokú törvényszék. De a tény az, hogy a felebbezési törvényszék inkább tanácskozási, semmint itélkezési törvényszékből vette eredetét és a fekete talár a birák rendes munkaruhája. A birói ruházkodás titkai mélységesek és e titkokba alig képes behatolni más valaki, a birák segédszemélyzete közül, mint csupán a legidősebb „személyes clerk". A szent-mihálynapi ülés első napján a Lord birák, mikor bevonulnak az igazságügyi-palota csarnokán, fekete talárt viselnek, a mely arany paszománttal bőkezűen van diszítve, de mikor körútra mennek és bűnügyekben itélkeznek, „vörös birákká" lesznek és ilyeneknek ismerik őket a bűnfenyítő ügyek főszerepvivői. Ünnepélyes alkalmakkor, mint a felvonulásoknál, vagy mikor a nagy esküdtszéki tárgyalásokat vezetik, mindig a teljes magasságú parókával jelennek meg, a mely hátulról olyan, mint a szalmából készült méhkas és előlről az egyptomi sphinxek hajdiszéhez hasonlít — a rövid, nem fodrozott paróka helyett, a melyet a Lord birák rendesen viselnek. Udvari vagy személyes gyászt mind a birák, mind a koronaügyészek gallérján a középen lefutó csík és a karokon fályolszövetű puffancs jelez. Mind Dominus, mind Possessor ügyvédét kihallgatják a felebbezés tárgyáról. Sok beszéd esik a folytonos szerződésszegésről, átvétel megtagadásról és egyéb dolgokról, a melyeket Dominus csak tökéletlenül ért meg, de a vége az, hogy a törvényszék megváltoztatja a biró itéletét és igazat ad Dominusnak.

De Possessor nem hagyja könnyű szerrel a kedvező első itéletet és a Lordok házához felebbez,

Nagy-Brittania és Irország legfőbb itélőszékéhez. Itt az angol perek egymás mellett vannak azon irországi felebbezésekkel, a melyek hasonló neműek és ugyanazon törvényes elvek szerint döntetnek el, valamint a Skót felebbezésekkel, a melyek egy teljesen különböző törvénykezésből származnak és tele vannak oly törvényes kifejezésekkel, a melyek idegenszerűek és ismeretlenek azon angol törvénytudó előtt, a kinek a szemében Skóczia törvénye — egy idegen ország törvénye. A tárgyalás ugyanabban az aranyos teremben megy véghez, a melyben a Lordok törvényhozás czéljából is üléseznek. A királyi ügyvédek teljes magasságú parókáikkal jelennek meg; a Lord kanczellár a gyapjúzsákon ül parókával a fején és talárban; de a többi jelenlevő tagok, ámbár törvénytudók, nem viselnek hivatalos öltözetet. Nem mint birák, vagy mint törvénytudók vannak jelen, hanem mint peerek; és alig egy század óta van szokásban, hogy világi peerek nem vesznek részt a Lordok háza elé kerülő jogi kérdések eldöntésében. A legutolsó években az 1876-iki törvény értelmében élethossziglani peerségeket állítottak fel abból a czélból, hogy e méltóságokra törvénytudókat nevezzenek ki; és ezen élethossziglan kinevezett peerek a volt kanczellárokkal és más törvénytudókkal együtt, a kik esetleg nemesi rangot nyertek, képezik a Háznak, mint törvényszéknek tényleges erejét. Dominus úgy találja, hogy az ország legmagasabb felebbezési törvényszékének a légköre derültebb, mint az alsóbb fokú törvényszékeké. A tárgyalások nyugodtan és csak kevés félbeszakítással folynak, azután a Lordok a Ház megfontolása alá terjesztik egymásután a véleményüket érvelés, nem pedig itélet alakjában. A Lordok véle-

ménye ugyanaz, mint a fölebbezési törvényszéké volt és Dominus győztes maradt. Mindezen idő alatt azonban Possessor úgy ragaszkodott a házához, mint a csiga és a bérletösszeg érezhetően kevesebb lett az idézés kiadatása óta. Azon felül Dominus igen jelentékeny költségekbe verte magát, a melyekre nézve nem láttuk eléggé világosan, vajon Possessor, ámbár ő marasztaltatot el a költségekben, meg fogja-e teljesen téríteni és az ő győzelmére eléggé árnyékot vet az a gondolat, hogy birósághoz menni, bármilyen kellemes legyen is a kedélyizgatás — drága mulatság.

A törvénykezésről való meggyökeresedett félelem, melyet az ügyvédi számlától való félelem okoz, magyarázza meg nagyrészben, hogy miért ismerik az angolok hiányosan a törvényszéki eljárást. Rendszerint szivesen megfizetnek bármely mérsékelt követelést mindaddig, a míg nem megy zsarolás számba. Ha az angol ember felesége felfogad egy cselédet, a ki nem válik be, a gazda túl ad rajta, de a helyett, hogy felmondana neki, kifizeti egész havi bérét, ámbár a cselédnek, ha ő a hibás, nincs rá jogos igénye. Gyakran azonban tényleg vagy látszólag elvi kérdés forog fenn, ebben az esetben az angol ember épp úgy megteszi a kötelességét a családi ügyeiben, a mint elvárják tőle, hogy meg tegye másutt is. Mondjuk, hogy a szakácsné kezdi adni az előkelőt; egy szép reggel a fejébe veszi, hogy nem megy be a családi imára és mikor az úrnője ezt kifogásolja, kijelenti, hogy szilárd elhatározása, nem lenni jelen az imádságnál. Nem adja semmi okát az elhatározásának; talán azt gondolja, hogy az ima nagyon hosszú, vagy nagyon rövid, vagy nincs benne kellő komolyság vagy nagyon is kenetes; talán bölcsészeti nézetei vannak arról az elvről, hogy

„a munka imádság“ és jobban szeret biztos lenni a felől, hogy a reggeli kávé rendben van. Mindenesetre vonakodik oda jönni és a Paterfamilias elhatározza, hogyha úgy áll a dolog, akkor egyáltalában pusztuljon a háztól. A családi imádságok az ő felfogása szerint nemcsak vallásos gyakorlatok, de a cselédek reggeli szemléje is, a melyet a fegyelem iránt való észszerű tekintetek is megkövetelnek. Ha a cselédek nem jelennek meg valamennyien, akkor lehet köztük olyan is, a ki évek óta van a házánál a nélkül, hogy neki tudomása volna róla. Azt hiszi, hogy jelen kell lenni valamennyinek a mosogató szolgálóig le. Ennélfogva elbocsátja a szakácsnét és ezen esetben megtagadja a szokásos havi bér kifizetését. Az ily független nézetekkel bíró szakácsnénak természetesen vannak külső barátai és tanácsadói, a solicitorok ama fajából, a mely rendszerint a megyei törvényszékeken szokott praktizálni. Minden nehézség nélkül találkozik egy, a ki átveszi az ügyet. Paterfamilias kap egy udvarias levelet és az ügynök felkéri őt az ügyfele Ancilla, a szakácsné nevében, a havi bér, valamint a törvényes költségek megfizetésére, ellenesetben sziveskedjék a levélírót az ügynökéhez utasítani, a ki a megyei törvényszékhez való megidézést elfogadja. Különös példája az angol ember csaknem babonás tiszteletének a törvény iránt, hogy gyakran nemcsak enged egy ilyen felszólitásnak, de megfizeti az ügyvédi díjakat is, a melyeknek felerőszakolására az ügyvédnek legcsekélyebb joga nincs, ámbár mindig követeli. Paterfamilias azonban, az elvi kérdést illetőleg keményebb anyagból való; eszébe se jut megkérdezni a családi ügyvédet, a kiről jól tudja, soha feléje se megy a megyei törvényszéknek és egy kissé kiváncsi

is látni, hogyan fog menni a dolog, ha magára hagyják. Ennélfogva ír és kéri, hogy kézbesítsék neki az idézést, a mely kellő időben meg is érkezik. Így jön azután létre a kereset: „Ancilla versus Paterfamilias“.

Paterfamilias úgy véli, hogy az ügye keresztülviteléhez nincs nagy szüksége ügyvédi tudományra. A megyei törvényszék előtt, eltérőleg a High Courttól nincs semminemű előzetes csatározás. Úgy találja, hogy az idézés igen világos nyelven, tisztán megmondja neki, hogy mit kell tennie. Az idézés azt mondja, hogyha az alperes azon az alapon akar védekezni, hogy ő férjes nő, vagy kiskorú, vagy hogy a záros határidő már elmult, erről értesíteni kell a felperest. De Paterfamilias csak azt akarja mondani, hogy a szakácsné nem akar jelen lenni az imánál, ennélfogva magára hagyja a dolgot és megvárja a következő hónap ama napját, a melyre az ügy tárgyalása ki van tűzve.

A törvényszéki helyiségben megérkezvén, úgy tapasztalja, hogy a hivatalnokok elég készséggel adnak neki felvilágosítást. Az ő vezetésük mellett először elmegy az iktató szobájába, a hol meghallja, hogy az „Ancilla versus Paterfamilias“ ügyet több száz más ügy közt kikiáltják; ott megkérdezik tőle vajon tagadja-e a követelést. Azt feleli hogy tagadja és erre azt mondják neki, hogy az ügyet a biró tárgyalni fogja. Mihelyt a biró megérkezik, azonnal elmerül az idézések átvizsgálásába, a mi a megyei törvényszékek teendőinek igen fontos része. A legújabb korig azt az erkölcsi elvet, hogy az ember tartozik megfizetni adósságait, azzal támogatták, hogy a nemfizetőt börtönbe csukták. Ha az embernek van pénze, rendesen inkább fizet, hogysem becsukassa magát és ha a barátainak

van pénzük, és ha reá vannak szorítva, inkább segítségére sietnek, míg meg nem unják, hogysem a börtönbe jusson. A bezárás joga ennélfogva becses szövetségese volt a hitelezőnek és hogyha az adósnak nem volt se pénze, se barátja, a hitelező legalább megkapta azt az elégtételt, hogy az adósát bezárták. Azonban lábrakapott az a nézet, hogy a bosszúállás joga nem illeti meg a hitelezőt és hogy nem helyes, közvetett nyomást gyakorolni az adós barátaira. Ennélfogva 1869-ben az adósságért való börtönbüntetést eltörölték, hacsak a hitelező be nem bizonyítja, hogy az adósnak van pénze, de nem akar fizetni. Miután a megyei törvényszékek az a gépezet, a mely az el nem vitatható adósságok igen nagy részét behajtja, a birák folytonosan annak a megállapítására vannak hivatva, vajon az illetőnek módjában van-e fizetni, vagy sem. Paterfamilias úgy veszi észre, hogy sokan azon adósok közül, a kiknek ügye a biró elébe kerül, igen uri módon látszanak élni; de ezt ők mindig úgy magyarázzák meg, hogy együtt élnek az anyósukkal, vagy hogy egy jótékony nagybácsi látja el őket a szükségesekkel. Ennélfogva a becsukatást ritkán rendelik el és általában Paterfamilias úgy látja, hogy a bizonyítás terhe nem az igazi vállakra nehezül, hogy az adósnak kellene bizonyítani, hogy nincs módja fizetni és nem a hitelezőnek, hogy de bizony van. A megyei törvényszéken rendesen az történik, hogy a biró enyhíti az ítélete súlyát az által, hogy megengedi az adósnak a követelés letörlesztését apróbb részletekben.

A megyei törvényszéki eljárás rendes menete a következő. A biró mellett mind a két oldalon egy-egy kis rekesz létezik, a melyekben a panaszos, illetve

a panaszlott foglal helyet. Úgy állanak ott, mint a pórázon tartott vivó kakasok és a biró asztala felett gyakran a szidalmak végtelen mennyisége röpül át az egyik oldalról a másikra, főleg ha a perlekedők asszonyok. Egy mosóné perel a mosási számla összegeért, az alperes tagadja az igényt azon az alapon, hogy gallérjai és kézelői vesztek el és férjének ingeleje, a rossz vasalás következtében elromlott. Egy zsidó pénzkölcsönző perel egy bankhivatalnokot 20 font sterling váltóadósságért, a mely összegben a 60%-os kamat is bennfoglaltatik. Az alperes azt mondja: a zsidó tudta, hogy ő csak egy hivatalnoktársáért állt jót és mégis megengedte, hogy a másik hivatalnok elhagyja az országot, a nélkül, hogy beperelte volna. Egy pék követeli a szállított kenyér árát és a vevő azt állítja, hogy felesége a pék kihordójának adta át a pénzt. Egy öreg hölgy kártérítést követel, mert az utczán egy nyitva hagyott szenespinczébe zuhant. A háztulajdonos azt vitatja, hogy nem ő a hibás, hanem a szénkereskedő, a kinek az emberei nyitva hagyták a pincze ajtaját. A biró a legtöbb hasonló esetben igyekszik mielőbb tisztában lenni a véleményével, a tanuk külsejét és modorát veszi figyelembe, minthogy mind a két fél bizonyítékai rendszerint merőben ellentmondók. Néha egy öttagú esküdtszék — mely a megyei törvényszéknél a hagyományos tizenkettőt helyettesíti — jön a biró segélyére, főleg mikor valamelyik felsőbb biróság az esetet a jelentéktelensége miatt az alsóbbhoz utasítja tárgyalás végett; de Paterfamilias úgy veszi észre, hogy az esküdtszéki eljárás aligha virágzik a megyei törvényszék idegen talajában. A biró annyira megszokta a tények megállapítását a saját hatáskörében, hogy akkor is megteszi, mikor a

megállapitás nem az ő, hanem az esküdtek feladata volna. Paterfamilias egy esküdtszéki eset elintézése után a következő párbeszédet hallja: A biró: „Esküdt urak, a közvetlen bizonyosság világosan arra utal, hogy a verdikt a vasuttársaságra nézve kedvezően döntsön.“ Esküdt elnök: „Az esküdtszék a felperes javára dönt 20 font sterling kártérítéssel.“ Ügyvéd: „Új tárgyalást indítványozok, biró úr.“ Biró: „Megadatik.“

Az „Ancilla versus Paterfamilias“ per, mikor rákerül a sor, nem sok időt igényel. A szakácsné ügynöke részletezi és lehetőleg felczifrázza a tényeket. Paterfamilias elismeri valamennyit és kifejti, hogy a szakácsné vonakodása megjelenni az imádságnál volt az elbocsáttatás oka. Bajos dolog volna megmondani, milyen lesz vagy milyennek kellene lenni a megyei törvényszék birája döntésének a házi kormányzat ily fontos kérdésében. Talán a biró szellemes és azt mondja, hogy Ancillát azért fogadták meg, hogy „főzzön és nem azért, hogy imádkozzék“, vagy talán magasabb szempontból tekinti a dolgot. Ha az ítélet Paterfamilias ellen szól, felebbezhet, a mennyiben be tudja igazolni, hogy jogi kérdés forog fenn. Ha a felebbezésnek helye van, akkor a dolog Paterfamilias ügyvédének a kezébe kerül és a Divisional Court fogja tárgyalni, a melyet már fentebb ismertettünk.

Bármennyire ismerjék is a király alattvalói a világi törvény működését, alig lehet tőlük elvárni, hogy sokat tudjanak az egyházi törvényszékek működéséről. A mikor törvénytudók kerülnek össze papokkal, mindig valami ravaszságot és homályosságot várhatnak. És mégis, az angol egyház történetének egy korszaka szükségszerűleg a poros levéltárakból az egyházi tör-

vénykezés sok műszerét hozta napfényre és a törvény sötét zugaiból előzetes esetek kandikálnak elő. Ha egyes emberektől függött volna az egyházi törvények jogerőre emelése, a port és sötétséget aligha háborgatták volna. De az egyház akkoriban két táborra a High Church és Low Church (magas egyház és alsó egyház) táborára szakadt, az egyik a Church Union, a másik a Church Association körül csoportosult, mind a kettő jól szervezett testület volt és elegendő pénzzel és erélylyel rendelkezett arra, hogy az ügyét keresztül vihesse. Mindig feltételezhető, hogy egyházi perben a vádlott mögött az előbbi, a vádló mögött pedig az utóbbi szervezet áll.

Az egyházi törvénykezés főbb vonásai ma az 1874-ben elfogadott Public Worship Regulation (közisteni tisztelet szabályozása) törvényben találhatók fel, a melynek czélja az volt, hogy egyszerűsítse a törvény nehézségeit, a melyekről azt tartották, hogy illetéktelenül kedvez azoknak, a kikről akkoriban, azt mondták, hogy a „maskarás misét“ csempészik be az egyházba. Tegyük fel, hogy Simplicius egy egyházközségben lakik, a melynek lelkészévé Laticlaviust nevezték ki. Laticlavius a High Church-párthoz tartozik, a melyet közönségesen ritualisták pártjának neveznek. Temploma inkább hasonlít római katholikus, mint angol templomhoz. Kereszt van a tetőn, égő gyertyák állnak az oltáron és tömjénfüsttel van tele az épület. A lelkész szines miseruhában szolgáltatja ki az úrvacsoráját és háttal fordul a néphez, mikor a kenyeret megtöri és mikor áldozik. Vizet vegyít a borba és ostyát használ. Ezek a dolgok sértik Simplicius és más falubeliek érzelmeit, a kik úgy vélik, hogy mindez nem egyeztethető össze az isteni tisztelet azon egy-

szerűségével, a melyet ők szeretnek és megszoktak és oly tanokra emlékeztet, a melyeket nem ismer el az angol egyház. Laticlaviust felszólítják, de ő képtelen ezt az eljárást megváltoztatni, ha hű akar maradni az elveihez. Nem marad egyéb hátra, mint a törvény útjára lépni és az első lépés az, hogy a hívek a sérelmüket a megyei püspök elé terjesztik.

Az előterjesztés, a melyet Simplicius és két más községi tag nevében adnak be, egy formaszerinti okmány és a panaszok főpontjait részletezi. A püspök elhatározásától függ minden további eljárás mellőzése, de az elhatározást írásban kell okadatolni az egyházmegyei jegyzőkönyvben. A kérdésben forgó esetben úgy vélekedik, hogy van ok a panaszra, elküldi a felterjesztést a bevádolt lelkésznek és neki, valamint a panaszlóknak is azt javasolja, hogy barátságos úton intézzék el az ügyet. Egyik fél se hajlandó erre és ennek folytán a dolog átadatik az egyházi birónak, a kinek a hivatalát a parliament a Public Worship Regulation Actban szervezte, vagy helyesebben újból helyreállította. Laticlaviusnak határidőt adnak, hogy írásban válaszoljon az ellene felhozott vádakra és a kitűzött napon a biró meghallgatja mind a két fél tanuit és az ügyvédek érveléseit. A biró véleménye az, hogy Laticlavius megsértette a törvényt és meginti őt, hogy jövőre tartózkodjék a kifogásolt szertartásoktól, a melyeket törvényteleneknek jelent ki. Ha Laticlavius nem veti magát alá e határozatnak, akkor rendelet bocsáttatik ki, a mely megtiltja neki, hogy isteni szolgálatot végezzen a templomban, vagy gyakorolja a lelkipásztori teendőket, három hónapnál tovább nem terjedhető határideig. Ez egy neme a makacssági ítéletnek és ha a határidő lejárta előtt Laticlavius nem

jelenti ki írásban, hogy engedelmeskedni fog, akkor a felfüggesztés tovább tart, végtelenül és esetleg Laticlavius el fogja veszteni a javadalmát is.

De lehet felebbezni a birótól a titkos tanács birói bizottságához és Laticlavius él ezzel a jogorvoslattal. Az egyházi felebbezések ezen elavult törvényszék különös törvénykezésének egy részét képezik. Simplicius tapasztalni fogja, hogy ez az ítélőszék az üléseit nem az igazságügyi palotában, hanem a titkos tanács hivatalában, mindjárt a Downing Street sarkánál, egy kellemes és fényes teremben tartja, a melyet nem könnyű megtalálni. A tárgyaló ügyvéd egy iróasztal mellett ül, egy asztal körül néhány szék áll olyanok számára, a kiknek itt dolguk van, a külső közönség kényelmére azonban nagyon kevés gondot fordítottak A terem nagyobb része el van rekesztve rácsozattal, a mely mögött a titkos tanácsos birái ülnek kényelmes karszékeken. A terem egyáltalában nem hasonlít más törvényszékek helyiségéhez és az eljárási mód sem olyan, mint a rendes törvényszékeké. Inkább a bürokratizmus, mint a nyilvánosság szinezetével bír. A termet nem nyitják ki félórával az ülés kezdete előtt, mint egyéb törvényszékeknél és a titkos tanácsosok sem úgy vonulnak be a terembe, mint a birák szoktak. De mihelyt leültek, az ajtók kinyilnak és az ügyvédeket és a közönséget beeresztik. Ha egy ügy már letárgyaltatott, a hallgatóság távozni kénytelen, de ismét visszatérhet mikor az egyik titkos tanácsos kijelenti a határozatot, a mely nem ítélet, hanem az uralkodóhoz intézett tanács alakjában van szerkesztve. A bizottság tagjai közé tartoznak koronként a Lord kanczellár, a volt kanczellárok, Anglia főbirája, a helyettes kanczellár, a Lord birák, egyéb

birák, a kik esetleg titkos tanácsosokká neveztettek ki, végre birák, a kiket ide neveztek ki akár Anglia, akár India törvényszéki személyzetéből; a többség határozata, mint az összesség határozata hirdettetik ki, külön véleménynek nincs helye.

Simplicius kiváncsi és ott van a hallgatóság között, mielőtt az ő ügye tárgyaltatnék. A király külföldi birtokai törvényszékeitől fölterjesztett felebbezésből áll a tárgyalandó ügyek legnagyobb része, tarkítva egy-egy félig biráskodási, félig közigazgatási esettel, a milyen például egy szabadalom érvényének a rendes határidőn túl való kiterjesztése végett beadott kérvény; a kérvényező egy föltaláló, a ki a szabadalmazott találmányából még nem húzott annyi hasznot, a menynyire számított. Azután következnek a csatornai szigetekről és az Isle of Manról érkezett ügyek. Indiából a rajahk és zemindarok és a parsee kereskedők ide felebbezik az ügyeiket, valamint a nyugotindiai ültetvényesek is némelykor. Canada franczia polgári törvénykönyvét kell magyarázni és véleményt mondni Ceylon vagy a Fokföld holland törvényeiről. Ausztrália is küld egy csomó fogas kereskedelmi kérdést, sőt Afrika nyugoti partjai is járulnak az ügyek halmazához. Minden világrész a titkos tanács birói bizottságához exportálja a peres ügyeit.

A Laticlavius ügye tárgyalására egy külön napot tűznek ki, mert egyházi ülnököknek kell jelen lenni. Egy érsek és négy püspök bölcsessége támogatja a világi titkos tanácsosokat. A miseruhák kérdésében a ritualisták és ellenfeleik közt a különbség igen szűk határok közt látszik mozogni. Az egyöntetűségi törvény (Act of Uniformity), a melyet Erzsébet királyné uralkodásának első évében alkottak, azt rendeli, hogy

„a templomi diszítések és a papi dísz megtartatnak és használatban maradnak, úgy mint voltak ezen angol egyházban a parliament helybenhagyása mellett VI. Edward király uralkodásának második évében, mindaddig, míg ez iránt más intézkedés fog történni a királynő ő felsége rendeletére, az egyházi biztosok vagy a királyság metropolitájának javaslata alapján". Mind a két fél elismeri, hogy VI. Edward király második évében miseruhák voltak használatban a parliament rendeletére, de a királynő 1556-ban némi „figyelmeztetéseket" vagy intelmeket bocsátott ki az Egyöntetűségi törvényben előírt előterjesztés alapján, a melyeknek értelmében „minden közimát teljesítő, vagy a szentségeket kiszolgáltató, vagy az egyház más szertartásait végző pap viseljen egy tisztes karinget bő ujjasokkal". A ritualisták azt mondják, hogy ez a rendelkezés nem az a „más rend", melyet az egyöntetűségi törvény jelez, mert ez nem tilt semmit és csak azt mondja, hogy a pap legalább csak egy „tisztes karinget bő ujjasokkal" viseljen, de a papoknak joguk van ehhez hozzáadni a sapkát, albát és miseruhát. A biráskódó bizottság azonban már előbb kifejezte, hogy nem helyesli ezt a felfogást; a jelen esetben is fenntartja korábbi döntését és ennek következtében a Laticlavius megintését helyben hagyja.

A törvény és a törvényszékek, a mint a fenntebbi példákból észrevehető, épp úgy, mint az országnak egyéb intézményei, folytonosan átmeneti állapotban vannak. A törvénykezésre vonatkozó törvények egy legfelsőbb biróságban egyesítették az egész birói kart, a mely eddig szét volt szórva különféle egyenlő rangú törvényszékek közt és egybeolvasztotta ama különböző elveket, a melyeket e törvényszékek követtek, de idő

kell ahhoz, hogy a reform összes gyümölcsei megérlelődjenek. A legfőbb törvényszék és a megyei törvényszékek közt létező viszonyok ama jogi tárgyak közé tartoznak, a melyek koronkint igénybe veszik a törvényhozás figyelmét; a kérdés az, vajon melyik a helyes politika: erősíteni a megyei törvényszékeket, vagy meggátolni az ügyek átutalását, ezen alsóbb törvényszékekhez, a mely évről-évre nagyobb mérveket öltött. Más javaslatok is merülnek föl koronkint. A titkos tanács biráskodó bizottsága, épp úgy a gyarmati, mint az egyházi jogkörét illetőleg, továbbá a tárgyalásokra meghívott birák választási módja és általában a biróság egész eljárási módszere erős birálatok tárgyává lett, a melyeket eléggé megérdemelt és a melyek szükségessé teszik, hogy némely anomaliái csakugyan módosíttassanak. Így kétségtelen, hogy Anglia törvénye és törvényszékei nem maradtak el az idő mögött, hanem alkalmazkodnak a napi követelményekhez annyi készséggel, a mennyit a törvény és törvénytudók szükségképen conservativ jellege megenged. A képesség a változásra talán a legerősebb bizonyítéka az életképességnek.